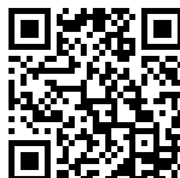

WIDENER
HN JZMJ 6

VADERLANDSCH MUSEUM.

VADERLANDSCH MUSEUM

VOOR

NEDERDUITSCHE LETTERKUNDE, OUDHEID

EN

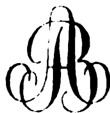
GESCHIEDENIS,

UITGEGEVEN DOOR

C. P. Serrure,

PROFESSOR BY DE FACULTEIT DER WIJSBEGEERTE EN LETTEREN AEN DE HOOGESCHOOL TE GENT.

EERSTE DEEL.

GENT,
DRUKKERY VAN C. ANNOOT-BRAECKMAN, KOORNMARKT.

1855.

Het gemis aen een volgwerk zooals het *Belgisch Museum,* hetwelk door Willems gedurende tien jaren, met zoo veel byval, werd uitgegeven, is algemeen gevoeld geworden. Mijn doel is de bestaende leemte eenigs zins aen te vullen. Terwijl het bericht van inteekening op deze onderneming in omloop was, legde een der verdienstelykste letterkundigen uit Noord-Nederland, de heer Alberdingk Thijm, zyne *Dietsche Warande,* waervan thands reeds de eerste jaergang is verschenen, ter pers. Zijn werk en het myne hebben omtrent de zelfde strekking. Edoch, zooals de uitgever der *Warande* het te recht zegt, « er is op het veld, dat wy beploegen, genoeg te doen om twee organen druk werk te geven. » In der daed by den dagelyks toenemenden lust voor de beoefening

onzer geschiedenis, en vooral der nederlandsche tael- en letterkunde, zullen de *Dietsche Warande* en het *Vaderlandsch Museum* niet te veel zijn, om de door Willems dood onderbrokene publicatie te vervangen. Des te meer, het plan onzer beide werken verschilt eenigs zins; want daer de heer Alberdingk Thijm zich ook met de letterkunde en kunstgewrochten uit onze dagen bezig houdt, zal mijn *Museum* schier uitsluitelyk aen den voortijd gewijd zijn. Myne hoofdzaek is immers, door de bekendmaking van talryke stukken, welke ik sedert dertig jaren heb verzameld, belangryke bydragen te leveren tot opheldering onzer vaderlandsche geschiedenis, en gewigtige bouwstoffen by te brengen voor het samenstellen eener uitgebreide algemeene geschiedenis onzer tael- en letterkunde.

Welken voortgang de studie onzer oude literatuer in de laetste vijf-en-twintig jaren gedaen heeft, weet eenieder. Vóór dien tijd immers verkeerden zeer verdienstelyke geleerden, zooals de graef van Bylandt (1) en de baron van Reiffenberg (2) nog in de dwaling, dat tydens de middel-

(1) In zyne, voor dien tijd, zeer merkweerdige verhandeling *Commentatio qua postulatur descriptio historico-geographica comitatus Flandriae, quo tempore Margaretha, Ludovici Maleani filio, Philippo audaci Burgundiae duci nupsit*, door de Hoogeschool van Leuven, ten jare 1825, bekroond. Leuv. 1826, in-4to, bl. 155, alwaer de schryver, na eenige fransche dichters opgenoemd te hebben, zegt : *Multo minor erat numerus poetarum qui Flandrico sermone scripserunt, nec nisi unius Jacobi Maerlantii opera nobis servata sunt.* Men zie daer tegen C. A. Serrure, *Geschiedenis der nederlandsche en fransche letterkunde in het graefschap Vlaenderen*, alwaer bewezen wordt dat het dietschsprekend Vlaenderen, vóór 1482, slechts twee dichters oplevert die fransch schreven.

(2) *Archives philologiques*. D. II, bl. 17. Leuv. 1827.

eeuwen, hier te lande, en vooral in Vlaenderen, de fransche letterkunde, veel meer dan de dietsche, beoefend werd. Sedert hebben by ons de heeren Willems, Blommaert, Snellaert, Vander Meersch, enz.; in Noord-Nederland de heeren De Vries, Jonckbloet, Leendertz, Oudemans, Vermeulen, Visscher, enz.; in Duitschland de heeren Grimm, Hoffmann van Fallersleben, Mone, enz., geheel anders over de zaek doen oordeelen. Het zijn de vlytige bemoeijingen van deze en andere geleerden, die aen onze middeleeuwsche letteren, vooral aen onze dichtkunst, eene eervolle plaets tusschen de literaturen van alle andere volkeren hebben doen toekennen. Het waren hunne werken, die aen professor Jonckbloet den weg baenden, om zyne voortreffelyke *Geschiedenis der middennederlandsche Dichtkunst* te schryven.

Doch niettegenstaende al wat men in de laetste jaren aen het licht heeft gebracht, blijft er, het zy in openbare bibliotheken, het zy in die van byzonderen, nog veel berusten, dat verdienen zou bekend gemaekt te worden. Uit dien hoofde zal ik in dit *Museum* eene nog al ruime plaets toewyden aen de voortbrengsels onzer vroegste dichters. Ik zal my echter niet bepalen tot de drie eerste eeuwen onzer letterkunde, maer insgelyks menig verdienstelyk en tot hiertoe onuitgegeven stuk uit de XVe en de XVIe eeuwen opnemen, of wel de aendacht vestigen op dezen of genen schryver van latere tyden, die of in het geheel niet bekend is, of niet naer waerde wordt geschat.

De in vroegere dagen uitgekomene verhandelingen van Jer. De Vries (1) en Willems (2), hoe veel verdiensten zy by hunne verschyning ook hadden, zijn voor de eerste eeuwen onzer letterkunde sedert lang geheel onbruikbaer geworden; ook voor de volgende tyden verliezen zy dagelyks van hun belang. De sedert in het licht gekomene werken van hoogleeraer Visscher, van doctor Snellaert of professor Hofdijk, voor handboeken geschikt, zijn, alhoewel op de huidige hoogte der wetenschap, van al te beperkten omvang. Onze algemeene letterkunde wacht dus nog iemand die haer in heuren geheelen omvang en op eene uitgebreide wyze, door alle eeuwen heen, behandelt.

Bydragen voor dit grootsch gebouw te leveren is een hoofddoel van het *Museum*. Aen onze middeleeuwsche letteren vooral ruim ik zeer geerne eene breede plaets in, omdat deze in de laetste tyden zoo algemeen de aendacht hebben opgewekt, en omdat men, als het ware, in een niet te ver afgelegen verschiet, den tijd kan berekenen, waerop al wat eenig belang oplevert, het licht zal hebben gezien. Ik doe zulks des te gereeder, daer de in Noord-Nederland vroeger bestaende *Vereeniging ter bevordering der oude Nederlandsche Letterkunde,*

---

(1) Antwoord op de vraeg : *Welke zijn de vorderingen, welke is de verachtering der nederduitsche dichtkunde, gedurende de achttiende eeuw, in vergelijking van vroegere tijdperken?* ten jare 1805 bekroond door de *Bataafsche Maatschappij van Taal- en Dichtkunde* en uitmakende Deel III en IV der werken van dit genootschap. Amst. 1808-1809. 2 d^n in-8°.

(2) *Verhandeling over de nederduytsche Tael- en Letterkunde, opzigtelyk de zuydelyke provintien der Nederlanden.* Antw. 1819-1824. 2 d^n in-8°.

welke zich zoo verdienstelyk had gemaekt en in korte jaren zoo veel had geleverd, sedert lang uiteen is gegaen (1), en ook daer men by ons tot heden toe de werking der commissie, in den schoot der Akademie, krachtens koninklyk besluit van 1en december 1845 (2) benoemd, vruchteloos sedert acht jaer te gemoet ziet. Ten opzichte van deze inrichting zal men zich immers herinneren hoe de heer S. Vande

(1) De leden der *Vereeniging ter bevordering der oude Nederlandsche Letterkunde* waren ten getalle van zes, namelyk de heeren : Dr P.-J. Vermeulen, president, J. Tideman, secretaris, Dr W.-J.-A. Jonckbloet, P. Leendertz, Wz, J.-G. De Hoop Scheffer en Dr M. De Vries. In den loop van vier jaren (1844 tot 1848), heeft die Vereeniging in het licht gegeven 1° *Dboec vanden Houte van Jacob Van Maerlant*, door Tideman; 2° *Roman van Karel den Grooten en zijne XII pairs*, door Jonckbloet; 3° *Der Leken Spieghel van Jan Boendale*, door De Vries, 3 deelen; 4° *Roman van Walewein van Penninc en Pieter Vostaert*, door Jonckbloet, 2 deel.; 5° *Leven van Sint Franciscus van Jacob Van Maerlant*, door Tideman; 6° *Der Minnen Loep van Dirc Potter*, door P. Leendertz, 2 deelen, te samen tien deelen en verder nog eenen bundel verslagen.

(2) Dit besluit luidt als volgt :

LÉOPOLD, Roi des Belges,

A tous présents et à venir, salut.

Sur le rapport de Notre Ministre de l'intérieur,

Nous avons arrêté et arrêtons :

Art. 1er. L'Académie royale des Sciences, des Lettres et des Beaux-Arts de Belgique sera successivement chargée des travaux suivants :

1° D'une biographie nationale ;

2° D'une collection des grands écrivains du pays, avec traductions, notices, etc.;

3° De la publication des anciens monuments de la littérature flamande.

Art. 2 L'Académie soumettra à la sanction du Gouvernement les mesures d'exécution de ces travaux.

Art. 3. Notre Ministre de l'intérieur est chargé de l'exécution du présent arrêté.

Donné à Laeken, le 1er décembre 1845.

LÉOPOLD.

Par le Roi,
Le Ministre de l'intérieur,
SYLVAIN VAN DE WEYER.

Zoo min van de vaderlandsche Biographie en van de verzameling der voornaemste schryvers, als van de Gedenkstukken onzer oude letterkunde is er tot hier iets verschenen.

Weyer, een man, die zelf in de letterkundige en geleerde wereld eene eervolle plaets bekleedt, by zyne benoeming tot minister van binnenlandsche zaken, op 30 july 1845, zich bereid toonde, de letteren en wetenschappen op eene krachtdadige wyze door het staetsbestuer te doen ondersteunen. Hy had ook de nederlandsche letteren niet vergeten. Ten volle bekend met hetgeen er in Noord-Nederland reeds bestond en met het tot stand komen der bovengenoemde *Vereeniging*, wilde hy dat het Zuiden met het Noorden zou wedyveren, om aen den opbouw onzer letteren te arbeiden. Hy wilde dus dadelyk eene commissie, uit zeven leden (1) bestaende, doen benoemen (2), die onverwijld de hand aen het werk zou slaen, om al wat uit de vroegere tyden eenige waerde, het zy voor de tael, het zy voor de letterkunde bezit, op 's lands kosten uit te geven. Op het aenraden echter van een paer geleerden zag de minister van dat eerste plan af, en droeg hy de taek op aen de op nieuw ingerichte Akademie (3). Daerdoor werd ongelukkig de zaek voor tien jaren verschoven. De heer Vande Weyer kon aen zyne goede

---

(1) Namelyk : tot voorzitter Willems, tot leden Blommaert, Bormans, David, Mertens, Serrure en Snellaert. — Deze commissie wordt bedoeld door den heer Snellaert. *Bulletin de l'Académie*. D. XIV², bl. 256.

(2) Verkeerdelyk wordt door den heer Snellaert, *Bulletin de l'Académie*. D. XIX¹, bl. 301 gezegd, dat de minister den heer Willems over het samenstellen der commissie raedpleegde.

(3) In zijn rapport aen den koning voor het herinrichten der Akademie beklaegt zich de minister dat de vlaemsche letterkunde, welke heden zoo bloeijend is, in de Akademie niet vertegenwoordigd wordt.

inzichten geen gevolg geven; want reeds op den 31en maert 1846 legde hy het ambt van minister af, en Willems, die het grootste deel aen de werkzaemheden moest nemen, stierf op den 24en juny van het zelfde jaer.

Zestien maenden na Willems dood, en wel in de zitting van den 4den october 1847, drong de ieverige heer Snellaert by de klasse aen, om de uitvoering des koninklyken besluits van 1sten december 1845 te bekomen. In zijn vertoog drukte hy het gevoelen uit, dat de gedenkstukken onzer oude letterkunde het gevoegelykst door de Akademie zelve zouden worden uitgegeven. Dien ten gevolge benoemde de klasse der letteren, op 10 january 1848, vijf harer leden, namelyk de eerw. heeren Carton en David en de heeren Bormans, De Decker en Snellaert, die zich met de taek zouden belasten. Vier jaren nadien, en wel op den 6en november 1852, bracht deze commissie by monde van laetstgenoemden heer, die tot secretaris gekozen was, terwijl kanonik David het voorzitterschap waernam, een verslag uit, waerby zy aenkondigde, dat zy bereid was dadelyk de hand aen het werk te slaen en besloten had de reeks harer uitgaven te beginnen met de gedichten van Jacob van Maerlant en de prozaschriften van Jan Ruysbroeck. Men had de bezorging der werken van eerstgenoemden op de volgende wyze, tusschen de vijf leden der commissie verdeeld : 1° *Rijmbybel,* 2° *der Naturen Bloeme,* 3° *Spieghel historiael,* 4° *Wapen Martijn* en de

romans [1] waeronder *het Boek vanden Houte*, 3° *Sinte Franciscus, Hemelicheit der Hemelicheit* en de kleine dichtwerken.

Doch toen de zaken zoo verre waren, ontmoette men eenen grooten hinderpael : het ontbrak namelyk aen geld. De Akademie, die voor al hare andere werkzaemheden toereikende fondsen bezat, had voor onze moedertael niets over [2]. Men hoefde zich dus tot het staetsbestuer te wenden. Eindelyk in de zitting van den 3den april 1854 ontving de klasse bericht van wege den heer Minister van binnenlandsche zaken, Piercot, dat hy op het budget, hetwelk aen de wetgevende kamers onderworpen was, eene somme van 5000 franken had gebracht. Deze gelden werden dan ook toegestaen , doch waren niet geheel bestemd voor onze oude dietsche literatuer, er moesten 2000 franken afgetrokken worden voor eene geschiedenis der fransche letterkunde in Zuid-Nederland en verder ook nog eene somme voor het in het licht geven van oude fransche schryvers.

In tusschentijd had de commissie het hier bovenopgegeven plan ter uitgave der werken van Maerlant gewyzigd. Men bepaeldde zich immers tot het drukken van 1° den

---

(1) Aen alwie met de werken van Maerlant eenigs zins bekend is, zal deze verdeeling zonderling voorkomen. Ook begrijpt men niet hoe de commissie in 1852, het noodig achtte *Dboec vanden Houte* en *Het leven van Sinte Franciscus* op nieuw te doen drukken, daer de heer Tideman reeds van het eerste in 1844, en van het andere in 1848, zeer goede kritische uitgaven had bezorgd , waeraen niet veel te verbeteren valt.

(2) *Bulletin* XIX, bl. 302.

Rijmbybel, 2° van *der Naturen Bloeme*, 3° van den *Alexander*. Met het eerste dezer werken zou zich kanonik David gelasten, met het tweede professor Bormans en met het derde doctor Snellaert. De twee overige leden, namelyk kanonik Carton en de heer De Decker, thands minister van binnenlandsche zaken, schynen aen de werkzaemheden geen deel te zullen nemen.

Met genoegen zal men vernemen dat eindelyk het koninklyk besluit van 1sten december 1845, na tien jaren wachtens, ten uitvoer gaet gebracht worden, want indien ik wel onderricht ben, ligt er één van Maerlants onuitgegevene dichtstukken ter pers; doch alwie eenigs zins bekend is met hetgene er in de laetste tyden voor de middeleeuwsche letterkunde by andere volkeren, en voor de onze, zoo in noordelyk als in zuidelyk Nederland, gedaen is, zal niet zonder bevreemding vernemen dat de meerderheid der commissie goed gevonden heeft hare uitgaven in, sedert lang in onbruik geraekte oude dietsche of St. Pietersletteren, opzettelyk te doen drukken. Stellig is er daervoor, in onze eeuw, en voor dit geval, geene gezonde reden by te brengen.

Terwijl men dus één der werken van Maerlant van wege de brusselsche commissie te gemoet ziet, heeft men van eenen anderen kant het vervolg van den *Spieghel historiael* te verwachten. De *Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde* te Leiden, aen welke men reeds zoo veel heeft te danken, heeft zich immers daermede

belast en die taek aen professor De Vries opgedragen.

Men mag dus berekenen dat binnen eenen bepaelden tijd al de werken van onzen gryzen Maerlant in het licht zullen zijn verschenen. Doch, behalve deze blyven er nog veel andere gewichtige gedenkstukken uit onze middeleeuwen over, die op uitgeven en bearbeiden wachten.

Dit *Museum* zal vooral geschikt zijn om gedichten van kleinen omvang of fragmenten van groote gewrochten op te nemen. Het beroemd Hulthemsche handschrift, thands op de koninklyke bibliotheek te Brussel berustende, bevatte nog talryke stukken die nimmer gedrukt werden. Ik putte er ruimschoots in en trok er zestig kleine gedichten uit. De heer Angillis heeft er een dertigtal andere op dit oogenblik ter pers, zoodanig dat ik het weinige, dat er dan nog overblijft, gemakkelyk in eene volgende aflevering van dit *Museum* zal kunnen inlyven. Ten slotte zal alsdan eene nauwkeurige beschryving van dien merkweerdigen Codex volgen en eene volledige opgave van geheel den inhoud.

Uit het laetste stuk van Jonckbloets *Geschiedenis* (1) is het gebleken, dat het stukjen, hetwelk ik hier bl. 93, onder Nr XVII, opnam, insgelyks te vinden is in het haegsche handschrift van Willem van Hildegaersberch, alwaer het *Vanden Hontsscede* heet. Ik twyfel grootelyks

(1) Bl. 420.

of men het, zoo wel als talryke andere die daerin voorkomen, wel beschouwen mag als zijnde uit de pen gevloeid van dien vermaerden hollandschen spreker.

Ik acht het byna onnoodig hier te berichten, dat ik al onze oude gedichten, zoo wel als de andere oorkonden met de grootste getrouwheid, die men misschien slavelyk zal noemen, heb laten afdrukken. Alles, is tot driemael toe, met de oorspronkelyke teksten zorgvuldig vergeleken. Er zal my dus zeer weinig ontsnapt zijn [1].

Ik denk dat de taek van iemand, die onuitgegevene stukken voor het eerst laet drukken zich moet bepalen tot, indien ik het alzoo mag noemen, het vermenigvuldigen der teksten. By eene tweede uitgave kan men zich zoo veel kritische herstellingen of veranderingen veroorloven als men maer wil, maer by het eerst aen het licht brengen van oude oorkonden schijnt my zulks ongeraedzaem en onvoorzichtig. Men heeft dan immers niet meer de oorspronkelyke, maer wel eene, naer den zin van den uitgever veranderde en

---

(1) De heer Alberdingk Thijm, die in zyne *Dietsche Warande*, D. I. bl. 589, in zeer vleijende woorden van mijn *Museum* spreekt, waerover ik hem hier openlyk mynen dank betuig, vraegt « hoe, ik bl. 28, in het eerste fragment der Nevelingen, tot de lezing gekomen ben :

(Ane) *menege wonden hine wel vaste bant*, terwijl het facsimilee duidelyk te lezen geeft : *r enege wonden.* »

Ik beken ronduit dat de lithograef beter gezien heeft dan ik. Hetgeen ik immers voor de twee laetste beenen eener *m* had genomen, en om welke reden ik, in allen gevalle (m)*enege* had moeten doen drukken, krijgt, thands dat ik reactief gebruik, veel meer de gedaente eener *r*. Ik neem dus de lezing *sonder enege*, van den heer Alberdingk Thijm zeer geerne aen. — Op de plaets in de kerk te Damme, waer Jacob van Maerlant begraven werd, kom ik nader terug.

dikwyls verminkte of bedorvene lezing. Ik heb misschien myne nauwgezetheid in het volgen der handschriften te verre gedreven, wanneer ik in de stukken uit den Hulthemschen Codex *onder windene, vol prisen*, *som wile*, *vor pensen*, enz., heb laten drukken voor *onderwindene, volprisen*, *somwile, vorpensen,* enz. Doch dat alles kan de lezer lichtelyk herstellen.

Alleen heb ik, zooals men gewoonlyk doet, de *v* en *w,* in *u* en *uu* en wederkeerig, en op enkele plaetsen de *i* in *j* veranderd.

Wat het punctueren dier oude stukken betreft, dat geeft dikwyls nog al groote moeijelykheid. Dat ik er overal in geslaegd ben om den zin te recht verstaenbaer te maken, durf ik niet verzekeren. Een der kleine gedichten, *Ene Boerde*, alhier onder Nr XLVII voorkomende, draegt dien naem uit hoofde der dubbelzinnigheid, welke het oplevert. Wanneer men het immers op de volgende wyze leest en afstipt, dan is de beteekenis geheel het tegenovergestelde, van die welke het met de andere punctuering, op bl. 369, heeft.

Ic minne een wijf die scande geert,
nemmermeer si pijnt na ere;
wijflijcheit haet hare onweert,
nicht haren prijs kan si meerren.
Quade, ongheraecte werken si doet,
nergens haer lijf ich minne;
aen valscheit keert si haren moet,
selden voer scande si haer behoet,
haer hertse ende oec haer sinne.

Al haer seden prijstmen nicht,
weinich goet sijn haer dade;
ontrouwe heeft si in haer geplicht,
negeine stont si blijft gestade.
Aen haer oncuesche werken sijn,
nergeens si haer wael prueft;
alle doeght in haer verswijnt,
cleine doghet si haer onderwint;
haer en roeet nicht wien dat bedrueft.
Hier om soe muotsich laen van ir,
nicht lief es mir die saerte;
si sal ummer leiden mir,
weinich op haren troest ich waerte.
Ich wilse scuwen, of minen eit;
luttel mich helpt haer gruetsen;
men vintse sonder bescheidenheit,
nemmermeer mijn dienst bereit
sal sijn der saleger suetsen!

Voor sommige lezers was het misschien gepast geweest dat ik hier en daer eenige der verouderde woorden of uitdrukkingen had verklaerd; doch ik heb my daervan onthouden, eensdeels omdat het my dan misschien moeijelyk zou gevallen zijn de lust tot het maken van aenteekeningen, waeraen men zich al te licht overgeeft, te besnoeijen, en andersdeels omdat ik dit geerne overlaet aen de geleerden, die zich hoofdzakelyk op onze taelkunde toeleggen. En dan ook omdat ik de hoop voede, dat de een of ander wel eens de hand aen het werk zal slaen om eene beredeneerde spraekkunst [1] en een algemeen woordenboek onzer middeleeuwsche tael samen te stellen.

[1] De geleerde Grimm heeft daervan slechts de eerste grondslagen gelegd.

Zulke werken zouden dan in eens tot verklaring en ophelde-ring van al onze oude dichters en prozaschryvers kunnen dienen, en het zou dan niet meer noodig zijn, by de uitgave van deze of gene oorkonde uit de vroegste eeuwen onzer letterkunde, uitleggingen te geven, die men thands meestal by al onze schryvers moet herhalen.

De lust om het tot hier toe ongedrukte uit het Hulthem-sche handschrift bekend te maken, heeft my in dit deel eene ruime plaets aen de middeleeuwsche poëzy doen toewyden. Uit dien hoofde heb ik voor het vervolg van dit *Museum* zeer belangryke stukken tot opheldering onzer vaderlandsche geschiedenis, alsook de beschryving van talryke onuitgegevene munten en penningen, moeten verschuiven.

Alhoewel mijn eigen voorraed niet spoedig uitgeput zal wezen, voldoe ik zeer geerne aen het verzoek van eenige vrienden om ook bydragen van anderen te plaetsen. Het *Museum* zal er by winnen. Ik kan met voldoening zeggen dat onderscheidene geleerden, zooals hoogleeraer Jonckbloet, professoren Heremans en Stallaert, doctor Van der Meersch, van Oudenaerde, de heer Torfs, van Antwerpen, enz., my hunne medewerking beloofd hebben.

Gent, den 1sten december 1855.

LIJST DER INTEEKENAREN.

	Exempl.
Z. M. De Koning, voor	20
Het Ministerie van Binnenlandsche Zaken	29
Z. H. de Hertog van Arenberg	1

OOST-VLAENDEREN.

De heer Ph. Blommaert, letterkundige, te Gent	1
» Gust. Callier, professor by de Hoogeschool	1
» Prosp. Claeys, student in de rechten	1
» Eug. Cogen, student in de medecynen	
» Aug. Daele, geldwisselaer	1
» P. De Baets, advokaet	1
De eerw. heer B. De Decker, kanunik	1
De heer E. Degerickx, secretaris van de maetschappy *de Tael is gansch het volk*	1
» Baron de Giey, grondeigenaer	1
» Fr. De Keghel, fabriekant	1
» De Kerckhove-Delimon, grondeigenaer	1
» J. De Meyer, grondeigenaer	1
» Baron J. De Saint-Genois, hoogleeraer en schepen	1
» J. B. d'Hane, lid van het Senaet	1
» L. Drubbel, advokaet	1
» V. Gaillard, advokaet	1
» P. Geiregat, boekhandelaer	20
» J. Ghesquière, notaris	1
» P. J. Goetghebuer, bouwkundige	1
» J. Guislain, hoogleeraer	1
» J. F. J. Heremans, leeraer by het Athenaeum en de Hoogeschool	1
» Herry-Vermeulen, grondeigenaer	1
De eerw. heer Hillegeer, priester der Soc. Jesu	1
De heer H. Hoste, boekhandelaer	12
De Maetschappy *de Tael is gansch het volk*	1
De heer Ph. Kervyn van Volkaersbeke, schepen	1

Exempl.

De heer Muquardt, boekhandelaer 3
Seminarie (Bibliotheek van het). 1
Het Taelminnend Studenten-Genootschap 1
De heer E. Van Damme-Bernier, grondeigenaer 1
» Ferd. Van der Haeghen, grondeigenaer 1
» Eug. Van der Haeghen, boekdrukker. 1
» Is. Van Doosselaere, boekdrukker. 2
» Pr. Van Duyse, letterkundige 1
» Aug. Van Lokeren, oud-schepen 1
» Ign. Van Toers, advokaet 1
» Fr. Vergauwen, lid van het Senaet 1
» C. Vervier, grondeigenaer 1
» Jul. Vuylsteke, student in de rechten 1
» L. Woequier, leeraer by de Hoogeschool te Gent. 1
» P. Wouters, leeraer by het Athenaeum 1
» Aug. Teirlinck, student in de rechten, te Elseghem. 1
» Pieter Cnudde, timmerman, te Saffelaere 1
De eerw. heer De Vos, leeraer by het Collegie, te Geraerdsbergen 1
De heer Ducaju, te Dendermonde 1
» Hiel, te Dendermonde 1
» D. J. Van der Meersch, geneesheer, te Oudenaerde. 1
» L. Van Lerberghe, stads-archivaris 1

WEST-VLAENDEREN.

De eerw. heer kanunik Carton, lid der Akademie, te Brugge. 1
De heer Coppieters t'Wallant, lid van de Kamer der Volksvertegenwoordigers 1
» burggraef De Croeser de Berg. 1
» d'Hanins de Moerkerke 1
De Maetschappy *Yver en Broedermin* 1
De heer De Meyer, lid van de Akademie van Geneeskunde 1
» J. Gailliard, corresponderend lid van de Maetsch. van Schoone Kunsten te Gent. 1
De eerw. heer kanunik Heene, professor in het Seminarie 1
De heer Kervyn van Lettenhove, lid der Akademie. 1
De eerw. heer C. B. Masselis, onderpastor van S. Gilliskerk. 1
De heer P. Ronse, advokaet 1
De eerw. heer Verdeghem, archivaris van het Bisdom 1
De heer A. Angillis, letterkundige, te Rumbeke. 1
» F. J. Blieck, notaris, te Iseghem 1
» P. Claeyssens, schryver, te Yperen 1
» Kesteloot-De Man, letterkundige, te Nieupoort. 1
De Maetschappy *Vriendenkring*, te Leysele, by Veurne 1
De heer J. Ossieur, geneesheer, ondervoorzitter van de letterk. maetschappy *de Vriendschap*, te Rousselaere. 1
» H. Van de Velde, voorzitter van het gerechtshof, te Veurne. . . 1
De eerw. heer F. Van de Putte, pastoor, te Boesinghe 1

BRABAND.

		Exempl.
De heer	J. J. Altmeyer, professor by de Hoogeschool, te Brussel	1
"	Bauduin directeur van het krijgs-hospitael	1
"	R. Chalon, briefwisselend lid der Akademie	1
"	Prosp. Cuypers, letterkundige	2
"	J. M. Dautzenberg, letterkundige	1
"	Decq, boekhandelaer	10
"	P. De Bonne, advokaet	1
"	Th. De Jonghe, grondeigenaer	1
"	L. Geelhand-Schoonen, letterkundige	1
"	Jottrand, vader, advokaet	1
"	A. Justen, penningkundige	1
"	Maertens, avoué	1
"	C. Piot, beambte by 's Rijks archief	1
"	Prud. Quartier, lid van het Midden-Comiteit	1
"	K. Stallaert, leeraer by het Athenaeum	1
"	Van der Sweep, ingenieur	1
"	M. Van der Voort, lid van het Midden-Comiteit	1
"	graef van Renesse-Breidbach, lid van het Senaet	1
"	Alph. Wauters, stadsarchivaris	1
"	Matth. Boosten, student, voor de Maetschappy *met Tijt en Vlijt*, te Leuven	1
De eerw. heer	De Wit, deken, te Aerschot	1
De heer	J. Dykmans, controleur der directe belast. te Hal	1
"	Hermans, boekhandelaer, te Leuven	1
De eerw. heer	Stroobants, onderpastoor, te Lembeke	1
De heer	B. Van Linthout, boekhandelaer, te Leuven	1

ANTWERPEN.

De heer	H. Conscience, te Antwerpen	1
"	Delgeur, doctor in de letteren	1
"	Ch Dumon, voor de rederijkkamer *de Olijftak*	1
"	Xav. Gheysens, notaris	1
"	Jonghmans-Ruelle, boekhandelaer	1
"	Manceaux, boekhandelaer	1
"	F. H. Mertens, bibliothekaris	1
"	P. Th. Moons, grondeigenaer	1
"	Peeters-Van Genechten, boekdrukker	1
"	Hend. Sermon, leeraer by St. Ignatius-gesticht	1
"	Schoof-Van Straelen, zaekwaernemer	1
"	Ed. Terbruggen, greffier	1
"	Lod. Torfs, letterkundige	1

	Exempl.
De weduwe Van Ishoven, boekhandelaer	1
De heer Van Mol-Van Loy, boekhandelaer	3
» Van Oevelen..	1
» J. Van Ryswyck, letterkundige	1
De kinderen A. T. Van Uffelen, boekhandelaers	2
De eerw. heer P. Visschers, pastoor der S. Andrieskerk	1
De heer L. Vleeschouwer, letterkundige	1
» Croquet, te Waelhem	1
» V. J. Dumoulin, boekhandelaer te Meerhout	1
» J. G. Sanders, voor het tael- en letterlievend genootschap : *de Dageraed*, te Turnhout	1
» G. L. G. Valck, te Rijckevorsel	1
» J. A. Van Ourshagen, te Schrieck, by Heist-op-den Berg . . .	1

NEDERLANDEN.

De heer J. A. Alberdingk-Thijm, te Amsterdam.	1
» C. G. Boonzajer, notaris, te Gorinchem	1
» Dr A. De Jagher, te Rotterdam	1
» J. Dirks, lid van de tweede kamer der Staten Generael, te Leeuwarden	1
» H. O. Feith, archivaris te Groningen	1
» Dr Halbertsma, te Deventer	2
» Dr W. J. A. Jonckbloet, hoogleeraer, te Groningen	1
» O. Keer, penningkundige, te Amsterdam	1
» N. G. Kist, professor, te Leiden	1
» M. Nyhoff, boekhandelaer, te 's Gravenhage	25
» A. D. Schinkel, te 's Gravenhage	1
» J. D. Sybrandi, boekhandelaer, te Amsterdam	13
» P. O. Van der Chijs, hoogleeraer, te Leiden.	1
» J. Van der Noordaa, te Dordrecht	1
» Van Kesteren, boekhandelaer, te Amsterdam	2
» G. W. Wreede, hoogleeraer, te Utrecht	1

DUITSCHLAND.

De heer A. Marcus, boekhandelaer, te Bonn	6
» Staelin, voor de koninkl. Bibliotheek, te Stuttgard	1

FRANKRIJK.

De heer R. Duthillœul, voor de Bibliotheek, te Douai	1
Het *Comité flamand de France*, te Duinkerken	1

Het Nevelingen-lied.

Historiam omnem a poësi initium sumpsisse fassi jam pridem sunt doctiores; ut dolendum, quod aliis gentibus gloriae datur, in ignominiam patriae nostrae trahi, ex talium carminibus, qui res antiquissimas stylo persequi olim conabantur, historicos documenta petiisse.

Bartholini Antiquitatum Danicarum libri tres. Hafniae, 1689. 4to, p 152.

Het is te bejammeren dat er tot hiertoe geene nederlandsche vertaling van het Nibelungen- of Nevelingen-lied bestaet. Terwijl dat uitmuntend epos sedert eene halve eeuw de aendacht van geheel Duitschland gaende houdt, terwijl aldaer, ter verklaring van den oorspronkelyken tekst by de Hoogescholen lessen gegeven worden en talryke vertalingen, in hedendaegsch proza of dichtmaet, zich in een ieders handen bevinden, terwijl aldaer de kunstenaers die zoo ryke bron dagelyks raedplegen en koning Lodewijk van Beijeren den beroemden schilder Cornelius gelast zijn paleis te versieren met de voornaemste tafereelen aen het middeleeuwsch dichtstuk ontleend, bleef het by ons weinig

bekend; en, zoo lang daervan niet eene goede prozavertaling het licht ziet, zal die schoone oude duitsche sage niet naer waerde kunnen geschat worden. Het is meer dan tijd dat men niet langer onverschillig blyve voor een meesterstuk, dat voor ons vaderland zoo veel belang oplevert als voor Duitschland, vermits het tooneel van meer dan eene der bezongene gebeurtenissen by ons te zoeken, en de voornaemste held, die daer in optreedt, Siegfried van Nederland is.

Onze zuidelyke naburen, de Franschen zelven, zijn daerin verder gevorderd dan wy. De Chateaubriand, in zyne *Études historiques*, had het hoog op met het *Nevelingen-lied*, en de geleerde Ampère heeft ten jare 1832, by de faculteit van letteren te Parijs, de verdiensten van het dichtstuk, met veel kennis van zaken, ontwikkeld, en daerover in zyne lessen aen de *École Normale* aldaer, in het breede gehandeld. Verder vertaelde de Saint-Marc Girardin, in zyne *Notices sur l'Allemagne*, vier zangen of avonturen, zoo als het heet. Eindelyk heeft zekere dame Moreau de la Meltière, te Moskou woonende, geheel het Nevelingen-lied in het fransch overgebracht en haer verdienstelyk werk is te Parijs, in 1837, door den heer Riaux, in het licht gegeven. Ten slotte voeg ik hier nog by dat de heer De Baecker, door de uitgave, in 1853, van zijn werk *des Nibelungen, saga Mérovingienne de la Néerlande*, by de Franschen dit heldendicht nog meer heeft doen kennen.

In afwachting dat voor eene volledige vertaling de een of ander onzer jonge letterkundigen de hand aen het werk sla, heb ik gedacht onzen belgischen lezeren den inhoud van het *Nevelingen-lied* beknoptelyk te moeten herinneren. Ik weet wel dat vroeger, door de *Mnemosyne* van Tydeman en van Kampen, dat schoone middeleeuwsche epos in Noord-Nederland bekend is geworden; doch wat er destijds geschreven werd, is in die

groote verzameling als verloren gebleven en werd ook by ons weinig of niet gelezen. En, daer de voortreffelyke *Geschiedenis der Middennederlandsche Dichtkunst* van professor Jonckbloet, waerin voor de Nevelingen eene aenzienlyke plaets ingeruimd is, by ons, jammer genoeg, niet algemeen verspreid is, dacht ik het niet ongepast hierop nog eens terug te moeten komen. Ik doe dit des te liever omdat de schets van dat voortreffelyk dichtstuk door den heer Blommaert, naer het hoogduitsch van Weiden, in het *Kunst- en Letterblad* opgenomen, aldaer in drie verscheidene jaergangen (1840-1843) verbrokkeld is gebleven, en omdat de dichterlyke navolgingen van dien heer, hoe verdienstelyk zy dan ook wezen, ons slechts een gedeelte van het oorspronkelyke teruggeven.

Geheel het Nevelingen-lied bevat negen-en-dertig zangen of *avonturen* en splitst zich in tweeën; in het eerste gedeelte wordt de luister of bloei en in het tweede de nederlaeg of nood der Nevelingen bezongen.

Wie de dichter was van de Nevelingen, is zoo min voor den hoogduitschen als voor den nederlandschen tekst bekend.

In het algemeen denkt men dat de eerste tot op het jaer 1200 opklimt; de nederlandsche schijnt iets jonger te zijn, al is het dat de door ons ontdekte twee fragmenten tot een handschrift behoord hebben dat stellig, blykends het schrift, van vóór het einde der dertiende eeuw dagteekent.

Te Worms, in het koningrijk Burgondië, leefde eene maegd, zoo zeer door hare uitstekende schoonheid als door hare deugden beroemd. Zy hiet Chriemhilde en was dochter van vrouw Ute; haer vader was Dankraet. Zy had drie broeders,

Guntheer, Geernoot en Giseleer, alle door hunne dapperheid vermaerd. Talryke fiere ridders leefden rondom hen, zoo als : Hagen van Troje met zynen broeder Dankwart, Ortwijn van Metz, twee markgraven Geere en Eckewart, Volker van Alzeije, Aumold, Sindold, Hunold en anderen die men niet alle zou kunnen noemen.

Chriemhilde droomde eens dat een valk, dien zy opvoedde, onder haer oog door twee arenden verscheurd werd.

Zy verhaelde dien droom aen hare moeder Ute, die haer verklaerde dat die valk eenen edelen heer beteekende, die haer tot echtgenoot bestemd is, maer die, indien God hem niet behoedt, haer spoedig zal ontrukt worden. — « Nooit wil ik, zegt Chriemhilde, my aen eenen man verbinden. » — « Verzeker dat maer zoo niet, antwoordt de moeder, wilt gy ooit eenig genoegen op deze aerde smaken, dan zal u dat door de liefde van eenen dapperen kryger toekomen. »

Te gelyker tijd woonde in de burcht te Santen, by den Rhijn, een schoon konings kind, Siegfried van Nederland, zoon van Siegmund en Siegelinde.

De dappere Siegfried had van kindsbeen af vele landen en koningryken doorkruist, want van zyne eerste jeugd af had het rumoer der wapenen iets streelends voor zijn oor gehad. Alle koene knapen waren hem van wijd en zijd komen opzoeken of hadden zich rondom hem geschaerd; maer hy was zegevierend in alle steekspelen; in alle gevechten steeds werden hem de pryzen als overwinnaer toegekend; zyne bejaerde ouders waren fier op hem. Met vier honderd andere jongelingen werd hy tot ridder geslagen, maer aller oog was op hem gevestigd. De vrouwen zagen hem met liefde aen, en er was niet eene maegd of zy had hem tot haren echtgenoot gewild.

Het gebeurde dat Siegfried had hooren gewagen van de fiere

Chriemhilde, welke al de mannen, die zich aenboden, afwees. Toen hy deze keuze aen zyne ouders bekend maekte, waren ze eenigzins beducht om de trotschheid van die schoone en om den overmoed van de ridders, die haer omringden, en namelyk van Hagen; doch niets kan Siegfried weêrhouden en hy vertrekt met een groot gevolg. De bekoorlykste vrouwen werkten aen zyne kleederen.

Zy gaen op weg met uitgelezene paerden en met blikkerende wapenen.

Na zeven dagen reizens komen zy te Worms aen. Niemand aldaer kende hen; maer Hagen, by het zien der fiere houding van den kryger, die zich aen hun hoofd bevindt, verzekert dat deze niemand anders is dan Siegfried. « Ja, voegde hy er by, het is de held die Neveling en Schilbing, de twee ryke koningszonen, heeft overwonnen, hy is het die het zwaerd Balming bekwam en den schat der Nevelingen heeft ontroofd, die den dwerg Alberik overwon en dezes kaproen, die de menschen onzichtbaer maekt, in zijn bezit kreeg; bovendien heeft hy nog den draek van den lindenboom gedood, in wiens bloed hy zich baedde, waerdoor zyne huid zoo hard als hoorn geworden is, zoo dat geen wapen hem kan deeren. »

Siegfried munt weldra aen het hof van Guntheer in alle ridderspelen uit; doch nergens vertoonde zich de schoone Chriemhilde, al is het dat zy uit hare venster den held der Nederlanden kon zien en opvolgen. Al de vrouwen van Guntheers hof werden op Siegfried verliefd, en, al was het dat Chriemhilde zich aen niemand verklaerde, dan toch voelde zy ook heimelyk in haren boezem het vuer der liefde blaken.

Er onstond een oorlog tusschen Ludegeer, koning van Saksen, Luetgast, koning van Denemarken, en die van Burgondië. Siegfried trekt het voor Guntheer aen, en, by den eersten aenval,

worden de vyanden verpletterd. De koning van Saksen en zijn broeder vielen in de macht der Burgondiërs.

By de terugkomst van dien heldhaftigen tocht, gelukt het aen Siegfried voor de eerste mael de schoone Chriemhilde te kunnen bewonderen. De maegd treedt te voorschijn in een gewaed vol van helblinkende gesteenten, en zoo als de maen de sterren door haren glans overtreft, zoo schittert Chriemhilde boven de overige vrouwen uit. Nimmer had men zoo schoon een maegdelijn gezien! Zy treedt Siegfried te gemoet en een schuchtere blos bedekt hare konen. « Zy welkom, dappere ridder, » sprak zy, en die woorden ontstaken in Siegfrieds boezem een hevig minnevuer. Beide bleven door het zelfde gevoel opgetogen.

Van dat oogenblik af was Siegfried, als het ware, aen het hof van Guntheer geboeid; want thands is het hem toegelaten alle dagen het voorwerp zyner liefde te beschouwen.

De koning der Burgondiërs hoorde spreken van Brunehilde, de koningin van IJsland, wier schoonheid en heldenmoed hoog geroemd werden. Hy wil haer overwinnen; doch, daer hy op zyne eigene krachten niet genoegzaem betrouwt, vraegt hy aen Siegfried om hem op dien tocht te vergezellen; deze stemt er in toe, op voorwaerde dat hy de hand van Chriemhilde bekome.

De twee helden maken zich reisvaerdig en Chriemhilde zelve brengt voor hen de kostbaerste kleederen en het rijkste gewaed in gereedheid. Zy laten zich door Hagen en eenige dappere ridders vergezellen en varen den Rhijn af.

Den twaelfden dag kwamen zy te Isensteen, in Brunehildes land aen. De koningin, op wie Guntheer verliefd is, heeft de onversaegdheid van eenen kryger en de sterkte van eenen reus. Alwie naer hare hand wil, dingen moet eerst met haer in het strijdperk treden, met haer den steen werpen, om het verst springen en met de spies stryden. Den mannen, die door haer

worden overwonnen, doet zy zonder genade het hoofd afslaen.

Guntheer, door Siegfried aengemoedigd, neemt de voorwaerden aen; want de held der Nederlanden had hem in het oor gefluisterd dat hy hem door zyne tooverkrachten zou ter hulpe komen. Wanneer men echter aen Brunehilde haren gouden schild en hare reusachtige speer aenbracht, dan ontzonk de moed aen allen, die den koning van Burgondië vergezeld hadden. Hagen en Dankwart dachten dat zy tot hun ongeluk naer IJsland waren gekomen. En, toen men in het krijt eenen zoo grooten steen aenvoerde, dat twaelf mannen dien met moeite konden tillen, dan bekromp zelfs het hart aen Guntheer; maer Siegfried geeft hem moed en belooft hem, by middel van zynen tooverkaproen, zich onzichtbaer te maken en hem by te staen. Hy plaetst zich ook achter den schild van Guntheer en weert de geduchte slagen, die Brunehilde aen dezen toebrengt, gestadig af. De koningin wierp den steen twaelf vademen ver en sprong over gelyken afstand; doch Siegfried smeet den steen verder en sprong over eene nog grootere uitgestrektheid.

Brunehilde bleef overwonnen en werd mede naer Burgondië gevoerd. Daer wordt zy Guntheers bruid, terwijl Siegfried Chriemhilde bekomt en haer naer Nederland, by zynen vader, medevoert.

Siegfriede werd weldra een zoon geboren, aen wien zy den naem van Guntheer gaf; Brunehilde baerde insgelijks een kind, dat den naem van Siegfried ontving.

De held der Nederlanden leefde gelukkig in zijn vaderland en zag zyne macht versterkt door het gebied over het land der Nevelingen, waer hy zich meester maekte van den grootsten schat, die ooit door iemand werd bezeten.

Na verloop van eenigen tijd zond Guntheer eenen bode naer Siegfried, om hem uit te noodigen naer Worms te komen. Het

was zyne vrouw Brunehilde, die hem hier toe aenspoorde.

Siegfried, Chriemhilde en de hunnen nemen de reis aen en voeren den ouden koning Siegmund met zich. Alle werden te Worms met geestdrift ontvangen, de beide vrouwen begroetten elkander hartelyk; gedurende de feestelijkheden bevonden zy zich dikwijls te samen; doch weldra veranderde hunne wederzijdsche achting in afkeer en haet. Elk hunner wil den voorrang hebben, de eene omdat zy Siegfried als den leenschuldige van Guntheer aenziet, de andere omdat zy met het geheim van de overwinning op Brunehilde bekend is.

Ten laetste, in hare eer te kort gedaen, verwijt Chriemhilde aen de andere hoe zy door haren echtgenoot, en niet door Guntheer, werd overmeesterd. Brunehilde barst van spijt en neemt het vast besluit, zich te zullen wreken. Hagen, Ortwijn, Geernoot en Giseleer komen haer troost aenbieden. Hagen zweert haer hulp en hy raedt Guntheer aen Siegfried te dooden, waerdoor een groot deel landen in zijn bezit zou komen; maer de koning verwerpt het aenbod, eindelyk toch wanneer Hagen hem de verzekering geeft dat hy Siegfried in het geheim zal ombrengen om op hem de tranen die hy aen Brunehilde heeft doen vergieten, te wreken, stemt hy in alles toe.

Op raed van Hagen verschynen er aen het hof gewaende boden van koning Ludegeer, die aen de Burgondiërs den oorlog komen aenzeggen. Siegfried wil met Guntheer den tocht ondernemen. Vóór het vertrek gaet Hagen van Chriemhilde, met wien hy vermaegschapt was, afscheid nemen. Deze drukt hare spijt uit over al wat is gebeurd, en Hagen doet haer verstaen dat eene verzoening mogelyk is. Dan beveelt die zwakke vrouw aen Hagen haren echtgenoot aen, wiens onstuimige overmoed haer bekend was, en zy is onvoorzichtig genoeg hem toe te vertrouwen hoe, toen Siegfried zich in het bloed van den draek

baedde, er hem een blad van eenen lindenboom tusschen de beide schouders viel, waerdoor hy enkel ter dier plaetse kwetsbaer was gebleven. Zy smeekt Hagen dat gedeelte van haren mans lichaem zorgvuldig te willen bewaken. Op deze wyze had Chriemhilde zelve dat groot geheim kenbaer gemaekt! Hagen raedt heur aen, ten einde hy beter haren echtgenoot tegen de slagen der vyanden zou kunnen beschutten, dat zy ter bedoelde plaets, tusschen de schouders, met zyde een kruis zou teekenen. Zoo was Siegfried verraden!

Andere gewaende boden komen aen Guntheer den vrede aenbieden. De oorlog was dus niet meer noodig; doch de dood van Siegfried was besloten en men stelt hem eene jachtparty voor. Tegen den wil van Chriemhilde neemt hy het aenbod aen, want zy had eenen verschrikkelyken droom gehad : zy had twee wilde zwynen haren echtgenoot over de heide zien vervolgen en de bloemen rood geverwd worden. Zy had twee bergen over hem zien neêrstorten, waerdoor hy voor altijd aen haer oog werd ontrukt.

Ter jacht, zoo wel als elders, muntte Siegfried steeds aen het hoofd zyner gezellen uit. Een jager nam eenen speurhond aen het zeel en leidde Siegfried op het spoor van het wild. De held maekt eerst een everzwijn, dan eenen leeuw en veel andere wilde dieren af. Toen men wilds genoeg had gedood, kwamen de jagers te samen ter plaetse waer men zou eten en eene keuken had ingericht. Guntheer deed den hoorn blazen om aen allen kenbaer te maken dat hy wilde ontbyten. Als Siegfried zich bereidde ter vergaderplaets te komen, sprong er in eens een reusachtige beer uit het bosch op; de held wierp zich op het gruwelyke dier en, zonder het te kwetsen, bond hy het op zyn paerd vast; doch wanneer hy by de andere was gekomen en van zijn ros steeg, brak de beer de koorden, waermede hy vastgebonden was, los. Het dier wil naer het bosch heên-

vluchten, verscheurt de honden die het willen tegen houden, werpt de ketels waerin het eten bereid was om, doet de koks wegloopen en al de jagers hunne wapenen opvatten; maer Siegfried rukt op den beer aen en doodt hem. Na dat koene feit zettede men zich aen tafel. Het vleesch werd in overvloed opgedischt; doch het ontbreekt aen wijn. Siegfried, door de jacht verhit, wordt hierover ongeduldig. Hagen belooft hem in de nabyheid eene bron te wyzen, en stelt hem eene wedding voor wie van hun beiden daer de eerste zou aenkomen. Zy vangen aen te loopen, en koning Guntheer volgde hen. Siegfried was de eerste by de bron; maer wanneer hy zich neèrbukt om te drinken, nadert Hagen en stoot hem tusschen de schouderen waer het zyden kruis was geteekend, zynen spiet door het lijf. De held, alhoewel doodelyk gewond, springt op om zyne wapens te vatten, doch Hagen had ze weggestoken en Siegfried kon alleen met zynen schild zich op den verrader werpen, die dan ook half verpletterd en doodsbleek ter aerde viel. Doch het bloed gudste uit Siegfrieds wonden, en bevochtigde de bloemen : weldra blies hy den laetsten adem uit.

Hagen deed het bebloed lijk van Siegfried naer Worms voeren en het voor de deur van Chriemhildes nachtvertrek neèrleggen, omdat zy het aldaer zou vinden wanneer zy des morgends ter vroegmis ging. Dat gebeurde ook, en de ongelukkige vrouw zag er haren echtgenoot op den grond uitgestrekt. Hare vrouwen zegden haer dat het misschien het lijk van eenen vreemdeling was. « Neen, riep zy uit, het is mijn Siegfried, het is mijn gemael! Brunehilde heeft zyne dood gewild en Hagen heeft hem vermoord. »

Zy zond eenen bode naer Siegmund en naer de zynen die nog sliepen, om hen die droeve mare aen te kondigen. De vader wierp zich op het lijk van zynen zoon. De krygers uit

het Nevelingenland wilden zich wreken, maer Chriemhilde raedt hun aen een geschikter oogenblik af te wachten. Niemand kon de rampzalige vrouw troosten!

Het lijk van den vromen held werd op eene baer ter hoofdkerk gedragen en toen het nog over aerde lag, hoorde men niets anders dan het gelui der klokken en het treurig gezang der priesters.

Ook Guntheer en Hagen kwamen op en wilden hunne euveldaed afloochenen; doch Chriemhilde sprak tot hen: « Dat hy die als onplichtig erkend gehouden wil worden, in het byzijn van het volk tot de baer nadere. » En zie, o wonder, toen Hagen bytrad, dan stroomde in eens het bloed uit de wonden van den doode! De koning wilde den verrader verschoonen en zeide dat Siegfried door roovers afgemaekt was. « Die roovers, riep Chriemhilde, zijn my bekend! Gy Guntheer en Hagen, gy zijt het! »

Er werd eene mis over den doode gedaen; mannen vrouwen, kinderen, alle snelden ter hoofdkerk. Het lijk werd gekist, in eenen purperen dwael gewonden, en het bleef drie dagen en drie nachten over aerde liggen. Daerna werd het begraven; maer vóórdat de kist in den grond zonk, deed Chriemhilde ze dagelyks openen, om de gelaetstrekken van haren geliefde te beschouwen.

Nadat de uitvaert voor den geduchten held had plaets gehad, wilde Siegmund met Chriemhilde naer zijn land terug keeren. Doch zy weêrstaet aen het smeeken van den ouden koning, op het aenraden van haren broeder Giseleer, en blijft te Worms; dáér, by de hoofdkerk, bouwde men haer eene groote wooning, alwaer zy eenzaem en in rouw gedompeld leefde. Drie jaren en half lang sprak zy niet tegen Guntheer en wilde zy Hagen niet zien.

Intusschen ried de verrader aen Guntheer zich met zyne zuster te verzoenen. « Werd zy bevriend met ons, zei Hagen, dan zou de schat der Nevelingen herwaerts komen; gy zoudt rijk worden. »

Giseleer en Geernoot bewerkten de verzoening met Chriemhilde; zy stemde er eindelyk in toe om den koning te zien; maer Hagen mocht niet onder haer oog verschynen. Zy vergaf aen al hare vyanden, éénen man uitgezonderd.

Kort daerna trokken Geernoot en Giseleer, met acht duizend man, ter plaetse waer de schat gedolven lag. De dwerg Alberik bewaekte dien en liet hem wegdragen omdat hy de morgengave van Chriemhilde was geworden. Vier zwaer beladene karren, die drie mael's daegs gedurende vier dagen en vier nachten over en weêr reden, waren nauwelyks genoeg om den schat naer het schip, dat op den Rhijn lag, over te brengen. Het was al goud en edele gesteenten!

Zoodra Chriemhilde dit alles in hare macht had, gaf zy zoo veel aelmoesen, zoo veel geschenken dat iedereen haer bevriend werd. Hagen werd hierdoor bevreesd en hy ried Guntheer aen zich meester te maken van al die rijkdommen. De koning weigert; maer Hagen zelf steelt den schat en werpt hem te Loche in den Rhijn, in de hoop hem later daer uit te halen. Chriemhilde beklaegde zich hierover aen Guntheer; maer Hagen werd niet gestraft.

Na de dood van Siegfried bleef Chriemhilde dertien jaren in geween overbrengen.

Intusschen was vrouw Helka, gemalin van koning Ettel (Attila) gestorven; hy wilde eene tweede echtgenoote nemen, en zyne vrienden trokken zyne aendacht op Chriemhilde, de fiere weduwe, die in Burgondië leefde. Zy slaet eerst het aenbod af: zy wil haer geheel leven lang Siegfried blyven betreuren en aen niemand meer toebehooren. Doch eindelyk, na veel tegenspraek, stemt zy, christene vrouw, er in toe met den heidenschen koning in huwelyk te treden. Zy had haer immers door den afgezant van Ettel, door Rudegeer doen beloven, dat hy haer overal zou bystaen en haer het ongelijk, dat zy geleden heeft, zou helpen wreken.

Zy vertrekt met een gevolg van honderd-en-vier maegden en een aental ridders om hen te beschermen. Zy reisden door Beijeren, waer de bisschop Pelgrim zyne nicht Chriemhilde ontmoette; dan kwamen zy aen in het land van Rudegeer, waer Godelinde, de schoone koningin, hen op de burcht te Bechelaren zeer hartelyk ontving. Des anderen daegs zetteden zy den tocht voort tot aen Treisenmuer, eene burcht aen Ettel toebehoorende. Voorafgegaen van vier-en-twintig vorsten, waeronder Ramung, hertog van Walachijen, Humboge, Hawart van Denemarken, Iring en anderen, reed Ettel zyne bruid te gemoet. Het onthael was heerlyk! Van daer trokken zy op naer Weenen, waer de bruiloft gevierd werd. Doch te midden der vreugdebedryven bleef Chriemhilde droefgeestig.

Na de feestelykheden namen zy hunnen intrek op het slot Ettelburcht, waer Chriemhilde zeven jaren lang met Ettel in weelde leefde, hem eenen zoon baerde, die gedoopt werd en den naem van Ortlief ontving. Doch de koningin, te midden van al de liefdebewyzen, die haer omringen, kan haren Siegfried niet vergeten, noch de treurige herinneringen, die haer door het hoofd dryven, niet verbannen.

Zy had de gedachte om zich over Hagen te wreken nog niet laten varen en wenschte slechts hem naer Ettelsburcht te kunnen lokken. Zy bad haren echtgenoot dat hy Guntheer en hare overige magen, die zy sedert zoo langen tijd niet gezien had, zou uitnoodigen om naer het Hunenland te komen. Ettel stemt hier willig in toe. Alvorens echter de boden Wervel en Swenlijn vertrekken, roept de koningin ze by haer en beveelt hun aen dat zy aen het hof te Worms overal zouden aenkondigen dat zy Chriemhilde, sedert lang hare droefheid heeft afgelegd, aen Siegfried niet meer denkt, hem zelfs geheel heeft vergeten.

Wanneer de afgezanten van Ettel aen het hof van Guntheer

verschynen, dan zou Hagen willen dat men de uitnoodiging niet aennam; maer al de overige ridders zijn van een ander gevoelen, en, zoodra hy gewaer wordt dat men zyne aerzeling voor lafheid aenziet, is hy de eerste om zich voor den tocht te bereiden.

Guntheer neemt de reis aen met meer dan duizend leenmannen en negen duizend krygers. Aen den Donau gekomen, waren er geene schepen om hen over te zetten. In den vloed baedden zich witte vrouwen. Hagen had van eene dezer de kleederen weggestoken; om ze weêr te bekomen voorspelde zy hem dat groote eer hun by Ettel wachtte; doch een ander meerwijf verzekerde dat de eerste hem bedrogen had, dat het hen weldra zou berouwen, de reis naer het Hunenland te hebben ondernomen; want dat de tocht voor hen noodlottig zou worden, en dat zy daer alle, behalve 's konings kapellaen, zouden omkomen. Zy wijst hem verder eenen veerman aen; deze echter weigert zynen dienst; maer Hagen houwt hem het hoofd af en brengt zelf de zynen over. Om de voorspelling van de witte vrouw te logenstraffen, stoot hy den kapellaen in den vloed; doch door Gods genade komt deze over, en toen begreep Hagen welk lot hem te wachten stond!

Nauwelyks bevinden zy zich aen de overzy van den vloed, of zy hebben de krygers van Gelfraet, den markgraef des lands, te bevechten, die hen aenrandde omdat zy zynen veerman hadden gedood. Doch Dankwart brengt Gelfraet om het leven en de overigen nemen de vlucht.

Aen het hof van Rudegeer worden zy hartelyk ontvangen, zy verblyven er eenige dagen en Giseleer bekomt 's markgraven schoone dochter. Geernoot ontving een zwaerd ten geschenke en Hagen bekwam den schild, welke vroeger aen Noeding had toebehoord, die door Wittich was verslagen. Volker, de zanger, nam zyne vedel en zong een hartelyk afscheidslied.

De aenkomst der Burgondiërs in het land van Ettel, werd aen den ouden Hildebrand aengekondigd, die zich daerover verontrustte en zynen heer, koning Diederik van Bern, verwittigde. Deze trok de krygers te gemoet, maer waerschuwde hen tevens dat Chriemhilde nog steeds den held der Nevelingen bleef beweenen. « Zy schreije zoo veel als ze wil, roept Hagen uit, Siegfried is dood en zal niet weêrom komen, het is de koning der Hunen, dien zy thands moet beminnen! » Hildebrand raedt hun aen op hunne hoede te zijn; doch Guntheer antwoordt dat zy op Ettels woord betrouwen, die hen uitgenoodigd heeft. « Het lot dat hun te wachten staet, zegt Volker, kunnen zy toch niet ontgaen! »

Zy trekken ten hove. Aller oog was weldra op Hagen gevestigd: « daer is, riep men, de moordenaer van Siegfried! » Chriemhilde ontving de gasten met geveinsdheid, Giseleer alleen omhelsde zy. Toen Hagen dit zag, bond hy zynen helm vaster op het hoofd.

De vreemdelingen worden geherbergd, maer van een gescheiden; dat had de koningin gewild. Zy vraegt of zy den schat der Nevelingen hadden medegebracht; maer Hagen antwoordde dat zy wel wist dat de koning dien in den Rhijn had doen werpen. — De koningin wilde dat men de wapens in de hofzael zou afleggen; maer Hagen weigert dit. « Men heeft hen gewaerschuwd, roept Chriemhilde uit, kende ik den man die zulks gedaen heeft, hy zou er de dood om ondergaen! » Doch koning Diederik, in zijn gemoed gestoord, riep uit: « Zult gy dan my zonder straf laten? » Ettels gemalin bleef beschaemd en verliet hare vyanden.

Koning Diederik en heer Hagen drukten zich elkander de hand. « Die reis naer het Hunenland zal ongelukkig uitvallen, » sprak Diederik. — « Wy zullen op alles acht nemen! » antwoordde de donkere Hagen.

« Wie is, vroeg Ettel, de man, die door Diederik zoo vriendelyk ontvangen wordt? » — « Een leenman van Chriemhilde antwoordt : zijn vader hiet Aldriaen. » — « Dien heb ik wel gekend, sprak de koning, want ik heb zynen zoon ridder geslagen, en nu herken ik ook Hagen, want hy en Walther van Spanje zijn hier als kinderen grootgebracht. »

Hagen ging Volker opzoeken en met dezen zette hy zich neder op eene bank, in het voorhof, op eene plaets van waer zy door Chriemhilde konden gezien worden. Dat verbitterde nog heur gemoed en zy weende van spijt. Beide krygers waren in de rijkste kleederen uitgedoscht. De Hunen bleven hen bezien als of het wilde dieren waren. Chriemhilde had zestig koene mannen vergaderd om Hagen en Volker aen te vallen, en zy stelde zich zelve aen het hoofd der bende om aen haren vyand zyne misdaed te kunnen verwyten. Hagen wachtte hen af met het zwaerd van Siegfried in de hand, dat hy ontstolen had. Toen Chriemhilde het zag, borst zy in tranen. Volker legde den overgrooten strijkstok van zyne vedel naest zich op de bank. De mannen door de koningin byeengebracht, dorsten beide helden niet aenranden.

Nadat de twee vrienden Guntheer gewaerschuwd hadden, begeven zy zich naer binnen in het hof van Ettel. De koning heet hen welkom en de eerewijn wordt rond geschonken en de spyzen in overvloed opgedischt.

Dan zegde Guntheer tegen Ettel dat hy zich ter rust wilde begeven. Toen de nacht was gevallen, bleven Hagen en Volker de wacht houden; gewapende mannen door Chriemhilde uitgezonden om hen te overvallen, deinsden terug by het zien hunner blinkende helmen en hunner kloeke houding.

Des anderen daegs morgends gaen de Nevelingen ter mis, maer op Hagens raed hadden zy zich wel gewapend. Daerna heeft een steekspel plaets, waerin Volker, by ongeluk, eenen der Hunen

doodt; de bloedverwanten van dezen wilden hem wreken; maer Ettel zette zich tusschen de stryders en scheidde ze van een.

Als men ter tafel ging, beklaegde zich Chriemhilde aen Diederik van Bern en aen den ouden Hildebrand, en zy riep hunne hulp in om zich te kunnen wreken; maer beide weigerden zulks. Eindelyk doet zy beloften aen Blodelijn, aen wien zy het land van Noeding en diens schoone weduwe toezegt. Hy laet zich overhalen.

Toen men aen het eten zat, deed Chriemhilde Ettels zoon, den jongen Ortlief, in de zael dragen. Terwijl de koning met trotschheid van zijn kind spreekt, spottede Hagen openlyk met het wicht en riep, tot groote ergenis van den vader en alle aenwezigen, dat het van dan af reeds ter dood bestemd was. Blodelijn begaf zich met duizend man by Dankwart, die zich met de zynen aen tafel had neêrgezet. Dankwart hiet Blodelijn welkom; doch deze zei dat hy van hem geen welkom wilde ontvangen, omdat zijn broeder Hagen Siegfried had vermoord. — Dankwart antwoordde dat hy nog een zeer jong kind was toen dit gebeurde, dus dat hy niet wist wat vrouw Chriemhilde van hem wilde hebben. Hierop sprong Blodelijn van tafel op en trok zijn zwaerd uit de scheede, maer Dankwart gaf hem zulken verschrikkelyken slag dat hem het hoofd van het lijf rolde. « Zie daer, riep hy uit, de morgengave voor Noedings weduwe! » Dan werd het gevecht algemeen. De Burgondiërs, die geene wapenen hadden, vatteden de banken en de stoelen om zich te verweeren. Alle nemen deel aen het gevecht en Hagen slaet het hoofd van Ettels zoon, den jongen Ortlief, af. Van buiten willen nieuwe stryders de zael binnen dringen, maer Volker en Dankwart hielden hen tegen. Chriemhilde smeekt Diederik van Bern haer te helpen; door zijn toedoen geraekt hy met haer en met Ettel en Rudegeer uit de zael. Zeven duizend man bleven er verslagen!

Ettel wil zelf den wreeden Hagen aenvallen; maer de zynen houden hem terug, en toen Hagen den koning voor eenen lafaerd uitmaekt, beloofde Chriemhilde eenen prijs voor dengenen die hem zou dooden. Irink van Denemarken wil op Hagen aen; doch hy had te stryden niet alleen met dezen, maer toen met Volker en dan met Guntheer, en met Geernoot en met Giseleer; ten laeste valt Irink afgemat op den grond, maer springt weldra op, herneemt het gevecht met Hagen zonder hem te kunnen overwinnen en wordt eindelyk zelf gedood. Het bloed stroomde overal, en de Burgondiërs doorstaken hunne vyanden.

Eindelyk vragen de afgematte krygers om vrede; maer Ettel en Chriemhilde weigeren zulks om de dood huns kinds. Door de beden van Geernoot en Gunther bewogen, eischen zy slechts dat men hun Hagen levere : dan zouden de anderen gespaerd worden; maer dit aenbod werd verworpen. Hierop worden de Burgondiërs naer de zael teruggedreven, die zy gedeeltelyk verlaten hadden, en Chriemhilde deed ze in brand steken. De wind blies het vuer aen, dat weldra zich overal verspreidde.

Verschrikkelyk werd de nood, en om hunnen dorst te losschen konnen zy niets anders doen dan bloed drinken. Het vuer nam al meer en meer toe; de brandende balken vielen op de Burgondiërs; maer zy trachtten zich door hunne breede schilden te beschutten. Zoo brachten zy dien akeligen nacht door, want omdat de zael gewelfd was, waren niet alle omgekomen. Den volgenden morgend bleven er nog zes honderd man over, en Volker en Hagen bewaekten hunne ongelukkige landgenooten. Met deze begon op nieuw de strijd; Chriemhilde vuerde met geschenken hare krygers aen. Diederik van Bern wilde een einde aen die slachting maken, maer daer Ettel onverbiddelyk bleef, was het hem niet mogelyk. Chriemhilde verweet aen Rudegeer dat hy tot hiertoe nog zynen kling niet had getrokken ; zy

herinnert hem de belofte, die hy haer gedaen heeft. Deze held wil aen Ettel al het goed dat hy van hem genoten heeft terug geven, opdat hy hem van zijn woord zou ontslaen; doch de koning en Chriemhilde weigeren zulks en zy dringt nogmaels by hem aen. — Eindelyk kan hy niet meer weèrstaen : hy gaet zyne wapenen opvatten en zyne mannen byeen roepen. De Burgondiërs verkeeren eerst in het denkbeeld dat hy hun ter hulpe komt; weldra echter worden zy gewaer dat de forsche kryger als vyand optrekt. Hagen en Volker weigeren tegen hem te vechten, maer Geernoot rukt op Rudegeer aen; beide, door elkanders zwaerden getroffen vallen doodelyk gewond ter aerde neèr. De jeugdige Giseleer wreekt zijns broeders dood, zoo dat niet één van Rudegeers stryders het ontkwam.

Ettel en Chriemhilde weten niet wat er van Rudegeer geworden is, zy verdenken hem van het met hunne vyanden te houden. Volker echter roept hun toe dat hy hun tot zijn laetste oogenblik getrouw was gebleven. Men bracht het lijk van den gesneuvelden. Ettel, op dit zicht, werd diep getroffen, en de lucht weèrgalmde van zyne klachten als van het gebriesch van eenen leeuw. Ook Chriemhilde betreurde bitter de dood van Rudegeer!

De koning der Amelingen, Diederik van Bern, vernam wat er gebeurd was en, ondanks zynen wil, vatten zyne mannen: de oude Hildebrand, Wolfhart, Helmont, Helperik, Wolfbrand, Helmschrot, hunne wapenen en eischen het lijk van Rudegeer op, om het ten minste op eene heerlyke wyze ter aerde te doen bestellen; Volker verzet zich hier tegen. Dan wordt men op nieuw handgemeen; Hildebrand tast Hagen aen; maer zy worden door de menigte gescheiden. Het gevecht wordt algemeen ; Hildebrand verslaet Volker. De meeste helden komen van beide zyden om. Gunther en Hagen bleven over en met hen Hildebrand; deze, zwaer gewond, begaf zich by Diederik om

hem die droeve mare bekend te maken. Diederik wil zyne mannen byeen brengen, maer er blijft hem niemand over dan de oude Hildebrand alleen. Hy wapent zich zelven en beklaegt zich bitterlyk aen Guntheer, omdat hy het lijk van Rudegeer geweigerd heeft af te staen. Diederik wil dat zy zich overgeven; Hagen slaet dit af. Er ontstaet een krakeel tusschen dezen en Hildebrand, maer Diederik stelt daer een einde aen, en valt Hagen aen; deze wordt gewond en Diederik, die hem niet wil dooden, levert hem gebonden aen Chriemhilde over. Dan vat de koning der Amelingen op nieuw het zwaerd op tegen Guntheer; deze ook blijft overwonnen en wordt voor de koningin gebracht. Diederik bad haer dat zy hun het leven zoude laten; zy beloofde dit; zy deed de twee krygers afzonderlyk opsluiten. Toen Diederik zich verwyderd had, vergat zy hare belofte en ging naer Hagen toe om zich te wreken. « Zult gy thands, sprak zy, my alles teruggeven wat gy my hebt ontnomen? Op die voorwaerde alleen zult gy levend naer Burgondië wederkeeren. » — « Ik heb gezworen, antwoordde Hagen, zoo lang een myner heeren overblijft, den schat aen niemand te wyzen. » De valsche verrader wist te wel dat Chriemhilde zyne dood besloten had. Dan deed zy haren broeder Guntheer het hoofd afslaen, en zy vatte het zelve by de haren en hield het voor Hagen. « Nu weet niemand, riep Hagen, dan God en ik alleen waer de schat ligt; hy zal voor u altijd verborgen blyven! » De koningin trok het zwaerd uit de scheè en hieuw zelve het hoofd van haren vyand af.

Ettel bleef als verslagen. Woedend sprong Hildebrand op en hy stak Chriemhilde zynen degen door het hart. De koning en Diederik weenden. Zoo eindigde dat verschrikkelyk wapenspel!

Het was den 30sten der maend Mei van het jaer 1835, dat ik in het bezit kwam van een blaedjen, dat tot een handschrift van eenen nederlandschen tekst des Nevelingen-lieds behoord heeft. Ik ontving het van den verdienstelyken, thands nog levenden oud-onderbibliothekaris, den heer F. De Laval, wiens aendacht ik sedert lang op dergelyke overblijfsels van oude parkementen *Codices*, vroeger by het inbinden van boeken dikwijls verbruikt, gevestigd had. Het fragment had tot schutblad gediend aen eenen ouden lederen band, die de *Animadversiones in V. T. libros omnes, auct. L. De Dieu.* Lugd. Bat. 1648, in-4°, bevattede. Volgends eene daerop geschrevene aenteekening behoorde dit exemplaer, in 1704, aen de Karmelieten te Leuven; maer het was niet mogelyk te raden wanneer, noch waer, het boek ingebonden werd. Waerschijnlyk in eene dezer twee steden? Dan zou men daeruit kunnen opmaken dat er nog in 1648, of ten minste in de zeventiende eeuw, het zy te Leiden, het zy te Leuven, een nederlandsch handschrift der Nevelingen geheel, of gedeeltelyk voorhanden was.

Toen ik dat kostbaer blaedjen bekwam en zag dat het een fragment was van dit zoo heerlyk dichtstuk der middeleeuwen, gaf ik dadelyk kennis van dezen gelukkigen vond aen mynen geëerden professor en vriend, den heer Mone, met wien ik my dan toevallig in onze akademische bibliotheek bevond. Ik kon aen eenen man, die zich voor onze oude nederlandsche letterkunde zoo verdienstelyk heeft gemaekt, niet weigeren myne gelukkige ontdekking, by middel van zijn geacht tijdschrift *Anzeiger für Kunde der teutschen Vorzeit* aen de geleerde wereld bekend te maken. Uit dien hoofde verscheen voor het eerst te Karlsruhe, in 1835 (1), het te Gent teruggevondene fragment van ons Nevelingen-lied.

(1) *Anzeiger*, IVter *Jahrgang*, bl. 191--193.

Sedert dien tijd werd het meermalen herdrukt, zoo als te Berlijn, in 1836, door professor Von der Hagen (1), — te Groningen, in 1838 (2), door den hoogleeraer Meijer, wiens lessen ik, te Leuven, vóór 1830, het genoegen had by te woonen, — te Amsterdam, in 1850, door den heer J. A. Alberdingk Thijm (3), — en eindelyk te Parijs, in 1853, door den heer De Baecker (4).

Nadat ik in Duitschland de twee-en-zeventig versen had laten drukken, deelde ik hier te Gent, in den *Messager des Sciences et des Arts*, van 1838, een *fac-simile* mede van het oorspronkelyk parkementen blaedjen. De heer De Baecker heeft dit voor zyne *Des Nibelungen* doen nateekenen.

Door een zonderling, en by uitstek gelukkig toeval, geraekte ik drie jaren, na myne eerste ontdekking, en wel op den 3en December 1838, aen eene tweede brok van onze Nevelingen. By het verkoopen, op S. Jorishof alhier, van eene verzameling boeken en handschriften, gedeeltelyk door den stedelyken archivist, den heer Karel Parmentier, nagelaten, vestigde ik myne aendacht op een pak fragmenten van handschriften der XIIIe, XIVe en XVe eeuwen, op den catalogus onder Nr 818 voorkomende (5). Daer onder herkende ik dadelyk aen het schrift, een klein vel parkements, als zijnde een tweede blaedjen uit denzelfden *Codex* der Nevelingen, waervan ik er alreeds een ander bezat. Alhoewel de letterkundige nalatenschap van den heer

---

(1) In de *Neues Jahrbuch der Berlinischen Gesellschaft für Deutsche Spracheund Alterthumskunde*, B. I, bl. 339.

(2) In de *Nalezingen op het Leven van Jezus*, enz., bl. 110—114.

(3) In zyne *Gedichten ontleend aan de Noord- en Zuid-Nederlandsche literatuer* der XIIe, XIIIe, XIVe, XVe en XVIe eeuw, bl. 10—12.

(4) *Des Nibelungen*, *Saga Mérovingienne de la Néerlande*. bl. 120.

(5) *Catalogue d'une belle collection de vieux livres en différentes langues et facultés suivie d'une collection de manuscrits, délaissés par M. Charles Parmentier*, Gand, Annoot-Braeckman. — Bl. 46, No 818. *Fragmens d'écriture des XIIIe, XIVe et XVe siècles, sur parchemin et impressions du XVe siècle.*

Parmentier talryke liefhebbers en geleerden, waeronder ook Willems, had aengelokt, ontsnapte dat belangrijk stuk aen ieders oog en ik kocht het voor eenen spotprijs. Hoe de heer Parmentier aen dit fragment gekomen was, heb ik nooit kunnen achterhalen.

De *Codex*, waeruit die twee blaedjens gerukt zijn, was in octavo-formaet en in de tweede helft der dertiende eeuw door eene goede, zeer leesbare hand, geschreven. Elk blad bevatte zes-en-dertig versen aen iedere zyde, en tusschen elken regel is er eene lijn getrokken, even als in het S. Galler handschrift van het duitsche Nibelungen-lied. De strofen zijn niet afgedeeld, maer de rust of *caesuer* van elk vers door eenen punt aengeduid.

Ik zegde reeds dat geheel het Nevelingen-lied in negen-en-dertig zangen of avonturen verdeeld is. Mijn eerste fragment, waerin *Siegfrieds beerenvangst* beschreven wordt, is een gedeelte van den zestienden zang en beantwoordt aen vers 3786 tot 3866 van het Nibelungen-lied, door Von der Hagen uitgegeven (1) (maer is acht versen korter), of aen strofe 885, v. 2, tot strofe 904 van den druk door Lachmann bezorgd (2). Het tweede fragment, waerin *Siegfrieds uitvaert* bezongen wordt, behoort tot den zeventienden zang, en beantwoordt aen vers 4161-4245 van Von der Hagen of aen strofe 978, tot strofe 999 van Lachmann. Hieruit kan men berekenen dat er tusschen het een en het ander fragment 288 versen ontbreken. En vermits men op eene volle bladzyde 36 regels telt, volgt hieruit dat er vier blaedjens tusschen de twee overgeblevene invielen.

Beide vellen hebben eenigzins door de schaer des boekbinders geleden, zoodanig dat aen de eene zyde ter breedte van eene streep, (voor het tweede fragment iets meer), de aenvang van

(1) Breslau, 1820.
(2) Berlijn, 1826.

iederen regel is weggesneden. Van alle twee zijn insgelijks de laetste letteren van eenige versen verdwenen. Daer en boven zijn beide blaedjens door eenen wormsteek een weinig beschadigd, der wyze dat er daer door een woord is weggeraekt. Eindelyk is er nog van het tweede bovenaen anderhalve regel weggevallen, en alzoo zijn er, met de voor- en keerzyde twee heele en twee halve versen verloren.

Ik neem hier een en ander fragment op; want alhoewel het eene reeds te Karlsruhe, te Berlijn, te Groningen, te Amsterdam en te Parijs verschenen is, werd het hier te lande nog nooit gedrukt. Het ander ziet voor de eerste mael het licht.

By deze uitgave heb ik al wat er door de schaer des boekbinders of door den wormsteek verloren ging, aengevuld. Reeds vroeger had ik in den *Anzeiger* zulks, voor zoo veel het my mogelyk was, gedaen voor de twee-en-zeventig eerste versen. Sedert dien trachtteden de heeren Von der Hagen en Alberdingk Thijm, de eene en andere plaets, waervoor ik niets had opgegeven te herstellen. Myne vroegere gissingen of die, welke ik hier voor het eerst opgeef, zijn in cursief gedrukt, terwijl die van den heer Von der Hagen door *parenthesis* ( ), en die van den heer Alberdingk Thijm door haekjens [ ] aengeduid worden. Al de aenvullingen echter van deze geleerden konden wy niet goedkeuren. Meer dan eens moesten wy deze of gene, als uit te veel letters bestaende, verwerpen. Want, zooals boven reeds gezeid werd, is er van dat eerste fragment, slechts de breedte van eene streep, die drie, vier, of ten hoogste vijf letters kon bevatten, verdwenen. En, aen verkortingen, die in andere handschriften soms in overvloede voorkomen, kan men hier weinig denken; in der daed, behalve *ende,* dat elf malen *eñ* geschreven is, en de *n* die aen het einde van een paer woorden is weggelaten en door een streepjen vervangen, heeft het eerste blaedjen er

geene, en in het tweede komen er insgelyks zeer weinig voor. Om de opgegevene of andere redenen kunnen de volgende gissingen van professor Von der Hagen niet aengenomen worden : v. 13 *hi sprank*de, v. 29 *bracht*erdene, noch deze van den heer Alberdingk Thijm : v. 13 *hi van*de, v. 23 *doe beette* wel, v. 24 *hi ginkene*, v. 26 *sonder me*nege.

Al wat er aen het tweede fragment ontbreekt vulde ik insgelijks aen; en voor dit, zoo wel als voor het eerste, deed ik al wat er op de blaedjens te lezen is in gewoone letteren drukken, terwijl het cursief voor de herstellingen gebruikt werd. Het blijft dus aen een ieder vry deze of gene van myne gissingen aen te nemen of te verwerpen. De hierby gevoegde *fac-similes* van het oorspronkelyk handschrift kunnen over de door my gedane poogingen laten oordeelen.

Ik geef den oorspronkelyken tekst met de grootste getrouwheid terug, en heb my slechts veroorloofd, zoo als men gewoonlyk doet, daer waer het noodig was, de *u* door eene *v*, of wederkeerig de *v* door eene *u* te vervangen.

By de uitgave van het eerste fragment in den *Anzeiger*, had ik geschreven dat de woorden *meistren* v. 71, *gemeet* v. 50, *overtogen* v. 40, enz., eenigzins een hoogduitsche bron verrieden. Ik beken zeer geerne dat het juist wel daeruit niet is dat men kan opmaken dat ons Nevelingen-lied slechts als eene vertaling te beschouwen zy, al is het dat ik met Willems niet kan instemmen, wanneer hy zegt dat die woorden « by onze beste schryvers gebruikt zijn, » ik onthoud my dit mael van alle gevolgtrekkingen, die men uit deze of gene spraekvormen zou kunnen maken (1).

(1) *Reinaert de Vos*, Inleiding bl. XVIII. In 1836, toen WILLEMS dit schreef, had men, denk ik, onder anderen het woord *gemeet* by onze oude schryvers nog niet opgemerkt. Eerst werd het aengetroffen in de *Borchgravinne van Vergi*, die

Sedert dat het nederlandsche Nevelingen-lied door my werd bekend gemaekt, heeft het de aendacht van talryke onzer geleerden opgewekt, en heeft men de vraeg geopperd of ons vaderland op dit epos, even als op den Reinaert, aenspraek mag maken. Willems, ter aengehaelde plaets, schreef in 1838 stout weg : « dat hoogst waerschynlyk het lied in de Nederlanden te huis hoort, en tot de twaelfde eeuw mag worden teruggebracht. » De heer Snellaert trad het al te gewaegd gevoelen van Willems niet geheel by. Hy schreef immers (1) « het is vermoedelyk dat wy het van de opperduitschers niet overnamen, maer dat nederlandsche en hoogduitsche texten beide in de dertiende eeuw naer een reeds bestaende gedicht bewerkt zyn. » In den zelfden zin lezen wy by Alberdingh Thijm (2). « Comme l'action principale du poème se passe sur les rives du Bas-Rhin, comme le héros de la première partie de cette composition grandiose est le fils du roi de la Néerlande, il est très probable que le texte néerlandais n'est pas une traduction de l'allemand, comme quelques-uns l'ont cru; mais que l'auteur néerlandais de l'an 1200, et son contemporain, le poète allemand, ont travaillé sur le même canevas, qu'ils ont tous les deux suivi un texte écrit dans un dialecte thiois antérieur à leur époque. » Professor Jonckbloet (3) heeft echter tegen de meening der geleerden, die ons Nevelingen-lied als oorspronkelyk beschouwen, zoo talryke bezwaren ingebracht, dat het my niet mogelyk schijnt deze uit den weg te ruimen. Nog onlangs is de heer

---

ten jare 1838 door Blommaert in de *Oudvlaemsche gedichten* verscheen. — Zie Jonckbloet, *geschiedenis*, II, bl. 292, in de noot. — Dr Brill, die in het *Archief voor Nederlandsche Taalkunde* van De Jager, D. IV, bl. 59, getracht heeft dit woord te verklaren, haelt het slechts aen uit ons *Nevelingen-lied*.

(1) *Schets eener Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde*. Tweede uitg. Gent 1850, bl. 12.

(2) *Nos Histoires Littéraires*, bl. 31.

(3) *Geschiedenis*, II, bl. 290.

Eñ enen hoet van sabele · gewaerliker dinc
Het was een die goutboert · daer die horen ane hinc
Eñ enen hornen boge · hadde hi oec an heme
Met huden ouertoge · alse iageren geteme
Een constene gespannen · anders engeen man
En ware met gewerke · hi en waert selue dan
Bouen alle sine clederen · hadde hi enen roc ane
Wel gemaect na heme · van swarten cordewane
Segic v die waerheit · al besteden moet
Doe voerde hi enen koker · al vol strale goet
Van harden stale gemaect · vier grote vingre breet
Wat mere mede geraecte · dat bleef doet gereet
Redene alse een iagere · zegeuirnt die helt veer
Het sagemne doe comen · des coninx helde gemeer
Si liepen iegen heme · eñ ontfingen doe
Wel den coenen here · daer was menech vroe
Hi beette van den orse · den bere hi ontbant
Ende die honde liepen · naden bere te hant
Die bere woude ten woude · daer hijt voer hem sach
Doe vten wege · elc al dat hi mach
Die bere van den lieden · duer die cokene ran
Doe vloe van den bere · die cocen eñ menech man
Hi warp ouer rugge · wat dat hi daer vant
Scotelen eñ teilen · die spise daer in tehant
Doe spranc op met haesten · gruntheer daer hi sat
Die bere liep doe sere · hoert wies hi doe bat
Daermen ontbonde die honde · daer si gebonden lage
Die iageren waren blide · doe si dat gesagen
Met bogen eñ met spieten · was daer menech doe
Die den bere volghden · daer hi henen vloe
Daer waren soe vele honde · dat niemen daer ne si
Die liede eñ die honde · maecten geruchte groet
Die bere vloe wel sere · wat hi gelopen can
Doe seide daer wel menech · het ware een crachtech m
Die ine mochte merstren · ende weder vaen
Segewijn hi vinch ene · eñ doeddene wel saen

Van Duyse in zyne bekroonde *Verhandeling* (1), hierop terug gekomen en zijn gevoelen stemt hoofdzakelyk met dat van Jonckbloet overeen. De uitgave van het tweede fragment zal, mijns dunkens, niet bydragen om het pleit ten voordeele van ons vaderland te doen beslissen.

Over het metrum, waerin het Nevelingen-lied geschreven is, verdienen vooral geraedpleegd te worden de werken van Jonckbloet (2) en Van Duyse, waertoe ik zeer geerne verwyze. Ook trek ik ten slotte de aendacht op een paer proeven van letterlyke navolging eeniger versen des hoogduitschen tekst, door den te vroeg gestorven Delcourt, waerin deze schryver de oorspronkelyke versmaet heeft behouden (3).

EERSTE FRAGMENT.

SIEGFRIEDS BEERENVANGST.

I. A. *Daer* was gereet die spise, vele ende diere genoech.
Ay, *wat* men al wiltbracts ter cokenen wert droech!

*Gunt*heer hiet doe tekenen den iageren uitvercoren,
dat hi ontbiten woude. Doe wart lude een horen
voer sine tente geblasen : dat was sine orconde,
dat men dien selven coninc ter herbergen vonde.

(1) *Verhandeling over den Nederlandschen Versbouw, bekroond in den jare* 1851 *door de tweede klasse van het Koninklijk-Nederlandsche Instituut.* 's Gravenh. 1854, D. I, bl. 24.

(2) *Geschiedenis*, D. II, bl. 299. — *Verhandeling over den Nederlandschen Versbouw*, bl. 19-28.

(3) In het Brusselsch tijdschrift *de Broederhand*, 1845, bl. 362-366.

*I Zege*vrijts iagere   seide : « Ic hebbe vernomen
*bi tbla*sen van den horne,   dat wi souden comen
*ter h*erbergen sciere;   dat doe ic u verstaen. »
*Hi blie*s met sinen horne   ende antwerdde saen.

*Doe sp*rac die here Zegevrijt :   « Wi selen rumen dwout! »
ende hi reet haestelike.   Die here coene ende bout
*stoer*de in sinen wege   een dier gremmelijc.
*Het w*as een starc bere.   Doe sprac die coninc rijc :

« *Wi sel*en goet spel hebben   nu te derre stont;
ic sie enen bere.   Nu laet den spoerhont.
*Met on*s sal die bere   ter herbergen gaen,
*soe wi*ne vaen ende binden,   seeghic u sonder waen. »

*Die h*ont wart ontbonden,   die bere voert spranc,
*ende sae*n soe reet Zegevrijt;   hine maket niet lanc.
*Die be*re liep in een broec.   Het moeste alsoe wesen!
(*Hi wa*)re voer den iagere   gerne doe genesen.

(*Doe vi*)el van sinen perde   die selve iagere goet.
*Hi vlo*e na wel sere.   De bere waes onbehoedt;
hine conste niet geloepen.   Hi vinkene metter hant,
(*ane*) menege wonde,   hine wel vaste bant,

(*alsoe*) dat hine conste   comen ter gere were.
Doe sat hi op sijn ors saen   ende leide voer hem dien bere.
[*Hi vo*]erdene den coninc   duer sine overmoet,
[*omm*]e blide te makene   sine gesellen goet.

*A*y, hoe blidelike   die coene degen reet!
Groet soe was sijn gere,   lanc ende daer toe breet;
een diere swert soe had hi   gegort ane sine side;
*die h*oren was van goude,   dies was hi wel blide.

(*Van*) *b*etren iagecledren   en hoerde noit man sagen,
Enen roc van ziden   mochte men hem sien dragen,
I. B. ende enen hoet van sabele,   gewaerliker dinc!
Het was een die goutboert   daer die horen ane hinc!

Ende enen hornen boge   hadde hi oec an heme,
met huden overtogen,   alse iageren geteme.
En constene gespannen   anders engeen man,
en ware met gewerke,   hi en waert selve dan.

Boven alle sine cledre   hadde hi enen roc ane,
wel gemacct na heme   van swarten cordewanc.
Sint ic u die waerheit   al besceden moet,
soe voerde hi enen koker   al vol strale goet,

van harden stale gemacct,   vier groete vingre breet;
wat hiere mede geraecte,   dat bleef doet gereet.
Rechte alse een iagere   Zegevrijt, die helt, reet.
Het sagenne doe comen   des coninx helde gemeet.

Si liepen iegen heme,   ende ontfingen doe
wel den coenen here: daer was menech vroe.
Hi beette van den orse,   den bere hi ontbant;
entie honden liepen   na den bere te hant.

Die bere woude ten woude,   daer hijt voer hem sach.
*Doe vl*oe uten wege   elc al dat hi mach.
Die bere van den lieden   daer die cokene ran.
Doe vloe van den bere   die coc ende menech man.

Hi warp over rugge   wat dat hi daer vant,
scotelen ende teilen,   die spisen daerin te hant.
Doe spranc op met haesten   Guntheer, daer hi sat;
die bere liep doe sere.   Hoert, wies hi doe bat,

dat men ontbonde die honde, daer si gebonden lage*n*.
Die iageren waren blide, doe si dat gesagen.
Met bogen ende met sprieten was daer menech doe,
die den bere volghden, daer hi henen vloe.

Daer waren soe vele honde, dat niemen daer ne sc*oet*.
Die liede ende die honde maecten geruchte groet.
Die bere vloe wel sere wat hi geloepen can.
Doe seide daer wel menech : « Het ware een crachtech m*an*,

dine mochte meistren, ende weder vaen. »
Zegevrijt hi vinckene ende doeddene wel saen.

TWEEDE FRAGMENT.

SIEGFRIEDS UITVAERT.

II. A. *Si clagede metten geeste, want hen was harde leit*,
daer en hadde hen niemen die rechte *mare geseit*,
*doer wa*t die edel here verloren heft sijn lijf.
*Doe we*ende met Crimelden menechs porters wijf.

*Si da*de smede halen ende werken enen sarc
van zelvre ende van goude, mekel ende starc;
*ende da*demenne spalken met hardden stale goet.
*Doe w*as daer wel menech die hadde droeven moet.

o hadde hen nemen · die rechte ...
t die edel here · verloren heft siñ lijf
ende met crimelden · menech s porters wijf
de smede halen · eñ werken enen sarc
eluure eñ van goude · mekel ende starc
de menne spalken · met hardden stale goet
as daer wel menech · die hadde droeuen moet
icht was vergange · eñ het begonste dagen
ier die edele urouwe · in die kerke dragen
inne den doeden · den here van nederland
it men al urouwen · doe daer de ... e vand
ien brachte ter kerken · zegeu... ien here
en alle die papen · utermaten ...
uam die coninc guntheer · daer ... n like geuaren
gene quam met heme · dat segic v te waren
oninc seide suster · ic mach wel drueue sijn
c dus hebbe uerlozen · den lieuen swager mijn
e doerftene niet clagen · sprac dat edel wijf
n gewilt broeder · hi hadde behouden d lijf
mijn wel uaren · voerwert meer gedaen
bi sal men die waerheit · harde wel uerstaen
es een groet wonder · doch eest dicke gesciet
men den bar sculdegen · bi den doeden siet
bloedt hi harde sere · op den seluen dach
hagene wardt besculdecht · doe hi den here an sach
wonde bloedde doe · alsi dede eer ·
mochtemen daer scouwen · een ongenoege seer ·
sprac die coninc guntheer · ic wilt v doen verstaen
ver sloegene scakeren · hine heues niet gedaen
antwerdde crimelt · het es mi wel becant
d latene noch gewreken · siere uriende hant
ntheer eñ hagene · ghi hebbet beide gedaen
e mord seid si hen op · dat doe ic v verstaen
doeghde in herehertte · harde groete noet
oe quamen dese twee heren · daer sine vonden doet

... den here wel gemint
Si waren beide drueue · dat doe ic v uerstaen
Doe begonstemen misse · voer die ziele saen
Ceernoet ende ghiseleer · seiden suster mijn
Nv getroest v seluen · edel urouwe fijn
Wi willen v sijn gehelpech · die wile dat wi leuen
Here en conste niemen · tweest genoech gegeuen
D[illegible] bare was gereet · doe omtrent middach
Men hieffene vander baren · daer hi doe op lach
In enen dieren pellen · dat men den doeden want
Daer was menech drueue · doe ic v becant
Oec was harde d[illegible]eue · vte die edele vrouwe
Om zegeuuite d[illegible]n here · hadsi groeten rouwe
Alsi dat vernam[illegible]en · dat men misse sanc
Ende men offren soude · wardt daer groet bedranc
Ende wat men al offranden · doe ten outare dre[illegible]t
Voer des heren ziele · hi hadde eren genoech
Ermelt die urouwe · tote ere maget sprac
Ic moet duer sine siele · dogen groet ongemac
Ende wille voer hem deilen · doen mijn roede goud
Oec willic siere zielen · altoes wesen hout
Meer dan hondert messen · men daer dies daeghe
Doe was in die kerke · harde groet bedranc
Doe misse was gesongen · sprac ver Ermelt saen
Te zegeuuits vrienden · ghi ne selt niet henen ga
Maer helpen mi wachten · den lieuen here mijn
Jn verblide nemmermeer · sprac die urouwe fijn
Drie dage en drie nachte · selen wi wachten dh
Ende ic saelt bescouwen · elker dagelijc
Hier binnen sal mi comen · ocht god wilt die doet
Goe ware verledecht · van wel groeter noet
Doe ghingen alle wege · die porteren van der stat
[illegible]apen en moenke · si bleuen daer om dat
Dat si lasen en songen · en baden onsen here
Dat hi siele ontfinge · duer siere moeder ere

die

Die nacht was vergangen ende het begonste dagen.
Doe hiet die edele vrouwe in die kerke dragen
*Zegev*rite den doeden, den here van Nederland.
Ay, wat men al vrouwen doe daer droeve vand!

Doe men brachte ter kerken Zegevr*ite dien* here,
songen alle die papen uter maten *sere.*
*Doe q*uam die coninc Guntheer daer *en*like gevaren
*ende H*agene quam met heme, dat seegic u te waren.

Die conine seide « Suster, ic mach wel drueve sijn,
dat ic dus hebbe verloren den lieven swager mijn. »
« *Du ne* doerstene niet clagen, sprac dat edel wijf!
Haddi gewilt, broeder, hi hadde behouden dlijf!

Soe is mijn welvaren voerwert meer gedaen!
Daer bi sal men die waerheit harde wel verstaen! »
Dat es een groet wonder, doch eest dicke gesciet,
*dae*rmen den barsculdegen bi den doeden siet,

soe bloedt hi harde sere. Op den selven dach
dat Hagene wardt besculdecht, doe hi den here an sach,
die wonde bloedde doe, alsi dede eer.
Doe mochtemen daer scouwen een ongenoege seer.

Doe sprac die coninc Guntheer, ic wilt u doen verstaen:
« *Hem* versloegene scakeren; hine heves niet gedaen. »
Doe antwerdde Crimelt: « Het es mi wel becant.
God latene noch gewreken siere vriende hant!

*Gu*ntheer ende Hagene, ghi hebbet beide gedaen! »
Die mord seid si hen op, dat doe ic u verstaen.
Si doeghde in here herte harde groete noet.
Doe quamen dese twee heren, daer sine vonden doet,

II. B. *Geernoet, haer broeder* *ende Ghiseleer, dat kint;*
om Zegevrite weenden, den here wel gemint.
Si waren beide drueve, dat doe ic u verstaen.
Doe begonste men misse voer die ziele saen.

Geernoet ende Ghiseleer seiden : « Suster mijn,
nu getroest u selven, edel vrouwe fijn!
Wi willen u sijn gehelpech, die wile dat wi leven. »
Here en conste niemen troest genoech gegeven!

Sijn sare was gereet; doe omtrent middach,
men hieffene van der baren, daer hi doe op lach
in enen dieren pellen, dat men den doeden want;
daer was menech droeve, doe ic u becant.

Oec was harde drueve Ute, die edele vrouwe;
om Zegevrite, den here, hadsi groeten rouwe.
Alsi dat vernamen, dat men misse sanc
ende men offren soude, wardt daer groet bedranc.

Ay, wat men al offranden doe ten outare droech
voer des heren ziele! Hi hadde eren genoech!
Crimelt, die vrouwe, tote ere maget sprac :
« Ic moet duer sine siele dogen groet ongemac,

ende wille voer hem deilen doen mijn roede goud;
oec willic siere zielen altoes wesen hout. »
Meer dan hondert messen men daer dies daeghe *sanc*.
Doe was in die kerke harde groet bedranc.

Doe misse was gesongen, sprac ver Crimelt saen
te Zegevrijts vrienden : « Ghine selt niet henen ***gaen***;
maer helpen mi wachten den lieven here mijn.
In verblide nemmermeer! » sprac die vrouwe fijn.

« Drie dage ende drie nachte selen wi wachten dlijc,
ende ic saelt bescouwen elker dagelijc.
Hier binnen sal mi comen, ocht God wilt, die doet!
Soe waric verledecht van wel groeter noet! »

Doe ghingen alle wege die portren van der stat.
Papen ende moenke, si bleven daer om dat,
dat si lasen ende songen ende baden onsen Here,
dat hi die siele ontfinge duer siere moeder ere.

SAGEN.

I. De Slag van Othée.

Jan-zonder-vrees, hertog van Burgondië en graef van Vlaenderen, besloten hebbende zynen bloedverwant, Jan van Beijeren, bisschop van Luik, te ondersteunen, trok te velde tegen de Luikenaers die eenen anderen bisschop hadden gekozen. De hertog ontmoette den vyand te Othée, een dorp, omtrent drie uren afstands van Luik gelegen, en viel hem met zulk geweld aen, dat er drie duizend Luikenaers gedood werden.

Voordat men handgemeen was geworden, had men op het slagveld eenige raven zien rondvliegen en eenen valk verjagen, die aldaer wilde nestelen; doch weldra vereenigde zich eene groote menigte valken, en deze kwamen den hunnen ter hulp. Alsdan onstond er in de lucht, tusschen al die vogelen, een allerbloedigst gevecht, en het was een wonderlyk ding die raven en die valken ondereen op de aerde te zien dood vallen.

(*R. Mohy du Rondchamp, le Cabinet historial*. Liége, 1610. in-4to. bl. 267).

NEDERLANDSCH TOONEEL.

—

Homulus.

—

Indien onze voorvaders, in de vroegere eeuwen, soms hunne letterprodukten aen naburige volkeren ontleenden, dan ook toch gebeurde meer dan eens dat vreemden, vooral de Duitschers, de vruchten op onzen bodem gegroeid, in hunne tael overbrachten. Daeruit volgt dat wy thands meermalen als ons eigendom het een en ander moeten terugeischen dat by ons oorspronkelyk opgesteld, slechts in Duitschland vertaeld werd. Zoo was het geval met de *Moraliteit* van Homulus, een onzer oudste tooneelstukken, die bewaerd zijn gebleven.

De geleerde Gervinus, in de vierde uitgave van zijn meesterlyk werk : *Geschichte der Deutschen Dichtung* (1), by het behandelen der geschiedenis van het tooneel in Duitschland, na gesproken te hebben over dat soort van middeleeuwsche stukken, waerin ten slotte het Geloof over de Zonde en het Kwaed zegeviert, stukken

---

(1) Leipzig, 1853. D. III, bl. 99. — In de drie vroegere drukken van het werk van Gervinus wordt er van Homulus geen gewag gemaekt.

die dus op Adams val en de verlossing van het menschdom door de geboorte en de dood van onzen Zaligmaker, terug zien, gaet voort en zegt: *besonders interessant ist ihr Gegensatz zu den vereinzelten ähnlichen Moralitäten katholischen Ursprungs, wie zu dem Homulus,* den Jasper von Gennep (1540, Cöln)... nach lateinischen Vorbildern übersetzten, *wo die üppigen Helden auf dem enge Wege zum Himmel ermüden und den ewigen Pein ünerlöst verfallen.*

Ik zal later wel eens op den Homulus terugkomen en myne lezers met den inhoud en den gang van dit stuk bekend maken : ditmael wil ik slechts bewyzen, door nauwkeurige aenhaling van de onderscheidene drukken, die my van dit stuk zijn voorgekomen, dat het oorspronkelyk niet tot de duitsche, maer wel tot de nederlandsche letterkunde behoort, als zijnde in onze moedertael door zekeren Jan Van Diest geschreven, en te Antwerpen ten tooneele gevoerd en bekroond. Vervolgends werd het in het latijn overgebracht door Christianus Ischyrius en eindelyk door Jan Van Gennep, van Keulen, of wat waerschijnlyker is, door iemand, wien die bekende boekdrukker daertoe aenspoorde, in het Hoogduitsch vertaeld.

Ter welker gelegenheid, en wanneer juist, het spel van Homulus te Antwerpen den prijs wegdroeg, is uit de my bekende narichten omtrent de rhetorijkkamer, van Antwerpen niet gebleken. Het was reeds eenen geruimen tijd vóór 1536, vermits men in de latijnsche uitgave van dit jaer zegt *quondam*. De uitdrukking *in publico civitatum Brabanticarum conventu,* zou my doen vermoeden dat het stuk in de maend September 1520, by de intrede van keizer Karel aldaer, gespeeld werd. In der daed, de kamer de Violier gaf alsdan een uitmuntend feest (1), en in het *Antwerpsch*

(1) Men zie hier over : *Geschiedenis der Rederijkkamer* de Violieren door J. B. Van der Straelen in het *Taelverbond* uitgeg. door de HH. P. Génard en J. F. J. Heremans, Antw. jaergang 1853. bl. 232.

Chronijkje [1] leest men dat « veele schoone triumphen bedreven werden; men thoonde die Personagien drie dagen lanck d'welck seer schoon waren, ende *men hiel den raet van allen Landen tot Antwerpen* om den keyser te beseincken met twee honderd duysent croone tot syn coronatie. »

Ik laet in allen gevalle aen de antwerpsche geleerden over te bepalen wanneer Homulus het eerst, binnen hunne stad, vertoond werd, want mijn doel is slechts dit tooneelstuk voor onze letterkunde terug te eischen.

De opgave en de vergelyking van de my bekende drukken in onze tael of van de latijnsche en duitsche vertalingen, zullen ten overvloede bewyzen dat Homulus een belgisch produkt is, hetwelk, vermits het zoo dikwyls ter pen gelegd werd, vry grooten opgang gemaekt moet hebben.

UITGAVEN IN HET NEDERLANDSCH.

1. *Van Homulus, Een schoene comedie daer in begrepen wort hoe inder tijt des doots der menschen alle geschapen dinghen verlaten dan alleene die duecht die blijft by hem vermeerdert ende ghebetert, eñ is seer schoon ende ghenuechlijck om lesen.*
   Ghedruckt in de keyserlycke Rycstadt Nimmeghen, by my Peeter Van Elzen. Anno M.D.LVI, in 12°, 52 niet gecyf. bl.

Het laetste blad is eene houtsnede. De titel is insgelyks met eene kleine houtsnede versierd.

2. *Homulus, Comedia ofte spel daar in vertoont werdt wat loon dat de Zonde geeft, namelyk de Dood, enz. Amsterd. Ott. Barentsz Smiendt,* 1656 [2], 8°.

Dezen druk, die my nimmer voorkwam, vond ik opgegeven

(1) Leyden, 1743. 4° bl. 14.
(2) 1656, misschien moet men hier voor 1556 lezen.

in de : *Naamlijst van een uitmuntende fraaije verzameling van gebonden tooneelspelen bestaande in ruim vierduizend stuks, verkocht te Rotterdam*, 1772, bl. 158 (1).

Er is voor my geen twyfel of die oude moraliteit werd hier te lande veel meer dan tweemalen, in den oorspronkelyken tekst gedrukt, en stellig ook wel vóór 1536, wanneer de latijnsche vertaling verscheen. Doch ik heb geene melding dan van de drukken van 1556 en 1656 gevonden. Men weet hoe moeijelyk het is heden nog exemplaren van onze oude boeken, in de moedertael geschreven, terug te vinden, waervan de meeste door het lezen geheel versleten zijn geworden, terwijl de latijnsche van eerst af in de Bibliotheken eene rustige schuilplaets vonden, dikwijls onaengeverd bleven staen, en daerdoor ook tot ons ongeschonden zijn overgekomen.

LATIJNSCHE VERTALING.

3. *Homulus Petri Diesthemii Comœdia in primis lepida ac pia, in rem Christiani hoīs adprime faciens, Antverpie quondam in publico civitatū Brabanticarū conventu vulgariter acta, palmamq. adepta.*

Homulus hæc inscribitur comœdia, q. in ea hoīs Christiani vita, et cuiuslibet voluptatis carnalis fugacitas graphice depingitur.

Coloniæ, ex officina Iasparis Gennepei, sub intersignio Viri Sylvestris in antiquo foro, ubi et pstant. M.D.XXXVI. 12°, 28 ongec. bladen.

Op den titel en op het laetste blad het wapen des drukkers,

(1) De titel : *Homulus* 8°, zonder iets meer, wordt insgelijks opgegeven in de *Naamrol van alle bekende zo oude, als hedendaagsche nederduitsche gedrukte tooneelspelen*. Amst. 1720, 12°, bl. 47.

achter den titel eene houtsnede verbeeldende een uitgestrekt liggend menschengeraemte.

Het boekjen begint met een voorwoord in proza ter aenbeveling van het stuk door Christianus Ischyrius (1), waerschijnlyk den vertaler, gedagteekend uit Maestricht 1536 (Trajecti Betasiorum). Hierop volgt een achtregelig vers van zekeren Eusebius Candidus insgelijks tot lof van Homulus.

Vermits de vermoedelyke vertaler Ischyrius te Maestricht woonde, begrijpt men licht waerom hy zijn werk eerder te Keulen, daer hy dicht by was, dan te Antwerpen heeft laten drukken. Die uitgave van Keulen 1536, zal dus wel de oorspronkelyke zijn van den latijnschen Homulus. Panzer in zyne *Annales Typographici*, D. VI, heeft ze niet gekend.

4. De titel als boven, doch met minder verkortingen. *Antverpiae in scuto Burgundiæ, per Ioannem Steelsium, anno a Christo nato, M.D.XXXVIII*, 12°, 35 blad.

Op de voorzyde van het laetste blad : *Typis Ioan. Graphei*, en op de keerzyde het vierkant vignet van Steelsius, met de spreuk : *Concordia, res parue crescunt.*

5. De titel als de voorgaende, maer zonder verkortingen. *Antverpiæ, in ædibus Ioan Steelsii, anno M.D.XLVI.* 12°, 32 ongecyf. bladen.

Op het laetste blad insgelijks : *Typis Ioan. Graphei*, en op de keerzyde het ronde vignet van Steelsius met de reeds opgegevene spreuk.

Deze twee antwerpsche drukken van 1538 en 1546 bevatten niets meer dan de keulsche van 1536.

Ik bezit een exemplaer van elk, zoo wel als van de nederduitsche uitgave van Nymegen 1536.

(1) Ischyrius, zeker van het grieksche ἰσχυρόσ, dat *sterk*, *machtig* beteekent; zoo dat die man wel *Sterckx* of *De Stercke* kon heeten.

DUITSCHE VERTALING.

6. De vroegste waervan ik melding vond, is die van 1540, te Keulen by Van Gennep gedrukt, aengehaeld door Gervinus.

De opsteller, (waerschijnlyk de kundige boekhandelaer A. Asher te Berlijn) van den kataloog van Heyse, dien ik verder aenhael, twyfelt aen het bestaen der uitgave van 1540, en houdt die van 1548 voor de oudste. Daer echter het oorspronkelyk stuk waerschijnlyk op 1520 mag teruggebracht worden, en de latijnsche vertaling stellig van 1536 dagteekent, bestaet er geene reden om aen eene hoogduitsche van 1540 te twyfelen.

7. *Homulus. Eyn schön Spyl, in wölchem menschlichs lebens unsicherheit, und der welt untrew erzeigt wirt, und wie dem menschen in Todt niemant dan seyn Dügd beystaht. Kurtzweilich und nütlich zu lesen.* Cöllen b. *Jaspar Von Gennep*, 1548, 8° met houtsned.

Een exemplaer van deze uitgave was voorhanden in de Bibliotheek van Professor Dr K. W. L. Heyse, die te Berlijn, den 7 December 1854, verkocht is geworden (1).

In dien kataloog zegt men : *nach dem Lateinischen des Petrus Dysthemius*, iets dat, zoo als het uit het boven medegedeelde reeds genoegzaem blijkt, niet juist is, vermits Pieter Van Diest het stuk, niet in het latijn, maer wel in het nederlandsch schreef.

Verder wordt dat duitsch boekjen als zeer zeldzaem opgegeven. Ik wil het zeer geerne gelooven en men zou dit insgelijks op al de drukken van den Homulus, zelfs op de latijnsche kunnen toepassen.

8. In den zelfden kataloog van Heyse staet er aengeteekend,

---

(1) *Thesaurus librorum Germanicorum sæc.* XV — XVIII. Katalog. der Bibliothek. des Herrn Professor Dr K. W. L. Heyse, bl. 48, N° 585.

dat Gottsched, I, bl. 116, slechts eenen Nurenbergschen druk van 1569 kende.

Ik was niet in de gelegenheid om na te gaen wat Gottsched van dit tooneelstuk zegt.

De Moraliteit uit de pen van eenen onzer landgenooten gevloeid en te Antwerpen bekroond, moet, zoo als ik reeds boven deed opmerken, in de zestiende eeuw eenen grooten byval hebben gevonden, vermits deze menigmael, zoo by ons als in Duitschland, herdrukt werd. In der daed, behalve de twee eenige drukken in onze landtael, waervan ik melding kon maken, gelukte het my drie uitgaven der latijnsche vertaling en even zoo veel van de duitsche te kunnen opnoemen. Thands dat ik de aendacht op dit tooneelstuk getrokken heb, zullen, ik twyfel er niet aen, hier omtrent andere letterkundigen, nog nadere berichten kunnen leveren.

De Foer.

De volgende versen, die my door den heer Van Varenbergh, greffier van het vredegerecht te Ninove, medegedeeld zijn, werden door hem uit een oud register, op het stedelyk archief aldaer berustende, afgeschreven :

Visrijcke Dendervloet, ghy stroom der Beverbeken,
wiens vloeden van cristael noyt hebben afgeweken
t'omvangen onse stadt, het Ninoofs cleen bevanc,
als in uwe armen swac, tot vesting sonder dwanck.

Men denkt dat deze regels uit de pen van eenen rhetoryker, met naem De Foer, die omtrent 1560—1570 leefde, gevloeid zijn. Kent men iets meer van dien dichter?

KLEINE GEDICHTEN

UIT DE

DERTIENDE EN VEERTIENDE EEUWEN.

—

De twintig hier volgende gedichten zijn afgedrukt naer een papieren handschrift, in-quarto, van de veertiende eeuw, dat vroeger aen Van Hulthem toebehoorde, en dat thands op de koninklyke bibliotheek te Brussel berust. Het is de zelfde verzameling (1), waeruit Willems, Blommaert en Hoffmann van Fallersleben reeds talryke stukken getrokken hebben, maer die nog veel belangrijks bevat, waermede ik myne lezers nader zal bekend maken. In afwachting dat ik eene volledige opgave des inhouds van geheel den bundel mededeele, lasch ik hier een twintigtal kleine gedichten van verschillenden aerd, in.

Onze oude epossen, onze chronyken en de werken der didaktische school van Maerlant, trokken meest alle, in de laetste jaren, de aendacht der geleerden tot zich. Maer onze middeleeuwsche literatuer is niet alleen rijk aen werken van uitgebreiden omvang, de kleinere gedichten, die thands nog voor handen zijn, bewyzen genoegzaem wat er al ook vroeger van dien aerd moet bestaen

(1) In de *Bibliotheca Hulthemiana*, D. VI beschreven bl. 45, onder Nr 192.

hebben. Menig dier stukjens kan niet alleen gerust tegen dergelyke produkten van de fransche of duitsche letterkunde opwegen, maer zou zelfs nog heden door de pen van onze hedendaegsche schryvers verdienen op nieuw ingekleed te worden.

Ik bepael my tot het uitgeven der teksten en onthoude my van tael- en letterkundige aenmerkingen, waertoe elk stuk aenleiding kan geven. Later, wanneer ik meer dergelyke gedichten zal opgenomen hebben, kan ik op alle te samen beter terug komen. Myne hoofdzaek tot hiertoe is: ongeraedpleegde, en in handschrift begraven geblevene rijkdommen der middennederlandsche literatuer voor eenieder toegangbaer te maken.

Een paer der hier gedrukte stukken (Nr III en XV) wekten reeds vroeger de aendacht van Willems (1) op, omdat ze twee tot dan toe onbekende dichters deden kennen, namelyk Colpaert en Jan Dingelsche.

Colpaert was hoogstwaerschijnlyk een Vlaming van geboorte. Die geslachtsnaem, welke in andere gewesten van ons vaderland zoo niet voorkomt, was, van de vroegste tyden tot heden toe, algemeen in Vlaenderen verspreid. Reeds treft men te Everghem, by Gent, in 1360, eenen Arent Colpaert aen (2) en, tydens Jan Hyoens, eenen Simon Colpaert onder de aenvoerders der gentsche Witte Kaproenen. Race Colpaert is aldaer schepen in 1432 en volgende jaren (3). Te Brugge ontmoet men, in 1385, eenen Jan Colpaert, als *zorger* van de gilde van S. Joris (4). En, in 1806 zien wy nog eenen Colpaert van Lichtervelde, in West-Vlaenderen,

---

(1) *Belgisch Museum*, 1837, D. I. bl. 348—349.

(2) In een *Renteboekjen der Abdy van S. Baefs*, op het provinciael archief van Oost-Vlaenderen.

(3) C. A. Serrure, *Geschiedenis der nederlandsche en fransche Letterkunde in het graefschap Vlaenderen, van de vroegste tyden af tot aen de dood van Maria van Burgondië*. bl. 236 en nalezingen.

(4) Van Praet, *Jaerboeken van S. Jorisgilde te Brugge*, bl. 23 en 182.

naer den prijskamp, door de Rhetorykers van Wacken uitgeloofd, mededingen.

Willems, die de eerste en laetste regels van Colpaerts gedicht opgaf, wees het bestaen van een fransch fabliau *le Chevalier au Barizel* aen (1), maer voegde er te recht by dat het onze er niet naer vertaeld is. Ik heb de twee teksten vergeleken en het is stellig dat beide dichters eene vroeger bestaende sage, elk volgends zyne manier van zien en denken, berijmden. Colpaert zegt : *van enen ridder in latijn ic scouwe*, dus dat hy eene latijnsche bron te rade ging; waeruit de fransche schryver zijn verhael putte blijkt nergens uit. Het nederlandsch stuk, zoo wel als het fransche, behoort tot de zoo genaemde *Contes dévots* en het onderwerp dat behandeld wordt is vry onbeduidend. De wyze van voordracht der twee schryvers is geheel verschillend. Alhoewel uitvoeriger dan de vlaemsche tekst, laet de fransche zich ook zeer goed lezen.

Colpaert schijnt my een vroom man, die het gekozene onderwerp met oprechte godvruchtigheid bearbeidde; zijn oogwit is de zedeleerende strekking van zijn verhael tot het hart zyner lezers te doen doordringen. De fransche dichter nam het wat min ernstig op; by hem was de hoofdzaek de vertelling op eene bevallige wyze voor te dragen en met treffende beschryvingen te versieren. Hy schept er behagen in om de handelwyze der persoonagien af te schilderen en ze tegen over elkander te stellen. Colpaert is langdradig in de godvruchtige redeneringen die hy in den mond van den heremiet legt. Hy stapt lichter over alles heen wat tot zijn stichtend besluit niet rechtstreeks leidt.

Willems, die insgelijks de eerste en laetste versen van het gedicht *vander taverne* door Jan Dingelsche mededeelde en die

(1) Barbazan, *Fabliaux et Contes des poëtes français des XI*e*, XII*e*, XIII*e*, XIV*e* et XV*e* siècles, édit. aug. par* Méon. Paris, 1808, t. I, p. 208—242.

beloofde het later geheel op te nemen, giste dat Jan Dingelsche zoo veel beteekent als Jan d'Engelschman.

Nr V. *Ene exempel vanden raven,* is een onderwerp dat meer dan eens werd behandeld. Marie de France (1) heeft dergelyke fabel gedicht, welke men by Legrand d'Aussy zeer vry in proza overgebracht vindt (2). De onze is niet naer de fransche dichteresse vertaeld. Ook in de *Contes* van Desperriers leest men zoo iets; maer aldaer is het geene raef, doch wel eene ekster.

Nr VIII. *Vanden esel,* is eene bevallige fabel, welke in den *Esopet* door Clignett uitgegeven, niet voorkomt. In de fransche literatuer van dien tijd kennen wy ze niet, ten minste in de verzameling van Robert (3) treft men ze niet aen, want het bekende *de ezel in een leeuwenvel* heeft met ons stukjen weinig gemeens. En onder die fransche fabels, door Robert in het licht gebracht, is er niet ééne in gekruiste versmaet. Ook by Marie de France (4) heb ik ze niet gevonden. Ze schijnt dus oorspronkelyk aen onze letterkunde toe te behooren.

Nr XX. *Van mauwene* is een soort van lied op een reeds vroeger bestaende spreekwoord.

In hetzelfde handschrift (5) leest men tusschen talryke andere spreuken :

Wat ghi hoort ofte niet,
muust wel, maer en mauwet niet.

De dichter van ons stukjen, wanneer hy vers (24—25), zingt :

Trouwe ende gestadicheit
die sijn ghefondeert op helen,

---

(1) D. II. bl. 372.
(2) *Fabliaux ou Contes.* D. IV. bl. 344.
(3) *Fables inédites des XIIe, XIII et XIVe siècles.* Paris, 1825, 2 vol. in-8o.
(4) *Poësies de Marie de France, poëte Anglo-Normand du XIIIe siècle.* Paris, 1832, 2 vol. in-8o.
(5) Aldaer onder Nr CXXVI, v. 720.

schijnt zich te beroepen op *van wel connen te helene*, een klein gedichtjen van den zelfden aerd als *van mauwene* en dat reeds in het *Belgisch Museum* (1) uit den zelfden Codex gedrukt werd. Waerschijnlyk heeft men beide aen éénen dichter te danken.

I.

Een bispel van ii Blinden.

God, ons here, es mechtich al.
Die Gode betrout goets geval
mach hi daer op hopende sijn.
Dat was herde wel in schijn
aen twee blinde, die menich werf
riepen, om haer bederf,
sere, vore eens conincs hof.
  Maer die een blinde gaf Gode den lof
ende riep altoes : « Dien God hulpt
hem es gheholpen, want God stulpt
sinen vrienden haren commer! »
  Die ander blinde die riep ummer :
« Wien dat die coninc hulpen wilt
hem es gheholpen! » Dit onthielt
die coninc op enen tijt
ende dede backen, int jolijt,
twe pasteiden. Deen was lecker
van vleesche, van crude. Sconincs becker

(1) 1846. D. X. bl. 543.

vulde dander broet met goude;
want die coninc hiet ende woude
dat mense gave dien twee blinden;
maer die gulden dede hi senden
hem, die vanden coninc sprac;
die ander, daer dat vleesch in stac,
dede hi den andren blinden gheven,
dien therte ane Gode was beeleven.
Doen die bode was ghewent,
daer die coninc mede ghesent
hadde dese pasteiden beide,
sprac die ene blinde ende seide :
« Mijn pasteide es wel swaer,
ende oec soe en riect si nergent naer;
ic en weet hoe si smaken sal;
maer uwe pasteide hevet al
dien goeden roke van hem beiden!
Wildi wisselen pasteiden? »
sprac die blinde man metten goude.
— « Jaic, sprac die ander, want ic soude
u dit node weder spreken. »
Dese twee wisselden al stillekine,
elc daer hi thuus plach te sine.
De blinde man, die de florine
vant, dancte onsen here,
ende bleef thuus voert an mere,
want hi hadde doen goets ghenoech.
Dander blinde hadde sijn ghevoech,
want hi at lecker morsele
vander pasteiden tsinen dele,
ende ginc des anders daghes weder
voer sconincs hof. Doen sende neder
enen bode die coninc,
om te wetene die dinc,
hoe dese blinde man hadde ghevaren.
Die blinde man sprac, sonder sparen :

V. 35 *hem*, in het Hs. *hē*.

« Ic wisselde ende baerterde
mijn pasteide ende verterde
om die ander, die soe wale roec. »
Die bode quam ten coninc oec
ende vertrac hem sine tale.
Die coninc sprac : « Nu merkic wale
dat hi wijs es die Gode dient;
want ons here versiet sinen vrient
altoes in den besten inde.
Die gulden, die ic desen sinde,
wan dander metter hulpen Gods.
Ende was nie man hi en ghenoets
die Gode, onsen here betroude.
Waer oec iement die Gode scoude,
hi moester te cort in gaen.
Dat mach men merken ende verstaen
in dit bispel vanden blinden,
die Gode niet even sere en minden. »
Nota LXXII v.

In het Hs. onder Nr CXXXIV, bl. 114, v°, col. b.

II.

Dits een exempel vrayen betekent bi iii Papegayen.

—

Het was een goet man hier te voren
die in sijn herte hadde vercoren
drie voghelen, die heten papengayen.
En sach noit man gheen soe vrayen!

Dese man hadde sijn herte ghekeert
ten voghelen, ende heeft hem gheleert
te sprekene redelike wale,
eelken sonderlike tale.
Deen sprac provinciaeles, die ander latijn,
die derde fransoys. Neghenen wijn
dronckic voer, op selke sake,
dat elc voghel alsoe sprake !
  Dese man, die de voghele waren,
was tenen tide ghevaren
daer hi te doene hadde, in weet waer.
Mettien soe quam een clerc daer,
die de voghele wilde sien.
Die vrouwe quam jeghen hem mettien,
die den clerc feesterde sere.
Hi seide : « Vrouwe, God, ons here,
die moet u gheven goeden dach :
Hets lanc dat ic u niet en sach! »
Mettien helsdise, ende custe :
niet wel en wetic wat hem luste.
  Doen sprac deen voghel ende seide,
doen hi sach dese waerheide,
ende van hem beiden desen toer :
« *On fayt tort nostre singoer!*
  Die clerc loech, als hi dit horde,
ende sprac ter vrouwen dese worde :
« Vrouwe, dese voghel seit al slecht,
dat wi sinen here doen onrecht. »
— « Ay mi! seit si, soe benic gheonteert
leeft hi, als mijn here keert! »
Mettien tart si hem bat naer
ende doodden den voghel daer;
die hersene duwese hem in die kele.
Hi hadde bat ghesweghen vele!
  Alse die ander voghel dat sach
dat sijn ghesellc aldus doot was,

V. 8. *Eelken*, voor *elken*. — V. 30. *vrouwen*, in het Hs. *wrouwen*. — V. 40. *doot was*, lees : *doot lach*.

sprac hi met screcheden,
sonder enech langher beiden :
« *Pour dire la veritate*
est mort nostre frate! »
Die clerc, die dit wel verstont,
maket saen der vrouwen cont.
Hi seide : « Vrouwe, dese ander voghel seghet
dat sijn gheselle aldus doot leghet,
dats om dat hi die waerheit seide. »
Doen ginc die vrouwe, sonder beide,
ende dooddene te selver stede,
ghelijc dat si den anderen dede.
  Alse die derde voghel dit sach
dat die vrouwe, sonder verdrach,
beide sine ghesellen hadde doot,
sprac hi, dat dede die noet :
« *Audi, ride, tace,*
si tu vis vivere pace! »
Die clerc loech om dat hi horde,
ende sprac ter vrouwen dese worde :
— « Vrouwe, seit hi, dese derde
voghel moet hebben verde.
« Ay mi! seit si, wat seit hi dan? »
— « Ic segt u, vrouwe, als ic best can :
Die met ghemake leven wille,
hore, *ende sie*, *ende swighe stille!* »
Die vrouwe sprac : « Ghi segghet waer,
van mi verliest hi sijn lijf dit jaer! »
  Hadden danderen aldus ghedaen,
die doot en hadden si niet ontfaen.
Dit was die vroetste van den driën;
hi conste wel volghen ende vliën.
  Noch soe prijst men ane den man,
die wel volghen ende vliën can.
Diet al versegghen wilt dat hi siet,
hine machgher vort met comen niet.
Horen, *swighen*, *ende siende blint*,
dats dat nu die werelt mint;
ende die leven wilt met ghemake,

hore, ende si, ende huede sine sprake.
Dits exempel vanden vrayen
drie voghelen, ende heten papengayen.

Nota It. LXXXII v.

In het Hs. onder Nr XCIIII, bl. 77. vo.

III.

Van enen Ridder die God sine sonden vergaf.

Node beghevet te dichten Colpaert
van dinghen, daer wi bi mochten sijn vereclaert
onse domme herten, ende in haer bekeren
ter doghet ende der quaetheit ontberen,
mids penitencie ende berouwe.
Van enen ridder in latijn ic scouwe,
die prinse van vele ridders was;
dondedechte daer ic noit af las;
want dese ridder, als men mi seide,
in sinen leven noit wel en dede,
noch tselfs en peinsde een goet ghepeins;
maer van alle dinc ontfinc hi seis
daer quaetheit ende arghelist in lach.
Sine grote overdaet sere ontsach
die meisniede, die hem diende.
Twe ridders, die hem plaghen tiende
van haren roven deen heelt te ghevene,
haddi onder hem, van quaden levene,

V. 2 *daer*, in het Hs. *d'*, zoo ook v. 93 en 194.

die te hem eens quamen ende spraken :
« Here, wi ontsien ons der wraken,
die ons mach bi verdienten comen,
want meneghen mensche hebben wi ghenomen
sijn goet ende vanden live gheroeft,
daer ons die viant in hadde verdoeft.
Wonder eest God en hadde ons gheschent,
ochte neder in de erde ghesent,
soe groten ondaet hebben wi ghedaen.
Nu es hier, an den bosch, ghestaen,
recht bi den cruusweghe, een dan,
ene cluse, daer een heilich man
in woent, ende dient met trouwen.
Here, wildi laten berouwen
uwe mesdaet, in des viants despite,
ende met ons tween gaen ten ermite
ons bichte spreken om aflaet ? »
— « Ghi heren, seit hi, dusdaneghen raet
en hordic u noit gheven mien ;
waer af maghic mi ontsien ?
Hine levet niet die mi soude deren !
Ja, en hebbic niet al mijn begheren
van goude, van selver ende van castelen,
van orssen, van wapenen ende van juwelen,
die prisens wert sijn ende diere ?
Maer segt mi in wat manieren
ghi u leven wilt veranderen ? »
Si seiden : « Wi merkent bi Alexanderen,
die grote coninc, dat hem en mochte
die daet ghehulpen, die hi wrochte,
no heérscapie, no tgrote goet,
hine moeste der doet doen een ghemoet.
Ende al dat was tote den daghe van heden
es metter doot dese werelt leden,
in state van pinen, ocht van glorien.
Here, nu segghen ons onse memorien

V. 45 *merkent*, in het Hs. *mer'kent*. — V. 47 *hem*, in het Hs. *hē*. — V. 54 *segghen*, in het Hs. *segg'hen*.

dat vanden werken ende van die daet
elcs mensche ziele loen ontfaet;
ende hier bi willen wi ons leven
beteren, ende ons quaetheit begheven;
van onser groter, swader sentensien
aflaet ontfaen ende penitencien,
ende onse bichte gaen spreken nu;
ende gaet met ons, dat raden wi u,
eer ons God stiere int thelsche zere »
— « Ghi heren, sprac al te hant die here,
met u soe gaic al te gherne,
maer dat es te spotte ende te scherne
met u, om dat ghi sijt soe sot
dat ghi tot enen ouden god,
die in sijn cluusken sit omberaden,
selt gaen smeken ende bidden ghenaden »
— « Hets ons lief, spraken si mettien.
Ten ermite ginghen si mettien,
die sijn dorken jeghen hen ontdede.
Elc van hem tween sine bichte sede,
met groten berouwenesse hertelike.
Die here sach ende loech lelike
van buten in, tenen vensterkine.
Hi spotte met hem, ende seide de broeder sine,
met quaden wille, te sinen ghesellen :
« Nu en mogdi nemmermeer ter hellen
comen vore u die duvelen halen! »
Die ermite began, met soeter talen,
te hem wert te sprekene, ende opsalverden
die twee. Ende mettien die here begherde
sine bichte te sprekene, oec in spele.
Int clusken tart hi, daer niet vele
die ermite bliscap af ontfinc,
want ute sinen ansichte enen schijn ginc,
die eiselike was, van quaden onste.
Die goede man te hem wert te spreken begonste

V. 57 *swader*, in het Hs. *swad'*. — V. 83 *opsalverden*, voor *absolveerde*.

van Jhc. Xpc. ghebornessen
ende van sire doot, ende van sire verrisenessen.
Daer na te hoerene began die rovere,
die in sijn anschijn dooder wert dan lovere
die vallen van den droghen boeme.
Doen ghinc hi, ghelijc enen drome,
sine bichte tellen den ermite,
die te hem sprac : « Hier af sidi quite
wildi werken na mijn ghebodt. »
Die rovere sprac : « Jaic; segghet, sot,
wat ghi beghert ende comes an!
Wonder selen hebben minen man
waer wi ghevaren sijn alle drie. »
Die ermite sprac : « Nu besie,
moghedi iet vasten ende draghen hare ? »
— « Jaic, ic mach vele droever jare
omtrent u oren, her Corliaen!
sprac die ridder, mi soude afgaen
mijn lijf, droechiese enen halven dach!
Vasten ic oec niet en mach,
want mi te cranc die hersene sijn. »
— « Vrient, moghedi dan iet gaen vullijn
ochte bedinghen segghen metten mont? »
seide die ermite. — « Ay, hoert den hont!
sprac die ridder, ghi wilt mi dooden ;
men mocht mi gheraden node,
ic soude u plucken uwen baert! »
Die ermite wert doen sere vervaert
dat hi wel waende laten dleven.
— « Ay, broeder, seit hi, in can u niet ghegheven
penitencie, die ghi wilt ontfanghen! »
Sijn oghen sloech hi op ende sach daer hanghen
een bariseel met enen snoere
aen enen naghel. Met droever voere
sprac hi ten ridder : « Wel lieve broeder,
doer die ere Gods ende siere moeder

V. 91 *Jhc. Xpc.*, voor *Jhesus Christus*. — V. 113, in het Hs. *wllijn*.

Maria, die vore den sondare taelt,
soe biddic u dat ghi mi haelt
dit bariseel vol van sconen watere. »
Die ridder sprac : « Ay hoert, metten catere !
wat hi mi al te doene ghebiet! »
Doch peinsde hi : dies en willic laten niet,
ic saelt hem halen vol waters claer.
Dbariseel nam hi ende ginc van daer
tot buten den bosch, ter riviere.
Als hi daer quam stac hijt sciere
int scoen water dbariseel,
daer hem af quam cranc riveel;
want, wat hi pulsde ofte sciep,
enen dropel datter niet in en liep,
maer binnen bleef droghe die cowarde.
Dies seide hi vele ondadeghe worden
van groten ede ende van swaren vloeken.
Doen peinsde hi dat hi wilde gaen soeken
een scone fonteine, een water staende,
daer hi doe sciere op quam gaende,
ende stacker in sijn level open,
daer niet en twint in en wilde lopen;
maer emmer bleef droghe die flessche binnen.
Verwoeden wildi ende ontsinnen.
Doen wert hi peinsende, ende dochte
dat dat wonder wel wesen mochte
bi sinen groten sonden ghesciet.
In hem selven quam doen soe swaer verdriet
van groten berouwenesse int herte
dat hi neder viel vander smerte,
ende bleef drie nachte ende drie daghe,
met jammerliken claghen,
in vresen der wraken sire quaetheden.
Ende als die drie daghen waren leden
spranc op sine voete die wigant,
sijn bariseel nam hi in sijn hant.

V. 149 *maer*, in het Hs. *m'*. — V. 154 *swaer*, in het Hs. *sw'*.

Met groten suchten ende met heten tranen,
ghinc hi dore haghen ende doer bramen,
dore bosschen ende doer woeste velde,
op berghe, in dale, daer hi hem quelde
ende pijnde VII jaer al dure,
soe dat hi die armste creature
worden was, binnen dien tiden,
die noit man sach; want hem die siden
van ermoede waren opgheeloven,
ende al sijn lijf, beneden ende boven,
van clederen liep hi al ontdeet.
Tallen wateren hi hem treet,
daer hi sijn bariseel stac in;
maer daer af quam hem cranc ghewin,
want al verloren was dat hi prueft.
Soe langhe liep dese sondare bedrueft
dat hi ter clusen es weder comen,
daer hijt bariseel hadde ghenomen
vanden ermite, vol waters te halen,
om sine sonden daer met te betalen.
Int cluusken ghinc hi tote den here :
— « Ghenade, riep hi, met groten sere,
« heilich vader, wilt mijns ontfarmen!
Ic ben die selve man, wach arme!
die tote u quam in quaden levene,
dies es meer dan jaren sevene :
mijn biehte spracic tot u in spotte,
ghelijc enen ombekinden sotte
als ic doe was; hets mi berouwen.
Dit bariseel, alse ghi moghet scouwen,
hietti mi halen vol waters doe,
daer ic noit sint en conste comen toe,
nochtan hebbict ghesteken met crachte
in diepen putten ende in vollen grachten,
in lopende water ende in staende fonteinen,
ghepruefl hebbict int nat ende int rinen,
ja, in den winter in see ende in haghel,
maer emmer bleef droghe dit laghel;

dies maghic segghen wel : Elaes!
ic wane mijn vader was Judaes
ende ic hem ben te volghene sculdech ! »
Die ermite sprac : « Broeder, wes verduldech,
hebt seker hope ende ontsiet u niet,
bliscap leghet in u verdriet :
de doot die God staerf om onsen sonden
ende dbloet dat liep uut sinen wonden
ende die v doergaende gaten
en selen u niet verloren laten. »
Met dat hi dit hoerde vermanen
ginc hi soe bitterlike tranen
wenen, om sine sonden fel,
dat ene trane die gheracte wel
int bariseel, dat hi droech,
dat al te hant vol waters sloech ;
ja soe vele, dat verstaet,
datter hi in wel hadde ghebaet.
Groet wonder hadde den ridder van dien.
Als dit die ermite heeft versien,
riep hi : hets recht *quod nos dicamus :*
omnipotentes Domine Deus et Jhesus,
almechtich sidi in dit miracle,
dat medecine ende triacle
penitencie es jeghen alle mesdoen
ende der berouwenessen occusoen.
Doen sprac hi voert tote den sondare :
« Vrient, alle sonden, dats openbare,
heeft u vergheven die here almechtich :
int rike sijn sidi deelechtech ;
als ghi daer sijt, sent mi u gracie »
Int herte ontfinc hi doen jubelacie
die ridder, soe groet dat hi beswalt
ende doot voer des ermiten voete valt.
Met desen dat dit was ghesciet
die ermite nederwert dalen siet

V. 222 *Jhesus*, in het Hs. *Jhs*.

den Gods bode, sente Michiele,
met x inglen, om die ziele
te voeren int themelsche paradijs.
Den dooden lichame, in heilegher wijs,
decten si met eenre scoender tommen.
   Hier in meret, ghi ombekinde ende ghi domme,
scoen exempelen, hets u profijt.
Laet hoeverde, ghierecheit ende nijt;
hebts vrese der wraken uwer mesdaden;
hebt sekeren hope op Gods ghenaden
ende en twivelt niet; sijt verduldech,
hoe groetelec ghi sijt bescudech;
want voer waer seghet Colpaert :
dat God en heeft gheen dinc soe waert
als die sondare die hem bekeert
ter doghet ende die quaetheit ontbeert.
Dat ons daer toe hulpen moete
Maria, die maghet soete.
Dies onne ons diet al verleest
vader, sone ende die heileghen gheest!
   Amen, amen, amen.

It. II[c]. eñ LVI. v.

In het Hs. onder N[r] LXVII, bl. 61, v[o] col. b.

IV.

Vanden goeden Brueder.

—

Het woende, wilen in een lant,
een edelman, hoghe van gheslachte.

V. 248 *beschudech*, aldus.

Dore sine doghet was hi becant,
want edel was al sijn gheslachte.
Hi was soe reine van sinen seden
dat icken niet en can volprisen.
Ic hope dat hi, dore sine edelhede,
ghewijst was tot den paradise.
Hi hadde iii susters, dats was waer,
het waren die scoenste die men vant;
hieltse bi hem dach ende jaer.
Die outste die hadde borch ende lant
ghelijc haren broeder, dus waest ghemaect.
Haer vader hadt aldus bewant.
Si was scone ende wel gheraect;
het sochtse te wive menich int lant.
Si en woude huwen dore niemans bede;
ende sinder soe ghesciet nochtan,
dat si scamelijc mesdede
met enen alsoe cleinen man
hi en hadde haer knecht geweest niet wel;
ende haer mesdaed was nochtan
meerre dan keesdom oft overspel.
Dies si sint grote scaempte ghewan.
Alst haer aldus was ghesciet,
soe helement ende decket nauwe.
Haer brueder hadts groet verdriet,
ende bat haer, op gherechte trouwe,
dat sijs nemmermeer en dade.
Hi hoepte God soudt haer vergheven.
Dus es dese joncfrou, sonder scade
hier af, in hare ere bleven.
Het en leet neghenen langhen tijt
sine liet haer anderwerf ghescien.
Haer vriende haddens groten nijt,
diet horen moesten ende sien.

V. 4 *gheslachte*, beter ware : *ghedachte*. — V. 21 *haer*, in het Hs. *h'*, zoo ook v. 22, 23, 28, 30, 34, 40, 42, 43, 49, 64, 215, 216, 219. — V. 27 *groet*, in het Hs. *g°t*, met eene o boven op, zoo ook v. 113. V. 33 *g°ten* en v. 41, en 47 *g°te*, v. 50 *g°ter*. — V. 29 *en*, in het Hs *eñ*. — V. 31 *joncfrou*, in het Hs. *joncfr*.

Ende die niemare ginc alsoe verre
alse men kinde den goeden man.
Si waren op hare gram ende erre
die haer van maechscape gingen an.
Doen quam dese grote here, haer brueder,
ende badt haer herde vriendelike
dat sijs haer voert ane woude hoeden
ende beterent Gode van hemelrike.
Si sprac : « Dat ic hebbe mesdaen
dat willic beteren in allen sinnen;
ic hebbe soe grote scande ontfaen
dat icse niet en mach verwinnen. »
Die brueder dede haer lief ende ere
ende hieltse in groter werdichede.
Dit vernoyde herde sere
den jonxsten sustren alle beide.
Si seiden : « Hare have die ware meerre
dan hare beider goedinghe waren;
ende hi bode haer lief ende ere
al of si niet en hadde mesvaren. »
Haer brueder antworde vriendelijc :
« Dat u niet en es mesciet
des danct Gode van hemelrijc.
Ghi en hebbes van u selven niet,
daerom sidi Gode meer sculdich
dat hi u wijsheit heeft ghegheven;
en maect uwer suster niet onverduldich,
si hevet quaet ghenoech in haer sneven.
Dat goet, dat haer mijn vader gaf,
dat es haer, ende niemans el.
Ic en wille, noch ic en mach
jeghen hare niet wesen fel.
Dat si haer selven heeft onteert
dat en heeft mi God niet heten wreken;
haer mesdaet heeftse ghenoech beseert.
Het sijn dorpers die quaet spreken

V. 40 *here*, in het Hs. *h'e* 133.

dat een ander meer mesdoet;
die hem selven heeft mesdaen
het verswaert hem meer den moet.
Men saelt om Gods wille laten staen.
Suster, sidi wijs en vroet
dat hebdi al van Gode ontfaen;
leefdi soe dat ghi niet en mesdoet,
die doeghet sal u in staden staen. »
Doen si saghen dat niet en bescoet,
si waren droeve die joncfrouwen.
Si droeghen ter suster onwerde groet
met hertheiden, als men mochte scouwen.
Si swoeren beide, bi hare trouwen,
dat sijt souden laten weten
eenre herder hogher vrouwen,
die niet verre en ware ghesseten.
Si ware hen alsoe na, belanc
dat sijs haer aen nemen soude,
ende haren brueder weten ondanc
dat hi sijnre suster houden woude
ghelijc den ghenen, die niet en hadde mesdaen,
ende die suver bleven waren.
Dit daden si der vrouwen verstaen
die sustere, die therte hadden sware.
Die joncfrouwe peinsde in haren sinne :
« Ter quader tijt wasic gheboren
dat ic, dore die dulle minne,
minen sin dus hebbe verloren.
Wert mi mijn brueder nu ghehadt
wat sijns mijns gheworden dan?
Ic woude ic ware in vrimder stat
met hem, daer ics ierst met began. »
Si deden heimelijc ontbieden
dat hi tot hare comen soude;
waert dat hijs hem dorste genieden,
si voere met hem al daer woude.
Binnen desen quam die niemare

V. 77 *en*, lees *ēn* voor *ende*. — V. 103 *vrimder*, aldus.

dat die vrouwe quam ghereden.
Si ghingen alle jeghen hare
ende ontfinghense met groter werdicheden.
Si gruetese alle, groet ende cleine,
vriendelike, soe dat elc hoerde,
sonder doutster suster alleine,
diere en gaf si ghene antworde.
Hare brueder die sprac vriendelike :
« Suster, hier in sijt verduldich,
God was versmaet op ertrike,
ende wi sijn alle te doegene sculdich.
Die mach ghedoghen si sal verwinnen.
Gods doghen heeft ons allen verloest. »
Doen, leidden hise in eenre camere binnen
ende gaf sijnre suster goeden troest.
— « Suster, hier in seldi u sluten,
soe en seeght u niement dat u deert.
Ic wille weder gaen daer buten
ende sien wat mijn vrouwe begheert. »
Ieghen die vrouwe quam hi ghegaen
ende sprac : « Vrouwe, ghi selt gaen eten;
die taflen waren opghedaen,
doen ic u vanden perde sach beten. »
Si sprac : « Here, ic en wille niet eten.
Ic draghe op u evelen moet,
als ic u sciere sal doen weten
van den onghelike dat ghi doet. »
Hi sprac : « Des willic avestaen
es mi onghelijc ghesciet;
nu laet ons in die camere gaen
ende seght mi, vrouwe, wat ghi ghebiet? »
Ende alsi in die camere quamen,
sprac si hem herde fellike an.
Si sprac : « Here, ghi moghet u scamen,
alle u vriende sijn op u gram
om dat ghi uwer ouster suster doet
ghelijc den ghenen die niet en hebben mesvaren,
ende ghi laet hare haers vader goet,
ende ghi ghebeert ofts niet en ware;

ende si heeft anderwerf mesdaen,
ende houtse in uwen casteel hier binnen.
Ghi hebbes selke scande ontfaen
dat ghise niet en moghet verwinnen.
Wi hebbens onnere ende scande
dat ghi se aldus hoghe treet
hier ende oec in elken lande,
ende ghise boven dandere steet,
die nye en deden el dan goet,
ende sijn daer toe van reinen seden.
Ghi seles ontberen, sidi vroet,
ic quammer om alhier ghereden.
Ic wille dat ghise van u doet
ende en sijt haer nemmer mede,
ende mindert hare haers grote goet,
want si ons allen scande dede »
Hi sprac : « Vrouwe, heeft dat God
gheordineert, soe willics volghen;
ende eest oec jeghen sijn ghebod,
soe trecke ics achter, wies hem bolghe.
Si en sijn soe heilich, noch soe vroet,
mine maghen, die mi bestaen,
dat si den ghenen die mesdoet,
moghen vonnessen, sonder waen.
Soe mochten si mi wel wesen fel,
want ic hebbe vele meer mesdaen
dan mijn suster, dat wetic wel,
als ic u nu sal doen verstaen.
Ic hebbe v kindre, sonder waen,
die ic in sonden hebben vercreghen,
daer ic aflaet af hebbe ontfaen.
Ic hope mi God al heeft vergheven.
Salic enen andren dan regeren
van dinghen, die ic selve hebbe bedreven,
soe mochtic Gode, onsen here, wel leren
wat ordeel hi mi soude gheven »
Si sprac : « Leghdi dat daer jeghen
van dinghen die een man mesdoet?

Het en es gheen scande, maer hets een pleghe,
men sal u houden over onvroet. »
Hi sprac : « Die manne selen hebben
voer Gode scande meer dusentfout,
want sijt den vrouwen tierst aen legghen,
ende het es al der mannen scout.
Men en vint neghene vrouwe die woude
dat si haer suverheit soude nemen
ende si mi kindre draghen soude,
want het en soude haer niet betemen.
Wi doent met onser bedriechghelijcheit,
die wi den vrouwen doen verstaen,
die met ontrouwen is beleit,
dat si met ons hebben mesdaen.
Mijn suster en baets neghenen man,
al eest dat haer es ghesciet;
ende saliese verworpen dan
soe en kindic mi selven niet.
Al waert dat si hondertwerf mesdade
ende seidse dat sijt haer hoeden soude,
ic en dade haer gheen onghenade;
maer seidse dat sire in bliven woude
ende sijs niet en woude begheven
dore Gode, noch dore niemans raet,
ic woudse scuwen al mijn leven;
ende ic en dade haer el gheen quaet.
Si en heeft ghenen man versleghen,
noch ontroeft, noch verraden.
Die mesdaet gheet haer selven jeghen;
si heeft haer selven meest verladen.
Ende, al eest dat die lieden weghen
haren mesval ende haer mesdaden,
ic hope dat haer God al sal vergheven
want hi es soe vol ghenaden.
Ghi seght, vrouwe, ghi en dort niet spreken,
swijgdi dore mijnre suster scande ?

V. 187 *maer*, in het Hs. *m'*. — V. 221 *noch dore*, in het Hs. *noch doore*.

Vrouwe, wildi die waerheit weten?
Het sijn alle Gods viande,
die van vrouwen spreken quaet
ende vernuwen haren mesval.
Dats hem elc hoede, dats mijn raet.
Die hoeghste God verghevet al.
Vrouwe, dadic uwen raet,
ic mochte mijnre suster noch doen sneven.
Haren mesval ende hare mesdaet
mach haer God noch al vergheven.
Het en mach occ nieman wreken
dan die ghene diet mach vergheven.
Die uut soe felder herten spreken,
selent ontmoeten na dit leven.
En soude ons God alhier ons sneven
niet bat vergheven ende onsen val,
soe mochten wi wel ten oordeel beven,
daer hi ons allen doemen sal.
Ende al hadde een selve mesdaen,
hi mochte alle doeght wel spreken;
maer sprake hi quaet, al sonder waen,
met rechte waert hem dan verweten
sine mesdaet ende sijnre vriende,
daer af comen ware die val.
Ic hope dat ic nye en verdiende
dat ment mi verwiten sal. »
Alse die vrouwe hoerde ende sach
die doghet van desen goeden man,
hare dochte dat sijs te quader was
dat sijs hem hadden ghesproken an.
Si sprac : « Here, ic wils avestaen;
mi es leet dat ic u hebbe ghemoyt.
Ic wils mi hoeden, sonder waen.
Ic bidde u dats u niet en vernoyt.
Ic saels mi hoeden, al mijn leven,
dat ic niemanne en sal beswaren.
Here, nu wilt mi dit vergheven,
ic wille weder thuuswert varen. »

Doen ghinghen si beide daer si vonden
die twee ghesustre, daer si saten.
Doen sprac die vrouwe, diet wel conde :
« Nichten, dit moetti varen laten
ende selt soe uwer suster saten,
dat seggic u, te deser stonden,
soe dat u comen mach ter baten.
U brueder seghet uut goeden gronde,
soe grote doghet; ic bens hem mede.
Ic saels te beter sijn, al mijn leven,
dat icken hebbe ghesproken heden.
Wi hebbent uwer suster al vergheven. »
Doen nam die grote vrouwe orlof
aen dien here, met groter minnen.
Doen keerde hi weder in sijn hof
ende quam te sijnre salen binnen.
Dit hadde die joncfrou al ghehoert,
teenre veinstren, daer si was ghestaen.
Si peinsde, weder ende voert,
wat goede haer God al hadde ghedaen.
Si ginc den ghenen weder bieden,
dien si hadde ontboden eer,
si peinsde, wat dat haers ghesciede,
sien woude spreken nemmermeer.
Si peinsde, waert dat si noch mesdade,
gheen argher wijf en mochte dan leven;
si soude, met haers brueder rade,
in enen cloester sijn begheven.
Haer goet woudsi den broeder laten,
si en wist aen wien bat besteden.
Si peinsde om hare zielen baten
ende baets hem oetmoedicheden.
Hi sprac : « Dat hijt gherne dade »
Dus offerde si haer jonghe lijf
in enen cloester, doer Gods ghenade,
daer si in steerf een heilich wijf.

V. 277 *joncfrou*, in het Hs. *joncfr*.

Hierom en sal men niemanne verdoemen.
Gods gracie en es niemanne ontseght,
noch nieman en sal hem sijnre doeght beroemen,
wantse nyeman van hem selven en heeft.
Nu bidden wi Gode, daert al ane leeght,
dat wi te sijnre gracien moeten comen
int rike, daer men ewelike leeft,
te sijnre eren ende tonser vromen.

Amen. CCC.IIII. v.

In het Hs. onder Nr CXII, bl. 96 vº, — col. 1, 98 rº, col. 2.

V.

Ene exempel vanden Raven.

Het was een raven wilen eer
die alre kinder en hade meer
dan enen sone, dien hi wel plach;
dien hielt hi al tot anden dach
dat hi volwassen was algader
ende alsoe groet als sijn vader.
Doen sprac doude raven tot ere tijt :
« Sint dat ghi, sone, volwassen sijt
soe vlieghet, ende vaert u gheneren
op dat velt, daer die dorplieden eren.
Daer valt bi hem in die vore
ende loepse mi dan al dore ende dore;
dat u best ghenoecht dat raept daer uut :
worelen, wormen, ende ander cruut,
ende ander dinc dat u ghemicket;

V. 2 *hade*, aldus in het Hs. — V. 13 *daer*, in het Hs. *d'*. — V. 14 *worelen*, aldus, voor *wortelen*.

maer siedi dat die dorpman nicket,
soe sijt op u hoe al in een;
masschien het es om enen steen,
daer hi u mede worpen wille;
sone, en hout dan niet stille
ghi en vlieghet henen uwer verde,
als die dorpman nicket ter erden. »
Doen sprac die jonghe raven : « Here,
ende of hi dan, ten ommekere,
enen steen in sinen boesem brochte,
daer hi mede mi wel mochte
toren doen ende verdriet :
daeromme soe en derric nicken niet.
Hi es sot die hem gheloeft soe verre! »
Doen was die oude raven erre
ende seide : « Sone, waer toe eest goet,
na dien dat ghi sijt soe vroet,
dat ghi dus langhe legghet in muten?
Nu port u ende vlieghet daer buten
ende vaert selve om u neringhe.
Godsat heefti dier u meer sal bringhen!
  Noch vint men vele alselker sonen,
die scalcheit ende quaetheit connen
ende der doghet wel luttel achten,
die desen jonghen raven slachten,
die hars vaders goet verteren,
ende hem niet en willen gheneren,
vore dat sijt al hebben overbrocht
ende al verteert ende al vercocht.
Hieromme soe winnet in uwe joghet,
ende hoet u altoes soe, waer ghi moghet,
dat ghi te bloet niet en wert van haven.
Dit bispeel leert ons douden raven.

Explicit.
Item. XLVIII. v.

In het Hs. Nr LXXXIII, bl. 74 vo.

V. 48 *bispeel*, aldus.

VI.

Van enen Scutter.

—

In ere haghen dat ic quam,
daer ic enen scutter vernam,
die de voghel brochte in groter noet.
Wat hi gheraechte bleef al doot.
Mesti, soe verloes hi cleine,
want daer hi met scoet waren steine.
Dus haddijs wale sijn ghevoech,
om cleinen cost haddire ghenoech.
Maer, dat soe der ic wel melden :
had hi stenen moeten gelden,
het hadde hem te meer verdroten
dat hise om niet hadde wechgescoten.
Dus ginc hire vele ontliven.
Die op die stede wouden bliven,
dat moeste sijn lijf verzumen
echte het moeste die stede rumen.
Een marcolf wert sijns gheware,
hi riep lude ende oppenbare :
« Huedt u, voghele, vore den man
die metten steenen scieten can!
De steene costen hem soe lichte,
wi ontgeldent arme wichte! »
Doen die voghelen alle horden
dat mense aldus woude morden,
wordense malsch ende gheluut,
ende sijn behendecheit quam uut.
Doen en mochti metten boghe niet scaffen,
noch daer voghelen meer veraffen.
In sinen sin wert hi verert
ende int scieten soe verwert,
ende scoet hem selven op den dume

V. 11 *hem*, in het Hs. *hē*, zoo ook v. 21. — V. 17 *wert*, in het Hs. *w't*. — V. 28 *daer*, in het Hs. *d'*, zoo ook v. 39.

dat hijs mochte ghenesen cume.
Dus gingic vort, ende lieten gaen,
ende vant op enen borre staen
een edel wijf van hogher aert,
ende ic seide haer, metter vaert,
wat ic in drome hadde ghesien.
— « O wi, o wi! sprac si mettien,
wat vint men daer scutters al,
als ic met redene proeven sal!
Die scoene sprect, sonder menen,
die sciet leider metten steenen.
Scoene worden en costen niet,
dies hem den meneghen cleine ontsiet.
Menech sprect ende bringhet vort
scoene, beroemeghe, onstaende woort;
soudijdt volbringhen in eneger sake,
ic wane hi der worden niet en sprake.
Wat ghi sprect en vor wien,
ende wijt hoert, hoedt u van dien.
Dat raedt Aristoteles
die meester alder wijsheit es. »

Nota. LII. v.

In het Hs. Nr CLV, bl. 152. col. a.

VII.

Vanden Esel.

Een esel hadde aenghetoghen
eens herts huut, des was hi bout,
ende in hem selven soe bedroghen
dat hi den esel wert onhout.
Hi ghemoetten enen mul;
hi sprac: « Ghi en selt met mi niet gaen,
want u vader was een guul.

Sich, hoe ic ben ghedaen! »
Het gheviel dat jaghers quamen,
ende elkerlijc blies sinen horen,
also die der jacht wilden ramen.
Dat wilde dier spranc hem voren.
Alse die jagheren dat versien
dat elc dier vloe sire verde,
dat en mochte den esel niet ghescien,
om dat hi stedich was van arde.
Die honden spronghen den esel om
ende waenden dat ware een wilt.
God, here! hoe lude hi doe reren beghan,
die hem soe cranckelicke onthielt,
die te voren was soe cloc,
ende ghetorden uuter maten!
Men scoerde hem sinen nuwen roc,
ende oec moeste hire den ouden laten.
Sijn vel scoerdemen met allen
ende dedem daer sinen fijn.
Dit mochte den esels welghevallen,
die sotter vele dan esels sijn.
Wie es die esel die ic mene?
Dats die hem selven niet en kint,
die lettel maghe heeft of gheene
dan hi met enen here ghewint,
ende een paer clederen elc jaers
te draghene, met goeden lieden,
ende dan maect hi sijn wanewaers;
dit mach een esel wel bedieden;
ende dan wilti sijn van hoghen lieden sijn gheboren,
die des hoefts moghen ghenieten.
Ic segt u allen wel te voren:
deser eselen machmen verdrieten.
Maer alre vroetscap fondament,
dies sijt seker ende ghewes,
dats dat elc hem selven kint,
wanen hi comt ende wi hi es.

Nota. 44. v.

In het Hs. Nr LIII, bl. 55 ro. col. a.

VIII.

Dits vanden Anxt.

Die levet in anxte, hi levet in eren,
want anxt doet al mesdaet keren.
Wie anxt vore Gods toren haet,
huedt hem sondeliker daet
vele bat dan een ander man,
die nie anxt, no vrucht, ghewan.
Bi anxte behout menech wijf
haer rechte, tsucht, moet ende lijf,
dat si haer selven vervrouden mach
dat si des anxt ie gheplach,
diese alsoe van scanden sceeidt
ende bewaert haer wijfelijcheit.
Dat wijf mach wel sachte leven
die allen anxt heeft afghedreven,
alle onwijfeliken seden,
die si doer anxt hevet vermeden.
Es dan haer anxt volcomen,
dien si heet tot haer ghenomen,
dat si in anxte si telken spele.
Die anxt verweerft haer ere vele.
Es dan dien anxt niet wel te loven,
die wijfelije ere dus brinct te boven
ende set in dus hoegher weerde,
ende hulpet in enen rechter gheverde?
Ridders, knechten, in striden, in storme,
mids anxt comt hem een manlijc vorme

V. 11 *sceeidt*, aldus in het Hs. — V. 12 *h'*, alzoo ook v. 17, 18, 20, 34, 35. — V. 26 *hē*, zoo ook v. 27, 28.

datse hem hoeden vore sele gherochte,
desse hem namaels scamen mochten.
Die anxt doet hem verwerven
eren vele ende daer in sterven.
Sele die vliet doer anxt van mans handen,
die si hevet, wilt verstanden,
ware si scamel van natueren,
die anxt soude haer al haer leven dueren,
dat ment haer verwiten soude
dicker dan sijt hooren woude.
Anxt van scempte es, dat ic meine,
die meneghe herte maket reine
ende meneghen doet gheloeften houden,
ende van onvertuughden scouden,
ende ghewarech te sine van worden.
Bi anxt hout menech sijn orden
die si billijc anders minghen,
als anxt, no scempte, niet en dwinghen.
Dus sal men anxt ende scempte prisen
want si den lieden te besten wisen.

Nota. XLVI v.

In het Hs. Nr CLVI, bl. 152. col. b.

IX.

Van Eren.

Ere es een edel wort,
daer men menech docht af hort.
Hets recht, want si heeftse binnen.
Wie dat ere wilt ghewinnen

V. 40 *onvertuughden*, in het Hs. *onu' tuughden*.

ende der eren name draghen,
hi moet cost ende pine waghen,
want ane die twee, es belanc,
sal men hebben der eren danc.
Pine wint ere metter hant,
ende die cost breit die mere int lant.
Wie dat weret bi desen beiden
hi blijft met groter werdicheiden.
God verleent ghesonde ende goet
meneghen. Waeromme hijt doet,
es den ghenen wel verborghen,
die om dere niet en sorghen;
maer schemel, die poghen
hoe si in eren clemmen moghen,
want si gheen dinc sere minnen,
dat sijn die ghene diet bekinnen,
alse God daerin wilt verbaren,
want si cost, no pine, en sparen
omme te doene dat hem betaemt.
Maer donscamele, die hem niet en scaemt,
ende groet goet in sonden heeft,
ende recht alse ene beste leeft,
die noch ere, noch doecht, en plegt,
hets jammer datten derde drecht!
Alse iement goeders van hem hoert,
diene in dogden wilt setten voert
sal scuwen bi alselke te sine
ende hi sal cost ende pine,
na sijn vermoghen, volbringhen.
Soe doet hi recht al sine dinghen.

Nota It. XXXIIII. v.

In het Hs. Nr CVII, bl. 87. col. b.

V. 12 *groter*, in het Hs. *g°t'*.

X.

Dits van Solase.

—

Solaes, God gheve u goeden dach ,
daer men di eert, met rechter trouwen !
Ic dies niet ontberen en mach
dies willic di in rime bouwen.
Hets jammer datsi di anscouwen,
die draghen enen loesen moet.
Mochtic vergheten allen rouwen !
Solaes prisic voer alle goet !
Hoe mochtic solaes ontberen ,
als ic sie ene beelde fijn ?
In cans der liever niet gheweren ,
in moet dan haer eyghen sijn.
Si heeft soe vriendelijc anschijn.
Haer vlamme, die mi berren doet,
recht midden in die herte mijn !
Solaes prisic voer alle goet !
Solaes verlene mi God, die goede,
die wile dat ic solaes begare.

In het Hs. onder Nr CXCVIII, bl. 195, v°, col. b. Het slot van dit stuk is verloren doordien er te dezer plaets een blad ontbreekt.

———

XI.

Dit sijn twee poenten daer ere ane leghet.

—

In vele manieren mach men merken
die scamel sijn, of daer na werken ;

V. 11 *der liever*, in het Hs. *d'liev'*. — V. 12 *haer*, in het Hs. *h'*.

want scamelheit, des sijt ghewes,
toent haer selven waer si es;
soe edel es si ende soe fijn.
Waer dat scamel herten sijn
die sterven een doot, vorwaer gheseit,
wanneer si sien onscamelheit :
soe grote contrarie sijn si beide,
scaemte ende onscamelheide,
als ic u in twee manieren,
uut corten worden, sal visieren.
Soe, waer een hof es opgheleecht
ende ridderen ende knapen vortghesecht,
die alomme sijn dan ghesetcn,
comen si gherne, als sijt weten.
Als dan es vergadert al
thof, na dat het wesen sal,
van ridderen, knapen ende vrouwen,
soe eest een lieflijc aenscouwen
die soete werde rode monde.
Hi en was nie van goeden gronde
die daer archeit in verstoet;
maer nideeheit die stort haer bloet
als si bliscap erghent weit,
want sijt al in quade versteit
dat goede liede te samen comen.
Alse dan water es ghenomen
ende men ghereit te sittene waert,
soe doet scamte haren aert,
want milde herten, die hem scamen,
selen altoes, na haer betamen,
verbeiden, eer si sitten gaen.
Ende sele, die es herde saen
ghesetcn, met haestecheden,
waer hi scamel, hi soude beiden
ende laten die ghene voren
sitten, dient es aneghehoren.

V. 7 *vor waer*, in het Hs. *vor w'*. — V. 24 *h'*. — V. 31 *hē*.

Hier mach men onderkinnen
scamelheit, na mijn versinnen.
   Dander poent es in den velde,
daer men viande met ghewelde
comen siet, daer mach men dan
den gherechten scamelen man
merken, uuter maten wale.
Sele can dansen in die zale,
daer hi vele af wilt weten,
hi soude herde saen vergheten
voer die viande, voorwaer,
den voet te hebbene, waer hi daer.
Dit en hoert niet toe der scamelheit.
Soe wie dat daer den dans voergheit
ende den vianden hout den voet,
dien lovic frisch ende wel ghemoet;
ende hem soe salmen scamel scriven
voer alle goeden reinen wiven
in goet gheselscape, waer hi comt.
Sint meer dat men scamelheit dus romt,
soe radic alle den vrienden mijn
dat si met herten scamel sijn.

Explicit. It. LX. v.

In het Hs. Nr XCVIII, bl. 79 vo. col. a.

XII.

Van dat die liede sijn gherne gheheten joncfrou.[1]

—

Al dunct den lieden meest algader
dat die werelt nu es quader

---

(1) *joncfrou*, in het opschrift *joncfr.*, zoo ook v. 8, 15 en 26.

dan si was wilen eer,
God danc! si es veredelt seer!
Want die wilen, in ouden dagen,
vrouwen te heten plagen,
Heile, Griete, Lise oft Calle,
heten nu joncfrou alle!
Al hadde haer moeder warmoes vercocht,
oft liede gebeden ter brulocht,
oft te like gebeden vrouwen,
oft ael oft bier gebrouwen,
natten geknocht oft huven,
hoenre vercocht ende duven,
si souden joncfrou willen sijn,
op dat haer manne tapten wijn
oft tot eneghen ambachte willen keren.
Daer ane leget een dropel eren!
Ic ontmoette ene vrouwe, in dese weke,
die ic gruette vriendeleke,
ic seide : « Vrouwe, God geve u goeden dach! »
Haddi gesien hoe si op mi sach
ende den hals keerde, soe fier
als ene hinne op enen pier!
Ende antworde mi een woert niet
om dat icse joncfrou niet en hiet!
Dies, Dieus! wanen quam dese edelheit groet?
Edelheit geet om haer broet,
want wie iet goets can ghewinnen,
wilt hem selven vore edel kinnen.
Goet, noch geboerte mede
en maken gheen edelhede.
Al ware een man een conincs kint,
ware hi op edelen seden blint,
hi en ware niet edel, des sijt gewes.
Ende wi edel van seden es,
hi es recht van edelre connen,
al hadden een dorper gewonnen.

V. 9 *warmoes*, in het Hs. *w'moes*.

Nieman ende hoert ter edelheden,
hi en si edel van herten ende van seden.
Nieman en si fel, noch stuer;
elc si sijns gebuers gebuer,
want wi sijn alle sterfelijc,
ende van vleesche ende van bloede gelijc;
ende hebben wi allegader
in den hemel enen vader,
ende op ertrike, als ghi hebdt vernomen,
si wi alle van Adame comen.
Tfoerdeel es cleine, diet wel besiet.
Onse rechte erve en es hier niet;
maer die ginder hemelrijc heeft,
heeft hier als een coninc geleeft!

Nota LII v.

In het Hs. onder Nr CXIX, bl. 103 vo, col. b.

XIII.

Een edel Wijf ende een hoghe gheboren.

Een edel wijf ende een hoghe gheboren
hordic claghen een claeghelijc leit.
Si sprac «: Het moet al sijn verloren,
gheselscap ende vromoedecheit.
Een wijf, die na gheselscap steit,
haer wert lichte beraden toren.

V. 39 *ende*, in het Hs. *ē̄n*, doch lees *en*.

Der niders niden soe es leit
ende hebben jeghen hare gheswoeren.
Lichtelike soe werdt benijdt
een wijf die men vromoedech siet.
Dies wert vermindert, talder tijt,
die selve gheselscap, die men pliet.
O ridderen, knechten, edel diet,
hier jeghen kivet ende strijt!
Ende en laet aldus verderven niet
die vroude, die menech herte verblijt!
Sent nideren creghen die ghewelt
dat si loghene mochten bouden,
ende men die voer waerheit helt,
heeft menech goet wijf dat ontgouden.
Onverdient ende buten scouden,
werdt diewile wijfleec ere ghevelt.
Wie hem in boesheiden der verbouden,
hevet ene loghene schiere ghestelt!
Aen vrouwen doet men diewile quaet,
die men met worden roeft haer ere,
ende ontsculdech sijn boeser daet,
niet dan si vrolijc gheberen.
Maer niders, die dat willen weren,
viseren emmer selken raet
ende comen vort met selken meren,
die wijfleecheit niet wel en staet.
Te rechten mach men wel ontsien
der niders tonghen, dat evel blaet!
O wach! diese mochte ontvlien,
hoe groten raste soe ware dat!
want si begheren nemmer bat
dan allen dinc ten quaesten tien.
Met loghene maken si den pat
dat hem evel moet ghescien.
Een man, die hem wel bedochte,
die mochte node bringhen voert
daer hi mede in liden brochte
een wijfleec wijf, daer doghet toe hoert.
Soe wie, haer af leit dat edel wort,

bi lode! hi jaghet een evel jachte
ende hi weret ene quade mort!
Hem ware beter dat hijs niet en wrachte!
Tot allen tiden soe sal men eren
reine magheden ende goede wijf
ende haer vroude ten besten keren,
want si sijn mannes leits verdrijf.
Wapen over den leiden kijf!
die ons benemt vele blider meren
ende ghehouden wert soe stijf
dat hi hem in node moet verweren!
Dese vroude die moet verswinden
bider valscher nider loghen.
Cume soe der hem iement onderwinden
dat hi hem vrolijc der verhoghen.
God, die hevet een groet vermoghen
ende die mach binden ende ontbinden,
die moet hem corten haren vloghe,
die die quade vonde vinden!
Alse een nider vint den vont
daer hi vrouwen scande met doet,
soe wert vroe siere herten gront
ende hem verblijdt sinen fellen moet.
Het dunct hem wesen herde goet;
hi maket sinen ghesellc cont.
Al ware hi lam, in hande in voet,
van vrouden wordi al ghesont!
Nochtan salmen te rechte prisen
die hoghe wijflike conne,
die, met hare doghet, doet risen
mannes moet in hogher wonne.
Soe wie dat hem dan prijs veronne,
dien willic voer niders wisen.
Wijfleecke doghet es ene bloeme
die therte doet in vrouden spisen!

V. 63 *hem*, in het Hs. *hc*. — V. 74 *conne*, in het Hs. *cōne*. — V. 76 *wonne*, in het Hs. *wōne*. — V. 77 *veronne*, in het Hs. *verone*.

Balsemenroke horic loven,
want si sijn in sueter lucht,
nochtan willic daer prisen boven
een wijfleec wijf, in reinder tsucht.
Die haer hilt in reinder vrucht,
ende van scanden onbestoven,
ende diet vore niders berghen nucht,
daer waert ghenoechghelijc met te hoven!
Alle die vroude, die ye ghewaert,
die waert verclaert bi vrouwen goede.
Die godlijcheit, die sere was haert,
die waert daer bi saecht ghemoede.
Och! edel, wijflijc wijf, ghemoede,
en brect niet den hoghen aert,
soe moghedi gheven overvloede,
volmaecte vrouden, onghespaert!
Een wijf, die haer wijfleec helt
ende vromoedech es daer bi,
soe wie met moede aen hare verselt,
te rechte dat hi te beter si.
Hi mach wel wesen sorghen vri,
wien dat die aventure ghevelt.
Het ware onrecht droefde hi
want hi metten saleghen es ghetelt!
Roemers roemen ende niders niden,
dat es wel een evel plaghe,
die groten anxt doet vrouwen liden
ende benemt vele blider daghe.
Wapen over die felle laghen!
die gheleidt wert in menegher siden:
in velden, in wouden, in bosch, in haghen,
daer men vrouwen siet verbliden!

Nota It. CXII v.

In het Hs. onder Nr LXXV, bl. 67 v°,
col. a. — 68 col. a.

V. 92 *daer*, in het Hs. *d'*.

XIV.

Vanden Covente.

—

Hoert na mi, in lieghe u twint :
eenrehande liede, dat men vint,
enen cloester hebben si ghesticht.
Wat men bedrieft, in haer covent,
hebbic wel een deel versent,
daeromme soe hebbicker af ghedicht;
want des cloesters wesen es wel licht.
Scade waert dat ment te scrivene liete.
Si hebben aen enen here gheplicht,
dats die bisscop van verdriete;
haer jonc wijf die heet droeve Magriete.
Of ghi wilt, verstaet mijn menen :
tcloester es tachter altenen!
Alse dese broeders broeders werden
ende si eerste in dordene terden,
gheraet wat gheet men hem bevelen :
nu siet wel die ons leven harden,
ghi moet u met eenre corden gorden
om dat wi daer toe comen selen.
Dierste jaer laet mense spelen,
na hare ghenoechte, met haren renten,
ende alst jaer es uut dan gaen si quelen;
dan soe sijn si povers van largenten,
ende dan leven si vanden covente;
dan gaen si broeders sijn met allen.
Ach lasen! tcloester sal saen vallen!
Alst diaer uut es, des seker sijt,
ende si draghen gaen dabijt,

V. 11 *haer*, in het Hs. *h'*, zoo ook v. 29, v. 37, v. 40, v. 54.

dan gheet men stellen haer provanche.
Si draghen rocken met scoren wijt,
ende si eten selden enen goeden maeltijt;
met honghere gaen si dicke ten danse;
si wedden om een scuerken de canse,
verliesense, soe eest verdriet,
dan gaen si cloien haren cranse.
Bi lode! nochtan en hoect hem niet.
Ende haer prioer, als hi dit siet,
leent hi hem ·vi· om sevene
ende dan vallen si weder, saen ter banen
ende als hem haer prioer beghint te manen
om sine bate te hebben inne,
dese broeders seiden : « Steeti uut v granen,
bi lode! wi en gaven u niet ii sanen,
strijct den jersten die ic winne. »
Dan soe spreect hi, met grammen sinne :
« In anderweerf seldijs ghemessen;
dit sijn dese broeders lessen :
dat van viven ic hout van sessen. »
Alsoe gaen si daer sitten callen.
Ach lasen! tcloester sal saen vallen!
Die in dit cloester sijn vercoren
hoe si heten seldi horen,
ende die penitencie die si doen.
Haer aederen die sijn na ghescoren,
van couden sijn hare aederen versworen;
si hebben moder in hare scoen;
sine draghen swert, no bastoen,
soe heilich sijn si, dat ghijt wet,
maer daer bi es een occosoen,
hets vore ghoet te pande gheset.
Die ledech es ende gherne wel et
dien cleden si ende el gheenen.
Tcloester es tachter altenen!

V. 40 *hem*, in het Hs. *hē*, aldus ook v. 66 en v. 128. — V. 54 *aederen*, aldus in het Hs.

Desen broeders hebben enen sede :
si hebben liever wijn dan mede,
alst men hem borghen wilt met vliete;
maer alse si drincken teneghen stede,
soe bidden si den weert ene bede :
scrijft anden want met enen crite :
« Wi hebbens x, her weert, telt quite. »
Dan spreet die weert : « Bi lode! ene mite
ende willic u niet langher borghen! »
Dan soe gheet daer aen een sorghen,
wanneer dat haer renten smallen.
Ach lasen! tcloester sal saen vallen!
Dan gheet die ene broeder ane de vrouwe,
hi smeet ende maeet haer die mouwe.
Hi swert : « Die moeder, die mi droech!
ic scaems mi ende ic hebts rouwe.
Gheloves mi, bi miere trouwen!
ic saelt u gheven marghen vroech! »
Dan spreet die weert : « Hets mi ghenoech
wildi vore hem allen bliven? »
Hi spreet : « Iaic. » Sijn herte loech.
Soe gheet ment dan op enen scriven.
Groet es die blisscap, die si driven,
als ment tghelach dus hout aen enen.
Ach lashen! tcloester es tachter altenen!
Dus lopen si weder ter taverne.
Den weert driven si te scerne,
si maken herde groet beraet.
Dan spreet daer een : « Ic ate wel gherne,
(die ander heves quaet tontberne),
en weet hier niemen ghenen raet? »
Dan spreet een ander : « Broeder, jaet,
ic wane ic thuus noch hebbe een swert,
ic saelt gaen halen, dat verstaet,
ende wi selent gheven onsen wert! »

V. 72 *ende*, lees *en*. — V. 88 *lashen*, aldus. — V. 91 *groet*, in het Hs. *g°t*. — V. 92 *daer*, in het Hs. *d'*, zoo ook v. 121. — V. 96 *swert*, in het Hs. *sw't*.

Dan sijn si stout ende onververt,
int cabaret gaen si dan callen.
Ach lasen! tcloester sal saen vallen!

Ic segghe u dat dese broeders leven
met Gode sere sal sijn verheven,
want si neghene sekerheit en weten;
sine en hebben savons niet beseven
wiet hem lonen sal oft gheven
dat si smorghens selen eten.
Theilicheit heeftse soe doerspleten
dat si en sorghen om gheen goet.
Haren roc die es dunne versleten
ende beroect es haren hoet.
Si sparen haer cousen, ende si sijn vroet,
ende gaen bloet met beiden benen.
Ach lasen! tcloester es tachter altenen!

Alse si soe langhe dese ordene hayen
ende haer clederen oec ontnayen
ende si ghene nuwe en moghen copen,
in Vranckerike gaen si dan drayen
ende leren daer goet walsch ter laeien.
Si leren daer haer hemde knopen.
Suete water halen si daer met stopen
ende ghevens om ene malie een pinte.
Aldus laten si verlopen
met ermoeden daer haer renten.
Si draghen thuuswert tenen prosente
een nieu juweel uter Hallen.
Ach lasen! tcloester sal saen vallen!

Elc die wachte hem van deser abdie,
want ghene eersam paertie
en pleghen in dit cloester te sine;
maer ledeghe, ledeghe loddernie
wert daer gheleet, seit men mie.
Int leste werdent al cokine.
Si gaen ghegort met eenre linen;
sine hebbens gheens riems te doene.
Si hatent tghelt ghelijc den venine!
Dus scijnt die sonne doer hare caproene!

God, die starf ter rechter noenen,
moet goet gheselscap hier af renen;
want tcloester es tachter altenen!

It. desen sproke houdt C ende XL v.

In het Hs. onder Nr LXVI, bl. 61 r°, col. a. — 61 v°, col. a.

XV.

Vander Taverne.

O gheluc, vorspoet ende ere
comt van goeder gheselscap gherne,
maer diewile valt hi in zere
die vele wandelt in taverne;
ende hieromme radics tontberne
hem allen, die mijn vriendeken sijn,
want, ic en segt in ghenen scerne :
taverne es argher dan venijn.
Mi verwondert boven alle saken,
na dat nu ter werelt steet,
dat iement hem soe sot laet maken
dat hi in de taverne geet;
want anders niet dan bloet ende sweet
hoert men daer jammerlike zweren
ende meneghe ontamelike eedt.
Het mocht elken goeden man deren.

V. 1 *o geluc*, aldus in het Hs. — V. 11 *hem*, in het Hs. *he*, zoo ook v. 37, 57, 60, 61, 72, 103, 112, 120 en 124. — V. 14 *daer*, in het Hs. *d'* zoo ook v. 23, 90, 124.

Die meneghe seit : « Laet ons gaen drincken
in die taverne, een goet ghelach! »
Ach leider! hoe lettel wilt hi dincken
wat van tavernen comen mach!
Anders niet, dan hantgheslach,
comt van taverne ende jammer groet;
want om een wort, daer niet an lach,
wort meneghen nu ghesteken doot!
Al waert dat men den wijn om niet
gave, ende mens niet en vercochte,
nochtan soude men tgroet verdriet
scuwen, datter af comen mochte.
Maer hodeleers, vechters, die haer ghedochte
setten op dobbelspel ende baten,
ende niet en soeken dan gherochte,
desen sal men die taverne laten.
Een mensche, die merete ende besaghe
hoe dat dese vechters ende hodelaren,
als si gan drincken in ghelaghe,
ende si goedsmoets willen teren;
die merete hoe si hem dan gheneren,
als si gaen dobbelen ende int soutvat maken,
een goet knapen mochtem wel ververen,
moesti in dat ghelach gheraken.
Hulpe God! hoe dese hodeleers merken
druncken liede, daer si na staen!
Enen voghelare, die na leewerken
leghet, ende hevet niet soe saen ghevaen
ene leewerke, noch alsoe saen
alsi dien steken uten plumen.
Sijn tessche vol gelts hevet sciere ghedaen,
al soude hi des anders dages Brusel rumen.

V. 22 *groet*, in het Hs. *gt* met de *o* daer boven. — V. 29 *haer*, in het Hs. *h'*, zoo ook v. 66. — V. 35 *gan*, aldus. — V. 47 *sciere*, in het Hs. *scie* met een verkorting. — V. 48 *Brusel*, dit vers zou kunnen doen vermoeden dat Jan Dingelsche, de schryver van dit stuk, een Brusselaer was. Nochtans, vindt men te Gent Jacop Dijngelsche, die in 1391 een der vijf meesters, en in 1395, een der twee gezworene van het vry ambacht der schilders was. Zie *Annales de la Société des Beaux-Arts*, D. IV, bl. 300—301.

Ach leider! hoe es hi dan ghescint
die aerme dwaes, die thuuswert geet,
daer hi wijf ende kinder vint
ende hi cruus no munt en weet!
Meneghe ontameliken eedt
sweert hi, ende doet hem allen onvrede,
maer des anders dages eest hem leet.
Siet, dits de taverne sede!
Alaes! als hi hem dan bedinct
hoe hi sijn geldeken hevet verloren,
een rouliedeken hi sinct :
hem rout dat hi es gheboren ;
menech ghepeis comt hem te voren
dat de viant al toe brinct.
Des wert die ziele die verloren
wie gherne in taverne drinct!
Ach! een lettel wilt mi verstaen,
alst soe met desen kinderen steet
dat haer gelt sere hevet ghedaen
soe dat op die heffenen geet,
gaen si te samen, wel ghereet,
in die taverne roeren, scieten;
den meneghen doen si anxt ende leet.
Des den goeden mach verdrieten
Es hem dan te na gheseten
iement, ofte spreet een spellijc woort,
die man moet emmer sijn ghesmeten
ofte si worpent al over boort.
Ja, lodder, segghen si : « Sidi versmort?
Moeten wi van u verdraghen?
Soudi vermanen onser moeder, goort?
Bi den tanden! ghi wert gheslaghen! »
Alse dan ghemackelike knapen
merken dat mense dus wilt riden,
segghen si : « Ghi heren, wat wildi maken?
Wine willen jeghen u niet striden.

V. 50 *wert*, in het Hs. *w't*, zoo ook v. 79. — V. 78 *goort*, aldus.

Van deser saken wi ons vermiden;
es u messeit ofte iet mesdaen
men saelt u beteren, latet liden;
op de ghesellen willen wijs gaen. »
Aldus hebben eersam lieden
liever dat si vordeel gheven
sonder verdiente, dan daer ghesciede
ongheval ofte enech sneven.
Siet, hier op eest datse leven,
op dit vordeel entese baten;
ende hieromme soudemen beghеven
die taverne ende achterlaten.
Woudem oec een ghesellle setten
hier jeghen, ende sijn onrecht weren,
stappans souden si, al sonder letten,
hem allegader willen deren.
Hieromme heefti qualec gheneren
die niet en can sijn achterdeel
verdraghen ende laten hem gheberen,
want si trecken al een zeel!
Worde oec een goet knape ghesteken
doot, die mids den drancke waer uten kere,
someghe liede souden spreken
seker, hi verhalet sere,
nochtan dat ·M· werven mere
den aermen dwaes ware mesdaen;
des moet ontfarmen onse here:
het moeste al over hem ute gaen!
Nu, hier af willic nemmeer dichten,
daer ic bidde onsen lieven here
dat hi mijn herte moet verlichten
ende besçermen van allen sere,
alsoe dat ic nemmermere
in ongheval come van taverne;
want wise scuut het es sijn ere.
Jan Dingelsche micter vort tonberne.

V. 93 *entese*, aldus. — V. 105. *waer*, in het Hs. *w'*. — V. 119 *tonberne*, in het Hs. *tōberne*.

Nu, God onne hem ende elken man
die scamel es, dat hise laete,
want niemen goeders daer in en can,
daer in, ghehalen gheluc oft bate.
Des laet ons bidden hem, die de mate
draghet van gherechtecheden,
das hi ons bringhe in sine ghesate,
dat ewelijc duert sonder verscheiden!

Amen CXXVIII v.

In het Hs. onder N° CLIII, bl. 150, col. b. — 152 col. a.

XVI.

Hoe Miede, Valscheit ende Nijt die werelt verkeren.

Wat hulpen vele nuwer woert,
die wi den heren bringhen voert,
daer men lettel sijns ane leecht?
Die scrifture heeft mi ghesecht
woerde, consticse u ontbinden,
ghi mochter wetentheit in vinden.
In latine seechtmen ende leest
dat hier te voeren hebben gheweest
wise clerke, die vele conden;
die ons dus hebben ontbonden
in haren boeken, telker ure,
dat minne, wijsheit ende nature

V. 121 *laete,* aldus. — V. 126 *das*, aldus.

meester sijn van allen werken.
Het schijnt redene, maer ic merke
drie saken, die hem sere scaden
ende die werelt soe verladen
dat mens gheware wert alle tijt :
dats miede, valscheit ende nijt.
Dese drie sijn die onteren
alle die werelt ende verkeren.
Ende ic wille u segghen hoe dit comt,
ende es nu niement wijs ghenoemt,
hine can valscheit ende losic;
scoen baraet ende reinardie,
moet hi connen, sael wijsheit schinen;
ende alle die hem in doeghden pinen,
die heeten onwijs ende dom.
Aldus es goede wijsheit stom!
   Men seecht dat wijsheit niet en si
daer en moet sijn valscheit bi.
Dit machmen wel sien ende hoeren
ane som edele liede, wel gheboren,
die van naturen soude sijn goet.
Wi sien dat, in haren edelen moet,
die lose nijt alsoe beclijft
ende hise, met crachte, daer toe drijft
dat si dicke, te menegher ure,
werken jeghen hare nature,
daer elc mensche na volghen soude,
op dats hem nijt ghehinden woude,
die meneghe doet meswerken sere :
daer es nijt der naturen here,
dat al die werelt lettel vroemt.
Die minne, daer alle goet af coemt,
die es nu al te nieute bleven;
der mieden es al op ghegheven
dies minne plach te ghewouden.

V. 17 *wert*, in het Hs. *w't*. — V. 36 *daer*, in het Hs. *d'*, alzoo ook v. 44. — V. 42 *der*, in het Hs. *d'*, zoo ook v. 52 en 62.

Miede doet, bi haren scouden,
dat deen lief dander haedt,
ende dat tkint den vader laedt,
daer minne soude sijn ende trouwe.
Aldus es miede der minnen vrouwe.
  Dese drie voerghenoemde saken
doen de werelt sere mesraken,
want si die ander drie ontsetten.
Mocht mense in enegher wijs beletten,
daer soude die werelt al an winnen;
ende men van nieus woude beghinnen
der goeder ouder wijsheit pleghen,
ende men minne in allen weghen
liete sijn, daert haer bequame,
ende men der naturen name
hoghen wilde ende ghehinghen,
al haren wille si soude volbringhen,
dat die goede leefden in goede
ende die felle in fellen moede,
soe dat hen dleven worde te sure.
Dit ghebode al die nature.
Dus soudemen dese drie valsch propheten,
die nu aldus gheweldech heten,
daer ic u te hant af seide,
miede, nijt ende valscheide
uter werelt al verdriven;
ende altoos soude die doecht beeliven
ende wassen, daert men toe saghe,
die noch waendelt alle daghe
al buten der naturen pas.
Dus beclaghic mi das
dat die nijt soe sere nu stijft
dat hi boven nature beelijft.

Nota. LXXX v.

In het Hs. onder Nr CLXXXI, bl. 183 vo, col. b.

V. 69 *valsch*, aldus.

XVII.

Enen Hontsbete.

Enen hontsbete heeft mi gheraect
heimelike ende soe mesmaect
dat si mi onghenoechte gheeft.
Wanen si quam? — Ic beent diese heeft!
In hoede mi niet voer den lac,
die mi dede dat onghemac.
Honde, die van achter biten
heimelike, die sijn wat te witen!
Nu hoet u vore den hont stoten,
haer sanc die es van selken noten
dat hi scalcheit inne brinct.
Hi danst mede ende voren sinct.
Mesdoet die bose in sijn behaghen,
hi moet boeten of beclaghen.
Doet hi iement sonder voerhoeden,
dies machic mijn selven wel vermoeden.
Si comen heimelike ghegaen,
die van achter soe bestaen
enen mensche, eer hijt weet.
Slupende honde, al sijn si wreet,
men machse met voerhoede keren;
maer, die enen man bezeren
heimelike, sonder hoede,
die sijn scalc ende fel van moede.
Die met listen willen voert,
viseren wonder ende mort.
Sachdi enen slupende hont
goet tonen, tenegher stont,
hine selt hem emmer niet betrouwen.

V. 29 *hine*, aldus.

Die mesdoet, het mach hem rouwen;
soe gherne pleghet hem aen te cleven
dwort dat hem die liede gheven.
Hem mach billic wel behaghen
die en darf berechten, no vraghen.
  Ic woude dat si bellen droeghen
honde, die hem daer toe voeghen,
soe mocht mense hoeren comen;
haren wille ware hem lichte benomen,
die si volbringhen menech werven.
Sal wijsheit nu scalcheit erven?
Dat scalcheit wijsheit heten sal
dat dunct mi wesen ongheval.
Hi es wijs die hem voer scalcheit hoet,
ende salich diere niet en doet.
  Dit bilikic voer waerheit daer :
wert men enen slupenden hont ghewaer,
eer hi volbrinct sinen wille,
soe blijft hi staende ende swighet stille,
ende laet sincken sinen staert,
ende treet weder achterwaert,
recht of hi onnosel ware.
Ic woude men scoere met eenre scaren,
alsoe dat men hem kinnen mochte,
die gherne wel met listen wrochte,
die die rechte straten scuwen.
Die sijn voerdeel suect hem soude gruwen.
  Een sal ommesien in tijt,
eer men vore die honde lijt,
daer slupende honde woenen mochten.
Al wanen si vinden, dat si sochten,
men mochse lichte wederstaen
die metter scalcheit omme gaen;
ende merctse niement el dan si,
soe ware hare behaghen vri.
Die die scalcheit wijste allene

V. 31 *hem*, in het Hs. *hē*, zoo ook v, 36. — V. 38 *wille*, in het Hs. *wille, wille*.

hi bedorve een lant ghemene.
Sich omme, scalc, wat mach di baten?
Constu di vinde niet ghelaten,
daer dine scalcheit inne leit?
Waeromme en doetstu geen besceit?
Het en es salicheit, noch ere!
Die here den knechten, die knechten den here,
die vrouwen die maeght, die maeght de vrouwen,
hets algheminghet met ontrouwen!
Deen macch verslaet den anderen,
vriende die te gader wanderen,
ende deen brueder den anderen mede.
Beide, op dlant ende in die stede,
siet men hoverde ende nijt
ende scalcheit, nu ter tijt,
vaste minghen onder die liede.
Die metten wisen hem beriede
hi soude hem seker bat bewaren
soe wel. Dit latic varen.
Daer twee scalke te gader runen,
die sayen coren buten dunen.

Nota. It. LXXXVI v.

In het Hs. onder Nr 102, bl. 84 vo, col. b.

XVIII.

Vanden goeden Hope.

Goeden hope moet sijn ghebenedijt,
want si gheeft, in alder tijt,
raste van herten ende van sinne,
ende es goet telken beghinne.

Wanhope es een quaet dinc;
en es gheen soe hoghen coninc
op dat hi in wanhope sleet,
hem es bliscap onghereet.
Ende en es niement soe haveloes,
leeft hi in goeden hope altoes,
hem ghescieter af al goet
ende hi heefter al spoet.
Goeden hope en bleef noit onvergouden
den ghenen die hem ghestadich.

XIIII v.

In het Hs. Nr XCIII, bl. 77.

XIX.

Tgheluc vanden Hont.

Ic hebbe, weder ende voert,
herde menechwerf ghehoert
wenschen : « Eens honts gheluc
es beter dan een stuc
broets of vleeschs, dat men hem gheeft. »
Ja! menech hont, die leeft,
heeft alsoe groet gheluc dat hi
es vrouwen ende joncfrouwen bi;
compt in cameren ende op bedden,
daer menne deet, ic bieds mijn wedden!
met bonten ende met sindale.
Voert ende weder, in die sale,

V. 14, het rijmwoord, ongetwyfeld *houden*, is in het Hs. vergeten. V. 8 *joncvrouwen*, in het Hs. *joncf'*.

wandelt hi waer hi wilt,
vroech ende spade, nochtan en seelt
men niet daerom den hont!
Daer toe custmenne aen den mont,
ende draghet mede opden arm.
Heeft hi coude, men decten warm.
Dit gheluc heeft een hont!
Mocht dat ghescien, tenegher stont,
meneghen man, hi soude leven
in vrouden; ende al woudemen gheven
hem daer vore ·M· pont,
hi core tgeluc van den hont
boven tgelt ende boven tgoet,
indien dat hi sinen voet
setten mochten in die camer.
Nu claeght sere ende maect jammer
menech man, die hogen moet dreght
tot eenre vrouwen, daer hi leght
aen hare, moet, herte ende sin,
want hi en mach niet in
comen, ghelijc den hont,
die men deet onder bont!

Nota 34 v.

In het Hs. Nr CXXXVII, bl. 116 ro, col. a.

XX.

Van Mauwene; dat es een edel poent.

—

Prijs van vrouwen boven al
dunct mi wesen sere goet.
Wie van vrouwen hebben sal
prijs, mi dunct dat hi moet

van worden wel sijn behoet,
ende hem hoeden, boven al,
van mauwene, want daer geen goet
af en compt, noch groet, noch smal;
maer diewile groet ongheval
ende daer toe groet swaer verdriet.
Muset wel, maer en mauwet niet!
Het en es, in dese werelt wijt,
neghene dinc alsoe quaet
als mauwen es; want daer al nijt
uut sprinct ende al overdaet.
Nu, soe doet minen raet
ende huet u, in alder tijt
van mauwene, dit wel verstaet;
soe seldi sijn sonder verwijt
van allen menschen wel bevrijt.
Des en seldi twivelen niet.
Muset wel, maer en mauwet niet!
Trouwe ende ghestadicheit
die sijn ghefondeert op helen.
Nu heeft ontrouwe haer nette gespreit
ende si geet met mauwene spelen.
Claes! Ic en weet wien bevelen!
Trouwe es doot en waerheit,
dus moet nu mijn herte quelen.
Huet u van den nette breit,
dat dese twee hebben geleit.
Des biddic u, ende el niet:
Muset wel, maer en mauwet niet!
Wildi wel met gemake sijn,
soe swijghet, siet ende hoert.
Van alder quaetheit es venijn
mauwen, want daer meneghe moert
af es comen ende groet discoert.
Nu verstaet die woerde mijn,
ic sal u raden: nu verhoert

V. 27 *Claes*, aldus.

welc dat meest die baten sijn.
wel helen, verstaet den sin.
Noch soe singic altoes mijn liet :
Muset wel maer en mauwet niet!
Reinder dinc en wert nie vonden,
in desen werelt, op desen dach,
dan enen suveren mont, in allen stonden,
want ons die Bible doet gewach :
houdt uwen mont altoes gebonden,
dat hi geen quaet spreken en mach;
soe saeltu ten lesten worden vonden
los ende vri van allen sonden.
Hier met indic nu mijn liet :
Muset wel maer en mauwet niet!

Nota LIIII v.

In het Hs. Nr CXXVII, bl. 107 v°, col. a.

Gislein de Coninck.

Willems (1) heeft bekend dat de, te Gent in 1573 gedrukte hymnen, welke hy vroeger aen Karel Wynkius had toegeëigend, het werk zijn van Gislenus De Coninck, van Poperinghe. Dat die dichter nog andere werken geschreven heeft, blijkt uit Gramaye (2), die hem aenhaelt ter gelegenheid van de naemsafleiding der stad Veurne en zegt : *Gislenus Regius Poperinganus, rex sui aevi Rhetorum*, sic alibi inter vernas *canit :*

Voor en na is *Voorna*, soo als de cloucke,
vervolgende die klappers en snappers in alle houcke.

---

(1) *Belgisch Museum*, 1839. D. III, bl. 445, in de noot.
(2) *Antiquitates*, bl. 140.

OORKONDE IN HET NEDERLANDSCH,

VAN 1298.

Het is bewezen dat de oudste akte in het nederlandsch, waervan het oorspronkelyk stuk tot ons is gekomen, slechts tot het jaer 1249 opklimt [1]. De vroegere oorkonden, en zelfs nog de meeste van de dertiende eeuw, zijn in het latijn opgesteld. Wel ziet men, van 1280 tot 1300, het gebruik dier tael eenigszins verminderen; doch het was eerst met den aenvang der veertiende eeuw dat de landspraek algemeen, ten minste door de wereldlyken, ingevoerd werd. De woorden *nonogesimo* (aldus) *octavo*, in plaets van *acht-en-negentig*, in de akte, die ik hier mededeel, getuigen dat de schepenen nog de gewoonte niet hadden in hunne moedertael te schryven, alhoewel zy ook het latijn begonnen te vergeten.

De stukken in het nederlandsch, die van vóór het jaer 1300 dagteekenen, zijn in geen aenzienlyk getal, en al wat er van dien aerd nog is overgebleven, zou verdienen uitgegeven te worden, wanneer men in het bezit is der oorspronkelyke teksten. In der daed, de oorkonden uit de dertiende eeuw zijn kostbare overblijfsels van een tijdvak, waerin onze tael met groote zuiverheid werd geschreven, en waerin de akten meestal met veel meer zorge, dan in de volgende eeuwen, werden opgesteld.

---

(1) C. A. Serrure, *Geschiedenis der nederlandsche en fransche letterkunde in het graefschap Vlaenderen*, bl. 89, en Nalezingen, bl. 356.

Uit dien hoofde ruim ik hier zeer geerne eene plaets in voor eenen schepenen-brief, van de maend mei 1298. Hy bevat de heffing eener rente van twintig schellingen, geschied te Essele-Sinte-Geertrui. Waer dat Essele, hetwelk van de oude abdy van Nyvel scheen af te hangen, gelegen is, heb ik niet gevonden. Zie hier dat stuk :

Allen den ghenen die dese lettren selen lesen ochte horen, Schepenen van Essele Sente Gertruden van Nivele doen hen te wetene : Dat Reinere, die men heet van den Neuwen Hues, heft ghecoecht jegen Clause Stommele xx. s. erfleke alse selker penninghe alse in borse gaen ende dar men mede coept en vercoept. Ende dese voreghesegde penninghe heft hi hem bewist op sien hues ende op sien hoef in al de gheleghen dat gheleghen es tote Essele. Ende dese voregheseghede penninghe sal hi ghelden jaerlich te kersavonde. Ware oec dat sake dat dese voreghesegde Claus niet en goude dese gheseghede xx s., ten voreghesegheden daghe, den voreghesegden Reinere, soe soude hi slaen sine hant ane sinen pant, ende souden houden tote dijsmale dat hi ware verghouden. Dit was ghedaen bi maninghen Olivirs van Essele, alse meier, ende bi wisdome Rolanst van Heldringhen, Gylijs Clercs, Stevens van der Elst, Stevens de Spillemakere ende Jans Blideleven, alse scepene. Dit was ghedaen in de jare Ons Heren M°.CC°. *nonogesimo octavo*, in de maent van meie.

Het origineel parkementen chierograef, dat herkomstig is uit het archief van de kerk van Sinte Goedele, te Brussel, behoort my toe. Het werd my vóór een twaelftal jaren, met talryke andere, doch minder oude stukken, afgestaen door den brusselschen raedsheer De Roovere van Roosemersch, die in het bezit was van een groot gedeelte der charters van genoemde kerk.

KAMERS VAN RHETORIKA.

—

Tot hiertoe ontbreekt het ons aen eene eenigszins volledige geschiedenis van onze aloude Kamers van Rhetorika. Sedert dat Kops (1) en Gérard (2), hunne verhandelingen, die slechts als eerste poogingen moeten beschouwd worden, in het licht gaven, zijn er belangryke bydragen geleverd door Willems, Blommaert, Visschers, Snellaert, Vander Meersch, Van Duyse, Van der Straelen, Angillis en andere; doch, de tot hiertoe wijd en zijd verspreide bouwstoffen wachten nog op iemand, die dit alles bewerke en tot een geheel vorme.

De Klasse der letteren van onze koninklyke Akademie had, in hare zitting van 6 junij 1853, voor den wedstrijd van 1854, eene prijsvraeg uitgeschreven, waervan de beantwoording de tot hiertoe bestaende leemte moest aenvullen. Men verlangde immers :

« Eene geschiedenis van onze onderscheidene Kamers van Rhetorika, met aenduiding, zoo veel doenlijk, van derzelver oorsprong en byzondere grondwetten, met opgave, zoo van de werken door de Kamers in het licht gezonden, als van de beroemde mannen die er deel van gemaekt hebben, en eindelyk met aentooning van den invloed, dien zy uitgeoefend hebben (3). »

---

(1) *Schets eener Geschiedenisse der Rederykeren, in de Werken van de Maetschappy der Nederl. Letterkunde.* Leiden, 1774. D. II.

(2) GÉRARD, *Notice sur les Chambres de Rhétorique,* in DE LA SERNA'S *Mémoire historique sur la Bibliothèque de Bourgogne.* Brux., 1809.

(3) *Bulletin de l'Académie*, 1853. Tome XXe, IIe partie, bl. 286.

Jammer genoeg, deze, wel is waer voor den bepaelden tijd van één jaer, binnen welken de schryver zijn werk moest inzenden, te veel omvattende prijsvraeg, bleef onbeantwoord.

De Klasse echter, in zitting van 8 mei 1854, vroeg op nieuw, voor den wedstrijd van 1855, « welken invloed hebben de Kamers van Rhetorika van België, sedert hare eerste opkomst af, uitgeoefend? (1) » Zoo als de vraeg thands gewyzigd is, maekt zy slechts maer een gedeelte meer uit van die welke in 1853 uitgeschreven was. Wy hopen dus dat de Akademie dit mael in de gelegenheid zal zijn de uitgeloofde medalie toe te kennen.

Reeds zal het hoogstbelangrijk zijn den invloed, welken de Kamers van Rhetorika op de tael, op de letterkunde, op de verlichting des volks gehad hebben, aen te toonen, al is het dat ook de byzondere lotgevallen van die gezelschappen, in verband gebracht met de zeden en gewoonten onzer voorvaderen, eenige merkwaerdige bladzyden zouden opleveren.

In afwachting dat de een of andere onzer geleerden de taek op zich neme om iets volledigs te schryven, zal ik hier meer dan *eens* nog al gewigtige, tot hiertoe onbekend geblevene stukken, *mede*deelen of de aendacht trekken op vroeger gedrukte bronnen, doch die in latere tyden ongeraedpleegd zijn gebleven.

I. De Violieren, te Antwerpen.

De Violieren van Antwerpen bekleedden eene voorname plaets onder onze vroegere Kamers van Rhetorika en het door deze in 1561 gehouden landjuweel, is een der heerlykste feesten, die ooit hier te lande gevierd werden. De veertien Kamers, die er aen

(1) *Bulletin de l'Académie*, 1854. Tome XXIe, 1re partie, bl. 331.

deel namen, deden hunne intrede te Antwerpen met zoo veel leden en met zulke buitengewoone pracht dat men zich heden daervan moeijelyk een denkbeeld kan vormen (1).

Alhoewel er reeds veel over het Landjuweel van 1561 geschreven is, kan ik echter hier drie onuitgegeven stukken, die hetzelfde betreffen, mededeelen. Het eerste is het verzoekschrift door het Magistraet van Antwerpen aen Margaretha van Parma gezonden, ten einde voor de St. Lukasgilde of Violieren, het noodig oktrooi te bekomen om het Landjuweel te mogen vieren. Het tweede is de gunstige apostille of 't inwilligend antwoord van de Landvoogdes op den brief van het Magistraet van Antwerpen. Het derde is de opgave door de Violieren gedaen van vier-en-twintig onderwerpen, die voor de vertooningen zouden kunnen dienen en waeruit er door 's Lands bestuer slechts drie gekozen werden. Deze tot hiertoe ongedrukte oorkonden berusten op 's rijks archief te Brussel (2), en het is de heer Gachard, die my met hun bestaen bekend gemaekt heeft, waervoor ik hem hier mynen hartelyken dank betuig.

Zoo wel de brief van het Magistraet van Antwerpen, als het antwoord daerop, bevatten belangryke byzonderheden omtrent de voorzorgen waermede des tijds, van wege het bestuer de tooneelvertooningen omringd werden. Ook is het merkwaerdig dat de stad in den brief aen Margaretha gezonden, te kennen geeft dat zy verhoopt, door het vieren van dit Landjuweel, eenigszins vergoed te worden van de groote kosten, die zy vroeger voor het houden der zes vorige Landjuweelen, gedaen had. Waerschijnlyk had de S. Lukasgilde, telkenmale dat ze aen een elders in Braband gehouden tooneelfeest ging deel nemen, eene geldelyke toelage van wege het Magistraet genoten.

---

(1) Ik verwijs de lezers naer de *Spelen van Sinne van* 1561, alsook naer de zaekryke *Geschiedenis* (of liever Chronijk) *der antwerpsche rederijkkamers*, door J.-B. Van der Straelen, opgenomen in deel IX van het *Taelverbond*, uitgegeven door de HH. Heremans en Génard, en verder naer een fraei artikel van den heer Mertens, in het *Album der St. Lukasgilde,* Antw., 1854 – 1855, in-4°, bl. 16—23.

(2) In de kist getiteld : *Anvers, affaires de la ville*, N° 9.

Men weet dat, tydens het Landjuweel van 1561, de antwerpsche Violieren twee in onze vaderlandsche geschiedenis beroemde mannen, aen haer hoofd hadden, namelyk als hoofdman Antonis Van Stralen, heer van Merxem, buitenburgemeester der stad, den zelfden die met Willem den Zwyger bevriend was, en die op bevel van Alva, in 1566, eenigen tijd vóórdat Egmond en Hoorn een dergelyk lot ondergingen, te Vilvoorden onthalsd werd; de andere, die als *prins* van de gilde optrad, was Melchior Schetz, een man, die, met zyne twee broeders Gaspar en Balthazar, als een verlicht en mild begunstiger van kunsten en wetenschappen, bekend is.

---

1. VERZOEKSCHRIFT DOOR HET MAGISTRAET VAN ANTWERPEN AEN MARGARETHA VAN PARMA, IN FEBRUARY 1560 GEZONDEN, TEN EINDE VOOR DE GILDE VAN S. LUKAS OF DE VIOLIEREN, HET NOODIG OORLOF TE BEKOMEN OM HET LANDJUWEEL TE MOGEN VIEREN (1).

—

Madame,

Les Bourguemaistres, Échevins et Conseil de la ville d'Anvers requièrent que le bon plaisir de V. A. soit à eux et ceulx de la Confrérye et *Gulde* de St. Lucas, appelé la *Violiere*, accorder l'octroi par eulx demandé : Que, avec saulfconduit, chacun puisse venir en Anvers librement et franchement au jeu de la Rhétoricque, en Brabant appelé *Lantjuweel*, qu'ilz sont d'intention d'ériger pour le 5e jour d'aoust prouchain; car la dicte *Gulde* est obligé vers les autres confréryes et *Guldes* de la Rhétorique des autres Villes et Franchises en

---

(1) *Copie de la Requête du magistrat de la ville d'Anvers, tendante à obtenir un octroi pour la confrérie de St. Lucas, nommée* la Violiere, *afin qu'ils puissent donner le jeu de la Rhétorique, nommée* Landjuweel; *février* 1560.

Brabant et de Malines, d'ériger le septième, qui est le dernier *Lantjuweel* de la Rhétorique en Brabant, dont du sixième ils ont emporté le prix en la ville de Diest, en l'an 1541. Et puisque ceux de Vilvoirde, qui ont eu à Diest le second prix et ont l'année passé (sans estre tenu), prévenu ceulx d'Anvers, ne pouroiont les Remonstrans, sans blasme et grande obloquation, plus différer à satisfaire à leur obligation, attendu le temps de paix, et que plusieurs des aultres villes ou places sont desjà très-mal contents et murmurent, et reprochent aux Remonstrans que ceux de Vilvoirde, avecq leur second prix, les ont précédé. Et ne seroit aulcunement vers iceulx et vers le commun, excusable la dilation, de tant moins que les Remonstrans aiantz entendu que aulcuns autres en Brabant prétendoient d'ériger cette année le jeu de la Rhétorique particulier, par eulx aultresfois gaigné, ont d'iceulx requis le vouloir différer pour l'aultre année, afin que l'un ne domageroit à l'autre, et par ce ausi notifié, que on tiendra le dict jeu en Anvers ceste année. On requiert, comme on est accoustumé de demander le dict octroi, principalement au respect du saulfconduit pour ceulx qui viennent à telle feste, afin que l'assemblée soit tant plus solemnele et plus populeuse, à grand prouffit des Villes et Franchises où est le dict *Lantjuweel;* comme on espère que la ville d'Anvers en son revenu avancera beaucoup ceste année, par moyen du dict jeu; et par ainsi se remboursera de beaucoup et grandz coustz et fraix euz et soustenuz par cidevant à l'occasion de six premiers jeuz précédens.

Par la charte est deffendu d'injurier et noter quelques Estatz, pour éviter tous inconvenients, et que chacun doibt suivre et soi régler, selon les commendements ou placcartz de S. M., et pour plus grande seureté de ce, les Remonstrans envoiant leurs lettres et la charte à chacun des Villes et Franchises, pour insinuer le jeu, les advertiront qu'ilz facent visiter et signer les jeuz, qu'ils prétendent jouer, par celui qui est ordonné à visiter les livres et jeuz en leur Ville et Franchise, saulf que le visitateur tiendra sécret le mesme jeu, et que, venant à la feste, ilz ne pouront présenter, ni jouer aultre jeu que le jeu visité et signé. Et poura V. A. par l'octroi charger les dits d'Anvers de ce que desus, à leur excuse vers les aultres.

Tellement que par ce moyen ne voient les Remonstrants que en tel endroict ne pouroit souldre aulcun inconvenient, mesmes attendu que chacun est tenu jouer de mot à aultre, les jeuz présentez et visitez. Et par ce espèrent que le dit octroi leur ne sera réfusé.

2. APOSTILLE GEGEVEN OP HET VERZOEKSCHRIFT VAN HET MAGISTRAET VAN ANTWERPEN (1).

—

La Duchesse de Parme, etc., aiant oij le rapport de cette Requeste et, de l'advis de ceulx du conseil de Brabant, pour considération de ceulx de la ville d'Anvers, est contente que ceulx de la *Gulde* et Confrérie de St. Lucas, appellée la *Violiere,* au dit Anvers, puissent redresser et remettre sus le *Lantjuweel*, selon et pour le terme y mentionné; bien entendu que des thèmes par eulx advisez, ilz ne pouront prendre que l'une de celles suivantes assavoir : *Weder experientie oft geleertheyt meer wijsheyt bybrengt? — Hetwelck den menschen meest verwect tot cunsten? — Waerom een rijck gierich mensch meer rijckdoms begeert?* A condition ausi que de bonne heure ilz facent advertir toutes les Chambres et Confréries que y doibvent venir, afin que en leurs jeux et ballades ilz ne se advancent entremesler chose quelconque concernant la religion, ni ausi ce que aucunement pouroit tumber au desestime du Prince, ses Ministres, Gouverneurs des villes, et aultres subjectz et personnes particulières, ausi de l'Estat Ecclesiasticque ou Séculier, sur paine que si la Confrérie de quelque ville feit le contraire, de perdre non seulement le prix qu'elle pouroit gaigner, mais ausi d'estre chastiée arbitrairement, et la dite ville privée perpetuellement des privilèges de leurs dictes chambres et confrairies. Et davantaige, que ceulx de la dicte ville d'Anvers, durant la dicte assemblée regardent de donner ordre et mettre tel guet par la ville, qu'il soit obvyé à tous inconveniens et desordres que se pouroient mouvoir durant icelle. Ordonnant S. A. au Chancellier de Brabant de sur ce leur faire séeler lettres d'octroi pertinentes. Fait à Bruxelles, le 22e de Mars 1560.

---

(1) Copie de l'apostille mise sur la requeste de ceulx d'Anvers sur l'érection du *Lantjuweel*.

3. VIER-EN-TWINTIG ONDERWERPEN VAN SPELEN AEN 'S LANDS BESTUER TER KEUZE OPGEZONDEN.

I. Wat sake dat Roomen meest dede triumpheren ?
II. Wat dat Roomen meest dede declineren ?
III. Weder experientie oft geleertheyt meer wijsheyt bybrenght ?
IV. Hetwelck den mensche meer verweet tot cunsten ?
V. Dwelck 't voetsel der cunsten is ?
VI. Waeromme den mensche van tijdelijcke dinghen zoe begheerlijck is ?
VII. Waer deur des menschen dagen meest vercort worden ?
VIII. Waer deur des menschen dagen verlengt worden ?
IX. Waerom dat matige rijckdom 't meeste geluck der werelt genaemt wordt ?
X. Dwelck den meesten voerspoet in deser werelt is ?
XI. Dwelck den meesten tegenspoet in deser werelt is ?
XII. Hoe compt dat dagelix alle dingen verdieren ?
XIII. Oft een ghierich mensch can versacyt worden ?
XIV. Waerom een rijck ghierich mensch meer rijckdoms begeert ?
XV. Waerom dat rijckdom egeen giericheyt en blust ?
XVI. Waerom dat d'eynde der blijsschappen onghenucht volcht ?
XVII. Waerom dat wellust berouw voorbrenght ?
XVIII. Waerom dat wellust haer straffinghe medebrengt ?
XIX. Waer deur dat Roomen tot zoe groote prosperiteyt quam ?
XX. Dwelck de Monarchie van Roomen in voorspoet hiel ?
XXI. Wat cunste aldernootelijckste in een stadt is ?
XXII. Wat ter werelt meer rust inbrenct ?
XXIII. Waer deur de mensche meest compt tot hoocheyt der werelt ?
XXIV. Waer deur men den woecker best zoude mogen extirperen ?

By deze stukken was er verder eene kopy gevoegd van de berijmde uitnoodigingskaert aen de Kamers rond te zenden ; doch daer deze, zoo wel in de *Spelen van Sinne van* 1561 , als in de *Geschiedenis* van den heer Van der Straelen , reeds voorkomt, heb ik onnoodig geacht ze hier op nieuw te laten drukken.

II. De Kamer van S. Rochus, te Dendermonde.

Niettegenstaende de strengheid der *plakkaerten*, viel het nog al voor dat onze Kamers van Rhetorika met het gerecht te doen hadden; in de zestiende eeuw gebeurde zulks echter veel meer dan in de zeventiende.

Het hier volgende stuk bewijst nochtans dat de leden van de Kamer van S. Rochus, te Dendermonde, in 1679, voor den Raed van Vlaenderen gedagvaerd werden, voor het vertoonen eener farce waerin zy met de Gentenaren den spot hadden gedreven, en dat wel uit oorzake eener gebeurtenis, die te Gent, tydens die stad door Lodewijk XIV belegerd werd, was voorgevallen. Wat het eigenlyk was dat den hekel der Dendermondenaren tegen de inwooners van Vlaenderens hoofdstad opgewekt had, kan ik niet zeggen, daer my de inhoud van die farce, die misschien nooit gedrukt werd, teenemael onbekend is.

Of er aen die zaek in den Raed van Vlaenderen verder gevolg werd gegeven, weet ik niet. Ik heb hieromtrent niets meerder, dan het volgende, tot hiertoe onuitgegevene stuk, ontdekt. Het origineel, op parkement geschreven, berust onder my.

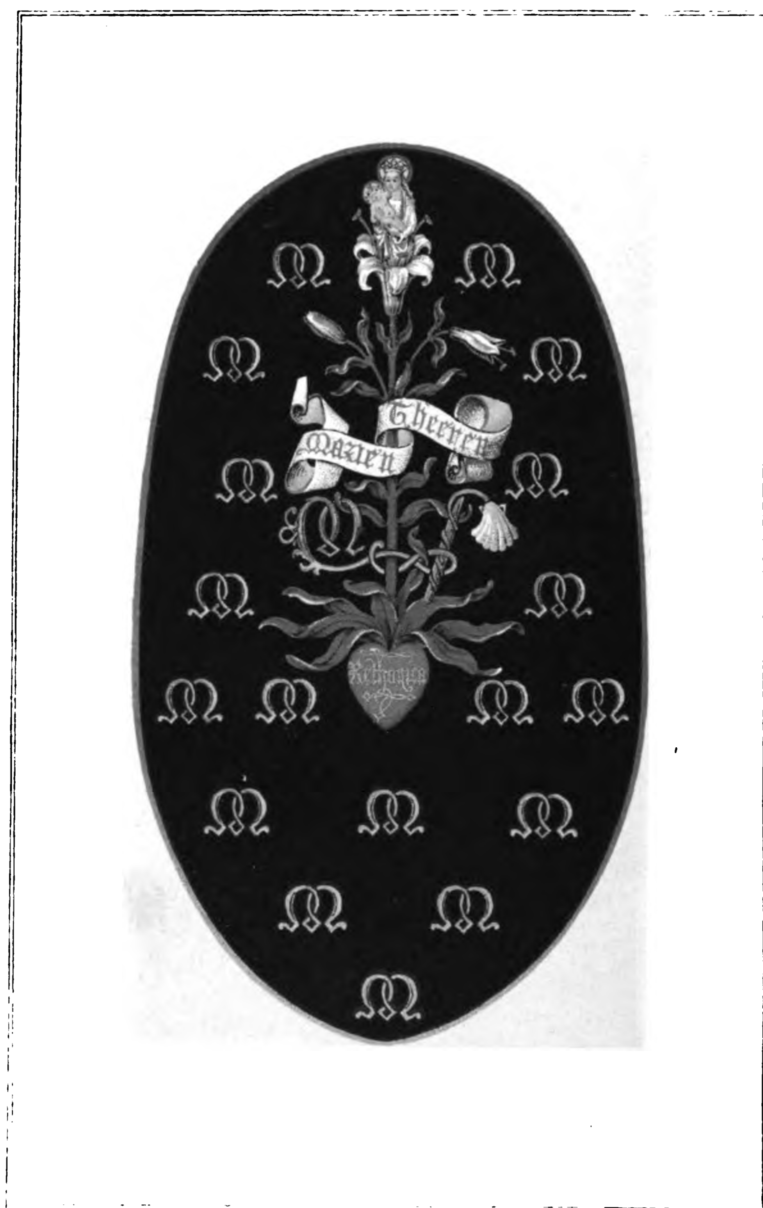
DE LEDEN VAN S. ROCHUS WORDEN GEDAGVAERD VOOR DEN RAED VAN VLAENDEREN.

De President ende Raedtslieden 's Conijncx van Castillien, van Leon, van Arragon etc., grave van Vlaenderen etc. Gheordonneert in Vlaenderen, den eersten deurwaerder van de Camer van den Raede hierop versocht, Salut. Van weghen de Raeden-Fiscaelen van desen Hove, is ons vertoont dat t'hemlieder kennisse gheccommen was, dat op den xxvii den van de maent van ougst, binnen der stede van Dendermonde was gherepresenteert seker farse ende tusschenspel by die van de

Camer van St Rocus, binnen derselver stede, inhaudende deselve eene spottighe representatie van 't ghone presentelick soude gheschiet sijn binnen deser stede van Ghent, in het leste belech daervooren ghedaen by de Fransche Croone, dewelcke niet alleen en is gheweest tot achterdeel van de inwoonders der voorn. stede van Ghendt, maer oock teghen de waerheyt, seer schandaleus, ende ghemenghelt met seer vuyle dichten ofte discoursen, tot opspraecke van alle deghone die deselve anschaut hebbende, ende verweckende tot twisten ende tweedracht de insetenen van ander steden ende jeghens de nature van pasquillen, als van een recreatif tusschenspel ofte farsen, directelick jeghens de placcaeten van Sijne Maj^t^, naementlick het ghone van den jaere 1601, staende in den *Tweeden Placcaetbouck* f° 28. Ende hoewel Balliu, Burchmeestere ende Schepenen der voorn. stede wel hadden behooren alle de voorseyde representatien ende ongheregeltheden te beletten, hadden de verthoonders opghestaen dat deselve Bailliu, Burchmeestere ende Scepenen, naer lecture, de voors. ongheregelde ende scandeleuse farse souden hebben gheapprobeert; t welck ghemeret, versochten sylieden verthoonders onse provisie, tot laste van de voornoemde representanten midtsg. alle andere, die wy souden oordeelen te behooren ende plichtich vinden; WAEROMME SOO IS 'T, dat wy, aenghesien de saecke voorschreven, u ontbieden ende bevelen van 's Conijnx weghe, daertoe committerende by desen dat ghy dachvaert Jacob van der Doot, Hillewaert de Clercq, Pieter van Melle, Jan Joos, Dominicus Lannoy, Charel Heyl ende Jacop van Hoorenbeke, te compareren in persoone hier in 't Hof, t'eenen competenten daeghe, omme by hemlieden te commen anhooren sulcken heesch, fynen ende conclusien als de voorn. Raeden-Fiscaelen t'haerlieder laste, ghesaemdelick ofte in het particulier, alhier sullen willen maecken, nemen ende kiesen ter causen voorschreven; hemlieden nietmin te kennen ghevende, dat indien sy ter voorseyde personnele dachvaert niet en compareren in persoone, wy sullen voorts procederen tot sulcke provisie t'hunnen laste, als in justitie sal bevonden worden te behooren, ons overschrijvende wies ghy hiertoe ghedaen sult hebben, want wy u dies gheven volle macht ende speciael bevel. Ghegheven te Ghendt, onder den seghel van de voors. Camer, den x^en^ november XVI^c^ neghen en seventich.

By mijn heeren van den Raede gheordonneert in Vlaenderen.

B. VAN OVERWAELE. D. Fiscalis.

MARIA TER EERE.

III. Maria ter eere, te Gent.

—

De heer Blommaert heeft in het eerste deel van het *Belgisch Museum* (1), eenige belangryke narichten rakende deze Kamer gegeven, waeruit het namelyk blijkt dat ze reeds vóór 1478 bestond.

Die geleerde verhaelt verder hoe er, ten jare 1509, twist was ontstaen tusschen de groote gilde van S. Joris en de Kamer van *Maria t' eere of ter eere*, waerdoor aen deze haer blazoen, of ten minste de wyze waerop zy het droeg, betwist werd.

Het stedelyk bestuer bemoeide zich met de zaek, en den tienden juny 1510 bepaelden de schepenen de vorm en de dracht van het blazoen in de volgende woorden : « De leden van 't gilde van *Maria t' eere* zullen moghen draghen eenen lelyentac up de mouwe van huerlieder kerels, staende ende sprutende met zijnen loveren uut eender herte; up d'een zijde van den tacke een M, ende an d'ander zijde een scelpe, met eene stocke van S. Jacop, hanghende an een loofkin, t' samen dweers gheeoppelt met eenen rollekene, daerinne gescreven staende *Maria t' eeren*, den zelven toe met zijnen loveren boven met twee lelyebotten. Tusschen den zelven twee botten eene opene lelye, daer uutsprutende 't beeld van Marien ; den zelven tac lanc metter beelden commende tot an den naet van der mouwe ende herte, t' samen een vierendeel van eender elle, ende dezelve huerlieder mouwe bezaeyende met letteren van der M. M. M, tot achtiene, niet min maer meer, op de panden van huerlieders kerels. »

Het blazoen bleef later zoo als het beschreven wordt in dit besluit der schepenen, al is het dat het stads bestuer, uit hoofde van overtreding van wege de Kamer, by ordonnantien van 1 december 1513 en 18 january 1517, hierop nogmaels moest terug komen.

(1) Bl. 434.

My is toevallig in handen gevallen eene zeer keurig op parkement, in kleuren geschilderde teekening van dit blazoen, welke ter gelegenheid van die moeijelijkheden vervaerdigd werd. Een facsimile, op halve grootte van het origineel, gaet hier by.

IV. Rhetorykers te Borch-Loon.

Slechts by éénen schryver, namelyk by De Ryckel, in zijn leven der heilige Gertrudis (1), vond ik eenig gewag gemaekt van eene Kamer van Rhetorika, die vroeger te Borch-Loon, de oude hoofdplaets van het graefschap Loon, thands een vervallen steedjen onzer provincie Limburg, bestond. Zie hier wat De Ryckel zegt. Wy vertalen zijn latijnsch verhael woordelyk : « Op omtrent eene halve myle afstands van Borch-Loon, de hoofdstad van het graefschap, ligt Hendrieken, een dorp door welks inwooners, de heilige Geertrui op eene byzondere wyze vereerd en gevierd wordt. Aldaer geschiedt immers jaerlyks op den dag der Heilige Drievuldigheid, den eersten zondag na Sinksen, eene processie langs de velden, waerin men het beeld der heilige ronddraegt. Vóórdat deze rampzalige oorlogen alle eerlyk en genoeglyk tijdverdrijf hadden verbannen, kwamen de liefhebbers van Loon (die men gewoonlyk de Rhetorykers noemt), door het vertoonen van een spel, uit het leven der heilige Geertrui getrokken, het feest te Hendrieken nog meer opluisteren. Ik heb met aendacht dergelyk tooneelstuk gelezen. »

« Ik verneem nochtans dat die Rhetorykers, ten jare 1631, moed hebben hernomen en den feestdag der heilige Geertrui, door het uitvoeren van dat zelfde spel, meer leven zijn komen byzetten. »

---

(1) *Vita S. Gertrudis*, Lov. 1637, in-4°, bl. 464.

V. De roode Roos, te Hasselt.

Tot hiertoe weet men zeer weinig omtrent deze Kamer. Kops[1] heeft wel haer bestaen aengewezen en hare spreuk : *Hitte vercoelt*, opgegeven, maer meer vindt men by dien schryver niet. Mantelius, in zyne Beschryving van Hasselt[2], zegt ons alleen dat de Roode Roos, onder bescherming der heilige Maegd, in de maend maert van het jaer 1513 tot stand kwam en hare inrichting alsdan door de goedkeuring van Herman Tyboul, drossaert van het land van Loon en door die van het Magistraet der stad bekrachtigd werd.

Al is het dat er tot hiertoe bykans niets over deze Kamer geboekt is en hare werkzaemheden ons onbekend zijn gebleven, dan toch is het zeker, zoo als ik dadelyk zal aentoonen, dat zy tot in de laetste helft der vorige eeuw is blyven voortbestaen.

De graef Van Renesse-Breidbach heeft, in zijn werk over de munten van het oude bisdom Luik[3], een koperen penningjen beschreven en afgebeeld, dat voor het gebruik van die Kamer geslagen werd. Op de voorzyde staet het beeld der heilige Maegd met het kindeken Jesus en daer rondom leest men : S. MARIA. HITTE VERCUELT. Op de keerzyde ziet men een doodshoofd, waeronder twee gekruiste doodsbeenderen ; het omschrift luidt : ANNIVER. CAM. RETHOR. HASS. Hieruit mag men opmaken dat het een zoo genaemd doods- of presentiepenningjen was, bestemd om aen de leden der Kamer, wanneer zy de kerkdiensten voor de afgestorvene broeders gevierd, bywoonden, uitgedeeld te worden.

Dat penningjen is zonder jaertal, maer blykends de gravuer, behoort het tot de zeventiende eeuw. De graef Van Renesse las

(1) Bl. 321.
(2) *Hasseletum, sive ejusdem Oppidi descriptio*. Lovan. 1663, in-4°. bl. 102.
(3) *Histoire numismatique de l'Évêché de Liége*. Brux 1831, in-8°, bl. 202 en plaet 73.

in eens den naem der kamer : S. MARIA, met de spreuk : HITTE VERCUELT, en vertaelde het te samen zeer verkeerdelyk door *Sainte-Marie refroidit la chaleur!* Mantelius had de eenigszins duistere leus overgebracht door : *Impetus tandem subsidit* of ook door : *Calorem tempera.*

Van de lotgevallen der *Roode Roos* gedurende de zestiende en de zeventiende eeuw, heb ik niets meer gevonden, maer ik heb voor my liggen drie, te Maestricht by Jacob Lekens gedrukte, programmas van tooneelvertooningen, die bewyzen dat de Hasseltsche Kamer in de achttiende eeuw, en wel in 1751 en 1767, nog in vollen bloei was. Het een luidt als volgt : *De geweldige Troon- en Croon-sucht van Athalia, koninginne van Juda, met de doodt gestraft. Treurspel, sal ten tooneel gebracht worden, door de konst-genoten der Reden-rycke Kamer, genaemt de* Roode Roose, *sig schryvende :* Hitte verkoelt, *binnen de stadt Hasselt, op sondag den* 19 *september* (1751) (1), *ten 3 uren naer middag.* Het ander : *De Genade Gods zege-pralende over de ondankbaerheyd der Israëliten in de woestyn, ten tooneel gestelt door de Rede-ryke Kamer* de Roode Roos, *binnen de stad Hasselt, zig schryvende* Hitte verkoelt, *den* 21 *september* 1767, *ten 2 uren naer middag,* enz. Het derde : *Moord door eyge-moord gewroken, of Jeronimo, marschalk van Spanjen, treur-spel, ten tooneel gestelt door de Rede-ryke Kamer der* Roode Roos, enz., *den* 23 *september* 1767, *ten 2 uren naer middag. Opgedragen aen den konst-minnenden heer Joannes Nicolaus Speelmans, prins der Kamer voorz.*

Het ware te wenschen dat de eene of andere geleerde uit Limburg ons nader met de Roode Roos bekend maekte. Misschien is het archief dier Kamer nog geheel of gedeeltelyk voorhanden.

De heer Van Duyse bezit den oorspronkelyken instelbrief, van 17 augustus 1482, eener Kamer te Hasselt, onder de bescherming der heilige Katharina. Willems nam dit stuk in het Belgisch Museum (2) op; doch deze geleerde beschouwde het ten onrechte als

(1) Het jaertael 1751 is niet gedrukt, maer met de pen bygeschreven.
(2) 1840. D. IV, bl. 418–425.

zijnde van Hasselt in Limburg. Het is noch deze stad, noch Hasselt in Overijssel, die daerin bedoeld worden, maer wel Hasselt, of Op-Hasselt (1), in Oost-Vlaenderen, in de nabyheid van Geeraerdsbergen, een dorp dat vroeger eerst eene heerlykheid en later zelfs een graefschap was (2). De inhoud der charter zelve schijnt genoegzaem naer dat Hasselt terug te wyzen.

VADERLANDSCHE ANEKDOTEN.

I. Schoone les van keizer Karel aen zynen Zoon.

Eens, toen keizer Karel zyne intrede deed binnen Antwerpen, groetede hy zeer minzaem de magistraten van de stad; doch zijn zoon Philips (later koning Philips II), die alsdan tien of twaelf jaren oud was, kwam maer in het geheel niet aen zynen hoed. De keizer dit ziende, en ten hoogste verontwaerdigd, gaf aen zynen zoon, in het byzijn van de magistraten en van het volk, eene duchtige oorveeg, en beet hem toe : is het zoo dat gy uwe wereld hebt leeren kennen?

De beroemde latijnsche en ook nederlandsche dichter Van Baerle (Barlaeus), die, zoo als men weet, van Antwerpen geboortig was, verhaelt in eenen zyner brieven, dat zijn vader hem dit voorval meer dan eens vertelde.

Uit eene geschrevene verzameling anekdoten, gevonden onder de papieren van den bisschop van Antwerpen, De Nelis.

---

(1) In de nabyheid van Op-Hasselt is er insgelijks een Neder-Hasselt.

(2) Over dit Hasselt zie men, Van Gestel, *Historia archiepiscop. Mechliniensis*, II, bl. 221.

LATIJNSCHE VERTALING

VAN

JACOB VAN MAERLANTS WAPENE-MARTIJN,

DOOR JAN BUKELARE.

De latijnsche overzetting van den Wapene-Martijn is tot hiertoe slechts in één handschrift terug gevonden, namelyk in eenen Codex, die op de Stads-bibliotheek te Bergen-in-Henegouwen berust. Het was de geleerde, te vroeg afgestorvene baron De Reiffenberg, die, in den *Bulletin* der zitting van 4 february 1837, van onze *Commission royale d'histoire* (1), eene lijst mededeelende der handschriften welke te Bergen voor handen zijn, er een beschrijft waerin dit stuk te vinden is, en ons dus het bestaen van den latijnschen Wapene-Martijn leerde kennen. Volgends die opgave kon Dr Snellaert dezen in zyne *bekroonde Verhandeling* (2) (1838) aenhalen.

De benuttiging van dit handschrift werd my door de tusschenkomst der heeren Chalon, van Brussel, en Wins, van Bergen, vergemakkelykt. Ik betuig hun daervoor mynen welgemeenden dank.

De Codex is in-folio, op papier, telt 250 bladen, en is geheel, behalve hier en daer een enkel woord of een paer versen, door de zelfde hand geschreven.

Hy bevat de zeven eerste boeken van den bekenden, hene-

---

(1) D. I, bl. 195.
(2) Bl. 122.

gouwschen chronijkschryver Jacques de Guise, die van bl. 1 tot bl. 185 recto loopen, en dus ruim drie kwart van het boek beslaen. Dat eerste gedeelte eindigt met dit belangrijk slot : *Explicit prima pars historie illustrium principum Hanonie, edita a fratre Jacobo de Guisia, ordinis fratrum minorum conventus Valenchenensis*, scripta et completa per manus Johannis de Loe, sancti Jacobi de Gandavo clerici, Tornacensis diocesis, magistri in artibus, *die veneris que fuit xxviii° mensis aprilis anno Domini millesimo quadringentesimo* (1) *LIII. Deo gracias.*

Dan volgen verder, van bl. 185 recto tot bl. 237 verso, onderscheidene stukken in proza, welke in den *Bulletin* worden opgenoemd, doch waervan de meeste reeds gedrukt zijn, en die in allen gevalle niets met onze letterkunde gemeens hebben (2).

Eindelyk begint op bl. 238 recto de *Dyalogus Jacobi de Merland, flandrensis, ad Martinum, trajectensem, socium suum, translatus de flamingo in latinum*, die zich van daer tot aen bl. 250 recto, dat is tot aen het einde des handschrifts, uitstrekt. Dit gedeelte is op twee kolommen geschreven. Elke strofe heeft eene met rood doorhaelde voorletter, en onder de twee laetste regels van elke strofe zijn er roode streepjens, ongetwyfeld om hierop vooral de aendacht te trekken, vermits deze meestal het zakelykste van de voorgaende regels of iets doorslaende, bevatten.

Uit het boven aengehaelde blijkt het dat de Codex van Gent herkomstig is, en aldaer, ten jare 1453, door Jan van der Loe, geestelyke van St. Jacobskerk en meester in de vrye kunsten, geschreven werd (3).

---

(1) In den *Bulletin*, heeft men verkeerdelyk de verkorting *quadri'g.*^mo door *quadragesimo* overgebracht, en LIIII gelezen, terwyl er duidelyk LIII staet.

(2) Onder die stukken ziet men in den *Bulletin* met een vraegteeken : *Initium ordinis Chimacensis?* Men leze hiervoor : *Initium ordinis Cluniacensis.*

(3) Op het achterste schutblad las men vroeger de namen van twee der eerste bezitters van het boek, doch men heeft dat oude schrift gedeeltelyk door uitschrabbing, gedeeltelyk door overschryving, doen verdwynen, zoodanig dat die namen geheel onleesbaer zijn geworden. Uit de volgende regels, die overbleven, verneemt men dat de tweede bezitter dit handschrift, ten jare 1494, voor tien ponden parisis kocht : *Sed per presens pertinet..... presbytero, qui eum emit pro x libris par. et solvit anno Dni M°CCCC°XCIIII°, mense septembri, die quarta. Deo gracias.*

Het schrift van Jan Vander Loe is zeer regelmatig en heeft weinige doorhalingen of uitschrabbingen, maer met de talryke verkortingsteekenen destijds gebruikelyk, en daer het geheel met eene zeer doorloopende en vlugge hand schijnt afgewerkt te zijn, levert de lezing hier en daer meer moeijelykheden op, dan men by eene eerste inzage van den codex wel zou vermoeden. Er bestaet in der daed doorgaends byna geen onderscheid tusschen de *n* en de *u*, er zijn meestal geene stipjens op de *i*, enz. Daeruit volgt dat men slechts uit den zin kan opmaken of men *hinc* of *huic*, *cerno* of *cervo*, *vivo* of *unio*, enz. te lezen hebbe.

Het handschrift werd, voor dezen druk, getrouwelyk, ja slafelyk gevolgd. Alwie met het middeneeuwsch latijn eenigzins bekend is, zal zich door de schrijfwyzen : *cepere*, *percucientis*, *justicia*, *michi*, *heresis*, *es*, *ruine*, *divine*, *ny*, en dergelyke, voor *coepere*, *percutientis*, *justitia*, *mihi*, *haeresis*, *aes*, *ruinae*, *divinae*, *ni*, by het lezen niet hinderen. Aen anderen laten wy de zorg over eene kritische uitgave van dit stuk te bewerken. Want stellig heeft Jan Vander Loe niet altijd ons den tekst, zoo als hy uit de pen van den dichter gevloeid was, teruggegeven. In der daed, soms zijn er geheele versen weggelaten, en soms vindt men er te veel. Boek I, str. 32, heeft slechts 12 versen, zoo ook B. II, str. 18. — B. II, str. 24, heeft er 13. — B. I, str. 32, B. II, str. 12 en 19, B. III, str. 1, 8, 21, 23, 24 en 32, bestaen slechts uit 14 regels. — In B. III, str. 15, telt men er 16. — B. I, str. 38 en III, str. 28, hebben 17 versen. — Eindelyk in B. I, str. 37, en B. III, str. 4, leest men er tot 19 toe. Blijkbaer heeft dus de oorspronkelyke tekst meer dan eene verminking en interpollatie ondergaen.

De moeijelijkheid van het schrift en de slordigheid van den tekst leverden my meer dan eene zwarigheid op, die ik door de vergelyking met den oorspronkelyken Wapene-Martijn niet altijd uit den weg kon ruimen, alzoo de vertaler dikwijls zeer vry te werk gaet en zich soms geheel van het origineel verwydert. In hoe verre ik hierin geslaegd ben, zullen de lezers oordeelen, want ik vlei my niet alle onzekerheid te hebben doen verdwynen.

De uitgave dezer latijnsche overzetting van een der schoonste letterprodukten van onzen Jacob Van Maerlant, zal voor de geschiedenis onzer middeneeuwsche letterkunde niet onbelangrijk wezen. Wanneer men immers nagaet, dat nog in onze dagen, de hoogleeraer Clarisse (1) twyfelde of men de Wapene-Martijn, waerin de dichter zulke hooge vlucht neemt, wel aen denzelfden man kan toeschryven die de vertaling van den langdradigen en weinig dichterlyken *Spiegel historiael* en *Rijmbybel* geleverd had; ja dat de heer Halbertsma (2) zulks zelfs volstrekt loochende, dan toch, indien er na al de andere door professor Jonckbloet (3) bygebrachte bewyzen, nog geene genoegzame zekerheid bestond, zal de bekendmaking van dit stuk niet weinig bydragen om het pleit voor altijd te doen beslissen.

De dichter, die Maerlants werk in het latijn overbracht, hiet Jan Bukelare en was priester. Dat leeren wy uit Boek III, v. 59, waer hy zingt :

vel ubi fallit Bukelare,

alsook uit het slot dat luidt : *Explicit Martinus, latine translatus a Johanne Bukelare, presbytero.*

Jan Bukelare was hoogstwaerschijnlyk een Vlaming. De uitgang van zynen naem op *lare* (4), doet dit reeds vermoeden. Verder was hy met de aengelegenheden van Vlaenderen zeer wel bekend. Wanneer men immers in het oorspronkelyk leest :

Waert al dijn dat comt int Swin,
gout, selver, stael, loet, yser, tin,

dan vertaelt hy :

Licet tui fore(t) densus
Sluse thesaurus immensus.

---

(1) *Heimelicheit der Heimel.*, bl. 23.

(2) *Aanteekeningen op het IV Deel van den Spiegel Hist.*, bl. 120 en bl. 29.

(3) *Geschiedenis*, D. III, st. 1, bl. 112 en 125–132.

(4) In Braband had hy Bukelaer of Beukeleer geheeten. — De naem *Beukelaer, Beuckelaer, De Beuckelare*, komt heden nog veel voor.

om dat hy zeer wel wist dat de stad Sluis op het Zwijn, eenen inham van den Hont of Wester-Schelde, gelegen is.

Wanneer leefde Bukelare? Daer omtrent kan ik niets met zekerheid bepalen. Het handschrift dagteekent slechts van 1453; maer dat de vertaling meer dan eene eeuw ouder is, schijnt my stellig. Misschien werd ze korten tijd na de dood van Maerlant berijmd. Dat ze echter niet tydens zynen leeftijd verscheen, blijkt uit de volgende regelen, welke Bukelare aen Marten in den mond legt (1):

In Dam fossa tui lecti
sub campanis, et Trajecti
moror, sic separamur.

waervoor men in het oorspronkelyk leest:

Jacob, du woens in den Dam,
ende ic tUtrecht; dies ben ic gram (2).

Mag men de versen van den latijnschen dichter, die zoo als men ziet, met Maerlants dood zeer wel bekend was, naer de letter nemen, wanneer hy Marten, die waerschijnlyk ook wel wezenlyk zal bestaen hebben, in den tegenwoordigen tijd doet zeggen *moror*, dan zou men daeruit mogen opmaken dat deze *goede compaen* van Jacob, nog in leven was, toen Bukelare schreef. Ik geef dit bloot als eene gissing.

De drie regels van Bukelare, die wy hier aenhalen, zijn de oudste getuigenis, waerby men weet dat Van Maerlant, te Damme, onder den toren (onder het klokkenhuis), begraven werd. Was het slechts toeval dat zijn lijk aen den ingang der kerk ter aerde besteld werd? Waerom heeft men voor zulk eenen man juist deze plaets, en niet eene deftigere, zoo als op het koor of in eenen der

(1) Boek II, Str. 2.

(2) De latijnsche vertaling is een nieuw bewijs tegen den tekst van het Komburgsch handschrift, die luidt:

Jacop, du woens in den Dam
ende ic te *Dordrecht*, dies ben ic gram

Zie Kausser, *Denkmäler altniederl. Sprache und Litteratur*. D. II, bl. 648.

beuken, gekozen? Had men destijds aen den schryver, die zich in zynen langdurigen levensloop, door meer dan een zyner werken, den haet van eenige zyner tijdgenooten en vooral der geestelyken op het lijf had gehaeld, nog niet volkomen vergeven? Indien het vierde boek van den Wapene-Martijn, dat in 1299, dus slechts één jaer vóór 's mans dood, verscheen, en waerin zoo hevig als in het eerste boek, tegen de bestaende misbruiken uitgevaren wordt, wezenlyk uit zyne pen gevloeid is, dan zou ik eenigszins geneigd zijn te denken dat de misachting van sommigen hem tot aen het graf vergezelde. Slechts eenigen tijd later, denk ik, werd zyne nagedachtenis, door rechtschapene mannen, zoo als eenen Bukelare, gewroken, en eerst na eene halve eeuw zyne rustplaets met het bekende grafschrift versierd (1). Niettegenstaende dat alles werd zelfs nog, in de volgende eeuwen, de plaets waer Maerlants asch rust, niet altijd geëerbiedigd; men herinnere zich slechts hetgene door den brugschen rechtsgeleerde Van Belle en door den pastoor van Bovekerke, Van Male, verhaeld wordt, dat men den zark had moeten omkeeren, uit hoofde van den grooten toeloop des volks, dat beweerde dat Uilenspiegel daer onder begraven lag.

Bukelare vertaelde drie boeken van den Wapene-Martijn. Het derde (2) moet wel degelyk dien naem blyven behouden, al is het dat Dr Jonckbloet er afzonderlyk over handelt, als van een gedicht *vander Drievoudicheden*, zoo als het ook gekend is.

Men weet dat het eerste boek bestaet uit 75 dertienregelige strofen, waerin telkens slechts twee rijmklanken voorkomen. Het tweede boek telt 26 strofen, die in dezelfde versmaet als het eerste geschreven zijn. Het derde, *vander Drievoudicheden*, bevat 39 koepletten van gelijksoortigen vorm als die der twee vorige stukken, doch met dat onderscheid dat hier omgekeerd de lange regels op slepende, de korte op staende rymen uitgaen. Om dit klein verschil kon Jonckbloet het kwalyk beschouwen als met de twee

(1) C. A. Serrure, *Geschiedenis*, bl. 190.

(2) De twee handschriften van den Wapen-Martijn die ik bezit, bevatten beide dat derde boek. De eene codex houdt zelfs het vierde boek in

andere samenhangende. Moest men dit aennemen, dan zou dat insgelyks gelden omtrent het vierde boek, dat 49 strofen heeft, van 19 versen elk. Deze hebben ook niet meer dan twee rijmklanken. Die reden is voor my niet afdoende. Ik moet verder den heer Jonckbloet tegenspreken, wanneer hy zegt(1) : « In alle handschriften volgt op deze drie samenspraken een ander strofisch gedicht, dat ten titel voert : *Ene disputacie van onzer Vrouwen ende vanden heilighen Cruce.* » In de twee handschriften immers, waervan het eene aen Clignett (2) en het andere, dat vry oud is, aen Heber toebehoorde, en die thands deelmaken van myne bibliotheek, wordt die *Disputacie* niet gevonden. Ook heeft Bukelare dit stuk niet vertaeld. Men kan dus uit de handschriften geen gevolg trekken om het aen Van Maerlant toe te schryven. In allen gevalle heeft het met de Martijns slechts dit gemeen, dat het, zoo als de drie eerste, in dertienregelige strofen, met slechts twee rijmklanken voor elk, en ook als deze in samenspraken geschreven is, doch dit mael niet tusschen Jacob en Marten, maer wel tusschen de heilige Maegd en het kruis van Christus.

Vast gaet het dat de vier boeken die den naem van Wapene-Martijn dragen, niet ter zelfder tijd in het licht verschenen. Jonckbloet vermoedt dat het eerste omtrent het jaer 1247 uitkwam, en dat er tusschen dit en het tweede een vry aenzienlyk tijdsbestek ligt, al is het dat ook dit tweede nog tot den jeugdigen leeftijd van den dichter zou behooren. Het derde zou, volgends dien geleerde, even na 1270, aen den dag zijn gekomen. In het vierde luidt de aenvang van de laetste strofe :

In diaer ons heren, dats waer,
een min dan dertien hondert iaer,
wert dese rime vonden (3)

Dus dat het van 1299 dagteekent.

(1) D. III, st. 1, bl. 142.

(2) Dat handschrift, dat tevens die *Dietsche Doctrinael* bevat, heb ik vroeger ter beschikking van den heer Jonckbloet gesteld, die het voor de uitgave van dit werk benuttigde. — De verdere inhoud van dien codex schijnt uit zijn geheugen te zijn gegaen.

(3) C. A. Serrure, *Geschiedenis*, bl. 186.

Verder bestaet elk boek op zich zelve. De inhoud en strekking zijn verschillend. Het een moet dus niet als een noodzakelyk vervolg op het andere beschouwd worden. De opgang, dien de eerste Martijn maekte, was ongetwyfeld de beweegreden die Van Maerlant noopte, om later dien zelfden naem te geven aen dichtstukken waerin over eenigzins andere zaken gehandeld wordt.

Niet alleen by zyne tijdgenooten hadden de Martijns eene hooge beroemdheid bekomen. De vertaling door Bukelare is een nieuw bewijs hoe hoog men het, zelfs na Maerlants dood, met die stukken op had. En Bukelare zegt ons, in zijn voorwoord, dat reeds anderen, vóór hem, hunne krachten beproefd hadden om de Wapene-Martijn in leonijnsche versen over te brengen; maer dat zy het hadden laten steken :

Prosam metrum leoninum
quidam coepere,
sed opus non composuere.

Bekend werd het onlangs dat de yperling Jan De Weert, die omtrent het jaer 1343 leefde, eene *Disputacie van Rogier ende van Janne* schreef, geheel in den trant van Maerlant's Wapene-Martijn, aen hetwelk hy zelfs den aenhef van zijn gedicht ontleende (1) :

Wapene Rogier, hoe saelt gaen?
sal tfolc van sonden niet afstaen,
hoe saelt danne gheduren?

Ook onder de gedichten, die men aen den bruggeling Jan Van Hulst toeschrijft, wordt er een gevonden waerin men den versbouw zoo wel van de twee eerste als van het derde boek des Wapen-Martijns terug vindt (2). Het is namelyk in strofen van

(1) Jonckbloet. *Geschiedenis*, III, bl. 273

(2) C. A. Serrure. *Geschiedenis*, bl. 319. — *Oudvlaemsche Liederen en andere Gedichten der XIVe en XVe eeuwen.* (Uitgegeven door de Bibliophilen), bl. 436. No IX.

dertien versen, die slechts door twee rijmklanken zijn verbonden.

By de bekendmaking van het vierde boek, dat weldra zal volgen, zal ik nogmaels terug komen op den Wapen-Martijn. Intusschen druk ik den wensch uit dat de eene of andere geleerde al de boeken vereenigd, en met de vergelyking der talryke handschriften voorzien, op eene kritische wyze uitgeve. By die gelegenheid ware het ook de moeite waerd dat men, zoo veel mogelyk, de bronnen aenwees, die door den dichter geraedpleegd werden. Wy zullen hier slechts, in het voorbygaen, aenstippen dat Maerlant, onzes dunkens, voor het bewerken van zyn derde boek *van der Drievoudicheden*, veel denkbeelden of stellingen aen het *Monologion* en het *Proslogion* van den heiligen Anselmus van Canterbury (1) ontleende (2).

Over de waerde van de latijnsche vertaling zal ik hier niet uitweiden. De lezer oordeele zelf. Bukelare had eene zware taek op zich getrokken : het overbrengen van kernvolle dichtstukken, waerin meestal over de afgetrokkenste zaken gehandeld wordt. En niettegenstaende de moeijelykheden waertegen hy reeds, uit dien hoofde te worstelen had, aerzelde hy niet deze nog eenigszins te vermeerderen door het verkiezen van eene berijmde versmaet. Geen wonder dus dat hy zich niet altijd op de hoogste van het origineel heeft kunnen behouden : talryke strofen echter zijn zeer gelukkig uitgevallen en kunnen tegen die van Maerlant worden opgewogen. Bukelare in allen gevalle was het latijn meester en meer dan eene plaets verraedt dat hy met het grieksch bekend was, terwyl men uit eenige woorden of wendingen zou kunnen opmaken dat hy insgelyks de fransche tael bezat.

---

(1) De heilige Anselmus, te Aoste in Piemont, ten jare 1033 geboren, werd bisschop te Canterbury en stierf in 1109.

(2) Eene nieuwe uitgave van die werken verscheen onlangs door de zorgen van den eerw. heer Ubaghs : *De la connaissance de Dieu, ou Monologue et Prosloge avec ses appendices, de Saint Anselme, archevêque de Cantorbéry et docteur de l'église.* Louv. 1854, in-12°.

EERSTE BOEK.

Incipit dyalogus Jacobi de Merland, flandrensis, ad Martinum, trajectensem, socium suum, translatus de flamingo in latinum.

— —

I.

Scribere Martinum
plerisque foret peregrinum;
en breve latinum!
Prosam metrum leoninum
quidam cepere,
sed opus non composuere;
det michi complere
Deus, et quod glisco tenere.
Verum ditamen
dictare Deus juvet! Amen.

II.

PROHEMIUM BREVE.

Me delectat scribere
Martinum metro prosa,
cum Merlando libere
prolixitas exosa;
flagret hec rethorica,
spirans ut rubens rosa,
comite gramatica,
venustate formosa.

V. 8 *glisco*, in den zin van *cupio*. — V. 9 *ditamen*, voor *dictamen*.

III.

Aliud prohemium.

Stupor mundi, Merlandine,
qualis quantusque! Ruine
crebrescunt per secula;
nefas necat, fas supine;
non est legis hoc divine!
tenebrescunt specula,
jacent rose, surgunt spine,
cadit granum pressum sine
fruge; mundi gloria
frugi non est, repentine
transit, fallit falso fine;
juris flet memoria,
dolus in historia,
dormit justicia,
pereunt lex atque sophia.
Regnant ista tria :
demon, fraus et symonia!

IV.

Item, aliud.

Heu! Martine, vox dolentis,
vox clamantis, vox dicentis :
mundi crebret pravitas,
honor fugit sane mentis,
fastus intrat jam fallentis,
exulat jam probitas
mersa; falsitatem gentis,
non amantis sed amentis,
cerno; languet caritas;
justus fert percucientis
ictus, probra deludentis;
cecidit humilitas,
erigitur, heu! vilitas.
Te peto, nobilitas,
dic, ubi nunc habitas?

V.

Idem, aliud.

Heu dolentis! heu doloris!
Qualis mundus, talis horis
hiis plenus pravitate!
Decus fugit aulis, choris;
vacat lex exporis foris,
sopita probitate;
intrat vox adulatoris
fraudans felle mellis oris,
mellita qualitate;
jura silent intus, foris,
utrobique vincta loris,
magna calamitate,
cum taciturnitate!
Si vivo grate,
derisus sum miser a te.

VI.

Item, aliud.

Munde, fer inmunde,
cur tam nequam, furibunde,
stas, bonique sit raritas?
heu! michi responde:
quo? qua? vel ubi venit? unde
tanta tis cordis cecitas?
subdole, variabunde,
plumas tollens, es reconde,
fraus, fraudem dolis agitas
prope; procul et profunde
honor; virtus aliunde
fugit; intrat dolositas;
ovi lanam, pellem tonde,

V. 55, in het Hs. *ex poris*, waerschijnlyk voor *extorris*, verbannen. — V. 68. Dit vers is door eene andere, eenigszins latere hand, in het Hs. bygevoegd. — V. 71 *tis* voor *tui*, van *tu*, by de dichters, zoo als Plautus, gebruikelyk.

non vinum, sed fecem funde;
quid? sequitur voracitas,
multorum friget caritas;
rara fides, bonitas;
sapiens si cosmita vitas.

1.

Item, aliud secundum textum.

Heu! Martine, michi fare:
hic si mundus diu stare
queat, tam egra laude,
dominatrix honorare
mox indubie fugare
curiis, nec aude.
Cerno falsos honorare,
scientes effestucare
heros, ut ficta fraude;
atque justum vapulare,
derideri, mancipare;
te vilem rima claude,
nam vix est pluma caude!
Desine cum fraude
regnare. Per omnia gaude!

1*

Item, aliud et melius.

Quo? qua? ubi? dic, et unde?
ve ter tibi! nequam munde,
tis nephas increbruit?
Ruis, honor, quam profunde,
exul fugis; infecunde
fenum et flos aruit;
falsitatis, furibunde,
adulantis aliunde,

V. 83 *Cosmita*, voor *Cosmica*, *mundana*, van het grieksch κοσμικός. — V. 9 *heros*, van *herus*. — V. 12 *rima*, *fissura*, ook *locus cavus et quasi fissus* — *Die meese in die clove.*

fraus, non laus, apparuit;
tonsor ovis, pellem tonde,
ossa, carnem sibi funde
plus exactor voluit,
crisim nam precoluit,
veri cresim noluit.
Jam michi responde,
Martine, loquens perhabunde.

2.

JACOBUS.

Usquequo, fer, sufferetur
et quo totum possidetur
in tuo principatu?
Quamquam probus deprecetur,
parum prodesse videtur,
hoc minus uno flatu;
fodit, sed nil fodietur
et ad centrum nil centretur
in ullo dominatu;
in Cochito submergetur
omnis color qui miscetur;
fidelis incolatu
non est huic, fle, reatu.
Jus cadit omne statu;
surgit dolus absque meatu.

3.

JACOBUS CUM MARTINO.

O Martine! concorditer,
hinc femur uniformiter
dyalogo. Queratur
hic : unde fletus viliter,
tam vilis olim, qualiter

V. 14* *cresim*, van *cresis*, *secretum*. — V. 19 *tuo*, aldus.

in altum jam levatur?
Te precor precabiliter,
dic, sic, vel ne, nec aliter
de hoc quod demonstratur.
Trux ocio fit pigriter;
pir petra dat quam duriter
quo siccum concrematur.
Jam feris, et feratur.
Qui verum fatur
vix auditur, reprobatur.

4.

MARTINUS.

Fari quidem, michi care,
vacat sensus; enodare
non possem, sed habere
tuum reri declarare,
fluctuando dubitare,
est onus sustinere!
nolo tamen denegare
tuas preces acceptare,
quod a me peciere.
Pluat Deus ut plorare
queam sensus et lavare,
qui me redemit vere,
optantem hoc implere;
nam ceptum facere
medium, quasi fertur, habere.

5.

JACOBUS.

Mundi quando cepit, mirum!
preferendo viro virum,
trusit honor domina
rusticum tanquam delirum,
non dans eo putre pirum;

V. 42 *pir,* in het grieksch *πύρ*, *vuer.*

probo : laudis famina
magni vagantur, ni mirum,
honor exulat per gyrum,
quo migrarunt omnia;
unde virus hoc? quam dirum!
preciosum hunc saphirum
frangi cerno crimina;
cujus, fer, munimina?
mundi regina;
subito ruat ista ruina!

6.

MARTINUS.

Jacob, clare michi claret :
postquam honor trepidaret
conari pro honore
et versutum attractaret,
qui hinc inde consultaret,
nec castigando more,
accidit quod se gravaret
et extolli non curaret,
sed in ruina fore;
hoc jam toti mundo paret
neque probamento caret;
honor exul dolore,
nec redit pre timore.
Hinc fugito more
pravii, sic vivis honore.

7.

JACOBUS.

Ecce Phebus quo lustratur
orbis visus, ministratur
per proprias naturas,
dum cum nube colluctatur
et sub nubilo velatur,

V. 91 *pravii*, of *pranii?*

per horas has obscuras
splendor ejus obfuscatur,
sic fuscare fraus conatur
nobiles creaturas,
hiis affixa solidatur,
quam nobilis amplexatur,
per nugas nocituras,
in evum duraturas;
tenet perjuras
per fictas sepe figuras.

8.

Martinus.

Postquam dolus ita crevit
quod falsum verum delevit,
nec sapiens sentiret,
inter saxa se cor sevit
nobile, seque replevit
undecumque veniret,
ac subridens acquievit
lucro, nam nichil deflevit
quam quod ir deliniret.
Pereat, quod Deus sprevit!
qui os rodere consuevit,
quod nobilis glutiret,
unde virus hauriret.
Qui bene sentiret,
mala non, sed justa sentiret.

9.

Martinus.

Ad quid cera vel sigillum?
scriba scribens codicillum,
paragraphos majorum
perumpendo dans pulvillum?

V. 110 *se cor*, in het Hs. *secor*. — V. 115 *ir*, voor *hir*, *concavitas manus*, palm van de hand.

Saxo, Friso scribat illum,
nam rara fides horum.
Fides errat ut girgillum,
vertitur in glomicillum,
dolo fracta pravorum;
non fuit vehens vexillum
unctus fraude, post pusillum
quin ruit propriorum
et exul terminorum.
Post sata pravorum
crescunt syzania florum!

10.

JACOBUS.

Pulcre michi respondisti :
atroces majores isti.
Sermonem variando,
fari : hinc nil plus novisti?
Fraus, ludum fraudem dyxisti,
moribus derogando.
Caym, Abel occidisti;
ducem trucem, fraus, fovisti
humo precipitando.
Juste judex, morte tristi
versipellem velis sisti
pro serculo nefando,
vel fine devorando!
Hunc moritur quando
cape, demon; quod tibi mando!

11.

JACOBUS.

Mea scire mens optavit :
Deus, qui se non imitavit,

V. 128 *girgillum*, het rad van eenen watermeulen. — V. 129 *glomicillum*, een kluwen. — V. 148 *serculo*, voor *circulo*.

si rector creature,
cur malignus sic regnavit
et nil bono secundavit?
Non est legis censure,
sensus hebes sic dictavit;
qui in Adam flatum flavit
imperator nature,
confitere, rem mandavit
hanc (si verum, quis negavit?),
fortune perobscure,
semper variature.
Punge, punge fureque,
feri sors nil tibi cure!

12.

Martinus.

Jacop, dic, infatuaris?
nil fortuna; more maris
videtur vacillare;
in heresim ne labaris?
cuncta Deus scit, rebaris;
in hoc barbarizare?
quid in corde mox temptaris
quod ad yma declinaris?
si clerus indagare
vult, extinctus suffocaris
et pulvillo compararis.
Non potes, dico clare,
sic Deo properare.
Scit fortuna dare,
scit tollere, scit variare.

13.

Non est Deus fatigatus :
sic nec saltus, silve latus,

V. 166, voor het woord *feri* stond de letter *q,* met de verkorting, *qz* voor *quod;* doch die letter is doorgehaeld als onnoodig zijnde.

quin ipso conservatur.
Omnis rerum principatus
sue ditioni datus,
divinitus credatur;
quamquam suffert mitigatus,
nequam sit locupletatus
et prudens vocitatur;
quanto magis exaltatus,
tanto plus precipitatus,
in cahos inflammatur,
ab hoste cruciatur.
Dum magis optatur
quam sufficit, approperatur.

14.

Rectum iter ad infernum
ducens vernat, quod nil vernum,
est omne per peccata.
Quando nephas per veternum,
mens gravatur in eternum
peccatis mancipata,
ac optatum sic modernum
luctum non curans fraternum
nec corda desolata,
tunc mors venit, cor internum
terrens, non pensans supernum,
auferre congregata,
injuste cumulata.
Tunc conturbata
sunt omnia morte parata.

15.

JACOBUS.

Martinus, tis sermo fatur
ita quod meus informatur

V. 200 *per veternum,* of in één woord *perveternum.* — V. 212 *Martinus,* aldus.

de hoc quod ignorabam.
Quamquam pravus honoratur,
hinc cor meum non tristatur
nec inde litigabam.
Si plus sumptibus ditatur
et, quodcumque vult lucratur
in dolis, ut dictabam,
hic, illic periclitatur
atque vinculis mancipatur;
suos, ut cassam fabam,
natos considerabam;
sed mea quando dabam
bona pauperibus, bene stabam.

16.

Ne, mi frater, esto ferus
ut res discam, quîs non merus
sum, sed ignarus harum.
Cur peccatis Deus verus,
sit peccanti tam severus
verberibus plagarum?
nam post mortem, ait clerus,
in peccando quisque serus,
cur miser est penarum?
semper merens est Homerus!
numquid non est justus herus,
conditor animarum,
in causa querularum?
Penituisse parum,
post mortem, *gustat amarum.*

17.

MARTINUS.

Cui cuncta sunt prescita,
Deus, juxta cordis sita,
peccatorem theorat;

V. 244 *theorat*, *contemplat*, *considerat*, is het grieksch θεωρέω, van θεός, omdat God alles ziet.

animalis sua vita
fore posset vellet ita;
et quia sic laborat
missus est ad infinita
tormentorum atonita;
nam meruit, deplorat.
Intellectu si perita
vide verba, sic polita,
que sensus evaporat
et stemate colorat.
Ridet, non plorat,
Dominum qui semper adorat.

18.

Jacobus.

Martine, verificari
sermo potest et probari
quid capax reperire.
Deo cuncta revellari
certum est, ac numerari
quod polus quid ambire,
frondes, flores, dies clari,
gutta cum arena mari,
nec ipsi grave scire.
Ypocritas excecrari,
jubet illos cruciari
qui faciunt perire,
pias mentes sevire.
Hiis consentire
noli, debes sed abire.

19.

Martine, dicit Scriptura,
vitam darem, es et plura,
ac sufferrem algorem,
festuce non foret cura;

V. 249 *atonita*, ἄτονος, *non contentus.* — V. 258 en 261 *quid,* voor *quit*, van *queo.*

Nova Lex fert et Obscura :
mortis culpa laborem,
artam vitam, strictura ima
polo dantes et tam dura,
o fiat id, quod orem!
Cerberi sint in clausura,
luce verna caritura,
vi minuendo forem,
ne quis intret dolorem!
Inferni florem
lege non, celi càpe rorem.

20.

Multi probant, attemptando
Verbum Scriptum, putando
abyssum reperire;
laycis confabulando,
nova novis garrulando,
que delectat audire;
sinistrorsum variando;
mors est illis sauciando
verbum, quod fingunt scire;
rumpunt, suunt reparando
dispactum rursus clamando;
hii canes! qui sevire
faciunt et perire;
plures sentire
valent, *tormenta subire.*

21.

Credunt ipsi contemplari
verba, rore salutari
in celo radicata;
frustra datur hiis venari :
impari par coequari,
proportio nec data.

V. 277 *artam* voor *arctam; strictura, via stricta, montium fauces.* — V. 282 *forem*, enkelvoud van *fores*, *deur*.

Absit hoc interrogari;
sileam, nec ausim fari;
re cedo dubitata.
Cedat manus dimicari
et cum pugile luctari,
sua vi conculcata,
isti nil comparata.
Est manus armata
mors debilis accelerata.

22.

Si Deus in juditio
gesta sciet, hoc sicio,
quis unquam peccabamus,
fleret in precipitio
virtus equata vicio,
tunc fide careamus!
absit boni paritio,
nulla quin beneficio
donabitur; speramus!
Dei rerum conditio,
quem non latet initio,
hunc frustra flagitamus,
si spernit quod rogamus.
Ipsum laudamus,
si velle Dei faciamus.

23.

Fides inquit: est necesse
unum Deum idem esse,
hunc nec posse concludi.
Justus judex indefesse
et misericors expresse,
qui fecit, instar ludi,

V. 311 *manus*, volgens de vlaemsche teksten moet hier *nunus* gelezen worden; doch het Hs. heeft duidelyk *manus*. — V. 323 *paritio, obedientia*. — V. 330 en 331. Deze twee versen zijn door eene latere hand bygeschreven.

aquam, vinum, obstupesce!
se dat nobis totum esse,
te stolidum erudi;
sis fidelis, fide cresce;
porci plures Christi messe
se crassant, mente rudi,
hii rasi, resi, nudi;
quos simul effudi,
quia fructus sunt michi crudi.

24.

Fides tua, fides bona,
certus sum : virtus corona
vite coronabitur.
Solvat solvens cuncta dona,
spe confirmans Symeona,
Sare mens plus labitur;
cuncta cingens sua zona,
pullos, ut gallina prona,
alis amplexabitur.
Vitam dedit hora nona,
dulcis cantat Antiphona,
vita, qua donabitur
nobis et salvabitur.
Gracia dat, scitur,
quod non inferius initur.

25.

Heret hemus. Si sit equus
Deus, et inquit : « amor cecus, »
quod quidem est vulgale;
qui sum imprudens pecus,
fac me nosce si, vel secus
novi modicum, hoc tale

V. 342 *crassant*, van *crasso*, vet maken. — V. 344 *resi*, in het oud-fransch *rez*, *reiz*, ons *effen*, *geschoren*. — V. 362 *heret hemus*, aldus in het Hs.; *haeret* is zoo veel als : *blijft steken*, maer wat beteekent hier *hemus? hamus, hack?*

verum sit, est labor; decus
non secutus hunc, in specus
cadis deceptus male.
Ait Prudens atque Grecus:
amor Dei animequus
indutus est carnale,
corpus sumens mortale.
Credimus hoc quale
fore visum, non fore tale.

26.

JACOBUS.

Questio tis onerosa.
Rationis probat glosa
trifarium amorem.
Primus caritas est: rosa
sine metu, nec exosa,
sed pluens celi rorem.
Alter mundi maculosa
trahit et ambiciosa:
Agar ducens sororem.
Tercius temporum jocosa,
ut natura generosa,
par legit per dulcorem;
hunc rari legunt florem,
sed mutant morem,
spernunt et amoris honorem.

27.

Primi tanta vis amoris,
quem laus nulla laudatorum
laudaret satis plene;
nom manna traxit dulcorum
in matris sinum honoris,
contemptum inamene?

V. 385 *nom*, voor *num*; er had eerst in het Hs. iets anders gestaen, dat men in *nom* heeft veranderd. Deze lezing is goed.

Deus amor est, ardoris,
mortis, dixit quis, doloris;
hunc tormentorum pene
hic in se clausit pudoris
in vas, ut fons tis cruoris
large fluxerunt vene,
o Jhesu Nazarene!
Hec cantilene
placeant veluti philomene.

28.

Talis, qualis innotescit
amor, amor Christi, crescit,
nec potest excecari.
Foret quo nox lucem nescit,
vi amoris inardescit
qui, nequit separari
hoc thesauro. Qui torpescit
et virtuti non assuescit,
non poterit ditari
hoc dono, quod non macescit.
Gustat juste qui processit;
quid corpus laniari
nec anima dampnari.
Illam salvari
vult, qui voluit cruciari.

29.

Alter est insanus sanis,
vacat rebus nam mundanis
et mundi fautoribus.
Amor, ipse tu inanis,
nam militibus insanis
et feneratoribus.
Vagus miles vacans vanis,

V. 408. *quid*, voor *quit*, van *queo*.

cor, corpus, ut cibum panis,
rodit, pro favoribus.
Si es floret flumen ranis,
animo fluens immanis,
sitiret ardoribus,
alter et fenoribus.
Hic capit in foribus
es, decus ille tribus.

30.

Hii distinguuntur amores,
ambit alter nam honores
et alter divitias.
Vis honorem? huic labores
imitare divos mores,
hos implere sitias.
Placa Deum, hunc adores,
propter jus suda sudores,
nec lassus deficias.
Vane laudis subter flores
hii latent adulatores.
Niveas blanditias
horum non allitias;
quorum si sapias,
tollis amicitias.

31.

Honestatem diligere,
cor moribus disponere,
signum nobilitatis.
Contende bene vivere,
fastum tuum reprimere
cujuscumque etatis.
Quas fabulas attingere,
quas sciunt ficti fingere,
non refert dignitatis.

V. 448 *quas*, dit eerste woord is in het Hs. half doorgehaeld.

Indignam vilipendere
laudem ac reprehendere
vos decet, qui optatis
honorem probitatis;
laudibus ablatis
pravorum ne pereatis.

32.

Si possessor es bonorum,
justus usor collatorum,
est donum salutare.
Divus amor facit porum
satur nemo quo sanctorum,
si cuncta vellent dare.
Spretus amor avarorum,
in conspectu angelorum,
quem non cessant laudare
Dominum celi celorum.
Chorum scelus cupidorum
non poterit intrare;
nil pejus memorare;
eris amor quare
Christum non quivit amare.

33.

Tercius tempore colatur,
cum natura prestulatur
veris annos florentes.
Dulcis amor delectatur
quando rubor amplexatur
amantium fidas mentes.
Amor hic nobilitatur,
nam semper locupletatur,
replens esurientes;
ejus nunquam spes labatur,

V. 452 is door eene latere hand bygeschreven. — V. 460 *porum*, in den nederlandschen tekst *een gat;* zoo in het fransch *pore*, *luchtgat, zweetgat.* — V. 472 *prestulatur*, voor *praestolatur*.

tali vita quum fruatur;
sensus fovet merentes
susurro, nec ingentes.
Presens absentes
amor optat habere dolentes.

34.

Amor, ut canit Scriptura,
est qui duûm corda plura
ligat sinceritate.
Vis amoris perobscura,
ejus emanescunt jura
vili rusticitate.
Cecus amor, sine cura,
fallax, ut venti natura,
errat e meta late.
Fax amoris reditura,
fraude, fastu caritura
est, dum plume ablate
erunt cigni nigrate.
Christe, Dei grate,
nobis amor effluat a te!

35.

Martine, sum persolutus;
omnis philos est imbutus,
domicelle, domine,
rithmo, cantu sit consutus;
fraude tamen hinc sum tutus.
ut fallentis nomine.
Tenebris sol involutus,
estque mundus jam versutus,
fides caret homine.
Amans fraudis esto mutus,
ferre noli : « sum complutus
amoris roramine; »
retro vili famine!
Hoc ivit in fine,
fallunt amore sine.

36.

Martine, jam me petisti,
lamentum sustinuisti,
placet interrogare.
Credis, michi placuisti,
molestus quia fuisti?
non possem vindicare.
Conqueri quid juvat tristi?
ne formides; que dixisti
jam volo supportare;
cunctis esse, que dedisti,
valeam; me juves isti
grata reversa dari,
nec loqui formidare.
Verbis verba dare,
volo rem re vendere care.

37.

JACOBUS.

Edissere quid mistici:
si gens celestis medici
venit ab Adam primo,
numquid non omnes cosmici
nobiles atque rustici?
hii super, hii sub ymo?
Fy! rusticis solet dici:
cedite melancolici,
per ipsimaque fimo!
Si juris est juridici,
ferte, nil potest obici,
nam fecit nos de limo
omnes eque sublimo,
et nullum reprimo
si me vilem; bene rimo.

V. 517 *Martine*, de oorspronkelyke tekst heeft *Jacob*. — V. 539 *fy*, zoo ook in de nederl. tekst *fi*. — V. 543 *obici, objici*.

38.

MARTINUS.

Pluribus res occultatur,
per quam sensus innodatur,
ac petis graviora.
Si exactor fenizatur,
alienum depredatur,
hic miser, sine mora,
a nobilibus levatur;
licet miles fedatur,
es mundat hunc ab ora.
Multa gens hinc excitatur
et ad lucra provocatur
non Deo graciora,
sed animi pejora.
Pauper homo, plora
ditens, sed dives honora.

39.

Gens servilis, quidem fatur,
hec a Caym oriatur
qui Abel trucidavit,
in quis et maledicatur.
Non, Martine, quod probatur,
nam stirps, quam gravavit,
Ysrael persequebatur,
Biblia non mentiatur,
hanc rubrum mare stravit.
Dirum virus jam efflatur,
quod a Caym fovebatur,
quamplures suffocavit,
quos sibi sociavit.
Mundo manavit
fraus, laus sine fine meavit.

V. 555 *miles fedatur,* het Hs. geeft hier eene variante : *fece datur;* voor *miles ridder,* zou men, volgends den nederlandschen tekst, *millies*, *dusentvout,* kunnen lezen.

40.

Quidam : « a Chaym gens servilis
venit, ayunt, patri vilis
quem minus amitivit.
Maledixit hunc senilis
Noe justus ; Cham subtilis
in nephas pertransivit. »
Agnum vervex juvenilis
pravum gignit sepe solis,
hinc error introivit.
Senex Abraham gentilis,
gentis pater et herilis,
mandata custodivit,
que nunquam preterivit.
Quem Deus accivit
patrem, patrem redeimivit.

41.

Martinus.

Propter nephas injustorum,
canit lex Ytalicorum,
illiber reperitur.
Cum dux victor bellicorum,
campo fuit occisorum,
superstes custoditur,
vinctus ducitur ad forum,
precio denariorum
servilis hic sancitur.
Ductrix natura cunctorum ;
sors malorum ac bonorum,
crescens, decrescens, scitur,
hiis, illis sepelitur.
Prosperitas inoritur
fors quando sera moritur.

V. 578 *Chaym,* voor *Cham.* — V. 580 *amitivit,* voor *amicivit,* van *amicio.* — V. 585 *solis,* er stond eerst iets anders, zoo als *si lis,* dat uitgeschrabd is en door *solis* vervangen, dat goed is.

42.

Fert Deus, propter reatum,
stirpis deperire statum,
surgente quadam. Deficit
hoc scrutinium quis vatum?
Altum, profundum et latum,
cuncta cibarum hic respicit.
Dans se Deo mancipatum,
ejus heres atque satum,
penuriam plus allicit;
tunc, cum vulgus in peccatum
labitur prevaricatum,
plus se ruinis afficit,
laus reproborum sufficit.
Vincere qui vi scit
paciens, mundi mala vicit.

43.

Que vis? a quo gignebatur?
vel qua matre portabatur
ens, mente virtuosus?
vel quis plagis oriatur,
hic meretur, quis miratur?
quod nulli sit exosus.
Si hujusmodi vendatur,
non virtute spoliatur,
virtutis amorososus.
Puro corde radicatur
nobilitas et fundatur,
qua caret viciosus,
avarus, venenosus.
Esto morosus,
tu, nobilis et generosus.

V. 613 *cibarum*, in het Hs. *cibar'*. Misschien het werkwoord *cibare*, eten. — V. 616 *penuriam*, aldus; waerschijnlyk voor *pecuniam*.

44.

MARTINUS.

Volens te nobilitare,
duo debes observare,
que volo te docere.
Sis honestus, cumulare
nolis aurum, nec amare.
Hec monita tenere
debes : audax verum fare.
Tria cordi radicare
hec decet et complere.
Nemo vilem te vocare
jure potest, honorare
exceptis invidere
qui solent et nocere.
Nobilis es vere,
bonus est moribus, here.

45.

Jacob, intellexi sane,
verbum bonum nec inane
profers, sed equitatis.
Cave canis : o Alane!
sunt divitie mundane
causa nobilitatis.
Hec delentur sero, mane,
perdis has, tunc dico plane :
o miser! Paupertatis
nobilitas celi pane
saginatur; vage, vane,
indigni careatis
hoc dono largitatis.
Dat Deus hoc gratis
in signum nobilitatis.

46.

MARTINUS.

Verba dicunt jam prolata :
duxit creatura nata

ab Adam primordium.
Heu! carnatio turbata,
jam abiminice prostrata,
suffert inproperium.
Invidia toxicata
est ubique seminata;
perpessa naufragium.
Glossam querere parata,
nova novis innovata;
canizat gens per vicium;
finem peto; principium
equum juditium
vix dat atque pium.

47.

JACOBUS.

Horribilis superbia,
invidie primordia,
in celis inceperunt,
cum Lucifer et agmina
altissimo similia,
se fore presumpserunt.
Tunc ille, cum familia,
in Tartara flebilia
de celis corruerunt.
Jam mundi per confinia,
venenum et zizania
heu! proch dolor! creverunt,
que minus patuerunt.
Tempore messis erunt,
sequitur finis, perierunt.

48.

Verba duo sunt in mundo:
meum, tuum, vagabundo.

V. 673 *inproperium*, voor *improperium*, *dedecus*, *convitium*. — V. 679 *canizat*, *canisare*, beteekent *iter flectere*, maer is hier waerschijnlyk een werkwoord van *canis*, *hond*.

Si ista tollerentur
pax vigeret cordis fundo;
quisque diceret : « Habundo, »
omnesque ditarentur.
Vinum gratis sitibundo,
ac frumentum sine pondo,
communia darentur.
Cordis latens in profundo
cupiditas, quam pessundo,
facit ut immuttentur.
Lex, jus, heu! sic delentur!
Quando tollentur
mis, tis, *bona cuncta sequentur.*

49.

Dedit rector creatorum,
dator omnium bonorum,
comune discernendo;
dives, pauper, servus, horum
grex pascatur egenorum,
singulis dividendo.
Cum cupido frangit lorum
amens, talentum sonorum
cuncta degluciendo.
Hinc currit sanguis piorum,
edificia domorum
hinc struuntur, deflendo!
plerisque condolendo!
Casu portendo,
mea sompnia visa legendo.

50.

MARTINUS.

Nomquam non dubitari
prorsus debet tuum fari,
quod ante discussisti?

V. 709 *immuttentur*, voor *immutentur*. — V. 715 *comune*, voor *commune*.

Bona fluunt; sed avari
hiis non possunt saturari;
hinc pauper eguisti,
hinc conflictus sunt amari;
ergo non potest lavari
mens a peccato tristi;
large dudum dominari
solebas, jam depredari
cupide quesisti
et nummos collegisti.
Quod male trusisti,
male perdis, hinc doluisti!

51.

Doce, precor, peroptatum.
Quando cor sit sauciatum
aculeis amoris,
an ocellus cernens gratum?
an cor plagat se prostratum
per faculam ardoris?
Aurum darem ponderatum,
si novissem hujus statum;
edicito quid noris.
Meum cerno, jam afflatum
vi declares, obstucatum;
nam questio valoris
majoris et minoris.
Verbis dulcoris
michi da reversa prioris.

52.

Ut extraneus, ingratus,
rudis, de Frisia natus,
faris, qui non amavit.
Fructus dulcis atque gratus

V. 747 *plagat,* aldus in het Hs., voor *plāgat, plangat.* van *plango.*

venit ex amore latus,
qui rusticum non pavit.
Hoc amore vulneratus
nil hunc juvat ingustatus
amor, quem peroptavit;
cor et oculus gravatus
hinc est pluries cecatus,
solutio probavit.
Dulcis amor stravit
michi cor, mentemque gravavit.

53.

Sevissima discordia
ac perhennis invidia
est inter cor et visum.
Cor visui obprobria
infert : « Per te ad vitia
trahor et in derisum ;
apertus es ad vilia
coram te transeuntia ;
fallor in te confisum.
Te precor claudis hostia
ne captent hostes spolia.
Heu! per te sum divisum,
clamans ad paradisum.
Per te collisum
corpus, cor ad intima visum.

54.

Cor ad oculum.

Proch! terribilis, severe,
mortis estum fero fere,
te propter, et algorem.
Tis me facti quid tedere!

V. 765 *hunc*, dit woord is uitgeschrabd en overschreven, zoo dat slechts de eerste letter *h* leesbaer is gebleven.

Exul fores opto vere,
nec tibi nego favorem;
vincula nulla prevalere
michi possunt, nec nocere;
liberrimum tunc forem.
Velli scribo te debere,
si fas foret; vis placere
mundanis, per fetorem,
cor ducens in errorem.
Ducor in errorem
cor, lucis propter amorem. »

55.

Cordi visus loquebatur :
« sensus tibi, cor, privatur,
o domina regina.
Quid michi calumpniatur?
per me tibi non inflatur
virus neque ruina.
Si oculus diruatur,
ad quid corpus inducatur,
num ruit in labina?
Frustra cor tumultuatur,
contra visum dominatur
sibi velut regina,
nam probat hoc doctrina :
cosmita, divina
cor sapit ut domina.

56.

O domina, considera,
michique prorsus impera
ut tis membris omnibus.
Nemo tibi dat perpera,
fer a te labis vellera

V. 810 *labina* of *lavina, lapsum inferens,* van daer *terra aquosa et mobilis in qua quis labitur.*

sic inpoluta vilibus;
sed cum per me nepharia
cupis, trahis illicita,
consenciendo visibus.
Tu es arundo tenera,
flans varie per aera,
flexa venti flatibus
nobis discordantibus. »
Inconstans animus,
lite cor ac oculus.

57.

Ista lis annichilatur,
quando sibi sic narratur,
censura rationis.
Hac utrique increpatur
et utrique suum datur,
non ea que de bonis;
reum cor ab hac culpatur
quod ut tutrix appellatur
ab hera visionis.
Hoc contingens, sepe datur
quod cor falso infirmatur
visu deceptionis.
En vim divisionis!
cordi culpa datur
oculusque sepe vagatur.
Sit ratio tecum
ne tibi faciat ita; *te cum*
munus et ordo precium,
ne jus suearis et equum.

58.

Ubi possunt hec discerni:
an cor visus hodierni
trahunt, an cor tuitum.
Cum cor velit nephas sperni,
frustra cernunt visus verni;

nichil est demeritum.
Moris constat non moderni
quod per visum solent sterni
cor petens illicitum.
A te visum fac secerni
dum vagatur. An inferni
tendis ad interitum?
Morem vites irritum.
Sit ratio tecum, etc. ut supra.

59.

MARTINUS AD JACOBUM.

Tua ratio clarescit,
licet multis tenebrescit
qui minus edocentur.
Doctus hoc negare nescit :
spiritus semper ardescit
ut homines salventur.
Virtuti dum cor assuescit,
spernens visum, non tabescit;
tunc mala non timentur.
Timor, tremor non accrescit
ubi vita juvenescit.
In chaos cruciemur
qui male moriemur.
Inferno dentur
Dominum qui non reverentur!

60.

JACOBUS.

Dic : si possunt plus prodesse,
seu salubriores esse,
gaze quam paupertates?

V. 864. Deze strofe heeft slechts 13 versen, doch alzoo de vier laetste van het vorig koeplet hierby herhaeld moeten worden, zal ze uit 17 bestaen.

Thezaurisat indefesse
omnis etas; sunt oppresse
jam cuncte largitates.
Ab agello sine messe,
messor, frugem non capesse,
nec ullas ubertates.
Porro gliscunt jam expresse
ut divitie penes se
sint, plures docti vates;
errant, per voluptates,
plebs, *laos*, *abbates;*
referunt pro munere grates.

61.

Supra cathedram Moysi
latitat, sub ypocrisi,
clerus universalis.
Imple jussa que tibi
jejuna dicunt saturi.
Quam foret felix talis
directo agens portui!
Te ducunt sunt peregrini;
es congregant sub alis
ut habundent denarii;
sunt clause manus pauperi.
Non fuit inaudialis
plus eris commensalis!
Fama repleta malis;
cupit es clerus furialis.

62.

Plures necat ista pestis;
saltem vos reperti estis,
sed numero quam rari,
qui voluptuosis festis,

V. 893 *laos*, λαός, populus, turba. — V. 906 *inaudialis*, of *inaudialis*.

vanis, nunquam interestis
sed spernitis ditari.
Membris sectis, a celestis
satellitibus infestis
optastis cruciari ,
martires; sit munda vestis
animarum, ne cum mestis,
necesse sit dampnari,
sed Deum contemplari.
Si vis ditari,
fugas tu nomen avari.

63.

Filius Dei monstravit,
regnaturus et regnavit
cum patre perhenniter;
se nasci humiliavit
ex Maria, quam sacravit,
virgine humaniter,
quem nutrivit et lactavit;
judeus colaphizavit
vituperabiliter.
Paupertas, que se ditavit,
juste celum penetravit,
sustinens pacienter;
huic cede fideliter.
Si facias aliter,
non bene pergis iter.

64.

JACOBUS.

Putas : ganeo, gulosus,
veste splendens, curiosus,
in celo colocatur,
cum Jhesus tam vulnerosus,

V. 916 *a celestis*, aldus in het Hs.

dextero latere corosus
ferro, cruce levatur?
Si Christus tam gloriosus,
capite fuit spinosus,
ut Scriptura testatur,
si vis foret generosus,
sobrius sic ac morosus;
voluptas relinquatur,
aut mens periclitatur.
Quando saginatur
corpus, mens sepe gravatur.

65.

JACOBUS.

Quid inquam de divitiis?
non vexant mentem viciis,
si spernitur abusus;
fugens a veneficiis,
fruens benefitiis,
ab hoste non illusus.
Dives, plenus spurticiis,
a Dei sodalitiis,
se mergitur confusus,
privatus amicitiis
virtutum, et supplitiis
eternis est intrusus,
demoniis incusus.
Permanet exclusus
paradiso, demone trusus.

66.

MARTINUS.

Fando, sic verum fateris.
Artum iter, grave seris

V. 950 *morosus*, dat is *exacte omnia fieri cupiens*. — V. 958 *fugens*, aldus, voor *fugiens*. — V. 961 *spurticiis*, voor *spurcitiis*, *spurcitia*, vuiligheid. — V. 971 *artum*, voor *arctum*.

fertur et incalcatum
scandere, si pauper queris,
ubi metum non vereris,
paradisum beatum.
Vesti nudos, ne moreris;
palam, clam, largus hiis eris;
da datum tibi datum.
Dei templo pie deris,
ut illorsum glorieris
quo semper floret pratum
et agmen est beatum.
Da, Deus, optatum,
corpus quoque glorificatum!

67.

Si sit via sublimata
per quam Jhesus algamata
scandit, est calamitas
si effluant bona data.
Fac, que Deo placent, grata;
pauperi det largitas:
cor et mens humiliata
sit egenis demonstrata
animique pietas.
Hujus verba sunt probata
semper vera, non frustrata,
nos ponat divinitas
hostis extra semitas.
Est bona prosperitas
bona vita tibi, mala vitas.

68.

Vulgi garrulat tumultus
quod, per dominarum vultus,
peccamus cotidie.

V. 979 *templo*, er stond eerst in het Hs. *templa; deris* voor *dederis*. — V. 986 *algamata, algammata, summitates coeli.*

Eva ruit per insultus;
hostis hinc jacet inultus
in lacu miserie.
Homo dicit adhuc multus :
quod per Evam Adam stultus
virus hausit invide,
per quem venit hic singultus
meroris. Dic, ut consultus,
cur in mortis acie
tollumur tis facie?
Christe, tua facie
sacies nos tis melodie.

69.

JACOBUS.

Imponens crimen alii
modum habet ut fatui,
insipiens vocatur.
Videtis mare, pueri
ponentes pedem flumini,
nec dum mare sedatur,
quis undam feret fluvii
in bytalassum pelagi
vehar, corpus mergatur?
Si norim, nephas seculi
et semam, arbitrii
liber non conqueratur,
si sic periclitatur.
Ygnibus uratur
caro, si mens non dominatur.

70.

Quidam autem: « dominarum
visus et arrisus harum
virorum cor furantur. »

V. 1008 *invide,* aldus. — V. 1012 *tollumur,* aldus. — V. 1014 *sacies, saties.*

Peccant tales et non parum;
ni errant, visus earum
viris non dominantur.
Dulcis decor puellarum
plures inficit pulcrarum,
per quem intoxicantur
amatores; si suarum
telum fugerent cararum,
securi preservantur
ny deviis fallantur.
Hamis hamantur :
fatuiqueparumper amantur.

71.

JACOBUS.

Dominarum virtus grata,
igni, vino comparata
per quem mundus letatur.
Gula vino sauciata,
caro foco concremata,
vomit, et hec inflatur.
Amatoris mens prostrata,
sit constanter roborata,
breve circumcidatur,
amor harum prosperatur;
sed ignarus sic hamatur
face non extirpata
amoris, nec sedata.
Fronte capillata
nec ames, nec amoris amata.

72.

Hec est fatalis series :
muliebris maneries
quarumdam infidelis :

V. 1047 *per quem*, lees *per quae*. — V. 1061 *maneries*, manier.

nam rerum intemperies,
vilissima congeries,
in terris et in celis.
Virorum ficta facies
decipere quid facies
puella jacta telis?
Puellam non infities,
vir, falso, nec allicies,
vel inferorum velis
ageris nolis; ve lis!
Parce tuis telis,
deceptor, Amiis sic Amelis.

73.

Adam Eva nonne stravit
mala, malum dum gustavit
paradiso vetitum?
Reor lucrum hinc manavit,
nam se Deus humanavit,
redimendo perditum.
Patri reconciliavit
nos, et nobis demonstravit
liminis introitum.
Res miranda! nam creavit
Virginem, que se lactavit
pro populo traditum
mortis ad interitum.
Sanguine nos pavit
quem dedit explicitum.

74.

Detractricem se fuisse,
dominabus nocuisse
pudeat lingua vana!
Ens omne, quod creavisse
novit Deus, aut fecisse,

V. 1074 *Amiis sic Amelis*, is ons *Amijs en Amelijs* in het meervoud. — V. 1088 *pavit*, aldus, doch dit rijmt niet, misschien moet men *paravit* lezen.

divina vel humana
natura, benedixisse
Mariam, quam genuisse
Christum fides jam sana
credit; gaudet jam cepisse
animas que se ruisse
deflent; fertur vesana
destruxisse prophana.
Infirmum sana
miserum me, pulcra Dyana!

75.

Martinus.

Dominator, es amator
ac virorum terminator,
per verba jam prolata.
Dominarum venerator
ac ipsarum famulator,
sim pro te, Virgo grata;
ex te natus est Salvator;
suxit ubera Creator
noster tua beata;
in te fiam inchoator
dyalogique terminator.
O nimis exaltata,
me juves ad rogata,
ne mens orbata
mea sit tis munere, grata!

TWEEDE BOEK.

1.

Jacobus.

Dormis? dormit tuus sensus?
fare, ne sis reprehensus?

Quid frustra conturbaris,
nil optas nisi census?
voluptatibus succensus,
inermis suffocaris?
Licet tui fore densus
Sluse thesaurus immensus
nil prodest; condempnaris,
in virtutibus accensus,
totus celo sis suspensus,
parumper jam loquaris,
dictare ny juraris.
Dic, cur non faris?
bene tamen dictare probaris.
Dic cur non faris?
me tradere nil meditaris?

2.

MARTINUS.

In Dam fossa tui lecti
sub campanis, et Trajecti
moror, sic seperamur.
Scis plus teduit amplecti
carmen, quo nos cerno plecti?
nam rithmo nil lucramur.
Hinc me sentio deflecti;
sensu, non rithmi recti,
pre tedio privamur.
Tuo cornu nolo pecti,
potero jam vagus flecti!
Dulciflue loquamur
ne forsan irascamur.
Si mutuo famur,
dulci sermone fruamur.

V. 7 *fore*, zeer duidelyk; doch lees *foret*. — V. 20 *seperamur*, lees *separamur*.

3.

Si jam male sum locutus,
ad emendam pergo tutus
volens satisfacere.
Esto, precor, persolutus,
non silebo sicut mutus,
sed paro describere
philosgamos, quis ablutus
sim et perpetim exutus;
rogo Deum propere,
nevo quarum involutus
eram dudum et insutus;
qui philos occidere
vult, mundum destruere.
Mortem diligere
nonne potes fugere?

4.

MARTINUS.

Tis consueti fuit moris
verbum laudis et honoris
ferre mulieribus.
O viri nivei pudoris!
tui dulce famen oris
prorumpens in actibus;
scire vellem quid coloris,
an odii, an amoris,
te traxit stematibus?
sic Martinum, cunctis horis,
agitando quid laboris,
evaderem non gressibus
nec ferri socularibus.
Quere loquor; pauso;
non fugio foribus.

V. 39, in het Hs. *philos gamos; φιλόγαμος, cui gratae sunt nuptiae.* — V. 39 *quis*, voor *queis, quibus.* — V. 56 *stematibus*, voor *stemmatibus.*

5.

En Martine, indagine,
que pulcrior ymagine
ne, vincit in amore,
quod firmamenti mergine
linquo chaos voragine,
me fui fruitore.
De hac miror viragine,
quod inquit textus pagine,
me sinit in ardore,
pro seculi gravamine,
non me suo solamine
salvaret pre languore;
sic crucior dolore
mentis in ardore,
moriens in amoris amore.

6.

Quedam amat, nec amatur,
super omne quod creatur
affectu me non parum!
Amor iste nil laudatur,
sed prior iste appreciatur
flos florum dominarum;
jam cor meum induratur
nec mansuescit, ut cernatur.
Hoc michi fit amarum
dulce verbum quod affatur,
dulcis visus avertatur;
hanc odi, claret clarum,
ut virus viperarum.
Carius est carum,
si pergustatur amarum.

V. 63. Het opschrift *Jacobus,* ontbreekt vóór deze strofe. — V. 66 *mergine,* voor *margine.*

7.

Jacobum me loqui sine :
harum altera ruine
succumbat in conflictu.
Si in me sors medicine
utriusque stet, Martine,
parcendo solo dictu,
una mortem ferat fine,
quam census aurifodine
non redimat ab ictu;
sed nec verum luto line
quam dimittens, mori sine
salute, sine fictu,
Martine, michi dic tu.
Dic michi, Martine,
quam salvat amor sine fine.

8.

MARTINUS.

Nec faris necesse,
Jacobe, cur tam varie
hec questio pulsatur.
Adhereo primarie
dulci, non secundarie.
Cor prima vulneratur,
quamvis cuncta contrarie
venirent, absque carie,
amica redimatur,
dilecta multifarie,
venustaque manerie.
Sed altera tollatur,
ut vilis habeatur.
Questio solvatur :
hec plus, tamen hec adamatur.

V. 102 *line*, aldus.

9.

Glosa fallit, non mentitur
cor, sed ipsi obeditur
velle perficiendo.
Quid Marchisus hinc molitur,
vultum cernens, bene scitur,
limphe se non miscendo?
Os et manus aperitur,
illuc lamentum oritur,
nichil proficiendo;
hic errore sic vincitur,
nec pro nugis reperitur,
historiam legendo,
se morti exponendo,
vitam perdendo ;
sit stultus amor moriendo.

10.

Item Medea ostendit
hoc, thesaurum patris prendit
ac fratrem interficit
pro Jazone. Sic offendit
parentes et floccipendit
regnum, censum projecit.
Tamen, sibi cum intendit,
ratione se defendit,
itinere deficit;
vires, vitam cor expendit,
cavat amor quod accendit;
hoc malum velle fecit
quod ratione prescit.
Velle meum ratione
neco, dampnabile ne sit.

V. 123 *glosa*, *glossa*, *de tong*. — V. 126 *Marchisus*, zou moeten *Narcissus* wezen. In den tekst van Kaussler *Naersins*.

11.

Exempla cerno plurima
hec probare maturima
illam mori debere,
que, per amoris jacula
et cum ardenti facula,
cor spoliat severe.
Montis vallisque agmina
silent, gemmarum fragmina
nitent, sed respondere
nequeunt per probamina.
Vix valent duo stramina,
vel siliquis replere
pilam vilem nil, here.
Discernens vere,
poteris ratione nitere.

12.

Martine mancipiolum,
audax est forte vinculum
quod quis nequit solvere.
Alexander, per gladium
secando, fregit modulum,
cum presumpsit agere.
Me fari sine paululum,
est quasi stultiloquium.
Tu, quasi puer loquere,
equiparans Casletulum
arene soli tantulum.
Dico tuum dicere
me tecum facere
vis verbis; nolo tacere.

V. 154 *maturima*, waerschijnlyk van *maturus*. — V. 172 *modulum*, lees *nodulum*. — V. 181 *tacere*, is een gebrekkig rijm.

13.

Credis verba roborare
ac per nugas inchoare,
sic mecum fabulando.
Si velimus explorare :
Medeam fratrem necare
scimus; se suffocando
Marchisus perit amare;
non est amor violare
verus, nec defraudando;
amor purus se mundare
debet, necnon exstirpare
illecebras plorando,
per clerum approperando.
Hoc sociis mando :
amor est fallax aliquando.

14.

Vetus lege Testamentum,
quid in Novo sit contentum,
Vitam quoque Sanctorum,
quis amoris fert tormentum?
horum per deliramentum,
amans regem celorum,
per amoris supplementum,
dominarum hii conventum
dilexerunt decorum ;
hiis doloris incrementum
velox crescit et non lentum;
sed nichil vitiorum
cor pensat epheborum.
Corda serenorum -
nil proponunt viciorum.

V. 188 *Marchisus,* zoo als v. 126 voor *Narcissus;* dit mael is het by Kaussler *Naersus.*

15.

Vir Sarre fuit Abraham;
Abra cum, per superbiam,
vult heram superare,
ipse dimisit ancillam ;
nec amplius cupit illam,
cor eris adamare.
Decepti per inertiam
sequntur carnem lubricam,
nec formidant peccare.
Nemo peritus eciam
amat, ny per prudentiam.
Hoc possum indagare:
ama, nec hinc tristare!
Noli peccare;
disce pudicus amare.

16.

Si laboret ingenium,
frustra sic desiderium
ny dampnum consequendo;
ac me cara Glicerium,
pre omnibus mortalium,
amet, bene favendo,
ipsi debetur premium,
que me dilexit nimium,
constanter assistendo;
nec illa capat bravium,
amoris levas mentulum
sursum, philaque nendo,
sic me decipiendo.
Hinc me defendo;
dolus est, arcum michi tendo.

V. 229 *Glicerium, Glycerium,* van het grieksch *γλυκέρον, dulce, suave;* een naem of liever voornaem, in onze tael *Zoete, Zoetken.* — V. 235 *capat,* aldus. — V. 235 *levas,* aldus.

17.

Ex quo, Jacop, parvipendis,
vel exempla non perpendis,
ad Bibliam curramus.
Amor, super Adam tendis
vim, sic vincis et ostendis;
hic, Deum quem laudamus,
nos plasmati, pro supplendis
jussis, in custodiendis
illis permaneamus.
Amor, vincis et offendis,
fas, nefasque comprehendis;
ploremus, gaudeamus,
ac velle careamus.
Omnia que volumus,
mala sy sint, non faciamus.

18.

Fortitudoque Samsonis,
Davidis, vel Salamonis,
est contra vim amoris.
Amor iste passionis,
rare consolationis.
Ad premium laboris
sensum mutat malis, bonis.
Regnat amor celsis tronis,
mercedem servitorum
dat; manet cunctis horis;
nequam sisto foris,
sit purus cordis et oris.

19.

Jacop, scis interpretari
verbum *Amor*, atque fari
quid vult significare.

V. 243 *Bibliam*, in het vrouwelyk enkelvoud.

Vim deberes ammirari
tanti verbi sine pari;
sensum enucleare,
ut describunt nobis gnari.
Motus cor facit vagari
et sepius errare.
Ratio tamen dominari
nequit atque principari,
seu motibus obstare.
In medio stare
debes, *ratio dominare.*

20.

Si hoc Amor, extat clare,
certus nolo dubitare,
verbo cedo priori,
verbum volo propalare:
hanc nolo mortem gustare
poli, nec jure fori.
O cor meum! non sanare,
requies nec michi dare,
non mentiar, amori!
Lege, Merland, quis probare,
sensum plene vestigare,
mallem mortis dolori
me dare, quam hanc mori.
Semper amore mori
vero debetur amori.

21.

O quam rudis es, Martine,
intellectu discipline!
nec verum confitere.
Culpas sapientis sine
in exemplar dare spine,
sed Deum revere
dicentem: fuge ruine
morbum; studeas divine

caritati herere.
Juro tibi, o Martine,
cedes michi justo fine,
vel es paganus vere,
aut heresi adherere.
Cede michi propere;
possent tua verba nocere.

22.

Jam perpende quis amorem,
quis invenit ejus florem
prius, ny Deus, amor?
Quidquid fecit per decorem,
hoc dilexit per ardorem,
quem laudat cordis clamor.
Luciferum, vel priorem,
non habeo odio pejorem,
ergo sic malus amor
sedet cahos in fetorem,
per superbie furorem,
hac humilis non hamor
superbus ac insanior.
Non amor extat amor;
rarissimus est amor hamor.

23.

Probat verbum quod legisti:
nichil horum, que fecisti,
odisti, altissime.
Tu, qui cuncta previdisti,
ab eterno prescinisti,
regum potentissime,
misereri decrevisti,
creaturam condidisti
parce benignissime.
Lucifer, qui cecidisti,

V. 331 *prescinisti,* voor *praecinisti.*

ymo flebis, fles, flevisti,
Sathan superbissime,
ablata spe venie;
penetrasse nequis,
ergo cares facie.

24.

Si quis prudens hoc explodit
ipse Deus nullum odit,
quis ergo datur vita?
vel amore qui se rodit
vel furore qui se fodit,
aut subditur? dic ita.
Dico : Deus hunc custodit
qui fidelis et non prodit ;
qui ad centrum cor transfodit
dilecti, per merita,
mercede redimita.
Tucior est vita,
si non sit morte sopita.

25.

Dat cuncta Deus largius,
largissimus ut dominus,
quis egerit, creaturis.
Pro nobis, nichilominus,
cruorem Dei filius
fudit, patet Scripturis.
Amat, ametur dulcius;
nos pascit manna celitus,
e montibus securis.
Nullis adversitatibus
succumbere nos possumus,
si corte, mente puris
vivamus, ut est juris.

V. 340 *nequis*, gebrekkig rijm. — V. 366 *corte*, lees *corde*.

Que sine, telluris
si vivere vis sine curis.

26.

Vere, Jacop; patet clare
quod dixisti; me gravare
novi te interprete;
victum volo me clamare.
Permolestum mis amare,
deturpatum scelere.
In dictis verificare:
rationis egens quare
videor, me judice.
Regnum suum nobis dare
dignetur qui terminare
nequit, mundos crimine
collocet in requie,
eternaque pie
detque frui facie.

DERDE BOEK.

1.

Moneo vos inspecturos
presens scriptum vel lecturos,
sub penis anathematis,
huic nichil addituros;
volo rithmos permansuros;
sin alias vos faciatis,
scitote vos incursuros
iram meam, ac perjuros;
ac me offensum redditis
istud opus derisuros;

scribo sensu carituros
qui me redarguitis.
Discite, vel ruitis
in foveam meritis!

2.

JACOBUS.

Mutuo disputavimus,
res varias tractavimus,
responde questioni :
doce, nam hoc optavimus,
cor, stringere clamavimus,
agnoscere rabboni.
Nos legimus, cantavimus,
Deum nosce spectavimus
summum tocius boni;
hoc verum estimavimus.
Subtiles hoc aravimus
qui experiri proni
hanc musam, cujus toni,
creditur, unisoni
primi, summi quoque doni.

3.

Martin, queris de profundis.
Habitarem maris undis,
volatibus cherubitis,
non valerem verba, fundis
que tu, solvere facundis,
ny pollerem celicis,
cunctis sensibus habundis,
intellectibus fecundis,
nitentibus clericis;
nulla, laus, condigna condis,
cuncta tibi mundans mundis;
servabis hoc, ni desipis,

V. 20 *rabboni; rabo, arrabo*, beteekent pand. — V. 30 *Martin*, aldus.

tis cordis in precordiis.
Afficitur studiis
mens mea nuda tuis.

4.

Moysen audi loquentem :
bestiam montem tangentem
oportet lapidare.
Bestia cunctipotentem
indagans, per cecam mentem,
hec debet vapulare.
Undique queris latentem
me, per rithmum excellentem,
si bonum perscrutare ?
scribis me intelligentem
velut virum sapientem,
te puto blasphemare
me velle ? quero fare,
musa, refer quare,
vel ubi fallit Bukelare;
bestia que tangit
montem, lapidem, ruit ictu.
Hoc quid sit dictu,
Presul sanctissime, *dic tu.*

5.

Jacob nolo conturbari,
vellem me verecundari
si nunquam meminissem.
Tecum volo contemplari,
altum nomen perscrutari
nimis abhorruissem,
propter nostrum ammirari.
Deus nequit indagari,

V. 57 *quero*, aldus. — V. 63 *Presul sanctissime*. Hieruit zou men kunnen opmaken dat Maerlant en Bukelare tot den bisschop van Utrecht, onder den naem van Marten schuilende, deze samenspraek richten. — V. 70 *ammirari*, voor *admirari*.

hoc utique scivissem;
opto sensu doctrinari
quem peccato sauciari
fleo, si potuissem
hoc a te percepissem.
Si mala flevissem,
bene fecisse reperissem.

6.

Ecce, quam admirabile
est et interminabile,
nos Deum confitemur;
nec cepit esse nobile,
super omne laudabile,
hoc merito veremur,
creans omne creabile,
est fari ineffabile
de Deo, sicut remur;
scientie fons, gratie
thesaurus manans facie.
Quid plura? non scrutemur
quid Deus, ut jubemur,
laudes effemur,
servire Deo meditemur.

7.

Celum, thronum considera :
Deus est super omnia,
inter sua creata;
excelsus super sydera,
ac humilis Verbigena;
hoc crede, fide rata,
nam clericorum dogmata
ayunt : nam pharesusya

V. 98 *Verbigena, Verbum, het Woord.* — V. 101 *pharesusya*, in het Hs. in twee woorden : *phares usya. Pharizeare* komt van het hebreeuwsch *phares, divisio* van daer *pharizeus, divisus.*

integritas sed lata;
regnat sua potencia
celo, terra, per maria,
semper immensurata,
nostra fide firmata.
Tis manus armata
det nobis celica prata.

8.

Ultra cuncta dominatur,
possessor rerum credatur,
vigor permanentium;
quidquid est, aut cogitatur,
tenet illud, hoc scrutatur
ens per suum varium;
regens omne quod plasmatur,
nam per ipsum conservatur,
ob suum contrarium,
donec sic perficiatur
et quo tendit largiatur
suum desiderium.
Sic jubet imperium
salvificare pium.

9.

Immensus, ineffabilis
est Deus, inmutabilis,
nulli rey molestus.
Perfectus est et stabilis,
nec pondo ponderabilis,
nec frigus fert, nec estus,
semper infatigabilis;
hospes, nec hospes labilis;
hic ubi dies festus;
hic nunquam irascibilis,
qui semper mirabilis;
de hoc non sum conquestus

qui cunctis dat comestus.
Festus et infestus
viget, et non frigus et estus.

10.

In unum Deum credimus,
quem et tibi, idem colimus
patrem, natum ac flamen;
majus et minus spernimus;
in trinitate cernimus
equalitatis amen.
O perduc nos, quo tendimus!
trinitas, te agnovimus
per fidei juvamen;
si secus intelligimus
et fidem hinc avertimus,
meruimus ploramen
et cahos cruciamen;
illius intramen
Deus obstruat atque foramen.

11.

Increatum patrem damus,
quem ingenitum credamus,
nunquam natum fuisse;
unigenitum clamamus;
natum flamen non negamus
ex istis processisse.
Discamus et doceamus
unum trinum, quem probamus
fide tenus; hoc disce;
firmissime teneamus
fidem, quam nos astruamus,
scrutari contremisce;
ne deris superbisse

V. 139. *tibi*, misschien *ubi*. — V. 151 *intramen*, voor *ingang*.

plurima scivisse.
Prodest medium tenuisse.

12.

Audi verba oris mei :
permanentis veri Dei
nil prius aut posterius.
Fons origo detur ei
omnis existensis rey,
quo bono nichil melius.
Ratus finis nostre spei
atque clavis est fidei;
qui trinitatis medius,
amor est mundiciei,
saciei, requiei;
patris natique spiritus
cum istis individuus.
Septenum munus
das; *hii tres sunt Deus unus.*

13.

Quicumque velit facere
quid, in se debet sapere
tripharium respectum.
Rem adeat quam capere
velit, sive contingere,
vel ceptum est neglectum;
velle debet, insistere
scire, posseque poscere
an opus indirectum.
Radicitus qui tangere
scit nucem, hanc vel frangere
novit per intellectum;
unum trinum perfectum;

V. 174 *Ratus,* lees Natus, zooals het eerst in het Hs. stond, doch de *n* is uitgeschrabd, en daer voor eene *r.* gesteld. — V. 178 *saciei*, voor *satiei*, van *saties*, *satietas*.

hinc intellectum
tribus hiis, tu, collige rectum!

14.

Hic Deus, de quo scribimus,
celum movet, ut legimus,
ac omne quod movetur.
In quo semper quiescimus,
immobilem hunc credimus,
a motu non ledetur;
est ubi fuit dominus;
in Deo majus, nec minus,
sui juris habetur.
Per istum omnes vivimus,
habundat quid consumimus,
omnis locus impletur
per hunc, qui dominetur.
Omnis ditetur
qui querit eum, sacietur!

15.

Locus Deum non concludit,
neque tempus hunc contrudit
in sua deitate.
Locum tempus hic effudit,
annos, dies sic erudit
in circularitate.
Fabricator cuncta cudit,
omnis ars coram se ludit
in sua facultate.
Violentum hunc non trudit
tusus ipse, quid tutudit,
sua benignitate,
vel profunditate,
manens eternitate.
Ergo deitate
variabile vel variare.

16.

Est vita nostra hodie
ac heri, cui mergere
oportet terminatum;
sed de Deo astruere,
eterne permanentie;
vult clerus, per effatum,
hunc sine fine vivere,
audemus firme dicere :
per ejus interminatum,
intuitu presentie
ac ejus prescientie;
stat omne, quod creatum.
Per donum gratum,
regit omnia per dominatum

Hic Deus, de quo scribimus,
celum movet, ut legimus,
ac omne quod movetur. — Ut supra.
Nunc semper detur
sibi vivere, non morietur.

17.

MARTINUS.

Noli queri tuis tonis :
unus est tribus personis,
unde filogisamus.
Par, partans cunctis bonis,
regnans, regnat celsis thronis,
quem trinum predicamus.
Fidei, non rationis
argumentis crede pronis.
De quis non dubitamus,
qua mercede? quibus donis?

V. 250 *filogisamus,* aldus, van het grieksch afgeleid; zoo zegt men in die tael φιλογυμναστέω, *cupidus sum exercitationum; studiose exerceor.*

digni sumus aut coronis,
quod cernimus credamus?
Responsum expectamus.
Sepe quod optamus,
spesque fidesque, damus.

18.

Jam tuor ab initio :
subtilius ingenio
hoc verbum non audivi.
Saltem credendo sapio,
scirem fidere scrutinio,
abyssum sed nequivi,
nam fidei probatio
est amoris attractatio,
quam corde sepelivi;
in celi viridario
omnes letemur premio.
Responsum concupivi,
si placet quod petivi.
Desine quod divi
sensus scrutamine privi.

19.

In patre, nato, flamine
stat fides mis firmissime,
radicitus fundata.
Unus Deus cognomine
extat, hinc nolo cedere,
morte non formidata;
cedo, michi carissime,
qualiter est humilime
Deitas incarnata;
post natus est ex Virgine
Deus homo, verissime,
deitate servata

V. 263 *tuor*, aldus; zoo zegt men ook *tuo*, voor *tueor*.

sub carne fibulata.
Virgo, Dei grata
genitrix, est inviolata.

20.

Ad impetrandum gratiam
efflagitemus Mariam,
concepit et peperit
celestem alimoniam
cuncta pascentem, quoniam
Ysaias prescivit.
Hinc laudamus hanc dominam;
expurget cordis aream
qui magna sibi fecit,
exstirpet et sysaniam
ex cordis agro variam,
quam Sathanas consccvit
in tritico, quod crevit.
In cosmos flevit,
hoc sprevit, *quod redolevit.*

21.

MARTINUS.

Semper malorum principis
fuit ita horribilis
ruina Luciferi;
nam ex choris angelicis
ruerunt in tartareis
portis mortis inferi.
Dignitas magna plasmatis
extat humani generis.
Serves jussa Domini
fruitione luminis,
eterni fruens muneris,

V. 304 *conscevit*, voor *consevit*, *conserere*, zaeijen. — V. 306 *cosmos*, *κόσμος*, *mundus*.

para Jhesu nomini.
Gratia sit Domini
nobiscum, tempore in omni.

22.

Dolens de sua ruina,
pelle tectus serpentina,
multiformis prodator;
Adam fallit ars lupina
pomo; mox lege divina
plasma dampnat conditor;
fraus suggescit feminina,
Adam labit in labina,
hinc se jactat proditor;
sic nos privat medicina
celesti, pro culpe spina,
animarum perditor,
infernorum janitor.
Esto, quesitor,
gregis errantis redemitor.

23.

Filio Dei vidente
nos deceptor carne, mente,
Sathane dementia,
sinu matris prodiente,
in Mariam descendente,
salvavit clementia;
ejus alvo tumescente,
absque pondere premente,
gestat plena gratia;
Jhesum lactans de torrente,
bibit uber, quo regente
celum, terram, maria.

V. 324 *prodator,* aldus, misschien moet het insgelyks *proditor* zijn, zoo als v. 330. — V. 328 *suggescit* voor *suggessit.* — V. 338 *deceptor,* waerschijnlyk *deceptos* te lezen.

Munera dans varia
natus fuit ille Maria.

24.

In cujus aula dominus,
Verbum patris et filius,
totus inhabitavit.
Cum patre, nichilominus,
semper mansisse credimus,
quo mens non hesitavit;
hunc filium agnovimus
ac Christum intelligimus,
quem Virgo gravavit;
assumpsit hic servulius
nostrum corpus humilius
qui omnia creavit.
Sponte sua lavit
nos sanguine, quos reparavit.

25.

O dominator, Domine,
rex regum potentissime,
pater in deitate!
fili, assumpto homine,
es patre minor nomine,
tua nativitate.
Athanatos es, agye
in usya, uranice
cleos; sic credo late.
Tuum corpus passibile,
palpabile, visibile
fuit humanitate
mortis acerbitate.
Huic, pater et nate,
tibi, flamen, gloria late.

V. 360 *servulius*, aldus, voor *servilius.* — V. 371-373 zijn grieksch : *athanatos*, ἀθάνατος, onsterflyk; — ἅγιος, *sanctus;* — in *usya*, οὐσία, *essentia*, *natura*, *substantia;* — *uranice*, — οὐρανόθε, *in excelsis;* — κλέος en κλεῖος, *gloria.*

26.

Circumcisus, baptisatus,
et a Zathana temptatus
es, Jhesus, humanitus;
captus, vinctus, flagellatus,
consputus et perforatus,
crucifixus, mortuus,
ad inferna mox delatus;
quo fulgente sit letatus
lymbo; sacer cuneus!
evax! ny mirum laudatus
ab hiis, cum triumphus datus,
vincit pravos spiritus,
pandens suis exitus.
Non est oblitus
justos, justis bene scitus.

27.

Hunc suscitavit deytas
ex mortuis humanitas,
quam sumpsit de Virgine;
surrexit, Deo gratias!
consolari miserias
quas vidit in homine.
Sic Deus homo, veritas,
patris divina claritas,
latet carius onere;
cujus si sit rigiditas
aut sensus contrarietas,
sacrosancte pagine
peribit gravamine.
Firmiter ista tene:
vives spe, mente fideque.

28.

Ascendit hinc ad superos,
quid ammiramini, o vos!
ad sui patris dexteram;

unde celi dulcis ros,
semper rorans super nos
servantes disciplinam.
Venturus est ad populos,
judicans vivos, mortuos,
ac Sathane ruinam;
solem, lunam clarifluos
suos linquentes radios,
lustrans aurifodinam,
fece purgans et scoriam,
flans igne limpham aridam,
vindictam per divinam.
Valde repentinam
queramus ob hinc medicinam.

29.

Licet celos hinc conscendit,
caris suis hic rependit
carnem, quoque sanguinem;
hoc sacerdos apprehendit
libando, tunc non offendit,
si digne per seriem.
Solvat vincula que tetendit,
arcum sibi, non descendit
in terram fuliginem;
gustem corpus quod pependit,
hostem trudat qui succendit
nos luxu per rabiem,
indulgens malitiem.
Luminis et saciem,
pande michi faciem.

30.

Jhesu Christi lateribus
ac ipsius vulneribus,
emanare ceperunt
sacramenta, humilibus
passionis temporibus,

quos crimine laverunt.
Jam fidem racionibus
discussi, mîs pro viribus.
Sancti qui crediderunt;
hiis fidem perhibentibus
et nunquam hesitantibus,
merces quam meruerunt;
nam fine salvi erunt.
Qui bona fecerunt,
gaudia multa ferunt.

31.

JACOBUS.

Pulcre faris et decenter;
responde jam expedienter
de persona spiritus,
mea fides ut ferventer
ad ipsum scandat libenter
qui donorum dominus;
nam de patre reverenter,
ac de filio prudenter
modulum percepimus;
hinc laudant indesinenter
omnes sancti congruenter,
qui det tibi largius
frui dono celitus.
Summus adest alitus,
sis dono mente potitus.

32.

Martine, docet Scriptura :
unus Deus ac natura
constant hii tres utique
equemagni; mente pura,
crede, fares, nec sit cura,
constant sine tempore ;
patris natique figura
hinc procedit ignitura ,

septiformis gracie.
Pura deitas, quid plura?
pauca fari res secura
nam satis est hodie.
Contemplando pie
verissima dona sophye.

33.

Qui dicitur paraclitus,
hiis spiritu pauperibus
quos docet jocumdari.
Hic fertur cordis jubilus,
in tribulationibus
dignatur consolari.
O quam felicem credimus
hujus qui rore spiritus
posset inebriari!
tunc foret Deo proximus,
nec tempestas, nec gladius
hunc ledit, intoxicari
nequit, nec mens gravari.
Flamen adorari,
vult mundo corde vocari.

34.

Donum patris et filii,
thesaurus roris celici,
fons vite perpetue.
Hinc gustans hausti modici
nollet gazas periculi;
pungentes has metue.
Cuncta que dantur homini,
possident reges domini,
non valent comparamine
hujus. Jhesu, sub lapide
pausans, nos dono refove
qui sumus famelici,
gementes valde lugubri.

Fac simus pleni;
Spiritus alme, veni.

35.

Tu, patris es dilectio,
caritas ac refectio,
quo pausat sancta trinitas;
prophetarum instructio
ac verbi incarnatio,
te palam fit, o caritas!
Non fuit a principio
mundi, natus in gyrrulo;
quis salvus, ny tu facias?
O spiritales unctio!
languet, tabescit bonitas,
tibi laudes et gracias.
Hoc qui nos sacias,
munere perficias.

36.

Tu, instinctu docuisti
apostolos, quos imbuisti,
effari linguis variis;
martires confortavisti,
quorum solamen fuisti,
tormentis et exiliis.
Funde lumen mundo tristi,
cecos corde quos vidisti
illustrans beneficiis;
frigus, calidum, fecisti,
tua veste nos vestisti.
In celi fastagiis
fruamur plenis gaudiis.
Donis almifluis
auxiliare tuis.

V. 525 *spiritales*, aldus. — V. 528 *sacias*, voor *satias*. — V. 541 *fastagiis*, voor *fastigiis*.

37.

Silent, vilentque omnes
verba, vires et sermones,
scrutando per ingenium.
Quamlibet personam pones
Deum esse, Deum sones,
in qualibet harum trium.
Unus trinus, nobis dones
graciam, nosque corones
post hujus vite terminum.
Tibi sint confusiones
non credenti; passiones
te trahent in interitum
tis anime post exitum.
Hic vite speculum
bene cernitur atque periculum.

38.

Si qui forent, inter gentes,
fidei contradicentes,
digni confusione,
inter faces comburentes,
cum dyabolo lugentes,
pereant talione.
Purga nostras, Jhesu, mentes
leti tenebris sedentes;
ac perfruitione
Deitatis concernentes,
ne tormentis simus flentes;
nos salva, Jhesu bone,
participes corone.
O Deus altissime,
prope te nos ethere pone!

V. 545 *vilent*, een werkwoord, zoo veel als *niet bekwaem zijn*. — V. 567 *leti*, de voorlaetste letter van dit woord is met rooden inkt eenigszins onleesbaer gemaekt. Misschien moet het *leva*, voor *laeva*, *ter linker hand*, of wel *Lethe*, voor *de hel* zijn.

39.

Amen, Jacob, Merlandinus
diceris, ego Martinus
te nimis molestavi;
hoc legendo sum divinus,
non a fide peregrinus,
indulge si erravi;
supplex oro tis vicinus,
ne condempner jam supinus,
hoc qui translatavi,
ex quo rithmus fit latinus;
sed suscipiat nos sinus
Abrahe, quod rogavi.
Amen do, suavi
modulo prestante sua vi.

Explicit Martinus, latine translatus a Johanne Bukelare, presbytero.

Terwijl dit werk van Jan Bukelare ter pers lag, werd ik indachtig dat Mone (1838) (1), reeds had doen opmerken dat Sanderus, in zyne *Bibliotheca Belgica manuscripta*, gewag maekt van eene latijnsche vertaling van den Wapene-Martijn, als ten tyde van dien geleerde (1641), bestaende onder de handschriften, welke de kanonik Denis de Villers, ten jare 1620 gestorven, by testament aen het Kapittel der Hoofdkerk van Doornijk bezettede.

Ik sla het beroepen boek van Sanderus open (2) en vind daerin, op de lijst der handschriften door de Villers nagelaten, het volgende, dat ik met de schrijf- of drukfouten hier overneem :

(1) *Uebersicht*, bl. 346.
(2) I, bl 222.

Annales Hannoniae magistri Jacobi de Guisia. Prima pars.

Declaratio Proprietatum quarundam regionum in diversis locis ultra mare situatarum, per Ludolphum parochialis ecclesiae in Syrchem (lees *Suchen*) rectorem.

Dialogus inter Jacobum de Nierland (aldus), *flandrensem, et Martinum, trajectensem, translatus de flamingo in latinum per Joannem Putselaere* (aldus), *presbyterum.* Sunt rhythmi, materia moralis.

Statuta papalia in Officiis Divinis, et chronographica quaedam.

Deze stukken worden, zoo als men ziet, door Sanderus afzonderlyk opgegeven, en uit dien hoofde zou men wellicht hebben kunnen vermoeden dat die traktaten vier verschillende handschriften uitmaekten; doch daer juist dit alles te samen, en omtrent in de zelfde volgorde voorkomt in den Codex van Bergen, blijkt het genoegzaem dat het handschrift hetwelk ik ter myner beschikking had, het zelfde is als dat hetwelk vroeger aen den kanonik de Villers (1) en, na dezen, aen het Kapittel te Doornijk toebehoorde. In der daed men leest daerin, achter de chronijk van Jacques de Guise, en onder de stukken waervan ik boven niet meende te moeten spreken : *Incipit declaratio proprietatum quarumdam regionum in diversis locis situatarum ultra mare* (2), en nog een weinig verder : *Sequuntur statuta papalia in Officiis Divinis, et quedam alia utilia.* Hier achter volgt de Wapene-Martijn.

---

(1) Behalve de namen van twee der vroegste eigenaers dezes handschrift, welke uitgeschrabd zijn, ziet men nog op het eerste blad het handteeken van zekeren Jan Posteau (*Jois Posteau*), die blykends het schrift, in de zestiende ceuw leefde.

(2) Hiervoren bl. 117, heb ik van deze *Declaratio*, als voor ons zonder belang zijnde, niet gesproken. By eene nadere inzage van het handschrift is het my gebleken dat de chronijk van Jacques De Guise op bl. 185 recto eindigt en daer bl. 185 verso, en bl. 186 en 187 recto en verso, onbeschreven zijn gebleven, begint deze *Declaratio* slechts op bl. 188 recto.

Verder moet alle twyfel hier omtrent verdwynen, wanneer men nagaet dat ook wezenlyk de handschriften der Hoofdkerk van Doornijk naer Bergen werden overgebracht. Het Kapittel van eerstgenoemde stad bleef in het ongestoord bezit zyner bibliotheek tot aen den inval der Franschen. Doch alsdan hadden de kanonikken het een en ander gevlucht of weggestoken, maer al het overige werd in beslag genomen, en toen men in 1794, te Bergen, eene *École centrale* stichtte, naer die stad, de hoofdplaets van het voormalig *Département de Jemmapes*, overgevoerd (2).

Uit dit alles volgt dat de Codex, die te Gent in 1453 geschreven werd, zich reeds in 1620 te Doornijk bevond, en aldaer bewaerd bleef tot in 1794, wanneer hy naer Bergen overkwam, alwaer hy thands nog berustende is.

Eer ik van deze latijnsche vertaling van onzen Wapene-Martijn afscheide, denk ik hier ten slotte nog te moeten aenstippen, dat in het handschrift, noch het begin van het tweede, noch dat van het derde boek worden aengewezen. De eerste strofe van elk dezer volgt dadelyk op de laetste van het vorige, zonder dat er eenig grooter opschrift, zelfs niet eene aenvangsletter voorkomt, of eenige tusschenruimte bestaet. Ik heb dus de verdeeling naer den nederlandschen tekst gemaekt.

---

(2) Men zie DEFLINNE, *Notice historique sur la Bibliothèque publique de Tournay.* Brux., 1828. in-12, bl. 15.

NUMISMATIEK.

I. De Munt te Aelst, in 1162.

Allen die zich met de penningkunde bezig houden, weten dat er oudtijds te Aelst eene Munt bestaen heeft, waerin tydens de regering van Margaretha van Constantinopelen, van Gui van Dampierre, van Robrecht van Bethune en van Lodewijk van Nevers veel geld geslagen werd. In de laetste jaren heeft men nog kleine deniers ontdekt, waervan de voorzyde het borstbeeld van eenen gewapenden man, met den naem ARNOT draegt en op de keerzyde het woord A.L.O.S.T. te lezen staet. Dat deze laetste tot eene hooge oudheid opklimmen, is men het eens (1). De heer Gaillard brengt ze tot de twaelfde eeuw terug, en, hy is van gevoelen, zonder daerop echter te drukken, dat die kleine stukjens van vóór den tijd van Philips van den Elzas (1168-1191) dagteekenen. Volgens andere muntkenners zouden ze slechts tot de regering van Johanna van Constantinopelen behooren (2). In allen gevalle is het stellig dat ze te Aelst geslagen werden.

---

(1) Men zie GAILLARD, *Recherches sur les monnaies des Comtes de Flandre*. Gand, 1852, in-4°, bl. 40 en 60.

(2) *Jaarboeckskken voor* 1854, *uitgegeven door het* Taalminnend Genootschap. Gent, bl. 31.

Het is slechts ten jare 1166, toen de graef van Vlaenderen, Dierk van den Elzas, nog leefde, dat door de dood van den laetsten heer van Aelst, insgelyks Dierk genaemd, dat land aen het graefschap verviel (1). De zoon en opvolger van graef Dierk, Philips van den Elzas, stelde zich in het volle bezit van die nieuwe landstreek, welke sedert dien, altijd met de vorstelyke kroon vereenigd bleef.

Uit bovengemelde gissing van den heer Gaillard zou volgen dat er te Aelst, reeds onder de vroegere heeren, en vóór dat deze stad aen Vlaenderen kwam, geld gemunt werd. Tot staving hiervan kan ik aenhalen de melding van zekeren Walter, zoon van Dierk van Rothen, munter of liever muntmeester van Aelst, die men als getuigen ziet optreden in eene charter der oude abdy van St.-Pieters, te Gent, in het jaer 1162. Het luidt immers aldaer : *Theoderico de Rothen, Waltero filio ejusdem..... monetario de Alst* (2).

Nadere opzoekingen zullen hier omtrent waerschijnlyk nog wel iets meerder doen ontdekken.

II. De Munt te Waelhem, in 1421.

Waelhem is een nog al aenzienlyk dorp der provincie Antwerpen, dat heden eene bevolking van ruim duizend zielen

---

(1) Duchesne, *Hist. généalog. des Maisons de Guines, d'Ardres, de Gand, etc.* Paris, 1631, in-folio. Preuves, bl. 225-229. — Warnkoenig, *Hist. de Flandre*, I, bl. 202.

(2) Vande Putte, *Annales abbatiae Sancti-Petri Blandiniensis.* Gand, 1842, in-4°, bl. 133.

heeft. Het ligt op eene uer afstands van Mechelen, op den weg naer Antwerpen, en wordt door de Nethe bespoeld. Waelhem was in vroege eeuwen het eigendom der Berthouden, heeren van Mechelen. Dit edel geslacht stierf uit in Catharina, dochter van Hendrik Berthout, verwekt by Margaretha van Wesemael, welke laetste afstammelinge de heerlykheid Waelhem, in 1355, ten huwelyk bracht aen haren echtgenoot Dierk van Hoorn, heer van Perwez. Deze had insgelyks slechts eene dochter met name Maria, die met Jan Stuart, graef van Marr en Yerniac, huwde. Maria weduwe geworden zijnde, verpandde Waelhem aen Anthonis, hertog van Braband, wiens zoon, Jan IV, die heerlykheid, benevens die van Gaesbeeck, Duffel, Assche, enz., aen zynen broeder Philips, graef van St-Pol afstond, die, schijnt het, tot aen zyne dood in dit bezit bleef. De gravin van Marr bekwam later op nieuw Waelhem terug, en eindelyk verviel het aen het geslacht van Merode, aen welk het nog in de vorige eeuw toebehoorde (1).

Het schijnt dat Waelhem reeds sedert de eerste helft der dertiende eeuw als gemeente of als vryheid met eigen schependom bestond, en dat het in de vijftiende eeuw meer dan twee duizend inwooners telde; doch het werd ten jare 1458 (volgends anderen in 1463), door eenen verschrikkelyken brand, die twee honderd huizen verslond, geteisterd. Ook, by den inval in Braband, in 1543, van den geduchten gelderschen veldheer Marten van Rossem, werd het grootendeels uitgeplunderd en verwoest.

Zie daer het voornaemste, dat men over Waelhem aengeteekend vindt. Voor de geschiedenis echter van het muntwezen in het aloude hertogdom Braband, levert ook dit dorp eenig belang. Er

(1) Van Ghestel, *Historia sacra et profana archiepiscopatus Mechlinin.* I, 133. — Wauters, *Histoire des environs de Bruxelles*, bl. 659.

werd immers aldaer gedurende een of twee jaren geld geslagen. Zie hier hoe dit toekwam. Jan de Vierde leefde niet alleen in onvrede met zyne gemalin, Jacoba van Beijeren, maer hy was ook met zyne onderzaten in twist geraekt, zoodanig dat de Staten van Braband weigerden aen hem te gehoorzamen en in eene byeenkomst te Vilvoorden, op den 28en november 1420 gehouden, het ruwaertschap van het hertogdom aen Philips, graef van St-Pol, broeder van Jan IV, opdroegen. Gedurende eenen geruimen tijd ontkende men alle gezag aen den hertog en de ruwaert oefende het hooge staetsbestuer uit; doch in de eerste maenden van 1422 werd er tusschen Jan IV, Philips van St-Pol en de Staten een verzoeningsverdrag gesloten, waerby deze van zijn ruwaertschap, mids een pensioen van twintig duizend gouden kroonen, afzag, en gene in zyne vorige macht hersteld werd (1).

Het is tydens den korten tijd dat Philips van St-Pol het ruwaertschap bekleedde (2), dat hy in de heerlykheid Waelhem, die hem, zoo als wy boven zagen, door zynen broeder Jan IV was afgestaen, geld deed slagen, hetwelk bestemd was om in Braband in omloop gebracht te worden.

Sedert ettelyke jaren ben ik in het bezit van een stuk, gedagteekend 4 january 1423, dat het bestaen eener Munt te Waelhem, korten tijd te voren, ten volle bevestigt. Het is namelyk eene akte waerby de schepenen dier gemeente getuigen dat zekere Jan Uter Helecht, anders gezeid Vander Borch, aen Hendrik Droegbosch, wardein der Munt, die de hertog Philips van St-Pol aldaer had, eene som betaelde, welke hy Jan Uter Helecht gewaerborgd had voor zekeren Jan d'Arras, en die deze by het sluiten dier Munt schuldig was gebleven.

---

(1) Divaei, *Rerum Brabantic.* libri XX. Antv., 1610, in-4°, bl. 228 en 232.

(2) In de *Revue de la numismatique Belge*, 2e série, Tome IV bl. 195, wordt zeer verkeerdelyk gezegd : *Philippe de Saint Pol a frappé monnaie à Waelhem* pendant les sept années *qu'il fut ruwart ou gouverneur du duché de Brabant-Limbourg.*

Die schepenenbrief luidt als volgt :

Wij Scepenen vander Vryheyt van Walem ghemeynlic saluyt, met kennessen der waerheyt. Wij doen te wetene allen lieden hoe dat wij versocht sijn van enen Janne Uter Helecht, anders gheheeten Vander Borch, omme der witteghen waerheyt gherecht ghetughe te ghevene, midsgaders eenen sommen van sessentachentich pont groeten, drie scellinghe ende eenen penninc, die de voers. Jan Vander Borch overgheleegt heeft ende betaelt Heynrich Droegbosch, waerdeyn ons Ghenadichs Heeren van Sympol, van siinder Munten toet Walem, als van borchtochten daer de voers. Jan Vander Borch vore bleven was voer Janne d'Arras, den muntmeester vander selver munten ons Ghenadichs Heeren voergh., ende de voers. Jan d'Arras den coeplieden sculdich bleve was, doen de Munte ghesloten wert, met meer anderen costen daer toe dienende. Ende wat wij scepenen voergh. aldus versocht sijn vanden voers. Janne Vander Borch, ende daer by ende mede ghestaen hebben ende de voers. somme hebben syen betalen, als voreghenoemt staet. Soe hebben wij Scepenen voergh. t' oirconden, dese lettere bezeghelt met onsen ghemeynen zegle in ghetughenessen der waerheit. Ghedaen int jaer Ons Heeren, doen men screef M°CCCC° ende drie en twijntich, den vierden dach in Januario, na costume sHoefs van Camerike.

Origineel op parkement. De zegel die aen dubbelen staert hing, is verloren gegaen.

Uit deze akte blijkt het dat men den 4^{en} january 1423 (1424) in de Munt van Waelhem, reeds sedert eenen geruimen tijd niet meer werkte. Men spreekt immers van het voorledene : *doen de Munte ghesloten wert*. Ongetwyfeld had Philips van St-Pol, by het afleggen zijns ruwaertschaps, in de eerste maenden van 1422, ook opgehouden geld in Braband in omloop te brengen.

De verzamelaers onzer vaderlandsche munten kennen of bezitten vier onderscheidene zilveren stukken van Philips van St-Pol, die men met zekerheid mag beschouwen als te Waelhem geslagen zijnde. Alle deze, alhoewel genoegzaem bekend, treft men toch zeer weinig aen, en dat laet zich licht verklaren wanneer men in aenmerking neemt dat de toestand van zaken, tydens welken

ze vervaerdigd werden, slechts één of anderhalf jaer geduerd heeft.

Deze vier zilveren stukken van Philips van St-Pol komen in het belangrijk werk van professor Vander Chijs over de munten van Braband (1), niet voor, maer men vindt ze beschreven en afgebeeld in de *Revue de la Numismatique Belge* (2), alwaer men tevens eenige andere byzonderheden omtrent het bestaen der Munt te Waelhem kan lezen.

Willem Van Haecht.

In eenen kataloog van oude en nieuwe boeken, die in de maend Mei 1853, by den boekhandelaer Fidelis Butsch, te Augsburg, voor handen waren, leest men bl. 125 : *Die vijf claechliederen Jeremie over Jerusalem ende dlandt Juda* (p[r] *Haecht?*) *tHantwerpen*, 1578, *in*-8°. — Willem Van Haecht, die factor was van de antwerpsche Kamer van Rhetorika *de Violieren*, wordt door Willems (3) en door Witsen Geysbeek (4), onder de nederlandsche dichters opgenoemd. Deze schryvers hebben echter van dit werk geen gewag gemaekt. De opsteller van beroepen kataloog stelt een vraegteeken by zyne toeëigening dezer *Claechliederen* aen Van Haecht, waerschijnlyk omdat de dichter, zoo als hy insgelyks deed voor zyne by Willems opgegevene *Dry lamentatien oft beclaghinghen*, slechts met de eerste letteren van zynen naem W. V. H., teekende. Dit laetste werk, dat in 1567 gedrukt werd, schijnt van den zelfden aerd te zijn als het andere.

(1) *De Munten der voormalige hertogdommen Braband en Limburg*. Haarlem, 1851, in-4°.

(2) 2me série, tome IV, (1854) bl. 182-199 en plaet XII.

(3) *Verhandeling*, D. I, bl. 256.

(4) *Woordenboek*, D. III, bl. 1.

NEDERLANDSCHE VOORNAMEN.

Willems, wiens *Belgisch Museum* eene allerrijkste bron is voor alwie zich ernstig op de studie onzer tael en letterkunde wil toeleggen, nam in het vijfde deel (1), twee nog al uitgebreide lijsten op van oude voornamen, de eene in het nederlandsch, de andere in het friesch. Hy ontleende beide aen een verkort *Rituale Romanum*, te Amsterdam in 1726 gedrukt, en hy trok verder de aendacht op het *Colophon propria hominum... nomina explicans*, voorkomende achter de derde uitgave van Kiliaens kostbaer *Etymologicum*, die te Antwerpen, by Plantijn, in 1599, verscheen (2).

De bekende geschiedschryver en taelkundige Pontus de Heuiter, in zijn werk de *Veterum ac sui saeculi Belgio*, dat hy ten jare 1599 (3) voltooide, had zich insgelyks met onze oude duitsche namen en voornamen bezig gehouden. Hy geeft er meer dan vijf honderd op, waervan hy de beteekenis of de afleiding aenwijst.

---

(1) 1841, bl. 388-423.

(2) Achter den eersten druk van Kiliaens woordenboek, die te Antwerpen, in 1574, by de weduwe en erfgenamen van Jan Steelsius, van de pers kwam, bestaet dat *colophon* of aenhangsel van voornamen, niet. Of het in de tweede uitgave te vinden is, weet ik niet; deze heb ik immers nooit gezien en ik kan zelfs niet eens opgeven wanneer, noch by wien ze in het licht kwam. Ook de eerste druk van 1574, is als eene hooge zeldzaemheid te beschouwen, waervan het eenig my bekende exemplaer, in mijn bezit is.

(3) zie Ponti Heuteri, *Opera historica omnia* Lov., 1649, in-fol.

Willems maekt hier geen gewag van. Ook bleef aen dezen geleerde onbekend, schijnt het, eene opgave van *Vercorte nederlandtsche namen met de latijnsche in 't geheel, om daer uyt sijnen patroon te vinden*, opgenomen in de vertaling van de *Generale Legende der Heylighen* van Ribadineira, door pater Rosweydus (1). Waerschijnlyk mag men dit als het werk van laetstgenoemden geleerden jesuiet beschouwen. Alhoewel deze lijst niet zoo groot is als die welke door Willems werd medegedeeld, heb ik gedacht ze hier te mogen laten herdrukken, omdat ze talryke voornamen bevat, die op de andere niet worden opgegeven of omdat deze soms anders verklaerd worden.

Het ware wenschelyk dat iemand zich de moeite gave al wat er reeds over onze voornamen byeengebracht is, samen te trekken, aen een kritisch onderzoek te onderwerpen, en naging in hoeverre deze of gene voornaem als van oudduitschen, voorchristenen tijd, te houden zy, of wel als uit latijnsche namen van heiligen in het nederlandsch overgebracht, moet beschouwd worden. Zulke studie zou, zoo voor de wetenschap onzer geschiedenis, in het algemeen, als voor die der tael, in het byzonder, van groot belang zijn.

Kende iemand de voornamen niet, die in het gedicht *Van dat die liede sijn gherne geheten joncfrou*, dat wy hier boven mededeelen (2), voorkomen :

Heile, Griete, Lise oft Calle.

---

(1) *Generale Legende der Heylighen met het leven Jesu Christi ende Marie.* Antw. Hieron. Verdussen, 1619, één deel in-fol. — of Antw. Hend. en Cornel. Verdussen, 1711, *den sevensten druck*, twee deelen in-fol. In de eerste dezer uitgave staen deze namen vooraen in het boek, in de andere zijn ze aen het einde van het tweede deel te vinden. — By vergelyking der lijsten in de twee uitgaven der *Legende*, die ik te myner beschikking had, is het my gebleken, dat ze hier en daer eenigszins verschillen. De eene heeft soms eenen naem meer, soms eenen naem minder dan de andere; ik heb hier dit alles te samen gesmolten.

(2) Bl. 76.

dan zou hy daervoor op de lijst, die wy hier inlasschen, kunnen zien dat deze als verkortingen gehouden worden van Helena of Heilwigis, Margaretha, Elizabeth en Catharina.

In een ander door ons medegedeeld stuk *Vander Taverne* (1), is er een vers dat zich moeijelyk laet verklaren :

Soudi vermanen onser moeder, goort?

Is dat *goort* een schimpwoord of is het de verder opgegeven voornaem *Guert, Godefridus?* Op eene der lijsten door Willems herdrukt is *Geurt, Gaugericus,* en op de andere, de friesche, is *Goert, Gordianus.*

Ook onze eigen- of geslachtsnamen zouden verdienen breedvoerig behandeld te worden. De Heeren Mone (2) en De Saint-Genois (3) hebben hier omtrent reeds belangryke wenken gegeven, doch de door hun geleverde bydragen zouden op eene aenzienlyke wyze kunnen vermeerderd worden.

A.

ADELKEN, Aldegundis.
AECHTJEN, Agatha.
AEFKEN, AVE, Euphemia, *vel* Ava.
AELTGE *vel* EELTJE, Aleydis.
AENKE *et* NAENKE, Adriana.
ARENT, AERT, Arnoldus, Atturus.
AMEEL, Amelius.
AMEL, AMELKEN, Amelberga.
ANSEM, ANXT, Anselmus.
ARIEN, Adriana.
AUCKEN, Adaucta.

B.

BABEKEN, BABBEKEN, Barbara.
BAELKE, Balbina.
BAEF, Bavo.
BALTEN, Balthazar.
BARTELT, Bartholomaeus.
BAETE, BAETKEN, BATE, Beata, Beatrix,
BAYEN, Balduinus.
BAYKEN, BEYKEN, Barbara.
BEEL, BEELKEN, Elizabeth, Isabella.
BEELIGHE, BEELIGHEN, Sibilla.

(1) Bl. 86.
(2) *Anzeiger,* 1836.
(3) *Taelverbond* van 1846, bl. 157. — Minder verdienstelyk is : ***Bydrage tot de kennis van den oorsprong en de beduidenis der geslacht- of familienamen,*** **door** P. LANSSENS. Brugge, C. De Moor, 1852, in-8°, VIII en 48 blz., dat slechts op vijf-en-twintig exemplaren gedrukt werd.

BEERT, BERNTKEN, Bernardus.
BERNKEN, Gerebernus.
BEESKE, Amelberga.
BERT, Robertus.
BERTE, BERTKEN, BERTA, Philiberta.
BESSEL, Basilius.
BESSELKEN, Basilissa, Blaesilla.
BETGE, BETKEN, Elizabeth.
BOORD, Willebrordus.
BOSCHARD, Burchardus.
BOSSAERT, Silvanus.
BOUWEN, BOUDEWIJN, Balduinus, Baudelius.
BRAEM, BRAM, Abraham.
BRECHT, Lambertus.
BRANDT, Brandanus, Brandulphus.
BRECHTGE, BRECHTIGHE, Lamberta.
BREYE, BRYE, Brigitta.
BROOS, Ambrosius.
BUCHO, BURCHO, Burchardus.
BURRICHJE, Fideburga, Walburgis.
BYGHE, Delbora, Begga.

C.

CAREL, Carolus.
CAESEKEN, CASEN, Nicasius.
CAETJE, CATJE, Catharina.
CALLE, CALLEKEN, Catharina.
CARIJN, Quirinus.
CEEL, Marcellus.
CELIE, CEELKEN, CELIKEN, Cecilia, *vel* Marcella.
CEUNTGE, Cunera, *vel* Cunegundis.
CHRISTIAEN, Christiana.
CIJEKEN, CYKEN, Lucia.
CIJNTJEN, CIJNTJE, CIJNE, Francisca.
CISKEN, Franciscus.
CLAES, Nicolaus.
COBI, Jacobus.
COEN, COENEN, COENRAET, Conrardus.
COLAERT, Nicolaus.
COLIJNE, Nicolaa.
COMERIJNE, COMMERKEN, Ontcommera, *seu* Wilgefortis.
COOREN, Cornelius.
COPPEN, Jacobus.
CREES, Lucretia.
CRIJNTGHE, Quirina.
CUNER, CUNIERE, Cunera.

D.

DAEM, Adam, Damianus, Damasus.
DAEN, DANEEL, DANIEEL, DEEN, Daniel.
DANCKAERT, Gratianus.
DELIE, DELLAEN, Odilia.
DICKT, DIEKT, DIGGHE, Benedictus.
DIELIS, DIELES, AEgidius.
DIERICK, DIERCK, Theodorus.
DINGHENE, DINGHENTJEN, Digna, *vel* Dympna.
DIVERTGE, Divera, *fuit ancilla S. Ursulae, seu* Eduarda.
DIJNE, Dympna, *alias vel ab* Anoldina, Amandina, Bernardina, Gerardina. *Consulendus patrinus.*
DO, DOKEN, Guido.
DOMIS, DOEN, DOU, Dominicus.
DOOM, DOMIS, Thomas.
DOORIKE, DORTKEN, Dorothea.
DOUWE, David, *vel* Dominicus.
DRIES, DRIESKEN, Andreas.
DROON, Hieronymus.

Duyfken, Columba.

E.

Eerken, Honoria.
Eertken, Arnolda.
Eeltge, *id est,* Aeltge, Aleydis.
Elen, Elken, *i.* Heylen, Heylken, Helena.
Elis, Elias.
Else, Elsge, Elsken, Elizabeth.
Embrecht, Emma, Emmen, Embertus.
Emmeken, Emerents, Emerentiana.
Emmerick, Aymericus.
Emmen, Edmundus.
Eppen, Absalon, Eppo.
Enghel, Enghelbertus.
Ernien, Ernin, Arnolda.
Ernst, Ernestus.
Eselinne, Asella.
Evert, Everardus.

F.

Faes, *i.* Vaes, Servatius, *vel* Gervasius.
Feken, Phocas, *vel* Fredericus.
Felten, *i.* Velten, Valentinus.
Femergen, Euphemia.
Fij, Fijge, Fijfken, *seu* Vijfken, Sophia, *vel* Euphemia.
Floorken, Florentia.
Floris, Florentius.
Freken, Frederica.
Frerijn, Freryne, Frederica.
Frer, Frits, Fredericus.
Franck, Liberius, Eleutherius, Franco.

G.

Geen, Eugenius, Gerardus.
Geertge, Gertge, Gertrudis, Gerarda.
Gheleyn, Gelijn, Gislenus.
Gerrit, Gerardus.
Geurick, Gaugericus.
Ghijs, Gisbertus.
Gielis, AEgidius.
Goede, Agatha.
Goele, Gudula.
Gommar, Gummarus.
Goolke, Godoleva.
Gooris, Gregorius.
Goossen, Goswinus.
Govaert, Goar, *vel* Godwaldus, Godefridus.
Griete, Grietken, Margareta.
Guert, Godefridus.
Guyleken, Gultje, Gudula.

H.

Haesghe, Haseka. *Sancta Daniae.*
Hans, Joannes, Ansegisus.
Hanten, Henssen, Hannen, Joannes.
Helper, Adjutor.
Hermen, Hermanus.
Herrent, Herrenius.
Heyle, Heyltghe, Heylken, Helena, Heilwigis.
Heylzoete, Zoë, Soter.
Hilde, Luithildis.
Hille, Hilleken, Helena, *vel* Hildegardis, *vel* Hilvaris, Hildetrudis.
Heynen, Henricus.
Huyben, Huybeken, Houwen, Hubertus.

HUYGEN, Hugo.

I en J.

JACOMIJNE, JACOMIJNKEN, JAQUEMIJNE, Jacoba.
JAMMEN, Guilielmus.
JAPPEN, Gaspar.
IDE, IE, IR, IKEN, Ida.
JENNEVIVE, Genovefa.
JEUNTGE, ILLIGE, Juliana.
JEURICK, Gaugericus.
IFKEN, IVE, Eva.
JHINTIS, Jonathas.
ILSINGH, Ulysses.
JODER, Theodorus. JOORDEN, Jordanus.
JORIAEN, JORIC, JORICH, JORIS, Georgius.
JOOST, Justius, *Epis. vel* Judocus, *Presb.*
JOOSIJNE, Justa, Judoca, Justina.
ISEBEEUKEN, ISABEAU, Elizabeth.
ISENHOUDT, Isidorus.
IVEN, IVO. JURRIEN, Georgius.
IVETKEN, Ivetta.
JUTTE, JUTGE, Jutta.
JUYT, JUYTKEN, Judith.

K.

KEES, KEESKEN, Cornelius.
KERST, KERSTIAEN, Christianus.
KEUNTGE, KEUTGE, Cunera, Cunegondis.
KIEL, KIL, Kilianus, *seu* Chilianus.
KNEUR, Cunera.
KOLETTE, Coleta, *vel* Nicolaa.
KORST, Christianus.
KOST, KOSTEN, Cosmas, Costinus.

L.

LANCELLOT, Ladislaus.
LAU, LAUKE, LAURIJNE, LAURIJNSE, Laurentius.
LAEM, LAEMKE, Guilielmus.
LAMMEN, Guilielmus, Lambertus.
LEENE, LEENKEN, Magdalena, *vel* Helena.
LEENKEN, Liduwina.
LEMMEN, Lambertus.
LENDERT, Leonardus.
LENS, LINS, LEYS, Laurentius.
LEORN, LENOR, Leonora.
LETTE, LETTEN, Laurentius, vel Coleta.
LEUNIS, Laurentius, *vel* Laevinus.
LEUNTJE, Apollonia.
LIBBEKEN, LIEBITKE, LIBITKEN, Elizabeth.
LIEBRECHT, Libertus.
LIEVEN, Livinus.
LIJN, Gislenus.
LIJNE, LIJNTJEN, Catharina.
LIPPEKEN, Philippus.
LIJSE, LISSE, LISKEN, LIJSKEN, Elizabeth.
LIOEN, LION, LOENTKEN, Leo.
LOESKEN, Elizabeth.
LONER, Leonorus.
LOONTJE, Apollonia.
LOYS, Eligius.
LOY, LOYS, Ludovicus, Aloysius, Clodoveus.
LOOTJE, Lancelotus.
LUMKEN, Columba, Columbana.
LUTGEN, Lutrudis.

Luyte, Luytken, Lutgardis, Lutildis.

M.

Machuyt, Machutus.
Maes, Maxentius, Thomas.
Magerhan, Mageran, Maierhan, Macrianus.
Manten, Amandus.
Mas, Maes, Thomas.
Matthe, Matthias.
Mauris, Moris, Mauritius.
Max, Maxken, Maximilianus *vel* a.
Maye, Maria.
Melcye, Meleyne, Melchiades, Melchior.
Melsen, Melen, Melchior.
Melis, Aemilius, Milo.
Merrigen, Maria.
Metken, Mertken, Martina.
Mette, Metteken, Metghe, Mechtildis.
Meus, Meeus, Mievis, Bartholomeus.
Mey, Meyke, Remigius.
Meyne, Meynke, Meynken, Jacoba.
Meyne, Meynke, Meynken, *seu* Mijne, Mijnke, Mijnken, *consulendus patrinus an sit* Jacobus, Guilelmus, Hieronymus, *etc.*
Mijnen, Dominicus.
Meynsghe, Clementia.
Meeus, Mijs, Mijsken, Remigius.
Moor, Mauritius.
Minten, Dominicus.
Moenen, Simeon.

N.

Naleken, Adelheydis.
Nandes, Ferdinandus.
Nane, Naenken, Adriana.
Nelde, Neldeken, Relindis.
Neel, Neles, Neelis, Cornelis.
Neese, Neesken, Agnes.
Neete, Neetken, Agnes.
Nelle, Nelleken, Petronilla.
Netteken, Antonette, Antonia.
Nieske, Agnes.
Nijs, Nijsken, Dionysius.
Noee, Noë, *vel* Natalis.
Noorden, Norden, Noor, Noordeken, Norbertus.
Noorke, Noorken, Leonora, *seu* Leonarda.
Nout, Arnoldus.

O.

Obrecht, Aubertus, Obertus.
Ode, Odeken, Oken, Oda.
Oele, Adolphus.
Oeltjen, Aldegundis.
Oncommera, Wilgefortis.
Olif, Odulphus.
Oole, Oolken, Odilie, Odilia.
Oomer, Audomarus.
Oor, Oorken, Leonora.
Oort, Horatius.
Ouburgen, Onburgen, Walburgis.
Osken, Ursmarus, Usmarus.

P.

Paeschen, Paeschier, Paschier, Paschasius. *Eo nomine plerum-*

que vocantur Paschali die nati : sicuti KERSTEN, KERSTIAEN, *nati die Natalis, quos Galli* Noë *vocant, renatos in festo omnium Sanctorum* Toussaints *i.* Tossanus.

PANCK, Pancratius.

PAUKE, Paulus.

PELLE, PELLEKEN, Paulus, Peregrinus.

PERSEVAEL, PERCENAEL, Perseveranda.

PHLIPS, PHILIPS, Philippus, *vel* Philibertus.

PIERINKEN, PIERIJNKEN, Petronilla.

PLEUNE, PLEUNTJE, PLOYNIE, Apollonia.

PLIS, PLISSIS, Sulpitius.

POP, Poppo.

POTJEN, Philippa.

Q.

QUELDRICK, *servus apud Gregorium Magnum, a* Quelen, *aegrescere.*

QUINTJEN, Quintina.

R.

RAECEN, RAES, Erasmus, Raso.

RAGONDE, Radegundis.

REMEEUS, Remigius.

RENGER, REYN, REYNKEN, Reinerus.

RENNEN, Laurentius.

ROBRECHT, RUBBEN, ROBBEN, Robertus.

ROEL, Rolandus. ROELOF, Rodolphus.

ROGIER, RONGE, Rogatianus, Robertus, Rogerius Franciscanus.

ROMBOUT, ROMMEN, Rumoldus.

ROSEKEN, ROSELE, *vel a rosis* Dorotheae, *vel a* Rosulo, *Martyre.*

RIJCHAERT, Rijck, Richardus.

RIJCH, Richardus.

S.

SANDER, SER, Alexander.

SANNE, SANNEKEN, Susanna.

SCHALCK, Godschalcus.

SEGER, Segerus, Victor. SEGE, Victoria.

SEGERTGHE, Sigeberta.

SOETE, SOETKEN, Zoë, Judith, Soten, Glycerium.

STAES, Eustachius, *vel* Anastasius.

STEEFKEN, STEFKEN, STEVEN, Stephanus.

STIJNE, Augustina, Christina.

SIJBORCH, SYBUCH, Sigeberta.

SYGE, SIGE, Victoria, *vel* Lucia.

STOFFEL, Christophorus.

SU, Susanna.

SYNE, SYNKEN, Justa, Judoca, Regina.

T.

TADT, Thadeus.

TETARD, Theodardus.

TEUNTJEN, Antonius, *et* Antonia.

TEUS, Matthaeus.

TIBAULT, Theobaldus.

TORIE, TORIKEN, Dorothea, Victoria.

TRINE, TRIJN, TRIJNE, Catharina.

TRUYGEN, Gertrudis.
TYMEN, THYMEN, Thimotheus, Timo.
TIJS, Matthias.

V en U.

VAES, Servatius, Gervasius.
VAST, Vedastus.
VELTEN, FELTEN, Valentinus.
VERELE, VERLE, Pharahildis.
UKEN, Oda, *nisi sit ab* Udalrica.
ULRIC, Udalricus.
VIJNE, Laevina.
VIJNE, VIJFKEN, Genovefa.
VIJNE, VIJFKEN *i.* FIJSKEN, Sophia.
VOLPART, VOLPHARI, Volpardus, Fulbertus.
VRES, VREYS, Laurentius.
VRINDT, VRIENDT, Amor. *Confessor Belisiae.*
VROEDE, VRODA, Prudentia.
VROUKE, Veronica.
VYGEL, Vigilius.

W.

WALLEKEN, Walburga.
WALRAVEN, Walterus.
WENTSEL, Wencelaus.
WAEYKEN, Waldetrudis.
WESSEL, Basilius.
WEYN, Wenceslaus.
WEYNTGHE, WEYDELMONDE, WEYNDELMONDE, Wivina, *seu* Winefrida.
WINANT, Venantius, Winandus.
WIMAR, WISIMAR, WISMAR, Vimarus, Wisimarus,
WOLF, Wolfgangus.
WOUTER, WOLTER, Walterus.
WUL, Wolmarus.
WIJSKEN, Prudentia.
WYNDEL, Vendelinus.
WYEN, WEYEN, WAYEN, Guido.

SPREEKWOORDEN.

I. De Pauwen komen in het Land met de Waels, op Thourouts feeste.

Dit gezegde, hetwelk eigen is aen West-Vlaenderen, beteekent zoo veel als : *De dazen* (1) *komen in het Land met de Walen, op Thourouts kermis.* — De *feest* of jaermerkt van Thourout, ten halve van Hooimaend, was oudtijds zeer beroemd.

(1) *Daes, peerdenvlieg,* in het latijn *tabanus,* in Braband en in Oost-Vlaenderen gebruikelyk, komt voor by Kiliaen, maer niet by Weiland. — *Pauw,* heb ik in dien zin, niet gevonden.

HET NEDERLANDSCH IN FRANKRIJK.

Men is ten allen tyde in andere landen, en ook zelfs in Frankrijk, veel min vreemd aen onze moedertael geweest dan men zich zulks gewoonlyk voorstelt. Alwie iets van onze geschiedenis heeft gelezen, weet dat ten gevolge der oorlogen, welke Lodewijk XIV tegen Spanje voerde, het oude grondgebied van ons vaderland merkelyk ingesnoeid werd. Er ging onder anderen een geheele hoek van het graefschap Vlaenderen verloren, waervan het grootste gedeelte, dát namelyk hetwelk aen de tegenwoordige arrondissementen van Duinkerken en Hasebroeck beantwoordt, eene dietsche bevolking had en nog heeft, die tot heden toe in het bezit onzer moedertael is gebleven. Hiervan zal ik zoo aenstonds nader spreken. Doch in het overige van Frankrijk was men toch ook niet geheel met het nederlandsch onbekend. Dat in de zeventiende eeuw, de fransche letterkundigen onze moedertael als eene beschaefde en veel beoefende spraek beschouwden, blijkt ten volle uit de volgende woorden, ten jare 1638, door den grooten Corneille in de voorrede van den *Cid*, geschreven... *les traductions qu'on en a faites* (de la tragédie du Cid) *en toutes les*

langues qui servent aujourd'hui à la scène, et chez tous les peuples où l'on voit des théâtres, je veux dire en italien, FLAMAND *et anglois, sont d'assez glorieuses apologies contre tout ce qu'on en a dit.* Des tijds bekende men dus in Frankrijk dat onze tael voor het tooneel geschikt was. Corneille noemt ze onmiddelyk achter de fransche en de italiaensche, omdat hy haer na deze den eersten rang toekent. Wat meer is, hy rekent het zich tot eer dat de Cid in het nederduitsch overgebracht werd. Zulke woorden in den mond van dien beroemden treurspeldichter, zijn eene heerlyke lofspraek voor ons nederlandsch, hetwelk reeds dan by de vreemden in aenzien was, terwijl het hoogduitsch nog in geene aenmerking kwam.

In vroegere eeuwen werd, misschien meer dan heden, onze tael door buitenlanders aengeleerd. Ook zonden de Franschen en de Walen veelal hunne kinderen in het vlaemschsprekend gedeelte van ons vaderland om het nederlandsch machtig te worden. De beroemde missionaris Hennepin, die den tot dan toe weinig bekenden val der Niagara nauwkeurig beschreef en de eerste den Mississipi of Meschasebe ontdekte, getuigt dit ook van zich zelven. Hy was te Aeth, in Henegouwen, omstreeks 1640 geboren, en kwam in zyne jeugd naer Vlaenderen om onze tael aen te leeren. *A Gand,* zegt hy, *où je m'étais transporté pour y apprendre la langue flamande* (1). Dit gebeurde niet alleen onder de waelsche geestelyken, maer insgelyks onder de wereldlyke persoonen. Ongetwyfeld was het ten gebruike van deze dat er te Bergen, in Henegouwen, ten jare 1781, een fransch en vlaemsch woordenboekjen gedrukt werd.

---

(1) *Voyage ou Nouvelle Découverte d'un très-grand pays dans l'Amérique, entre le nouveau Mexique et la Mer glaciale*, par le R. P. HENNEPIN. Amst., 1704, bl. 10. — Zie over dezen reiziger DE SAINT-GENOIS, *les Voyageurs belges*, I, bl. 70–76.

In het voorbygaen zal ik hier aenstippen dat twee onzer nederduitsche dichters te Doornijk geboren werden, namelyk Jordanus van den Bempde, in 1634, en Jan van Meerbeeck. Deze laetste leefde omtrent 1716.

Over vlaemsche boeken, in den beginne der XVIe eeuw te Parijs gedrukt, zal ik by eene nadere gelegenheid handelen. Ten allen tyde ook heeft men zich binnen gemelde hoofdstad boeken in onze tael kunnen aenschaffen. De boekhandelaer Barrois, was over vijftig jaren, voor de slyting van werken in de nederlandsche en andere uitheemsche spraken bekend, en hy heeft eenen kataloog der by hem verkrijgbare boeken uitgegeven. Voor onze tael gebruikte hy de verdeeling in *livres Hollandais* en *livres Flamands*. Onder deze laetste treft men onder anderen het *Woordenboek* en de *Spraekkonst* van Des Roches aen, die alsdan algemeen in gebruik waren. De voorraed van den parijsschen boekhandelaer was juist niet groot, doch wie het nederlandsch wilde aenleeren, kon zich met het aldaer voor handen zijnde behelpen.

Te dezer gelegenheid moet ik gewag maken van de keizerlyke boekery te Parijs, die zoo veel belangrijks voor onze letterkunde bevat. Behalve eenige kostbare handschriften, eenige hoogst zeldzame *Vlaemsche Romans* uit de XVIe eeuw, en een groot aental der eerste drukken in onze tael, bewaert men aldaer de uitgebreidste verzameling van nederlandsche tooneelstukken die misschien ooit bestaen heeft. Een letterkundige in Holland had er zich op toegelegd om al wat zijn vaderland, als ook België, in dit vak hebben voortgebracht, byeen te brengen. Na 's mans overlyden is de parijssche bibliotheek van dit alles, door aenkoop in bezit gekomen, en later nog spaerde de kundige heer Van Praet, een Bruggeling van geboorte, en die zich, zoo als men weet, gedurende lange jaren aen het hoofd van die boekery bevond, geene

moeite om dezen voor zyne moedertael zoo belangryken schat, nog te vermeerderen.

Meermalen ook heeft men te Parijs, zoo wel in voorledene eeuwen als in de onze, boekwerken of stukken in onze tael ter pers gelegd. Zoo heeft men aldaer, kort na de vereeniging van ons vaderland met Frankrijk, de afgekondigde wetten met eene nederlandsche vertaling ten gebruike voor België uitgegeven. By gelegenheid der geboorte van den Koning van Rome, in 1811, noodigde men de dichters van al de landen, welke tot het fransche keizerrijk behoorden, uit, om deze gebeurtenis te bezingen. Dienstvolgends kwam eene verzameling van de beste der ingekomene stukken in twee deelen in-8°, aen het licht, en deze bevat ook eenige dichten door onze landgenooten in de moedertael vervaerdigd.

De geleerde bibliothekaris Van Praet, van wien ik daer even sprak, heeft in twee voor ons vaderland zeer belangryke werken: *Notice sur Colard Mansion* en *Recherches sur Louis de la Grut-huyse*, beide door hem te Parijs in 1829 en 1831 uitgegeven, blyken geleverd dat hy, ofschoon des tijds sedert omtrent vijftig jaren in Frankrijks hoofdstad met der woon gevestigd, zyne moedertael nochtans niet vergeten was. Een groot deel immers der bewijsstukken, waerop de schryver zich beroept in deze twee werken, of welke hy heeft opgenomen, zijn in onze tael geschreven.

In 1829 heeft de heer Pardessus, beroemd rechtsgeleerde en alsdan professor aen de hoogeschool te Parijs, eene verzameling van Zeerechten, onder den titel van *Lois maritimes antérieures au XVIIIe siècle,* in genoemde stad uitgegeven. Het eerste deel bevat, onder den naem van *Vonnesse van de zee,* eenen zeer getrouwen en tot de XIVe eeuw behoorenden tekst van de Zeewetten van Damme.

Vóór een twintigtal jaren heeft men te Parijs eenen bundel

proeven der verschillende dialekten van Frankrijk aen het licht gebracht. Onder deze bevinden zich ook stukken opgesteld in de tongvallen van Duinkerken, St.-Winoksbergen en andere vlaemschsprekende steden. De heer A. Le Glay, vroeger bibliothekaris van Kamerijk, en thands opper-archivaris te Rijssel, een zeer kundig man, die zich op onze tael toelegde, was vooral werkzaem om deze stukken te bezorgen (1).

By eene nadere gelegenheid zal ik eene lijst mededeelen van nederlandsche boeken te Lyons, te Parijs, te Rouaen en elders gedrukt. Voor dit mael wil ik my vooral tot het noordelyk gedeelte van Frankrijk bepalen.

Meer dan eens wekte die uithoek van het tegenwoordig fransche keizerrijk, en vooral dat gewest, alwaer het nederlandsch de moedertael is, de aendacht onzer geleerden of letterkundigen op. De heer Jottrand, onder anderen, schreef eenige allerbelangrijkste bladzyden over den toestand van deze onze oude landgenooten, in het algemeen, en over dien onzer moedertael aldaer, in het byzonder (2). En, alwie zich eenigszins op onze letterkundige geschiedenis heeft toegelegd, is min of meer bekend met het aendeel dat daervan, in vroegere dagen, aen Duinkerken, Cassel, St.-Winoksbergen, Belle, Steenvoorde, Hondschote, enz., toekwam. Willems heeft, zoo wel in zyne *Verhandeling* als in het *Belgisch Museum*, de verdiensten van De Swaen, eenen man, aen wien Bilderdijk zelf hulde deed, naer waerde doen schatten. Ook reeds ten jare 1836 had de geleerde heer Blommaert een lezenswaerdig stuk geschreven *Over de Vlaemsche Tael in het Noorden van Vrankryk* (3).

---

(1) Tot hiertoe herhael ik hier grootendeels een opstel dat ik reeds vroeger in de *Nederduitsche Letteroefeningen*, Gent, Snoeck, 1834, bl. 104—107, geplaetst had.

(2) *Notre frontière du Nord-Ouest*. Brux., 1843.

(3) In de *Bydragen der Gazette van Gend voor letteren, kunsten en wetenschappen*, eerste jaergang. Gent, in-4°, bl. 77.

Maer een verschijnsel, dat allen beoefenaren onzer tael- en letterkunde hartelyk welkom moet zijn, is het tot stand komen te Duinkerken, in 1853, van een *Comité flamand de France*, eene maetschappy welke, behalve een groot getal eere- en briefwisselende, ook in Frankrijk zelf vier-en-veertig gewoone leden telt, en aen wier bestuer zich drie mannen bevinden die in de letterkundige wereld gunstig bekend zijn, namelyk de heeren De Coussemaker en De Bertrand, beide te Duinkerken, de eerste als voorzitter, de ander als sekretaris, en de heer De Baecker, van St.-Winoksbergen (1), als ondervoorzitter.

Dat *Comité* heeft tot hoofdoel de beoefening der nederlandsche tael en ook het opsporen der historische en letterkundige gedenkstukken, die voor dat gedeelte van het keizerrijk belang opleveren. Het werd den 10[den] april 1853 gesticht en heeft dus slechts tot hiertoe een tweejarig bestaen. Reeds in voorleden jaer zond dat genootschap eenen bundel *Annales du Comité flamand de France* (2) in het licht, die alleszins onze aendacht verdient en voor de geschiedenis onzer moedertael talryke bouwstoffen oplevert. Alles echter wat het boek bevat, is niet even goed, alles zou ook niet den toets eener scherpe kritiek kunnen onderstaen (3),

---

(3) De heer De Baecker schreef in deze laetste jaren een aental werken, waervan de volgende het meest met de studie onzer tael- en letterkunde in verband staen. 1° *Les Flamands de France, étude sur leur langue*, enz. Gand, 1851. Overgedrukt uit den *Messager des Sciences*. 2° *Des Nibelungen. Saga mérovingienne de la Néerlande*. Paris, 1853. 3° *De la Religion du Nord de la France avant le Christianisme*. Lille, 1854, in-8°.

(2) Van 330 blz.

(3) Zoo ontmoet men bl. 244, in de fransche vertaling eener vlaemsche Charter van 1286, meer dan eenen misslag. Men zou immers aldaer moeten lezen : *Wi Karstiaen ser Boidekins soene, Jan die Cosere*, en dat in het fransch overbrengen door *Chrétien fils du sieur Boidekin, Jean de Cosere;* en verder, voor *ter kerke boef van Vaucheles*, leest men *pour le fonds de l'église de Vaucelles*, in plaets van *au profit* (behoef) *de l'église de Vaucelles*. Ik onthoude my andere feilen van dien aerd aen te wyzen.

maer toch is er reeds in dat eerste deel dier *Annales* veel wetenswaerdigs voor handen.

Als eene der belangrijkste bydragen van dien bundel beschouw ik eenen brief gedagteekend uit Parijs, van het corresponderend lid Carlier. Die heer treedt als een warm, edelmoedig en kundig voorstander der nederlandsche tael in Frankrijk op. Hy is met haren vroegeren toestand zeer wel bekend en pleit krachtdadig voor hare beoefening. De brief van den heer Carlier is onder alle opzichten lezenswaerdig. Behalve een kerslied met muziek *Het Kribbetje*, een dichstuk van J. F. Ricour van Godewaersvelde, eene vlaemsche Charter van 1286, enz., bevatten de *Annales*, nog eene *Bibliographie des Flamands de France*. Dit uitvoerig stuk is in tweeën verdeeld. Eerst komt eene opgave van negen-en-dertig werken, zoo in proza als in dichtmaet, welke tot hiertoe in handschrift zijn blyven berusten, dan volgen de titels van niet min dan zeven-en-negentig werken, zoo te St.-Omaers als te St.-Winoksbergen, te Duinkerken, te Hazebroeck en te Belle gedrukt. Alhoewel men het bestaen van een zoo groot aental dergelyke boeken niet zou vermoeden, zal het toch, denk ik, met eenige opsporing, op meer dan het dubbelde kunnen gebracht worden.

By deze lijsten heeft men ten slotte gevoegd de titels van een twintigtal werken buiten Frankrijk gedrukt, maer die door Vlamingen uit die landstreek zijn opgesteld of wel tot de tael- en letterkunde in dat noordelyk gedeelte van Frankrijk betrekking hebben.

De heer De Coussemaecker is de voornaemste opsteller van die *Bibliographie*, maer hy ontving daertoe bydragen van de heeren De Bertrand, Carlier en andere. Hoe verdienstelyk en uitgebreid dit gedeelte der *Annales* reeds zy, zal ik hier nog al het een en ander opgeven, dat aen hen onbekend bleef. Ook heeft de heer De Coussemaecker het mis, wanneer hy meent dat niemand vóór het

Comité de gedachte opvattede om eene bibliographie van vlaemsche werken in Frankrijk gedrukt, byeen te brengen (1). Reeds in 1834, en dus over meer dan twintig jaren, heb ik in de *Nederduitsche Letteroefeningen* (2) die te Gent verschenen, eene eerste proeve van dien aerd geleverd en de titels opgegeven van eenige vlaemsche boeken te Bergen in Henegouwen, te Luik, te Douai, te Lyons, te St.-Omaers, te Parijs, te Rouaen, te Rijssel, en verder ook te Londen en te Norwich gedrukt. Ik had my des tijds bepaeld tot de opsomming van steden waer het nederlandsch nooit de landspraek was, of ten minste niet meer is. Uit dien hoofde maekte ik geen gewag noch van Duinkerken, noch van St.-Winoksbergen, met een woord, van niet eene stad uit geheel die dietsche streek van Frankrijk.

Ik ben het volkomen eens met den heer De Coussemaecker, dat men, in onze dagen, de bibliographie niet meer mag beschouwen als iets dat slechts voor het bevorderen van het vertier der boeken of ten nutte der handelaren noodzakelyk is; zy is wel degelyk eene wetenschap die voor de kennis der geschiedenis of die der tael- en letterkunde als onontbeerlyk moet beschouwd worden. In Duitschland is men daervan zoodanig overtuigd dat men, behalve de algemeene werken in dat vak, er ook dagelyks afzonderlyke bibliographiën, byna voor elke wetenschap, of voor de onderscheidene tijdvakken, ziet verschynen. Men herinnere zich slechts de verdienstelyke werken van Panzer en van Heine voor de eerste voortbrengselen der drukkunst, die van Lipsius en Leitzmann voor de numismatiek, die van Nopitz voor de spreekwoorden, en dergelyke. De algemeene bibliographiën van Brunet, van Barbier, van Quérard

(1) Bl. 258, zegt hy : *Personne jusqu'ici n'avait songé à former une bibliographie des livres flamands publiés en France; cette idée a été conçue par le Comité flamand de France qui présente aujourd'hui le résultat de ses premières recherches.*

(2) Bl. 104—115.

en andere, welke in Frankrijk verschenen, zijn kostbare werken, die voor alle geleerden, om zoo te zeggen, onmisbaer zijn. By ons echter is er tot hiertoe weinig voor handen. Behalve het verdienstelyk werkjen van den heer du Puy de Montbrun (1), bestaet er in Noord-Nederland niets, meen ik, dat eenige melding verdient. By ons vestigde de geleerde baron De Reiffenberg, door de uitgave van zynen *Bulletin du Bibliophile Belge*, de eerste de aendacht op die wetenschap, en de heer Polyd. Vandermeersch, die met onvermoeiden arbeid opspoort al wat er vroeger door Nederlanders in vreemde landen gedrukt werd, zal daerdoor eenen nieuwen lauwerkroon voor den roem onzer voorvaders vlechten. Doch iets wat ik vooral zou willen zien verschynen, is eene met zorg opgemaekte bibliographie der nederlandsche boeken. Zoo lang zulk een werk niet bestaet zal de geschiedenis onzer literatuer, voornamelyk tydens de vijftiende, zestiende en zelfs zeventiende eeuwen, veel te wenschen over laten (2). Later kom ik daerop nog wel eens nader terug.

Zie hier wat ik voor de geschiedenis onzer tael in het Noorden van Frankrijk in 't algemeen, en voor de bibliographie in 't byzonder, heb byeenverzameld. Het kan dienen om by hetgene, dat er reeds in de *Annales* van het *Comité flamand de France* voorkomt, gevoegd te worden.

---

(1) *Recherches bibliographiques sur quelques impressions Néerlandaises du quinzième et du seizième siècles*, Leide 1836, in-8°. — Visser's *Naamlyst*, die in de vorige eeuw verscheen, is onbruikbaer geworden.

(2) De *vlaemsche Bibliographie of Lyst der nederduitsche boeken, in Belgie sedert 1830 uitgegeven*. Gent, 1851, in-12°, door het Willems-fonds in het licht gebracht en die men grootendeels aen den heer Snellaert te danken heeft, is een boekjen waervan het nut door niemand zal betwist worden, al is het dat het by eene tweede uitgave nog talryke vermeerderingen en verbeteringen zou kunnen ondergaen.

Douai.

—

In deze stad, waervan de bevolking fransch is, ten minste sedert onheugelyke tyden, werden vroeger talryke boeken in onze tael gedrukt, al is het dat men heden daervan bezwaerlyk exemplaren kan terug vinden. Ja, deze zijn in het algemeen zoo zeldzaem geworden dat de heer Duthilloeul, bibliothekaris van Douai, die in 1835, eene *Bibliographie Douaisienne* uitgaf, waervan in 1842, eene veel verbeterde en aenzienlyk vermeerderde druk verscheen, er slechts twee heeft kunnen aenwyzen, en nog had ik op eenen dezer zyne aendacht getrokken en hem daervan den titel medegedeeld.

Het is my gelukt twee-en-twintig, zoo boeken als plakkaerten, te kunnen beschryven, die te Douai van de pers zijn gekomen.

Men weet dat, terwijl de drukkunst reeds in de vijftiende eeuw in onze vlaemsche steden, zooals Aelst, Leuven, Antwerpen, Brugge, Brussel, Oudenaerde en Gent was ingevoerd, die edele kunst eerst ettelyke jaren later in het waelsche gedeelte van België beoefend werd. Te Luik verscheen het eerste boek in 1556, te Bergen in 1580, te Namen in 1617, enz. Ook in de steden van het Noorden van Frankrijk, welke vroeger deel van ons land maekten, was men hierin zeer ten achter. Het oudste boek van Douai dagteekent slechts van 1563, en behelst het voorgevallene ter gelegenheid der instelling van de hoogeschool aldaer. Het is door het tot stand komen eener Universiteit te Douai, dat drukkers uit andere steden derwaerts aengelokt werden.

De eerste die zich aldaer met der woon vestigde, en van 1563 tot 1578 werkte, was Jan Boscard of Bosschaert, die van Leuven kwam, alwaer hy reeds vroeger het zelfde bedrijf had uitgeoefend. Ter zelfder tijd, en wel van 1564 tot 1576, treft men te Douai Lodewijk van Winde aen, insgelyks eenen Vlaming, zoo als zijn naem het genoegzaem aenduidt. Opmerking verdient het dat de vier eerste drukkers alle in het dietsche gedeelte van ons vaderland geboren werden. Want na Jan Bosschaert en Lodewijk van Winde ontmoet men, van 1574 tot 1634, wederom eenen Leuvenaer, Jan Bogaerdt, Boogaerdt of Bogaerts, die zich in het fransch Jean Bogard, in het latijn Joannes Bogardus noemde. Eindelyk volgt Balthazar Bellerus (1590-1684) (1), van Antwerpen, die tot een geslacht behoorde waeruit talryke drukkers zijn gesproten. Al deze mannen moest het dus niet moeijelyk vallen ook nederlandsche boeken in de wereld te zenden.

Verder had het inrichten van eene Universiteit te Douai aldaer een groot aental studenten uit Vlaenderen vereenigd. De Vlamingen immers gingen by voorkeur de lessen dier hoogeschool volgen, als zijnde die stad voor hun minder vreemd en minder afgelegen dan Leuven. Geen wonder dus dat aldaer boeken in onze tael gedrukt en gelezen werden.

Eene andere omstandigheid hield insgelyks te Douai, gedurende eenige jaren de vlaemsche drukpers zeer gaende. By koninklyk bevel, in naem van Philips II, te Maestricht, den 16en December 1579 gegeven, werd de Raed van Vlaenderen, die tot dan toe te Gent was gevestigd, naer Douai overgebracht en hy hield aldaer zyne eerste zitting op den 8en January 1580. Deze bleef echter slechts vier jaren binnen die stad, nadat Gent immers onder het gezag van den koning van Spanje was teruggekomen, schreef de

(1) De heer Duthilloeul merkt te recht op dat stellig twee onderscheidene drukkers, vader en zoon, den naem Balthazar Bellerus voerden.

15

hertog van Parma, en reeds op den 20sten November 1584, aen den Raed om dezen binnen Vlaenderens hoofdstad te doen terugkomen. Dit gebeurde dan ook, alhoewel de eerste heropeningszitting te Gent, slechts op den 18en Maert 1585 plaets had (1).

De Raed van Vlaenderen hield ten allen tyde dat hy te Gent gevestigd was, zyne beraedslagingen in de volkstael, en ongetwyfeld geschiedde zulks insgelyks gedurende de vier jaren dat hy te Douai verbleef. Stellig is het in allen gevalle dat de besluiten van wege 's Lands bestuer, welke voor Vlaenderen, door dien Raed werden afgekondigd, in het nederlandsch opgesteld waren. Het is een nieuw bewijs hoe men in vroegere eeuwen er stiptelyk aen hield 's Lands wetten in de tael des volks bekend te maken. Des tijds vooral, toen de meeste der vlaemschsprekende gewesten het spaensch juk hadden afgeschud, wendde het bestuer van Philips II alles aen om onze voorvaderen onder zijn gezag te doen terugkeeren, en het wilde zich wel wachten, om, door het gebruik eener vreemde spraek, eenigszins inbreuk op de oude privilegiën te doen.

Het is my gelukt twee verzamelingen vlaemsche plakkaerten, alle des tijds (1581-1585) te Douai gedrukt, ter hand te bekomen. De eene is in mijn bezit, de andere berust op onze akademische bibliotheek (2). Ik schrijf hier, in hun geheel, de titels van de daerin

(1) Eenige dezer byzonderheden ben ik verschuldigd aen mynen vriend, den heer advokaet V. Gaillard, die met het in orde brengen des archiefs van den voormaligen Raed in Vlaenderen belast is; eene taek waervan hy zich op de allerverdienstelijkste wyze kwijt.

(2) Het was de heer Ferd. Vander Haeghen, een yverig boekminnaer en boekkenner dezer stad, die myne aendacht op deze laetste trok. Ik druk hem hier mynen hartelyken dank uit. Men heeft weldra van dien heer eene *Gentsche Bibliographie* te wachten, dat is de opsomming en beschryving van al wat de gentsche drukpers van de vroegste tyden tot op onze eeuw heeft voortgebracht. Zulk een werk, dat de vrucht is van een onvermoeid opzoeken, zal eenigszins tot maetstaf kunnen dienen om over den toestand der wetenschappen en letteren in de hoofdstad van Vlaenderen te oordeelen, en om te doen kennen wat deszelfs inwooners, in het een of ander vak, hebben opgeleverd.

voorkomende stukken over, (alhoewel zy in 't algemeen vry uitvoerig zijn), niet alleen omdat het eene gewichtige bydrage voor onze vlaemsche bibliographie in Frankrijk is, maer omdat men daerdoor bekend wordt met den inhoud dier plakkaerten, waervan de meeste niet elders herdrukt werden; want van de zestien, die ik hier opgeef, heb ik er slechts vier in de *Placcaert-boecken van Vlaenderen* teruggevonden. Ik heb zulks telkens aengewezen.

Zie hier wat onderscheidene drukkers van Douai in onze tael in het licht hebben gezonden.

I. LODEWIJK VAN WINDE, 1567.

1. Theorien ende Gheestelijcke contemplatien, Ofte bediedtselen ende den sin van den Goddelijckē dienst : te weten, der Missen, Vesperen, Completen, Vigilien ofte Wtvaerden, etc. Der Leecken Breuier ghenaemt. Alle Christen menschen seer van noode, ende behoeffelijcken.

Ghemaect door den welgheleerden ende vermaerden H. ende M. Matthæus Galenus van Westcappel, der Theologien Doctoor, ende der Koninck lijcker Vniuersiteyt van Douay Professeur.

Met Coninclijcke Gratie ende Priuilegie.

Gheprent inder Koninclijcker Vniversiteyt van Dovay, by my Loys van Winde, ghesworen boeckprentere synre Maiesteyt.

Anno 1567.

In-8° van 4 en 240 blz. De titel gedrukt in rood en zwart (1).

Matheus Galenus was te Westkapel, in Zeeland, ten jare 1528, geboren en deed zyne eerste studiën te Gent. By de inrichting der hoogeschool te Douai, in 1562, werd hy aldaer professor der godsgeleerdheid, in 1563 proost der kollegiale kerk van St.-Pieter, in 1569 der kerk van den H. Amatus, en stierf den 13den September 1573, toen hy slechts den ouderdom van 45 jaren bereikt had.

(1) Deze titel had ik reeds aen den heer DUTHILLOEUL, opgegeven Zie eerste uitgave van 1835, bl. 14. en de tweede van 1842, bl.

Paquot, die uitvoerig over Galenus handelt (1), noemt, onder zyne talryke werken, ook de *Theoriae Liturgicae* op, en zegt dat de schryver dit boek in het latijn en in het vlaemsch schreef, terwijl het door eenen anderen in het fransch werd vertaeld. Volgens Paquot bestaen er verschillende drukken van de vlaemsche uitgave.

Galenus draegt zyne *Theorien ende Gheestelijcke contemplatien* op aen Antonia van Burgondië, vrouwe van Habencourt, zuster van wylen den Markies van Vere, en alsdan met der woon te Douai gevestigd : « Op, zegt hy, dat het sy tot een eeuwighe memorie, ende getuyghenisse van danckbarighen herten, voor alle die weldaden, die ghy my dese twee jaren ghedaen hebt, de welcke ic u hier te Douay hebbe begonnen te kennen, ende ghy my. Want als dit boec inde Vlaemsche tale yemanden moeste toe gheschreven worden : so en mochtet niemanden met meerder recht, ende bequamer gheboren, dan uwer devotien. Want ghelijc het eerstmael is geschreven van my ten versuecke, ende doer begheerte van eene myn lieve nichte, ende weldoenstre S. G. Antonia Simons dochter : also dunct het my te betamen dat het een Antonia gheheel hebbe, de welce niet alleene den selven name en hebbe, maer ooc met devotien, ende Kersten wetenschap, jae met gonste te mywaerts, dandere verre te boven gaet. Ic late varen dat ghy my so diemael ghebeden ende vermaent hebt om dit selve boec int openbaer te brengen doer de prente allen Christenen Vlaemschen menschen ende principalic onsen lanslieden van Walcher, ende gheheel Zeelandt. Ic swijghe dat het niemant meer geacht, ende badt ghebesicht, ende te werc ghestelt, syn besten ghedaen en heeft, om een yeghelic te leeren dese salighe leeringhen die in dit boec begrepen syn, dan uwe edele innicheyt :

(1) *Mémoires*, XV, bl. 323–341.

also dat ghijse niet alleene metten monde vele menschen gheleert en hebt, maer ooc hebt doen inden Walsche oversetten door andere persoonen, ja dat selve hebt bestaen te doene, op dat het gene dat ic int Vlaemsche selve gheschreven hadde, soude perfectelic ende ghetrouwelic over int Walsch ghestelt, ende ghetranslateert worden. Want in het oversetten gheschieden diemaels groote veranderingen, ende fauten, als ic uut die Latijnsche oversettinghe van desen selven dinghen door u vermaen wel bevonden hebbe. Ende om wille dat dit ghedicht eerst ghemaect is om die stadt van Westcappel, ende ander steden van den Eylande van Walcher, daer wy uut gheboren syn, ende ghy ooc mede daer af het naeste natuerlic oor sijt nae u ouders, ende uwen laetst overleden broeder, Marchise van der Veren, ende ooc daer alder eerst ghepleecht, ende ghebruyct gheweest es : so laet ic my geheel duncken, dat het van noode is, dat het toegeschreven soude worden die aldernaeste natuerlic oor, ende Vrouwe van desen landen..... Want ghy ooc in dese vremde landen met u exempel veel goede edele, ende onedele herten tot dierghelijcken dienst Gods getoghen hebt. Waeromme ist meer te hopen van onsen Eylanden, ende andere contreyen, daer die Duytsche ofte vlaemsche sprake ghebruyct wordt, dat uven doorluchtighen name veel goets sal doen door dit boec, bisonder als die onse sullen hooren ofte mercken het selve van eenen Zeelander, in uwen name, uutghegheven te syne... »

Ik geef eene groote brok dezer opdracht omdat zy hier en daer nog al belangryke byzonderheden bevat, en omdat zy ons over den schrijftrant van Galenus laet oordeelen. Hy gebruikt hier onverschillig de uitdrukking *duytsche of vlaemsche sprake.*

Verder echter in het boek wordt het woord *duytsch* by voorkeur gebruikt. Zoo leest men bl. 47 « Tot den Paternoster, voer die gheen Latijn en connen, ofte *int duytsche* niet en verstaen. »

Bl. 92 « Singhen in zijn herte *int duysche* (aldus), so verre hy gheen Latijn oft Grieex en can. »

Bl. 96 « Als men *nunc dimittis* singt; so leset mede so verre ghyt verstaet, ofte *int duytsche* cond »

II. JAN BOGAERDT (1574—1634).

2. Die verclaringhe ende verworpinghe van het valsch verstant ende tquaet misbruycken van sommige sententiẽ der heyligher schrifturẽ... Door Mattheeus van Launoy, ende Hẽderick Pẽnetier, de welcke gheweest hebben ministers der nieuwe religie, diemẽ noẽpt die ghereformeerde... Nu corts overgheset in onse nederlandsche tale...
Tot Douway.
By my Jan Boogarts, ghesworen drukker der C. M. woonende inden gulden Bijbel. Int iaer.
M D.LXXVIII.

In-8° van 24 niet geeyf. blz. en 154 blz., die slechts aen eenen kant get. zijn.

Ik schrijf hier slechts het derde, en wel het zakelykste van den uitvoerigen titel af. Wie de vertaler van dit boek is weet ik niet. Slechts de voorletters van zynen naem : F. J. V. S. T. D., worden in de goedkeuring opgegeven. Het was dus een doctor in de Heilige Godgeleerdheid; doch de drie overige letters : F. J. V. blyven een raedsel.

3. Gebeden ende onderwysingen van dat waerachtigh Catholisch gheloove 1580.

Deze titel wordt aldus, zonder iets meer, opgegeven by Duthilloeul, (2den druk bl. 368, onder n° 1580), met talryke andere boeken van Douai, waervan de drukkers aen den yverigen bibliothekaris onbekend bleven. Waerschijnlyk zag dit boek het licht by Jan Bogaerdt.

4. Translaet, Placaert ēde ordinantie Sconincx ons gheduchs heeren, annegaende tsaysissement vanden goedinghen vanden genen, die tot zijne Maiesteyt niet en zijn ghekeert oft ghereconcilieert. Metgaders de briefuen vā mijn Heere den Prince van Parme, Gouverneur generael etc.

Daerby verclaert wordt dat tvoorschreuen saysissement gheschiedt om daermede te recompenseren de goede ondersaeten van zijne voorseyde Maiesteyt van huerlieder verlies etc.

Te Douay,

By my Jan Boogaert, gheswooren bouckprenter der Co. M.

D.M.LXXX. (aldus).

Met privilegie.

In-8° van 4 ongecyf. bladen of 8 bladzyden. De titel is voorzien met des drukkers vignette in houtsnede, verbeeldende een gevleugeld hart, waerop een open boek rust; rondom de spreuk COR RECTVM INQVIRIT SCIENTIAM.

Het koninklyk plakkaert is gegeven te Maestricht, den 4den van Sporkel (February) 1580. Het werd afgekondigd in het openbaer Consistorie van den Raed in Vlaenderen, den 8sten van Hooimaend (July) 1580.

De daerby gevoegde brief van Alexander van Parma aen den graef van Reux, des tijds gouverneur van Waelsch-Vlaenderen, en aen den Raed van Vlaenderen, is gedagteekend den 20sten van Wedemaend (Juny), en te Douai afgekondigd den 8ste van Hooimaend 1580.

5. Ban, ende edict bij vorme van proscriptie, vuytgegaen ende gedecreteert bij onsen alregenadichsten Heere de Coninck, tegens Wilhem van Nassau, Prince van Oraignyen, als hooft, beruerder ende bederuer van tgeheel Christenrijck, ende namentlijck van dese Nederlanden : Waerby eenyegelijck geaucthoriseert wordt van hem te beschadigen, offenderen ende vuyter weerelt te helpen, mit loon ende prys voorden ghenen die des doen, oft daertoe assisteren sullen.

Gedruct door ordinantie ende expres beuel der Coninckl. Mt. Int iaer M.D.LXXX.

Tot Douay, by Jan Boogaerdt gheswooren bouckprenter der seluer Maiesteyt.

In-8° van 47 blz.

De omzendbrief van Parma, die dat berucht stuk vergezelt, is gedagteekend uit Bergen, in Henegouwen, den 13den juny 1580.

6. Placcaert ende ordinantie s'Conincx geduchts Heeren, nopende tvoeren vanden vruchten in beslotene steden ende bewaerder handt in daten vanden XIIIIen. Augusti, XVcLXXX.

Tot Douay,
By my Jan Boogaerdt, ghesworen bouckprenter der C. M.
M.D.LXXX.

In-8° van 7 blz.

Gegeven te Bergen, den 14den Augustus 1580, afgekondigd te Douai den 26sten der zelfder maend.

7. Ordonnantie ende eeuwich ghebodt daerby de Co. Maiesteyt verclaert dat alle de Magistraten ende officiers ghemaect in steden van Vlaenderen rebelle zyne voirschreue Maiesteyt, duer de factien van den Prince van Orangien, negeensins en zyn Magistraten noch en hebben wettighe macht noch autoriteyt, ende dat de zelue by ghewelde gheintrudeert zynde, niet en vermoghen te maecken legittime vergaderinge, vande viere leden slandtz van Vlaenderen, noch eenighe actien obligatoire ende van weerden, verclaerende de zelue voer nul, hemliede interdicerende ende verbiedende, op peyne te vallen in crym van lese Maiesteyt te doen alsulcke noch eenighe andere conuocatien, vergaderingen communicatien, oft resolutien, zoe wel in zaecken van beden, impositien oft ander contributien, als oock van alle andere materien ende affairen van date den eersten in Februario XVC.LXXXI.

Tot Douay.
By my Jan Boogaerdt, ghesworen Boeckprenter der C. M.
M.D.LXXXI.

In-8° van 16 blz.

Deze ordonnantie is gegeven te Bergen, den 1sten February 1581, en afgekondigd in het Consistorie van den Raed van Vlaenderen den 17den Maert 1581.

8. Placcaert ende ordonnancie daerby zijne Maiesteyt ordre stelt opde foullen ende ongheregheltheden die daghelijcx byde soldaten

ende andere onder tdexele van crychslieden ten platten lande ghecommitteert worden, metgaeders opt faict vande landtsbouwinghe, vande xxv^en Martii XV^cLXXXI.

Tot Douay,

By my Jan Boogaerdt, gheswooren bouckprenter, inden gulden Bijbel.

M.D.LXXXI.

12 Blz.

Het plakkaert is gegeven te Bergen, den 25sten Maert 1581, en afgekondigd te Douai, den 21sten april.

9. Placcaert ende ordonnancie Sconyncx ons gheduchts heere, innehoudende verbodt van gheene ghevanghenen te slaecken ofte ranchonerene, Ne zy by cōsente van myn Heere dē Prince vā Parme Gouverneur ende Capiteyn generael inde naeme van zyne Maiesteyt, van dese nederlanden, ende naer den regle ende ordre byden voorscreve placate daerop ghestelt, tē hende de quaetdoenders niet en blyven onghepuniert. In daten tself placaet vanden xx^en van XV^c een-entachentich.

Tot Douay,

By my Jan Bogardt, ghesworen boeckprenter der C. M.

M.D.LXXXI.

8 Blz. Op den titel is het woord *Juny* vergeten.

Het plakkaert is gegeven te Bergen, den 20^en Juny 1581, en afgekondigd te Douai, den 17^en July.

10. Placcaet daerby zyne maiesteyt verbiedt wel expresselick alle magistraten van steden, landen, ende andere subalterne ende inferieure Richteren hen te onderwinden ofte eenighe kennesse te nemen in wat vueghen ende manieren dat tzy opde angeslaghē eñ ghesaisierde goedijnghen, oft die alnoch angheslaghen soude moghen wordē noch vādc pretēsien vp diere. Nemaer dat alle de ghene die op de selue zullen willen pretēderen eenige Renten, iaerlicxsche prestatien, pensien, Douairen, ofte andere reelen oft personnele schulden ghehouden sullen wesen tselfde te doene ende intenteren voor de provinciale Raeden van zyne voorss. maiesteyt ofte andere ghérichten

ende hooghe insticië daerde selue zyne Maiesteyt Fiscaelen heeft.
Tot Douay,
By my Jan Bogaerdt ghesworen boeckprenter der C. M.
M.D.LXXXI.

In-8° van 11 bladz.

Het plakkaert is gegeven te Bergen, den 1sten Augustus 1581, en afgekondigd te Douai den 19en der zelfde maend.

11. Placcaert ende Ordinantie daerby zijne Maiesteyt transfereert by provisie den stapel vande alluynen, binnen der stadt van St. Omers, in plaetse vander stadt van Antwerpen, houdende tegenpartij van zijne voorseyder Maiesteyt.
Tot Douay,
By my Jan Boogaerdt, ghesworen boeckprenter der C. M.
M.D.LXXXI.

14 Bladzyden; op de laetste een versiersel in houtsnede.

Het plakkaert is gegeven te Bergen, den 20sten Augustus 1580, en afgekondigd te Douai, den 17den February 1581.

12. Placcaet Sconyncx teghens t'absenteren van lieden van oirloge vuyten leghere oft garnisoenen sonder zulcke pasporten verleēdt byde gene eñ soo daerin verhaelt staet. Insghelijcx teghens de brantsschatten, rouen ende ouerlasten op peijne vande galghe, ende vande ghene zulcx doende by alle officieren te moghen apprehenderen ende punieren sonder die te moeten renvoijeren an huerlieder Capiteynen oft andere, datmen omme d'apprehensie vande zelue eñ oock te wederstaene de gene die willen logieren sonder behoirlijcke patiente, zal vermogen te ghebruijcken dē clopslach onder orden van Officiers ende Magistraten ende andere diuerssche poincten breeder ghedeclareert int zelue placcaet.
Tot Douay,
Bij mij Jan Bogaerdt, etc.
M.D.LXXXII.

In-8° van 18 blz.

Gegeven te Doornijk, den 22sten February 1582, afgekondigd den 24sten Maert. Gedrukt in den *Tweeden Placcaert-boeck van Vlaenderen*, bl. 679.

13. Placcaert Sconijncx ons gheduchs heeren by vorme vā interpretatie ende wtlegghinghe van zeker voorgaende placcaert daerinne gheroet, nopende den ontfanck ende administratie van de ghesaiseerde goeden vande rebellie van zijne maiesteijt, midtsgaeders bekennisse vande pretensien opde zelue goeden respectiuelijck te nemen bijde provinciaele Raeden oft andere hooghe Justicien, duer (*aldus*) zijne voorscreuen Maiesteijt, heeft zijne fiscalen ende de ontfanghers daer toe ghestelt.

Tot Douay,

Bij mij Jan Bogaerdt, ghesworen Boeckprenter int Jaer M.D.LXXXII.

In-8°, 11 blz.

Gegeven te Doornijk, den 27sten January 1582, afgekondigd in den Raed den 10den Maert 1582.

14. Placcaert Sconincx, dat alle vercopijnghen, alienatien, deterioratien, lossynghen ende ander veranderyngen ghedaen ofte te doen byde rebellen, al waert by solemniteyt van wetten oft anderssins aengaende eenige leenen, erfuen, renten, actien, boomen, ende andere roerende ende onroerende goeden, toebehoorende eenighe kercken, cloisteren, collegien ende gemeēten, metgaeders de goede ondersaeten volghende de zyde ende partie van zyne Maiesteyt, twaere onder tdecsele van Cōfiscatien, omstellynghen, betaelynghen van renten oft andere schulden, als ghedaen byde ghene di es gheen auctoriteyt hebbende vāde selue Maiesteyt, zyn nul ēde als nyet gheschiet, ende dat de proprietarysen als ghebleuen inde possessien daer toe sullen weder commē metten vruchten, incommen ende beteryngho zōder vergelt te moeten doene. Ende d'Officieren, Magistraten, Raden, Greffiers, Ontfangers, eñ andere hem dies ghemoeyt hebbende, zullen ghehouden wesen den seluen in te staene alle schaede elck in solidum in hueren eygen name, ende zonder garrant opde steden oft ādere, daerof zy zouden pretenderen last ghehadt thebbene, met derogatie ende renunciatie vā zyne Maiesteyt met eenige tractaeten naemaels contrarie te doene, insghelycx nul te zyne, ende als niet gheschiet de testamenten ende andere dispositien ghedaen oft te doene in preiudicie vāde zelve goede ondersaeten.

Tot Douay.

By my Jan Bogaerdt etc.

M.D LXXXII.

In-8°, 13 en 2 witte blz.

15. Placcaert Sconincx inhoudende interdictie vā hem te hauden inde ghepretendeerde Universiteyt van Leyden in Hollādt, ofte hem te stellen in andere studien ofte scholen contrarie wesende onser heyligher Catholycxsche Roomsche ghelooue ende dat de vaders, moeders, voochden ende momboirs huere kinderen ofte weesen aldaer noch in landen haudende teghenparty van zyne Maiesteyt niet en souden stellen ōder wat dexele dat zy metgaeders beuel dat zylieden de kinderen ofte weesen alreyde tot Leyden oft inde voorss. scholen, studien oft landen zynde, metten eersten zouden wederroupen, op peyne van lyfstraf eñ andere daer inne begrepen.

Tot Douay, etc. M.D.LXXXII.

In-8° van 11 blz.

Dit plakkaert is gegeven te Doornijk, den 26sten Maert 1582, en afgekondigd den 23sten April. Gedrukt in den *Tweeden Placcaertboeck van Vlaenderen*, bl. 3.

16. Placcaet ende ordōnantie Sconincx ons geduchs heeren daerby zijne Maiesteyt trāsfereert zijn Leenhof eertijden ghenoempt de wettachteghe camere, vuijtter stadt van Gendt binnen der stadt van Douaij, neffens die President ende luijden van zijnen Raede in Vlaenderen, midts dat zij metten Bailliu ende mannen vanden voorss. wettachtege camere constitueren ende maecken tvoorss. Leenhof, met expresse verclaringhe van te wesen negheen ende van ontweerde zo wel tghene datmen voortaen zal attenteren in preiudicie vander voorss. ordonnancie, als dat alreede ghedaen, ghedecreteert oft ghewesen es binnen der voorss. stadt vā Gendt tzedert de translatie vanden voors. Raedt binnen der voors. stede van Douaij, van daeten den lesten dach in April XVc tweenentachentich.

Tot Douay, enz., M.D.LXXXII.

In-8° van 11 blz.

Gegeven te Doornijk, den laetsten April 1582, afgekondigd den 28sten Mei.

17. Placcart ende eeuwich edict Sconincx ons gheduchs heeren nopende de reformatie van den Calendrier ende vercortinghe van

thien daeghen in de maendt van Februario in dit iegenwoordich Jaer, doende eenen sprōck vāden x[en] totten xxi[en] dach der seluer maendt.

Tot Douay,

By my Jan Bogaerdt ghesworen Boeckprenter der C. M.

M.D.LXXXIII.

In-8°, 11 blz., gegeven te Doornijk, den 10[en] January 1583, en afgekondigd te Douai den 21[en] January. Gedrukt in den *Tweeden Placcaert-boeck*, bl. 729.

18. Placcart sConincx ons gheduchs heeren, daerby verboden wordt eenich graen in specien, in mele oft in broot, oft eenighe peerden, coyen, schapen oft ādere beesten te transporteren ofte veruoeren vuten lande van de onderdanicheyt van zyne Maiesteyt, met beuel, dat de tarwe, coren, ende gheerste ten platten lande zynde, ghebracht zouden worden in eenighe besloten steden vande zelue onderdanichede, verbiedende oock eenighe granen ten zeluen platten lande, noch oock in steden te coopen omme voorts te vercoopen, nochte byde brauwers hert graen als tarwe eñ coren te ghebruycken in brouwen : Insgelycx eenighe péerden oft andere beesten te moghen vercoopen ten zy int openbare, met interdictie van alle ouerlasten by crychlieden oft andere te doene iegens de landtslieden, dewelcke zyne Maiesteyt nempt in zyne saulucgarde eñ behoudinghe, hemlieden beuelende terstont heurliedē landen te gaen bouwen sonder dit ieghenwoordich saisoen oft eenich andere verloren te laeten ghaene, op peyne van by andere anveert eñ ghecultiueert te moghen worden : metsgaders ooc heurliedē peerden eñ coyen te doen teeckenen omme het te kennen wie die toebehooren eñ achterhaelt te worden oft die ghestolen zullen zijn oft niet. Ende meer andere poincten tot verzekerde gherusthede vande selue landtslieden eñ heurlieden familie dienende.

Tot Douay,

By my Jan Bogaerdt, ghesworen boeckprenter der C. M.

M.D.LXII (sic).

In-8°, 15 blz.

Gegeven te Doornijk, den 19[den] January 1583, afgekondigd in den Raed den 19[den] Maert.

19. Placcaet Sconynex daerby verboden wort te scroyen ende wasschen eenighe gaude ofte seluere penninghen, ghescroyde oft andere verboden munte wt te geuen, presenteren ofte bieden, de goede specien van goude ende zeluere te coopen oft vercoopen, oft ghewin daerop te gheuen, de zelue oft oock ghescroyde ende verboden penningen oft andere stoffe dienende tot tverwercken oft slaen van munte te vervoeren vuten lande ofte in vremde munten, ende meer andere abuysen breeder int zelue placcaet gheroert al opde penen daerinne begrepen.

Tot Douay, enz.

M.D.LXXXIII.

In-8°, 13 blz. Achter den titel, de brief, in 't fransch, van Alexander van Parma aen den Raed gericht, den 2den April.

Gegeven te Doornijk, den 1sten Maert 1583, afgekondigd den 15sten April.

20. Placcart Sconinex ons gheduchs Heeren ghemaect opt lichten ende redresseren vande rechte vande Alluynen zijne Maiesteit toebehoorende, metgaders den amenden zoo van confiscatien als andere daeranne cleuende, eñ wien de kennesse vãde questien ofte processen die ter dier causen zouden moghen rysen, escompeterẽde, met meer andere poincten breedere daerinne verhaelt.

Tot Douay,

Bij mij Jan Boogaerdt, enz.

M.D.LXXXIII.

In-8° van 16 blz.

Gegeven te Doornijk, den 10den January 1583, afgekondigd den 18den Juny, gedrukt in den *Tweeden Placcaert-boeck*, bl. 548.

GEERAERT PINCHON, (1609-1650).

21. Den reghel van den heylighen vaeder Benedictus met achtenvichtich leeringhen tot oprechter Ootmoedicheyt Beschreven door

eenen verlichten Religieux van der Order van Cisteaux. *Regulam*, etc.
Te Douay,
Gedruckt door Geeraert Pinchon, int teecken van Ceulen, 1629.

In-12°, 222 bl. en de tafel van 12 ongecyf. blz.; op den titel een vignet met den Heiligen Naem en de spreuk : LAUDABILE NOMEN DOMINI.

Wie dezen regel van den Heiligen Benedictus in het nederlandsch overbracht, is my onbekend. Uit de goedkeuring, die te Brugge gegeven werd, zoo wel als uit de tael, zou men kunnen opmaken dat de vertaler een West-Vlaming was.

WEDUWE VAN MARCUS WYON, 1630-1659.

22. Flores latinæ locutionis; ex probatissimis lingvæ latinæ avctoribus Selecti et Flandricè redditi. Opera et studio patrvm societatis iesu.
Duaci,
Ex officina viduæ Marci Wyon, sub signo Phoenicis, anno M.D.C.XXXV.
Cum gratia et privilegio.

In-8°. van 8 ongecyf. en 477 blz. op den titel het gewoon vignet.

Het koninklyk privilegie voor twaelf jaren te Brussel, in 1630, vergund zijnde, zoo is het waerschijnlyk dat er vóór den druk van 1635, dien ik hier beschrijf, talryke andere verschenen. Ook wordt er in dat privilegie gezeid : *Un livre contenant deux volumes en deux parties, intitulé* Flores Latinæ locutionis,... *és trois langues Latine, Françoise, et Thioise ensemble, et conioinctement, ou bien en deux seulement, ainsi que bon leur semblera.* Of zulk een boek insgelyks in het latijn en fransch verschenen is, weet ik niet. De heer Duthilloeul geeft (bl. 221, N° 729) op : *Flores latinæ locutionis, ex probatissimis auctoribus*, in-4° 1630, en voegt er by : herdrukt in 1635; dat is de uitgave die ik bezit. Of echter de vroegere

van 1630, ook latijn en vlaemsch is, kan ik niet verzekeren.

Deze *Flores*, alphabetisch gerangschikt, zijn latijnsche zinsneden of spreekwyzen in het nederlandsch vertaeld. Er komen weinige of geene eigenlyke spreekwoorden in voor. Toch bevat het boek nog al veel belangrijks, en het zou verdienen door onze taelkundigen geraedpleegd te worden.

St.-Omaers.

De leden van het *Comité flamand* zijn voornemens eene taelkaert op te maken om de afscheidsgrenzen van het fransch en het vlaemsch nauwkeurig aen te wyzen. Ik uit den wensch dat deze zoodra mogelyk in het licht kome. Gewichtig zal vooral zulke onderneming zijn, wanneer men ter zelfder tijd nagaet in hoeverre de eene spraek voor de andere hebbe moeten wyken, in hoeverre het nederlandsch door het fransch verdrongen zy, of wederkeerig. In het algemeen, denk ik, zal men tot die gevolgtrekking komen dat de tegenwoordige toestand der twee talen, door alle eeuwen heen, omtrent de zelfde is gebleven. Dat is te zeggen, dat waer men in de dertiende eeuw vlaemsch sprak, daer ook die tael nog heden is blyven voortleven. Voor eene stad echter bestaet er eenig twyfel, namelyk voor St.-Omaers.

De vroegere bibliothekaris van St.-Omaers, Piers, die veel, alhoewel meestal niet grondig, over zyne moederstad heeft geschreven (1), verzekert dat het slechts sedert 1593 is, dat de magistraten van die stad hunne vonnissen of besluiten in het

(1) *Histoire des Flamands du Haut-Pont et de Lyzel.* Saint-Omer 1836, in-8°.

fransch uitbrengen. Vóór dien tijd, gaet hy voort, werden deze in het vlaemsch ter puije afgeroepen. (1) Wat er ook van zy, de volgende getuigenis door den Meyer en Schepenen van St.-Omaers, gegeven ten voordeele van zekeren meester Lodewijk van Hole, die in het klooster der Minderbroeders aldaer was getreden, bewijst, dat ten jare 1437, het Magistraet wel degelyk het nederlandsch by het opstellen zyner akten gebruikte.

Allen den ghonen die desen presente lettre zullen zien of horen lesen, Meyere ende Schepenen van der steide van Sint Omaers. Mids dat recht wilt ende redene bewiist waerachtege saken te orcondene en te hoepenbaerene, Doen weten ende maken kenlic, dat ghèmeerct ende ghehoort taenbringen ende verclaers vanden Gardiaen ende meer andre oude vaders religieuse vanden convente vanden Minderbroeders vandeser stede, ende oec andersiins waerachtelic ende deuchdelic te vullen gheinformeert zijn, Dat elc wie hij es, commende of wesende int vors. religioen omme Gode te dienenne, ende thabijt vander vornoemd. ordene ontfanghende, zijn prouftijd gheduerende een jaer of meer, naer dat hem gheordeneert ende bescheeden zal zijn, niet verbonden, ghehouden, noch belast en es int vors. religioen ende ordene met reghele staende, tvors. habijt ontfanghen hebbende, hij en blijft in zijnen voren ende eyghen wille ende moghenteide hem te voughene ende te betreckene te wat state, gheestelic of werelic, naer dat hem God in gheven zal; ende oec moeghende zijn tijdelic goed te ordonerene ende te disponerene, bij testamente, ghiiften, vercoepinghe of andersijns, ghelijc ende in manieren dat hij moeghende ende machtich was te doene voor tontfaen vanden voers. habijte, toeter tijd ende der stond dat hij profez ende beloeften ghedaen zal hebben, die ten vors. ordene ende religioene behoeven gedaen te zijne. Ende van gheliiken saken hebben wij zien useeren ende gheschien. Ende van gheliiker condicie es meester Lodewijc vanden Hole, die omme Gode te dienenne, 't habijt van der vors. ordene ende

(1) *Blz.* 15. *Les sentences de nos Magistrats se prononçaient encore dans le* 16me *siècle* (en flamand) *sur le doxal*, *et ce ne fut qu'à partir de* 1593 *qu'elles se publièrent en français.* — Ik waeg het de woorden *sur le doxal,* door ter puije te vertalen, om dat ik niet denk dat hier het *doksael,* uit de kerk, bedoeld wordt.

religioene gheandvert heeft, in zijn prouf jaer ende tijd wesende, moeghende ende machtich es hem te voughene ende te stellene te wat state, gheestelic of weerelic, naer dat hem God ingheven zal, ende oec zijn tijdelic goed te disponerene ende te ordonerene ghelijc dat hij was voor tontfaen vanden voors. habijte ende in 't vors. religioen niet verbonden noch ghehouden, toeter stond ende tiid dat hij profez ende de beloeften ghedaen zal hebben, die men gheuseert ende gheploghen heeft te doene. Gheliic dat ons de vors. Gardiaen ende andere vaders vander vors. religioene gheeertifiert ende versekert hebben, wien wij willen gheloefsamegheide ende gheloeve gheven. Orconde den seghele van saken vander vors. stede hier anghestelt den xii[sten] dach van April naer Paeschen. Int jaer dusentich vierhondert ende zevenendartich.

SUSSAMTIEGRON (1).

N.

Originele akte op perkament, met den eenigzins beschadigden stedelyken *zegel van Zaken* (*Sigillum ad causas*) der stad S. Omaers, in groenen was. De voorzyde verbeeldt den H. Audomarus ten voeten uit, in bisschoppelyk gewaed, op een veld met lelien doorzaeid; hy houdt in de rechter hand een schild met een dubbel kruis en in de linker den staf. Van het omschrift zijn er slechts eenige weinige letters overgebleven. . . . . ILLE : SANC. . . . . AD CAUSAS. De keerzyde, of *tegenzegel*, draegt het schild van Artois, de negen lelien met den dwarsbalk, en boven het schild een dubbel kruis. Het opschrift, dat hier geheel behouden is, luidt : CONTRASIGILLV̄ VILLE SANCTI AVDOMARI AD CAVSAS (1).

Het fransch is tegenwoordig de moedertael der bevolking van St.-Omaers. Of echter in vroegeren tijd, en wel in de middeleeuwen, deze stad uitsluitelyk door Vlamingen bewoond werd, komt my vry onzeker voor. Misschien werd des tijds het nederlandsch in het eene gedeelte, het fransch in het andere, gesproken; misschien ook

(1) Het handteeken van den stadsklerk, of notaris, is met talryke krullen versierd waerdoor het bezwaerlyk te lezen valt.

(2) Over de onderscheidene zegels en het wapen der stad St.-Omaers, kan men nazien eene verhandeling van den heer Hermand, in de *Mémoires des Antiquaires de la Morinie*, 1836. D. III. bl. 343.

werd die stad, door het oprechten van versterkingen en het delven van vestingen, eenigszins verkleind, zoodanig dat de vlaemsche bevolking, op die wyze, zich buiten de stadsmuren gesloten vond. Ik laet de oplossing van dat vraegstuk aen de leden van het *Comité*. De berichten, die men in het werkjen van den heer Piers aentreft, zijn in het geheel niet voldoende. Wat er ook van zy, tot heden toe wordt het nederlandsch in de voorgeborchten, ten noord-oosten der stad gelegen gesproken. De *Lyzelaers*, aldus genaemd omdat ze op de boorden van de Lyzel gevestigd zijn, blyven niet alleen de tael der Vlamingen behouden, maer verschillen ook door hunne zeden en gebruiken met de daeraen grenzende Walen.

Ik twyfel er niet aen, of de geschiedenis der Vlamingen in Frankrijk zal weldra op eene meer kritische wyze, dan dit tot hiertoe geschiedde, geschreven worden. Mijn hoofddoel was het bekendmaken van een origineel stuk, dat als eene gewichtige bydrage ter oplossing der aengelegenheden onzer tael in dat gewest, mag beschouwd worden.

Eer ik eindig van St.-Omaers te spreken, geef ik hier een vlaemsch boek op, dat aldaer gedrukt werd. Het is namelyk :

Den geestelyke Helicon, of christelyke bemerkingen op alle de Evangelien der Zondagen van het geheel jaer, in verzen door G. de Dons. Tweeden druk, Sint-Omaers, 1719, in-8° (1).

Zie Cat. Hye-Schoutheer, N° 558.

In de *Annales* (2) komt slechts de titel van de eerste uitgave dezes werks, ten jare 1718 verschenen, voor.

Ik voeg hier ten slotte nog by dat ik reeds vroeger de vraeg deed of men eenige nadere inlichtingen kon inwinnen omtrent de kanselredenen van zekeren monik der abdy van St. Ber-

(1) Ik heb er van gewag gemaekt in de *Nederduitsche Letteroefeningen* bl. 111.
(2) Bl. 271.

tijn te St. Omaers, met name Johannes, die aldaer, in 1124, abt werd, en zeven jaren later ontsliep [1]. Ik trek hierop nogmaels de aendacht der leden van het *Comité*. Indien 's mans sermoenen geboekt werden, zooals het wel waerschijnlyk is, dan zou hiervan misschien nog iets in het een of ander handschrift der bibliotheek van St.-Omaers of van deze of gene stad, in het Noorden van Frankrijk, te vinden zijn. De getuigenis waerop ik my beriep, is de volgende : *quendam Johannem, persona honorabilem*, LINGUA THEUTONICA DISERTUM, *nuper de canonico regulari monachum effectum..... communiter eligunt..... qui in vigilia assumptionis sancte Marie, anno Dominice incarnationis* 1124 *consecratus, vix septennio abbatisavit* [2]. Het ware der moeite waerd iets nader te ontdekken omtrent den letterkundigen arbeid van eenen man, die in zoo vroege tyden, om zyne welsprekendheid in onze moedertael beroemd was.

St.-Winoksbergen.

Voor de bibliographie van deze stad diene het volgende :

I. P. VAN OUWEN. 1657.

Spiegel van d'eenvoudige Godtheydt der natuere, ende d'alderheylichste Dryvuldicheyt der Persoonen.

Glorie aenden Vader, aenden Soon, aenden H. Gheest, nu ende altyts ende in d'eeuwen der eeuwen.

---

(1) *De Middelaer*, 1841-1842, Leuven, D. II, bl. 156. Zie ook C. A. SERRURE, *Geschiedenis*, bl. 12.

(2) *Cartularium Folquini*, in de *Collection des Cartulaires de France*, t. III, bl. 290.

Gemaeckt door I. Ketelaer, Licentiaet inde H. Godtheyt, Pastoor van S. Martens ende Deken der Christenheyt van S.-Winoxberg.
Tot Bergen. S.-Winnox,
Gedruckt by P. Van Ouwen, gesworen Stadtsboeck-drucker, 1657.

In-12°, 167 blz.

Isaac Ketelaer, de schryver van dit boekjen, was waerschijnlyk een bloedverwant van Jacob Ketelaer, die, eenige weinige jaren later (1), te St.-Winoksbergen het bedrijf van boekdrukker uitoefende. De opdracht is aen Joannes Franciscus De Robles, bisschop van Yperen.

Ketelaer heeft in zijn werkjen een paer geestelyke liederen ingelascht, waervan de godsdienstige gevoelens wel de grootste verdienste zijn. Zie er hier eenige regelen van :

Gy vindt anders niet als den wint,
die inde locht wayt,
seer strenge is Godts oordeel,
enge is den wech die omdraeyt.
Den wech is breet, ter hellen leet,
ende inder eeuwicheyt verveelt.
In suchten en te hersuchten,
soo wort Sion gebout,
in trueren syn 's Hemelsch muren,
met swaricheyt geblauwt.
In traenen lauw, in 's hertens dauw
zijt aen den Heer getrauw.
Verswackt in u sonden, ontwackt
van d'ijdel ijdelheyt.
U ziele in corten wiele,
in seecker onseeckerheyt,
sal daelen door des doots paelen,
in d'eeuwige eeuwicheyt.

Verder bevat het boekjen nog eene latijnsche *Threnus seu*

(1) In de *Annales*, bl. 274, geeft men twee boeken op by hem in 1664 en 1665 gedrukt.

hymnus lamentabilis animae Poenitentis, ad vocem Divini illius cantici, Beata immaculata Virgo puerpera, *etc.*

Dat stuk telt niet min dan drie-en-tachentig zes regelige strofen. Zie hier de drie eerste :

Hoc threno lamentis pleno
fleo excidium.
Injustae mentis exustae
triste deliquium.
Ut flentium, lugentium,
sit salus Poenitentium.

Plangentis vox est dolentis
commissa crimina.
Gementis vox est lugentis
scelera plurima.
Multiplica, ingemina
suspiriorum flumina.

Languentis, emorientis
vox filiae Sion,
cruentis solvit lamentis
culpae dispendium.
Refugium, solatium,
fit Sanguis Christi pretium.

Ik hield my met voordacht eenigszins lang met Ketelaer op, omdat of Foppens, Paquot, of onze overige biographen zynen naem niet eens hebben opgenoemd.

II. WEDUWE VAN JAN OBERT. Z. J.

Een gulden Tractatjen tracterende Vande Scheydinghe der Zielen ende des Geest. OFTE vanden verborghen opganck van de Gheestelijcke Bruydt, de welcke al-vooren ghenoot zijnde, haer is verheffende tot den kus van haeren Bruydegom, door de trappen van een ghetrouwe

ende suyvere Liefde. Uytter maten profijtich voor alle deghene die het leven des Gheests beminnen, ende betrachten.

Ghemaeckt door den Eerw. P. JOANNES EVANGELIST, van 's Hertogenbosch, Capucyn, eertijts Deffiniteur, ende Guardiaen tot Loven.

Tot Berghen S.-Winox,
By de Weduwe van Jan Obert.

In-12° van 24 ongecyf. en 136 blz.; zonder jaer.

Daer men tot hier toe Jan Obert onder de bergsche drukkers niet opgenoemd vindt, valt het my niet wel mogelyk te bepalen wanneer juist dit boekjen van de pers kwam. De goedkeuring, van den 12den Augustus 1677, door Antonius Hoefslach, eenen bekenden antwerpschen boekkeurder gegeven, slaet, meen ik, op de latijnsche uitgave van dit *Gulden tractaetjen*, want uit de opdracht van die, welke ik hier beschrijf, blijkt het dat de capucijn Joannes-Evangelist het oorspronkelyke in het latijn schreef. De vertaler, die J. V. D. B. teekent, draegt *dese nederlantsche vertaelinghe* op aen Anna Francisca Nonnius, abdisse van het klooster van St.-Victor, gezeid O. L. V. ten Roosenberg, by Waesmunster. Of de bergsche druk de eerste zy van de vlaemsche uitgave, valt te betwyfelen.

Eindelyk moet ik hier nog een tooneelstuk doen kennen dat, alhoewel te Gent gedrukt, voor de geschiedenis onzer kamers van Rhetorika, in het algemeen, en voor die van het Noorden van Frankrijk, in het byzonder, niet zonder belang is. Het is namelyk :

Tancrede, treurspel in Rym ende in vyv Bedryven. Vertaald uit het Fransch door eenen der litmaaten der Rédenryke *Baptisten Rooiaars* Gulde, gezeid Rhétorica, met kenspreuk : *Onrust in genoegt*, schuilende onder de Bescherming ende den Eernaem van *Maria Hemelvaard*, binnen Bergen St.-Winnoks.

Te Gend,
By J. F. Vander Schueren, in de Brydelstege, by d'appelbrugge.
M.D.CC.LXXXV.

In-8° van 48 blz.

Opmerking verdient het dat dit stuk in de dubbele vokaelspelling gedrukt is. Het is met de geestelyke goedkeuring van H. W. Gerbidon, pastoor van St.-Marten te Winoksbergen, voorsien en verder met de wereldlyke van zekeren L. Huard, die zegt : *Ik en belette niet voor den Koning dat de Gulde van Rhétorica dézer Stéde het zelve doe drukken ende vertoonen.*

Deze vertaling van Voltaires treurspel is men, zoo als de titel luidt, verschuldigd aen een der leden van de alsdan nog bloeijende Kamer van Rhetorika van St.-Winoksbergen. Dat ze verdienstelyk mag heeten, durf ik niet zeggen.

Vooral belangrijk is dit boekjen omdat het ter perse werd gelegd ten einde voor eenen wedstrijd te dienen, die in 1786, te St.-Winoksbergen plaets had, en dat het de speelbeurten der onderscheidene maetschappyen, die er aen deelnamen, opgeeft. Zie hier den rooster, dien wy woordelyk afschryven.

Looting, gehouden den 23 van Wynmaand 1785, in de gewoonelykke Zaal van vergaadering der Gulde van Rhétorica binnen Bergen St. Winnoks om achtervolgt te worden in het volgende jaar.

1786.

VERBLYVPLAATZEN DER GULDEN.	KENSPREUKEN.	VERTOONDAGEN.
		Bloeimaand.
Rousbrugge.	Troostverwagters en ligtdragers van het H. Sacrament.	Sondaag 21.
Belle.	Geldzenders.	Maandaag 22.
Gend.	De Fonteynisten.	Donderdaag 25.
Cortryk.	Minnelyk van herten.	Sondaag 28.
Hondschoote.	Pertsetreders, Fonteynisten.	Maandaag 29.
		Zomermaand.
Steenvoorde.	Ontsluiten van vreugden.	Donderdaag 1.
Meenen.	Wy zwieren door 's heilig Geest bestieren.	Maandaag 5.
Houtkercke.	Twistbevegters.	Dynsdaag 6.
Veurne.	Harm in de beurze ende van zinnen jong.	Donderdag 8.
Poperinge.	Spiritus ubi vult spirat.	Sondag 11.
Belle.	Spaderyken.	Maandaag 12.
Isenberge.	Geen milder in 't vloeien.	Dynsdaag 13.

Dat in Frankrijk des tijds dergelyke tooneelvertooningen nog

door het Magistraet werden aengemoedigd, en by het publiek byval vonden, blijkt uit het volgende, dat ik hier wederom met al de feilen en ongelijkheden van tael en spelling overneem :

« Pryzen voorgehouden aen de Gulden, dewelke dit Treurbedryv sullen vertoonen op het Tooneel der Gulde van Rhétorica binnen Bergen St. Winnoks op de daagen hier vooren aangeteekent. »

« Den eersten geschonken door de Edele Heeren van het Magistraat deser Stéde ende Kasselrye, sal bestaan in eenen Standaard verciert met de Waapens der gezeide Stede ende Kasselrye ende de gonne dézer Gulde, met aenwyzspreuken, beduidende waer ende op welke wyze dit Eerteeken gewonnen is gewézt; weirdig 300 fransche guldens, ofte in dezelve somme in geld, naer de keuze der Gulde dewelke den zelven pryz sal bekómen, géopenbaard ter looting.

« Den tweeden in 150 — Den derden in 100 — Den vierden in 75 — Den vyvden in 50. »

« Den eersten van het blyspel in 90 — Den tweeden in 60. — »

« Den pryz der afgelégenste Gulde, sal bestaan in eenen gouden pronkpenning weirdig 72 gelyke guldens. »

De heer Blommaert, die maer met een enkel woord van dezen wedstrijd gewag maekt (1), spreekt nog van eenen anderen, welke te Poperinge, in 1782, plaets greep, en waerop achttien Kamers van Rhetorika, zoo uit België als uit Frankrijk, verschenen : Lichtervelde, Magdalena-Capelle, Belle, Rousselare, Houtkerke, Moorsele, Loo, Hondschote, Kortrijk, Eeke, Steenvoorde, Westoutre, Isemberge, Thorout, Meenen, Strazeele, Polinchove en Hazebroeck.

Uit dit alles blijkt, dat nog in het laetste kwaert der vorige eeuw, onderscheidene Kamers van Rhetorika in het Noorden van Frankrijk bloeiden.

---

(1) *Belgisch Museum*, 1846. D. X. bl. 428, in de noot.

SPREEKWOORDEN.

II. Het laken in de beste vouw slaen.

Yperen was in de middeleeuwen door zyne uitgestrekte nyverheid, door zyne talryke lakenweveryen geheel Europa door beroemd. Geen wonder dus dat men vroeger by het spreekwoord : *Het laken in de beste vouw slaen,* den naem dier stad voegde. Zoo leest men immers in de *Minne-poppen* (1) van Roemer Visscher : « Het waer wel goet dat alle menschen haer selven oock soo troosten, *slachtende die van Yperen, die slaen* (soo men seydt) *het Laecken in de beste vou.* » En by eenen anderen schryver, namelyk by Jan De Grieck, luidt het : « 't Is eygen aen onse Brabanders, schoon hun naebueren oock al wat mede doen, dat sy malkander soo met vremde kluchten als andere malle grillen somwijlen bejegenen, *slachtende de kinders van Ypere, die slaen* (soo men seyt) *het laecken in de beste vou* (2). »

Den oorsprong van den spotnaem *kinderen,* dien men aen de Yperlingen gaf, heeft Lambin getracht uit te leggen (3). Hy doet dien slechts tot de regering van Margaretha van Constantinopelen,

(1) Achter Roemer Visschers *Zinne-poppen, alle verciert met Rijmen, en sommige met Prose: door zijn dochter* Anna Roemers. Amst. Johan. van Ravesteyn, 1669, of Amsterd. Sander Wybrands en Andries Vink, 1678, in-12° bl. 193.

(2) *De Sotte Wereldt ofte den waeren afdruck der wereldtsche sottigheden,* door J. D. G. Den tweeden druck. Brugghe, Pieter Vande Cappelle, in-12°, bl. 46.

(3) *Belgisch Museum,* 1837, I, bl. 270. — Men leze ook De Saint-Genois, in den *Messager des Sciences et des Arts* van 1838, bl. 13, alwaer een gedicht van Eduard De Dene, over de spotnamen aen onderscheidene steden en dorpen van Vlaenderen gegeven, voorkomt. Daerin heet het :

Adieu kinderen van Ypren, wijdt verre bekendt.

tot het midden der dertiende eeuw, opklimmen; doch de door hem bygebrachte historische feiten bewyzen zulks niet genoegzaem. In den latijnschen *Reinardus Vulpes*, die in allen gevalle veel ouder is dan de gebeurtenissen, welke Lambin beschouwt als aenleiding tot dit spreekwoord gegeven te hebben, leest men reeds een vers, hetwelk met den spotnaem *kinderen* eenigszins in verband schijnt te staen :

Non mea me mater calatho incunavit Iprensi,

dat professor Bormans vertaelt : *Myne moeder heeft my in geenen yperschen korf gewiegd* (1).

Over andere spreekwoorden, die te Antwerpen in gebruik zijn : *Zoo bleek als de dood van Yperen,* of *Hy ziet er uit gelijk de dood van Yperen*, handel ik wel eens nader.

DIERENSAGE.

Dat niet alleen de fabel van Reinaert de Vos, maer ook de middeneeuwsche dierensage, in 't algemeen, in ons vaderland en wel waerschijnlyk in Vlaenderen, te huis behoort, is door de geleerden Grimm, Gervinus en Jonckbloet aengetoond. By al de bewyzen, door die schryvers aengehaeld, kan men nog voegen dat by ons, veel meer dan elders, ten allen tyde, onder het volk sprookjens aen den Reinaert, of, aen de dierenwereld ontleend, in omloop waren. Talryke dezer zijn tot heden toe blyven voort-

(1) Mone, *Reinardus Vulpes*, bl. 214. Lib, III, Fab. IV. — Bormans, *Notae in Reinardum*, bl. 284.

leven. Reeds vroeger heb ik dergelijk een sprookjen in de *Nederduitsche Letteroefeningen* (1) medegedeeld, en Willems nam het daeruit op in zijn *Belgisch Museum* (2). Sedert vond ik er twee andere by eenen onzer geestrijkste schryvers der zeventiende eeuw, den brusselschen boekverkooper Jan De Grieck. Ik schrijf ze hier woordelyk over :

I.

« Den Vos vraeghde eens aen den Muylesel wat hy voor eenen was? Hy antwoorde dat hy was een schepsel Godts : dat weet ick wel sonder vraeghen, schoot den Vos daer weder op; want wy sijn altemael Godts creaturen : maer van wat gheslacht, en partyen zyt ghy? Hy schaemde zich te segghen dat sijnen vader eenen Ezel was, maer indachtigh dat syn moeder in het Hof gheveulent en gheworpen was, seyd' hy : ick ben cousyn van het sadelpeert van Sijne Majesteyt. »

Den Wysen Gheck, door J. D. G. Brus. 1672, in-12° bl. 55.

II.

« Den Wolf om sijn dieveryen tot de galghe veroordeelt, was verbeden, op sulck bespreeck, dat hy soude hangen d'eerste keer als hy noch vleesch soud' stelen : zynde dan in 't veldt, siet hy een schaep op de kandt van de riviere weyen : het backhuys begost hem te waeteren, maer de galghe dede hem den lust vergaen : edoch ghelijck d'occasie den dief maeckt, soo grypt hy 't by den hals, ende sleypende dat door de riviere, seyd' hy : kom Caubeliauken.

Dierghelycks gheschiet alle daeghen, wy weten ongheorloofde saecken soo te doopen, en eenen anderen naem te gheven, en wy gaen daer mede deur sonder daer beenderen in te vinden. »

Den Wysen Gheck, bl. 59.

(1) Gent, 1834, bl. 166.
(2) Deel II, bl. 426.

NUMISMATIEK.

III. De medailleur Michiel Mercator, van Venloo.

Naer aenleiding van het verdienstelyk werk van den heer Bolzenthal (1), trok ik ten jare 1840 de aendacht op de belgische medaliën-graveurs van vroegere eeuwen (2). Kort daerna leverde de heer A. D. Schinkel eene belangryke bydrage *over eenige nederlandsche, of in Nederland werkzaam geweest zijnde medailleurs, gedurende de XVIIe eeuw* (3). Sedert dien tijd heeft de vlytige heer Pinchart, in de *Revue de la numismatique belge*, eene reeks artikels geschreven over onze oude stempelsnyders of dryvers, en eenen schat van bouwstoffen byeengebracht, waer uit men weldra eene eenigszins volledige geschiedenis der graveerkunst van medaliën hier te lande zal kunnen opmaken.

Het gelukte my ook by de namen der reeds bekende kunstenaers er eenen te voegen, die tot dan toe aen de navorschingen zoo van Bolzenthal, als van anderen, ontsnapt was,

---

(1) *Skizzen zur Kunstgeschichte der modernen Medaillen-Arbeit* (1429-1840). Berlijn, 1840; in-8° met dertig platen.

(2) In het *Kunst- en Letterblad* van dit jaer. Gent in-4°. bl. 78 en 82.

(3) In de *Bydragen voor de Penningkunde* (door de HH. A. D. SCHINKEL EN G. VAN ORDEN). 's Hage 1841, A. D. Schinkel, *niet in den handel*, bl. 17.

namelyk dien van Michael Mercator, (die waerschijnlyk in onze moedertael Cremer of Cremers hiet) van Venloo (1). Toen ik echter den naem van dien geldersche kunstenaer aen de vergetelheid onttrok, kon ik slechts drie gedenkpenningen, welke men aen hem met vastheid mag toeëigenen, beschryven en doen afbeelden. Sedert is my een vierde voorgekomen, die, mijns dunkens, aen niemand anders dan aen Mercator toegekend kan worden. Deze laetste is wel niet onuitgegeven; maer hy is slechts te vinden in een werk, in de voorledene eeuw, in Duitschland verschenen, dat in het algemeen en in het byzonder hier te lande, zeer weinig verspreid is, namelyk in de *Verhandeling over medaliën ter eere van beroemde artsen*, door den geneesheer Moehsen geschreven. (2) En dan nog heeft deze geleerde wel dien penning opgenomen; doch hy heeft niets kunnen bepalen omtrent den kunstenaer, aen wien men hem verschuldigd is. Het is juist dit laetste, dat voor ons het meeste belang oplevert.

Zie hier hoe Moehsen, die medalie beschrijft, en welke gissingen hy in het midden brengt omtrent den man, wiens afbeeldsel zy ons voorstelt. Ik vertael hier letterlyk :

« De voorzyde draegt het borstbeeld van Hendrik Andrius of van Sittard, met eenen zoogenaemden doktorshoed en eenen pelsmantel; op zyne borst hangt een kruis aen eene dubbele ketting van peerlen. Het omschrift luidt: ·HENRICVS ANDRIVS SITTARDVS ARTIVM ET MEDCNE DOCTOR· ANNO ÆTATIS LXXI. Op de keerzyde leest men : OMNIBVS ADDE MODVM. ANNO M.D.XXXXI, dat is te zeggen *houdt maet in alle dingen*. Vermoedelyk was dit 's mans zinspreuk. »

« Men treft omtrent den geleerde, wiens gelaetstrekken op deze

(1) *Revue de la Numismatique Belge*. T. V. Brux. 1850. bl. 113.

(2) J. C. W. Moehsen, *Beschreibung einer Berlinischen Medaillen-Sammlung, die vorzüglich aus Gedächtenis-Münzen berühmter Aertze bestehet*. Berlin und Leipzig. 1773 (in twee deelen), Th. I. bl. 33.

medalie zijn bewaerd gebleven, geene de minste inlichtingen aen, noch in biographische, noch in andere werken. »

» In de beroemde verzameling van Ulrich en Büttner te Wolfenbuttel, bestond er vroeger een looden afgietsel van dien penning, dat later in mijn bezit is gekomen. In het derde deel der *Beiträge zur Historie der Gelehrten* van Rothscholz, bl. 232, wordt er, in de *Verzeichnis einiger Medaillen und Schau-Munzen*, van deze medalie gewag gemaekt; doch tot hiertoe werd ze nog nergens in het koper afgebeeld. Het exemplaer, waervan ik hier eene teekening mededeel, is in zilver, zeer zuiver gegoten en daerna door eene zeer bekwame hand opgewerkt. Dit kunststuk schijnt uit de school van Albrecht Durer te komen en weegt byna drie *loth*.»

» Of Andrius of Andri, ofwel Sittard 's mans rechte naem zy is my onbekend. Destijds was het gebruikelyk, dat zy die zich in een ander land vestigden, soms van hunne geboorte-plaets, soms van de streek van waer zy kwamen eenen toenaem ontvingen, die hun dan bybleef en tot geslachtsnaem overging. Op zulke wyze zijn in Duitschland de namen Pohle, Preusse, Dähne, Lützelburg, Cölln, Cleve, Bielefeld, enz. familienamen geworden. Sittard is een steedjen in het hertogdom Gulik, en het kan zijn dat of Andrius of wel zyne voorvaders aldaer geboren waren en sedert van daer alzoo bygenaemd bleven. In de Nederlanden leefde een geslacht Van Sittard, waervan zich zelfs eenige leden in Engeland bekend maekten. Tot de eerste behoorde Hendrik Van Sittard, uit Dordrecht, die ten jare 1703 den titel van Doktor in de artsenymengkunde te Leiden bekwam, en aldaer eene dissertatie de *Hydrope ascite* verdedigde. Onder de geleerden der zestiende eeuw bevinden zich er eenige, die insgelyks dien naem voerden, en die dan eens met eene C, dan eens met eene S, dan wederom met eene Z schreven, zooals Matthias Sittardus, keizer Ferdinands I biechtvader en hofprediker, die in 1562, te Frank-

fort, by de verheffing van Maximiliaen II tot keizer aenwezig was. Koenraed, Herman en Jakob Sittard waren drie predikheeren in de Nederlanden geboren, waervan de beide eerste gelijktydig met onzen Sittard leefden. Cornelius Sittard of Zittard, van Keulen, over wien de heer professor Wille in de *Nürenbergischen Gelehrten-Lexicon* het een en ander opgeeft, was een geneesheer te Nurnberg, alwaer hy in 1550 stierf. In hoeverre echter onze Hendrik Andrius Sittardus met deze in verwantschap stond, waer hy leefde en wat zijn prelatenkruis beteekent, is my niet bekend. Waerschijnlyk had hy den geestelyken stand aengenomen en eene aenzienlyke waerdigheid bekomen. Tot deze moest hy des te gemakkelyker geraekt zijn, indien hy wezenlyk de broeder of een bloedverwant was van den hierboven opgenoemden biechtvader des keizers. Het zal my aengenaem zijn, zoo de een of ander goedwillige geleerde my iets naders omtrent dien man wilde mededeelen. »

Tot dusverre Moehsen. Uit het aengehaelde blijkt het, dat die ervaren schryver ons niets omtrent den vervaerdiger dier fraeije medalie wist op te geven. Hy zegt slechts dat ze tot de school van Albrecht Durer te huis behoort. Ik stem geerne in dat dit kunststuk wel iets heeft, dat aen den grooten duitschen schilder, die insgelyks als medailleur werkzaem was, doet denken. Het is in der daed stellig dat Durer eenen grooten invloed op zyne tijdgenooten uitgeoefend heeft, en niets belet, dat men Michiel Mercator van Venloo, aen wien ik niet aerzel den penning van Andrius toe te kennen, als leerling beschouwe van eerstgenoemde, of ten minste als iemand, die zich de groote vorderingen, welke Durer aen de kunst had toegebracht, ten nutte had weten te maken.

Voor my gaet het vast, dat men de medalie van Andrius aen niemand anders kan toeschryven dan aen onzen gelderschen kun-

stenaer. Wanneer men immers de schikking, de teekening en de uitvoering vergelijkt met die der drie andere penningen, welke ik bereids als gewrochten van Mercator heb doen kennen, dan loopt de groote overeenkomst in ieders oog, en wanneer men verder het weinige, dat ons van het leven van Mercator gekend is, in verband brengt met het opschrift van de medalie ter eere van Andrius gemaekt, dan zal alle verdere twyfel moeten verdwynen.

Michiel Mercator (of Cremer) van Venloo, was aldaer ten jare 1491 geboren. Hy bracht een groot deel van zijn leven door in Engeland, alwaer hy zich door zijn uitstekend talent eene aenzienlyke fortuin verwierf, en van koning Hendrik VIII tot de ridderlyke waerdigheid verheven wierd. Omstreeks het jaer 1539, wanneer hy slechts den ouderdom van acht-en-veertig jaer bereikt had, kwam hy naer Venloo terug, en sleet daer, zoo het schijnt, het overige zyner dagen.

Ten jare 1540 werd de penning ter eere van Andrius, destijds een-en-zeventig jaer oud, vervaerdigd. Mercator was juist alsdan sedert een jaer in zijn vaderland terug en nog altijd in den vollen bloei van zijn talent. Twee der medaliën, die ik vroeger beschreef, dragen het jaertal 1539, geen wonder dus dat er tusschen deze en die van Andrius eene groote gelykenis van uitvoering bestaet.

Het opschrift des gedenkpennings ter eere van Andrius luidt : *Henricvs Andrivs Sittardvs artivm et medcne doctor*, dat stellig niets anders wil zeggen dan *Hendrik Andrius*, van Sittard, *doctor in de vrye kunsten en in de geneeskunde*. Het woord *Sittardus* moet hier niet als een geslachtsnaem beschouwd worden, maer beteekent eenvoudiglyk dat Andrius, een sittardenaer was, dat hy te Sittard was geboren, of ten minste aldaer woonde. Moehsen heeft zich, mijns dunkens, onnoodige moeite gegeven

om onzen Andrius, *Sittardus*, aen andere mannen die den naem of toenaem van Sittard voerden, te verwanten.

Sittard, in het latijn *Sittardia*, is eene kleine nederlandsche stad van 3000 zielen, in de provincie Limburg, arrondissement Maestricht, op acht uren afstands, ten noord-oosten van Aken, gelegen : vroeger behoorde zy tot het hertogdom Gulik en was in het bezit eens kapittels van edele kanonikersen. Venloo is niet verre van Sittard, hoogstens zeven uren, verwyderd. Mercator en Andrius waren dus niet alleen tijd-, maer als het ware, insgelyks landgenooten. Zie daer hoe het kwam dat de geldersche kunstenaer het op zich nam, de gelaetstrekken van dien sittardenaer door eenen gedenkpenning te vereeuwigen.

Van de drie vragen door Moehsen gedaen, waer Andrius leefde? wie hy was? en waerom zyne borst met een prelatenkruis versierd is? kan ik slechts de eerste beantwoorden met Andrius stellig als eenen inboorling van Sittard te beschouwen. Zoo min als de duitsche geleerde heb ik iets over 's mans leven of bedrijf kunnen vinden. In de biographiën van beroemde geneesheeren, zoo als die van vander Linden en Mercklin (1), Eloy (2), Dezeimeris (3), Broeckx (4), enz., of in andere boeken staet zijn naem niet eens vermeld. Thands echter dat ik zijn vaderland heb aengewezen, zal er in de plaetselyke beschryvingen of oorkonden wel iets meerder te ontdekken zijn, en dan zal men waerschijnlyk kunnen uitleggen, wat hem het recht gaf dat sierlyk kruis en dien

---

(1) G. A. Mercklini *Lindenius renovatus sive Johannis Antonidae van der Linden de scriptis medicis libri duo*. Norimb. 1686 in-4°.

(2) *Dictionnaire historique de la Médecine ancienne et moderne ou mémoires disposés en ordre alphabétique pour servir à l'histoire de cette science*. Mons, 1778, 4 vol. in-4°.

(3) *Dictionnaire historique de la Médecine ancienne et moderne*, par MM. Dezeimeris, Ollivier (d'Angers) et Raige-De Lorme. Paris, 1828-1839, 7 vol. in-8°.

(4) *Essai sur l'histoire de la Médecine Belge*. Gand, 1837, in-8°.

pelsmantel te dragen. Was misschien het toezicht over het adellyk vrouwengesticht zyner moederstad aen hem toevertrouwd? of bekleedde hy eene waerdigheid in de destijds nog bloeijende hoogeschool van Keulen?

Doch hoe hiet deze doctor Andrius in zyne moedertael? Dat valt niet gemakkelyk te raden. Den naem Mercator heb ik vroeger door dien van Cremers vertaeld, welken men slechts in het latijn had overgebracht; doch voor Andrius zal men waerschijnlyk wel zynen toevlucht tot het grieksch moeten nemen en aen ἀνδρεῖος, *virilis*, denken. Hoe dat dan vertalen? door *de Man* of *'s Mans?* Ik laet aen anderen over hier omtrent iets naders te bepalen. Het is hoogst te bejammeren, dat men in de vijftiende, zestiende en zelfs zeventiende eeuw, alles heeft willen in het latijn of het grieksch inkleeden. Onze vroegere benamingen zoo wel van plaetsen en persoonen, als van ambten en gewoonten, zijn daerdoor dikwijls geheel onverstaenbaer geworden. Zijn wy, in zekeren zin, aen de geleerden uit die tijdvakken onzen dank verschuldigd, omdat zy ons met de meesterstukken der oude letterkunden hebben ingewijd, dan toch mag men hen met recht verwyten dat zy meestal de geschiedenis der jongere tyden zoodanig in verwarring hebben gebracht, dat wy ons, in ons eigen vaderland, dikwijls niet meer herkennen. Met een deel der verachting, die zy voor de middeleeuwsche letteren en voor de voorvaderlyke volksbeschaving, in 't algemeen koesterden, moeten wy op onze beurt die waenwyze geleerden bejegenen, die uitsluitelyk in en voor de oude wereld leefden. Zy immers, die al wat in de moedertael geschreven was verachteden, waren de schuld dat zoo menig meesterstuk uit de middeleeuwen verloren ging, en dat by meer dan een der hedendaegsche volkeren de ware beschaving en verlichting zich niet vroeg konden ontwikkelen.

Ten slotte voeg ik hier by, dat my van de medalie van Andrius

nooit iets meer is voorgekomen dan de afbeelding by Moehsen, die daervan slechts een looden afgietsel had kunnen bekomen. De beroemde penningverzamelaer Rudolphi (1829), in zijn werk over de medaliën ter eere van vermaerde artsen geslagen (1), bericht ons, dat er by hem een exemplaer in brons berustte, maer tevens ook dat er in het koninklyk kabinet te Berlijn een zilveren bewaerd werd. Dit laetste is waerschijnlyk wel het zelfde als dat waervan reeds vroeger, in 1773, het bestaen door Moehsen werd aengekondigd.

IV. Vredius als beoefenaer der Penningkunde.

—

Ik kon reeds vroeger den bruggeling Olivier de Wree of Vredius, wiens onderscheidene werken over de geschiedenis en oudheden van Vlaenderen nog dagelyks moeten geraedpleegd worden, onder de geleerden, die zich by ons, in vroegere dagen, met de numismatiek bezig hielden, eene eervolle plaets toekennen (2). Marc Laurin, heer van Watervliet, de voorname begunstiger van Goltzius, en die dezen oudheidskenner aenspoorde om zich met der woon te Brugge te vestigen, had eene verzameling van penningen aengelegd, welke niet geheel verstrooid werd, want Vredius kwam in het bezit, zoo niet van alles, dan toch van een gedeelte daervan. De met veel zorg opgemaekte, keurig geschre-

---

(1) *Recentioris aevi numismata virorum de rebus medicis et physicis meritorum memoriam servantia.* Berolini 1829, in-8° bl. 148, onder N° CCCLXVI, op het woord *Sittardus.*

(2) *Notice sur le Cabinet monétaire de S. A. le Prince de Ligne.* Gand 1847, in-12, bl. 29.

vene en met belangryke aenteekeningen voorziene kataloog, die aen Vredius toebehoorde, bestaet nog en is sedert een paer jaren mijn eigendom geworden. Dat handschrift voert ten titel: *Numismata Consulum et Imperatorum Rom. e reliquiis Laurinorum coacervata ab Olivario Vredio J. C. Brugensi, quæque hodie exstant in ejus bibliotheca. Anno* 1648. Het is een 4°-band van 227 bladen of 454 bladzyden (1).

Toen ik myne *Notice* schreef kon ik niet zeggen, wat er van dit kabinet geworden was. Ook de heer De Mersseman die een levensbericht van Vredius vervaerdigde (2), wist daeromtrent niets bepaelds, en hy verklaert alleenlyk, dat de oudheden door Vredius verzameld, verstrooid werden. Sedert echter heb ik eenigs zins de overtuiging bekomen, dat het meeste, en misschien wel alles, tot op onze dagen by de afstammelingen van Jan-Baptist Bonaert, behuwden zoon van Vredius, is blyven berusten, en eindelyk door eene achterkleindochter in huwelyk met den baron De Bonstetten, te Brussel in dezes bezit was gekomen.

Behalve antieke penningen, waervan ik dadelyk zal spreken, waren er in de verzameling van den brugschen geleerde ook talryke middeleeuwsche munten, vooral van Vlaenderen, voor handen. Deze gingen, omtrent het jaer 1832, aen andere liefhebbers over. Van daer kwamen ook de twee eenig by ons bekende exemplaren der looden noodmunt van veertig stuivers, tydens het

---

(1) Toen ik van Vredius in myne *Notice* gewag maekte, verkeerde ik in de meening, volgends de opgave van den *Catalogue des accroissements de la Bibliothèque royale, 4e partie,* bl. 113, dat de oorspronkelyke kataloog van Vredius op onze koninklyke bibliotheek berustende was; doch toen ik mijn handschrift bekwam, bleek het my ten volle dat dit wel degelyk het origineel is, waervan men te Brussel slechts eene kopy heeft.

(2) *Biographie des hommes remarquables de la Flandre Occidentale.* Bruges 1844. D. II. bl. 283.

beleg van Oudenaerde, in 1582, in omloop gebracht (1), welke stukken gedurende een twintigtal jaren by den heer generael Trumper bleven berusten, en waervan sedert het eene exemplaer de uitmuntende verzameling van den heer Eug. Herry, te Gent, het andere de myne zijn komen verryken.

Het origineel handschrift van den kataloog van Vredius komt insgelyks van de afstammelingen der Bonaerts. Het werd, zooals het boven blijkt, in 1648 geschreven, dus drie jaren vóór het overlyden van Vredius, die den 21sten maert 1652, slechts den ouderdom van vijf-en-vijftig jaren bereikt hebbende, stierf.

In dien kataloog worden, zooals de titel reeds aenduidt, slechts de romeinsche penningen uit de tyden der republiek of uit die des keizerrijks opgegeven. Van de middeleeuwsche of andere munten of medaliën wordt er geen gewag gemaekt. Het boek is niet door Vredius zelven, maer wel onder zijn toezicht geschreven. Hier en daer nochtans, zijn er aenmerkingen, verbeteringen of, voor de nagekomene stukken, byvoegsels van de hand des brugschen geleerde. De kataloog is algemeen chronologisch ingericht met volgorde van goud, zilver en koper, doch zonder dat men afzonderlyke reeksen voor elk metael heeft waergenomen. De voor- en keerzyden van al de penningen worden in het breede beschreven, de afbeeldingen uitgelegd en de omschriften voluit opgegeven. Meermalen verwijst men naer den schryver, by wien de stukken afgebeeld zijn, of by wien er over gehandeld wordt, zooals Goltzius, Occo, enz. Eerst komen de familiepenningen of *Nummi Consulares*, dan volgen die van het westersch keizerrijk,

---

(1) Die munt is met de andere van hetzelfde beleg zeer nauwkeurig beschreven in eene hoogstverdienstelyke verhandeling van den heer Dr van der Meersch, in de *Revue de la numismatique Belge* van 1850, D. V. bl. 285-327, alwaer dat stuk op plaet X afgebeeld is. De geleerde schryver spreekt slechts van één exemplaer by generael Trumper aenwezig; doch die heer bezat er twee, beide goed en echt.

waeronder ook eenige in de koloniën geslagen of met grieksche opschriften, eindelyk wordt de lijst door die van het oostersch keizerrijk besloten. Geheel de verzameling kan zoo wat uit 2,500 stuks bestaen; onder deze vindt men slechts een twintigtal gouden, meest zeer gekende, doch onder de zilveren zijn er talryke die men te recht als zeer weinig voorkomende mag beschouwen. Ook zijn er veel zeldzame koperen. Hier en daer ontmoet men wel eenige valsche of verdachte stukken, zoo als de Otho in 't koper, van eerste grootte. Maer men weet, dat men destijds de onechtheid van dien penning zoo min als van sommige anderen, nog niet op eene voldoende wyze had bewezen. Het cyfer 2,500, waerop ik de verzameling van Vredius bereken, en dat ons heden voor eene verzameling van antieke penningen niet hoog toeschijnt, moet voor die tyden als vry aenzienlyk beschouwd worden. In der daed men verzamelde alsdan, als het ware uitsluitelyk, medaliën der oudheid, en daer het getal liefhebbers wel zoo groot was als heden, moest het moeijelyk en kostbaer zijn voor eenen liefhebber om eene eenigs zins beduidende reeks by een te krygen. Verder is het stellig, dat er sedert twee honderd jaer, in alle landen, talryke ontgravingen plaets gehad hebben, waerdoor de voorraed meer dan verdubbeld is, terwijl er weinig of niets van het reeds vroeger bestaende is verloren gegaen. Ook worden de grieksche en romeinsche penningen slechts door enkele persoonen verzameld, omdat de kennis der munten en medaliën uit de middeleeuwen of uit de jongere tyden grooten deels de aendacht van veel liefhebbers tot zich heeft getrokken. In mijn exemplaer des kataloogs dezer verzameling ligt er een los blaedjen, dat ik houde als van de hand van Vredius geschreven, en waerop men de pryzen leest, waertegen men des tijds te Parijs sommige romeinsche penningen kon bekomen. Dat lijstjen draegt het jaertal 1651 en is dus maer eenige maenden vóór de dood van den brugschen

liefhebber opgemaekt; misschien teekende hy het zelf op gedurende een verblijf te Parijs, of schreef hy het over uit eenen brief aen hem door den eenen of anderen toegezonden. Waerschijnlyk waren die stukken by eenen handelaer te bekomen, want reeds in die eeuw trof men in Frankrijks hoofstad, zoo wel als heden, eenen voorraed aen van oudheden en penningen.

Zie hier deze lijst :

COPIE DU PRIX DES MÉDAILLES SUIVANTES A PARIS, ANNO 1651.

	flor.	solz.
Lepidus, d'argent.	10	»
Sext. Pompeius, d'argent.	20	»
Livia, petit cuivre.	3	»
Cai et Julii (1), argent.	20	»
— Moyen cuivre.	60	»
Uterque Drusus, argent et cuivre.	30	»
Antonia, argent.	20	»
Agrippina Claudii.	10	»
Messalina.	10	»
Britannicus, qu'on estime seul à Paris.	300	»
Popea au reuvers Néron.	10	»
Messalina au reuvers Néron, grec.	20	»
Julia Sabina, argent.	—	20
Plotina, grand cuivre.	30	»
Mariniana, argent	20	»
Matidia.	20	»
Antinous (2), grand medaillon.	100	»
Didia Clara, cuivre.	20	»
Tranquillina, grand cuivre latin.	60	»
— Grec, grand cuivre.	40	»
Gordianus Africanus, argent.	60	»
— Grand cuivre.	30	»
Valerianus, grec.	30	»
Nepotianus.	20	»
Nicianus (3).	40	»
Alexander Tyrannus.	20	»
Delmatius.	20	»
Carausius.	20	»
Domicius Domicianus.	30	»
Quietus.	20	»
Hannibalianus.	60	»
Romulus.	3	»
Julia Titi, d'argent.	10	»
Jovianus, cuivre.	10	»
Jovinus, argent.	3	»
Victor.	3	»
Jule César, grand cuivre.	20	»
Trebonianus Gallus.	3	»

(1) Waerschijnlyk Caïus en Lucius.
(2) Van dezen keizer zijn slechts griecksche penningen bekend.
(3) Wellicht Nigrinianus.

	flor.	solz.
Trebonianus, moyen bronze, avec colonne.	20	»
Quintus Herennius.	10	»
Galba.	3	»
Vitellius, grand cuivre.	50	»
Pupienus, grand cuivre.	6	»
— Moyen cuivre.	20	»
Pescennius, argent.	100	»
— dito cuivre, grand. (1)	300	»
Maximus, d'argent.	15	»
— Grand cuivre.	—	40
— Moyen cuivre.	3	»
Diadumenianus, grand cuivre.	30	»
— Moien cuivre.	10	»
Diadumenianus, argent.	5	»
Trajanus Decius.	—	40
Pertinax, grand cuivre, beau à merveille.	80	»
— Moien cuivre.	30	»
— Argent.	50	»
Didius Julianus, grand cuivre.	10	»
— Moyen cuivre.	30	»
— D'argent.	60	»
Balbinus.	6	»
— Moyen cuivre.	100	»
Valerianus, grand cuivre.	3	»
Gallienus.	3	»

Deze lijst verdient alles zins onze aendacht : zy levert immers een bewijs op, dat in den tijd van Vredius de antieke penningen in het algemeen, ruim zoo duer betaeld werden als heden. In der daed wanneer men het werk van Mionnet (2), dat zooals men weet, de veilbare waerde der romeinsche munten aenwijst en hedendaegs door de meeste verzamelaers tot maetstaf gebruikt wordt, dan ziet men, dat doorgaends onze pryzen min hoog zijn dan die welke men in vroegere tyden besteedde. Ten einde dit gezegde te staven wil ik hier eenige der stukken op deze oude lijst voorkomende vergelyken met Mionnets handleiding. Voor allen zou ik zulks niet kunnen doen, omdat de geschrevene nota te onbepaeld is, of omdat het metael of de grootte niet wordt aengeduid. Ik weet verders wel, dat sedert

(1) By Mionnet wordt geen Pescennius van eerste grootte aengehaeld, zoodat men mag veronderstellen dat de hier opgegevene valsch was of met grieksch opschrift.

(2) *De la Rareté et du Prix des médailles romaines ou recueil contenant les types rares et inédits des médailles d'or, d'argent et de bronze, frappés pendant la durée de la république et de l'empire romain.* Paris, 1827. Seconde édit. 2 vol. in-8°.

het verschynen van Mionnets handboek, sommige stukken, vooral de zeldzame, nog merkelyk in prijs zijn gerezen; doch eene in alles nauwkeurige vergelyking kan ik hier noch bedoelen, noch betrachten.

Men verlieze niet uit het oog, dat de opgave van Vredius in gulden is, en die van Mionnet in franken.

Antonia,	Z.	Gul.	20	Fr.	40.		
Livia,	K².(1)	»	3	»	3.		
Julia Titi,	Z.	»	10	»	24	tot	60.
Vitellius,	K¹.	»	50	»	48	»	120.
Pertinax,	Z.	»	60	»	50	»	150.
—	K¹.	»	80	»	100	»	200.
—	K².	»	30	»	4	»	100.
Didia Clara,	K¹.	»	20	»	20.		
Pescennius Niger,	Z.	»	100	»	120	»	225.
Diadumenianus,	Z.	»	5	»	15	»	60.
—	K¹.	»	30	»	40	»	50.
—	K².	»	10	»	6	»	7.
Maximus,	Z.	»	15	»	20.		
Balbinus,	K².	»	100	»	60	»	70.
Pupienus,	K¹.	»	6	»	8	»	40.
—	K².	»	20	»	50	»	60.
Mariniana,	Z.	»	20	»	3	»	6.
Quietus,	*Bil*	»	20	»	12	»	15.
Carausius,	K³.	»	20	»	10	»	24.
Domitius Domitianus,		»	30	»	15	»	24.
Alexander,	K³.	»	20	»	72.		
Delmatius,	K³.	»	20	»	2	»	6.
Hannibalianus,	K³.	»	60	»	60.		
Nepotianus,	K³.	»	20	»	100.		
Jovianus,	K³.	»	10	»	6	»	12.
Victor,	K³.	»	3	»	3.		
Jovinus,	Z.	»	3	»	9	»	15.

(1) Ik heb door K¹ de koperen van de eerste grootte, door K² die van de tweede en door K³ die van de derde of laetste grootte aengeduid.

DESPAUTERIUS.

—

De werken van twee zuid-nederlanders werden, te rekenen van de eerste helft der zestiende eeuw, waerin zy van de pers kwamen, tot in de vorige toe, niet alleen in ons vaderland, maer ook in Duitschland, in Frankrijk, in Engeland, en elders algemeen als schoolboeken voor het aenleeren der oude talen gebruikt. Ik bedoel namelyk de grieksche spraekkunst van Cleynaerts of Clenardus, van Diest, en de latijnsche van Despauterius, van Ninove. De namen van die mannen waren zoo beroemd, dat iedereen ze in den mond had. La Fontaine zelf verhaelt van :

> Un écolier qui ne s'amusait guère
> à feuilleter Clénard et Despautère.

In welk jaer Despauterius ter wereld kwam schijnt onbekend; doch men leest (1), dat hy te Leuven in de pedagogie de Borcht of het Castrum, studeerde, aldaer Jan Custos of De Coster, van Brecht, tot leermeester had, en in 1501, als vierde in den wedstrijd der wijsbegeerte werd uitgeroepen. Daerna werd hy professor, eerst in de pedagogie de Lelie, te Leuven, vervolgends te 's Hertogenbosch en te St.-Winoksbergen (2), eindelyk opende hy eene school te Comene, in Vlaenderen, en vormde aldaer talryke

(1) Foppens, *Bibliotheca Belgica*, II. bl. 628.
(2) Millin, Antiquités Nation., T. IV. — XLIV, bl. 16.

leerlingen, welke later door hunne schriften beroemd werden. Hy stierf binnen deze stad ten jare 1520. Zijn graf werd met het volgende distichon versierd, waeruit men verneemt dat hy slechts een oog had :

Hic jacet unoculus, visu praestantior Argo,
nomen Joannes cui Ninivita fuit (1).

By Foppens vindt men verder de lijst der werken, welke men aen Despauterius verschuldigd is, terwijl men aldaer, zoowel als by De Reiffenberg (2), eenige inlichtingen over 's mans leven en schriften aentreft.

Indien hy wezenlyk ten jare 1520 (3) stierf, dan kon hy geenen hoogen ouderdom bereikt hebben. Uit het boven gezegde blijkt, dat hy zyne studiën slechts ten jare 1501 eindigde. Men zou dus mogen veronderstellen, dat hy rond het jaer 1480 geboren werd.

Te Ninove zelf schijnt er heden omtrent Despauterius niet veel meer te ontdekken. Alleen vond men op het archief dier stad een stuk, dat wel waerschijnlyk op de ouders van dien geleerde betrekking heeft. Het is eene verzoening ten jare 1487, bewerkt en uitgesproken door den bailliu en schepenen van

---

(1) Dit grafschrift werd ten jare 1615, schijnt het, vernieuwd, toen men de kerk herbouwde. Het bestaet nog heden, maer eenigs zins gewyzigd. Men leest thands aldaer :

Epitaphium doctissimi viri Joannis Despauterii hujus oppidi ludimagisti qui obiit anno 1520.
Hic jacet unoculus visu praestantior Argo
Flandrica quem Ninive protulit et caruit.
Requiescat in pace.

Men zie dit in *Bulletin de la Commission historique du Département du Nord*. Lille. 1843. D. I, bl. 63.

(2) *Troisième mémoire sur les deux premiers siècles de l'Université de Louvain*. In de *Mémoires de l'Académie*.

(3) Dit jaer wordt insgelyks opgegeven door Millin, *Antiquités Nation*. T. V. LVIII, p. 2, die zich op Ladvocat, *Dictionn. Hist.* D. I, bl. 484 beroept.

Ninove, tusschen zekeren Jan Hoobosch en Lijsbet tSagers, zijn wijf, van eene zyde, en Jan de Espouter en Margriet sVoghels, zyne huisvrouw, ter andere zyde. Uit die akte zou volgen, dat Joannes Despauterius, eigenlyk in onze moedertael Jan Espouter of de Espouter moet heeten.

De heer greffier Van Varenbergh, van Ninove, maekte my met dit stuk bekend en zond my er eene kopy van af. Ik betuig hem hiervoor mynen dank.

Het luidt als volgt :

Ten verzoucke van Joosse Hoobosch ende van Lisbetten tSagers, zynen wive, zo es de bailliu met scepenen ghegaen ten huyse van Janne de Espouter, ende heeft daer gehaelt eenen heerlijcken vrede tusschen den voors. partyen, ende heeft ghelast ende bevolen Margarieten sVoghels, tvoors. Jans Espouters wijf, mits dat hy Janne, haren man, niet thuys en vant, dat hy, noch zy, Joosse Hoobosch, noch Lijsbette, zynen wive voors., niet misdoen en zouden, doen misdoen, noch laten misdoen, op de verbuerte van live ende goede ende op zoennisbrake; ende dat zijt Janne, haren man, zeggen zoude, daeraf zy den last an nam. Ghedaen by Pieter van Tortelboome, als bailliu, Janne Cabbiliau, Joos Vanden Heecke, Jan XXhooghe (1) ende Adriaen Vander Vekene, als scepen, op den VIII^en^ dach van Octobere, anno LXXXVII (2).

Dit stuk is getrokken uit het *Registrum novum Scabinorum Nieneren., inscriptum XV^to^ Septembris anno Domini M^o^.CCCC^o^LXXV^to^* etc.

Jammer is het dat men ook op gemeld archief niet gevonden heeft waerom die veete tusschen Joos Hoobosch, en Jan Espouter bestond, en die aenleiding gaf tot deze verzoening.

---

(1) *XXhooghe*, voor *Twintichhooghe* of *Twintigoogen*, een eigennaem.

(2) Over onze oude rechtsgebruiken, in het algemeen, en ook over de *wettelyke verzoening*, raedplege men het verdienstelyk werk van Dr M. J. NOORDEWIER, *Nederduitsche Regtsoudheden*. Utrecht, 1853. in-8°.

CHRISTIAEN, KONING VAN DENEMARKEN IN BELGIE.

Over het verblijf hier te lande van koning Christiaen II van Denemarken, en het overlyden zyner gemalin op het slot van Zwijnaerde, by Gent, is er sedert een vijf-en-twintigtal jaren nog al geschreven. Ik verwijs de lezers naer hetgene ik zelf vroeger aenteekende (1), maer wel vooral naer de belangryke verhandelingen van Willems (2), Altmeyer (3) en Allen (4).

De deensche koning uit zijn land gevlucht, hield zich, zoo als men weet, eenen geruimen tijd te Lier op, en bevond zich aldaer, by gebrek aen geld, meer dan eens in zeer bekrompenen toestand, waeruit, zonderling genoeg! de Landvoogdes Margaretha van Oostenrijk, die namens haren neef, den machtigen keizer Karel, de Nederlanden bestuerde, hem niet altijd redden kon.

De brief, dien ik hier opneem, bevestigt nogmaels het vroeger bekende, vermits by dezen de hofmeester des keizers door koning Christiaen aenzocht wordt, zoo voor dezes beambten en bedien-

---

(1) *Messager des Sciences et des Arts* 1833, bl. 180.

(2) *Belgisch Museum*, D. II, bl. 196-236.

(3) *Histoire des relations commerciales et diplomatiques des Pays-Bas avec le Nord de l'Europe*. Brux. 1840. in-8°. en *Trésor National*. Brux. 1842. D. I, bl. 286.

(4) *De rebus Christiani secundi Daniæ, Norvegiæ, Sueciæ regis exsulis commentatio*. Pars I. Hafniæ 1844. in-12°. Ik denk niet, dat er hiervan een tweede stukjen het licht zag.

den, als voor die van wylen de koningin, de noodige rouwkleederen te doen vervaerdigen.

Het stuk luidt als volgt :

Très-chiers et bien aymés, Nous avons rescript à nostre très-chier et bien aymé, le compte de Gavers, comment les filles, officiers, serviteurs et servantes, tant de nous comme de feu la Royne, nostre bonne compaigne, que Dieu absolve ! lesquelz ont tousjours esté à Lière, durant le tamps que avons esté absent, ne sont encore vestu en doeul, dont nous nos esmerveillons, car il nous avoit esté dit à Zwynaerde que chascun d'iceulx seroyent rabilliés seloing leur estat, comme ceulx qui présentement lors estoyent à Gand, comme ousi raison le veult et assez le scavez. Ce consideré, vocilliés tant ferre pour nous que yceulx desureditz soyent revestu. Et en ce faisant nous ferez chose agréable; ceque recognoitrons en tamps advenir. Nous vous envoyons le nombre d'iceulx par escript, chascun selong son estat. A tant, très-chers et bien aymés, Dieu vous doint ce que desirés. De Lière, ce XIXme jour de Février XV[c].XXV.

CHRISTIERN.

Op den rug leest men :

A nos très-chiers et bien aymés, les mestres dhostelz et commys de l'Empereur, le seigneur de Moucron et le seigneur de Sonastre (1).

De originele brief is het eigendom van Z. H. den Prins van Ligne, en berust op het kasteel van Belœil.

---

(1) *Sonastre* of *Souastre*. Omtrent dien tijd leefden Karel van Sonastre, heer van Auzy, edelman aen het Hof der Landvoogdes Maria van Hongarië gehecht — Hugo van Sonastre kapitein der schutters van Maria van Hongarië — Philips van Sonastre, ridder, raedsheer en hofmeester der zelfde Landvoogdes. Het is ongetwyfeld aen dezen laetsten dat de brief gericht was. — Ik ben deze inlichtingen verschuldigd aen den heer Pinchart, van Brussel.

DE PASTOOR VAN VELTHEMS SPIEGEL HISTORIAEL.

—

Van de berijmde chronijk, die algemeen bekend is onder den naem van *Spiegel Historiael* van Lodewijk van Velthem, maer die, zoo als prof^r. Jonckbloet het eerst deed opmerken (1), waerschijnlyk het werk is van eenen ongenoemden schryver, die pastoor te Velthem was, bestaet er heden slechts één enkel volledig handschrift. Het berust op de akademische bibliotheek te Leiden en werd, in 1727, door Lelong voor zyne uitgave gebruikt. De druk echter door dien geleerde bezorgd, is slordig wat den tekst betreft, en met talryke onbruikbare aenteekeningen en verklaringen voorzien. Te recht zegt Dr Jonckbloet, dat eene kritische uitgave van dit werk hoogst nuttig zou zijn.

Vóór eenige jaren heeft de heer Lorsch, te Bonn, twee fragmenten (te samen 322 versen bevattende), van een tweede hand-

(1) *Inleiding op den Roman van Lancelot*, I D. bl. XXXVI en volg. — *Geschied. der middennederlandsche dichtkunst*, III D. bl. 188-209. — Dr Jonckbloet heeft vroeger het derde boek dezes *Spiegel Historiaels* nauwkeurig naer het leidsch handschrift uitgegeven. Zie zijn *Specimen e literis Neerlandicis, exhibens Ludovici de Velthem chronici, quod inscribitur* Speculum Historiale, *librum III*. Hagae-Comitis. 1840. in-4°.

schrift ontdekt. De varianten van beide deze bladen zijn door Jonckbloet opgegeven (1).

Doch, behalve het volledig handschrift van Leiden, en de twee fragmenten van Bonn, zijn er van die rijmchronijk geene andere *Codices* overgebleven.

Dat er echter, ten jare 1631, nog een ander handschrift, ten minste van een gedeelte, bestond, blijkt hieruit : Wichmans, in zyne *Brabantia Mariana* (2), verhaelt, dat de bisschop van 's Hertogenbosch, Michiel Ophovius, hem eenen perkamenten *Codex*, vóór drie honderd jaer, door eenen geestelyke, die kapellaen te Sichem was, geschreven, en welk boek ten titel voerde : *Quinta pars Speculi Historialis*, ter hand stelde. Wichmans, die uit de tael had meenen te mogen opmaken dat de schryver een Zeeuw of een Vlaming was, voegt er by dat deze, zoo als hy zelf getuigt, in 1303, kapellaen was van O. L. Vrouw te Sichem, en dat hy aldaer recht tegen over zekeren Arnold Pickel woonde. Verder haelt hy de volgende versen aen :

Daer dede menigh sijn bedevaerde
tote eene heecke, zy u kondt,
die als een cruys ghewasschen stondt,
met twee raeyen gaende uyt,
daer menigh toegingh overluyt,
dier aen hinck scherp en staf
en seyde hy waer ghenesen daer af......
Soo dat wiert ghehanghen daer
menigh scherpe en staf aen den boom.

Deze regelen treft men in de uitgave van Lelong, IV boek, cap.

(1) *Verslagen en berigten uitgegeven voor de Vereeniging ter bevordering der oude nederl. letterkunde.* Derde jaarg., Leiden. 1846. bl. 72-76.
(2) *Brabantia Mariana tripartita.* Antw. 1632, in-4° bl. 310.

57 aen (1), doch tusschen het hier opgegeven zevende en achtste vers, leest men er in den druk nog zeven andere, die Wichmans uit het handschrift niet heeft opgegeven, als niet gunstig zijnde voor hetgene hy wilde beweeren.

Alhoewel de tekst van Wichmans grooten deels met dien van Lelong overeenstemt, (want op de vernieuwde schrijfwyze van sommige woorden neem ik geen acht), schijnt het my dat eenige varianten, die daerin voorkomen, genoegzaem zijn om te bewyzen, dat het handschrift, te 's Hertogenbosch, in 1631 voor handen, niet hetzelfde is, als dat hetwelk zich thands te Leiden bevindt.

Lelong schreef in zyne voorrede dat hy, zoo veel het hem mogelyk was na te gaen, niet had konnen ontdekken, dat er meer dan een exemplaer van dit werk overig was; hetwelk, omtrent den jare 1620, Mr Adriaen van Meusenbroek, advokaet te Dordrecht, had toebehoord, en door W. van Gouthoeven (2), als ook waerschijnlyk tot het uitgeven van de *Rijmchronijk* in 't zelfde jaer, ter leen werd gebruikt. Vervolgends, gaet hy voort, schijnt het, in handen van P. Scriverius (3), verder in die van Fred. Arn. van Westphaalen en eindelyk in die van professor Ant. Matthaeus gekomen te zijn; diens bibliotheek in den jare 1717 te Leiden geveild zijnde, is hetzelve door Mathias Ooster gekocht, die het op verzoek van Lelong door dezen liet uitgeven.

Uit dit alles, zoo wel als uit de weinige versen by Wichmans te lezen, mag men veronderstellen, dat het handschrift van bisschop Ophovius wel degelyk een ander, dan het gekende, was. Misschien wordt het nog eens terug gevonden. Ik trek hierop de aendacht der noord-brabandsche geleerden.

---

(1) Bl. 287-288.
(2) Zie deszelfs *Chronijk*, bl. 321. (3) Zie zynen *Toetsteen*, bl. 231.

MAERLANTS GEDICHT,

« Der kerken claghe. »

—

Dr Jonckbloet (1) heeft, naer aenleiding van Maerlants eigene woorden, dezen naem gegeven, aen een klein gedicht van achttien dertienregelige strofen, hetwelk voor het eerst door Willems werd uitgegeven (2). Het eenige handschrift waerin het te vinden is, en waeruit deze geleerde het trok, behoorde des tijds aen Lord R. Heber, en kwam, na diens dood, in mijn bezit (3).

By eene nauwkeurige vergelyking van den oorspronkelyken tekst met dien door Willems geleverd, heb ik de volgende kleine onnauwkeurigheden opgemerkt : vers 18 staet *iongren*, het handschrift heeft *iongeren*, — v. 59 *swarde*, l. *swaerde* — v. 63 *cleedre*, l. *cleedere*, — v. 82 *waerheit*, l. *warheit*, — v. 101 *jae ic*, l. *jaeic*, — v. 103 *in den*, l. *inden*, – v. 158 *cleedre*, l. *cleedere* — v. 174 *ware*, l. *waerre ;* doch het volgende is gewichtiger : v. 202 moet gelezen worden :

> Nu siet of hi niet val ē minde
> die Gods scape noyt en kinde ?

waervoor by Willems :

> Nu siet of hi niet val, ēn minde,
> die Godsscape noyt en kinde.

---

(1) *Geschiedenis* III, stuk I, bl. 150.

(2) *Mengelingen van Vaderlandschen inhoud*. 1827. bl. 45.

(3) Over dit handschrift schreef ik reeds vroeger in het *Kunst- en Letterblad* van 1840. Gent, in-4° bl. 46.

Iets dat geenen goeden zin oplevert en Willems het woord *minde* deed verklaren door *verminderen*. Terwijl die twee versen eenvoudig beteekenen : *Nu ziet of hy, die Gods schapen nooit kende, den val niet bemint?* (1).

By eene kritische uitgave van Maerlants strofische gedichten kunnen deze terechtwyzingen van pas komen.

VADERLANDSCHE ANEKDOTEN.

II. Hertog Arnold van Gelderland.

Hertog Arnold van Gelderland, Karel van Egmonts grootvader, was een vyand van alle hoofsche pracht. Nooit ging hy in de zyde gekleed, maer altijd in de londensche wol. Het gebeurde eens dat Philips de Goede hem een kostbaer met vilt afgelegd gewaed ten geschenke zond, doch Arnold bewonderde het in het geheel niet, en wanneer hy het te elken jare eens of twee malen aentrok, dan bezag hy het niet, verre van er trotsch op te zijn. Hy had zelfs de gewoonte er den spot mede te dryven, als met iets dat voor zyne leden niet geschikt was.

MELANDRI *Iocorum atque Seriorum Centuriae aliquot.* Francf. 1617, in-12° I. 268, die zich op HADAMARIUS *de Instit.* bl. 109, beroept.

---

(1) Toen WILLEMS dit stuk liet afdrukken had hy waerschijnlyk het handschrift niet meer onder het oog, vermits hy voor het door hem gedrukte *Godsscape,* zelf voorstelt *Gods scape* te lezen. Deze gissing was onnoodig, want het staet wel degelyk zoo in den oorspronkelyken tekst.

OORKONDEN IN HET NEDERLANDSCH,

VAN 1278, 1279 EN 1280.

Vinders.

Hiervoren (1) ruimde ik eene plaets in voor eene dietsche charter van 1298, herkomstig uit Sinter-Goedelen-kerk te Brussel. Dit mael neem ik hier vier oorkonden op van de jaren 1278, 1279 en 1280, die vroeger tot het archief behoorden der abdy van Sint-Bertijn, te Sint-Omaers, of om beter te zeggen tot dat der proostdy van Poperinghe, welke aen dit beroemd klooster onderhoorig was. Thands berusten die stukken, met de twee latijnsche, die ik hier insgelyks bygevoegd heb, op het archief der provincie Oost-Vlaenderen, te Gent.

De vier dietsche stukken (I, II, III en V), zijn alle door eene en de zelfde, eenigs zins zonderlinge, maer toch fraeije en zeer leesbare hand, en byna zonder verkortingen geschreven. Zy zijn in zeer goeden staet, behalve dat de zegels, die vroeger daeraen hingen, door redenen, welke ik zoo even zal aenduiden, daervan afgerukt en verdwenen zijn.

---

(1) Bl. 100.

De abdy van Sint-Bertijn was eene der oudste, der rijkste en der vermaerdste van de Nederlanden. Zy leverde tydens de middeleeuwen, een aental geleerde of beroemde mannen op, aen wier hoofd de abt Sugerius, de groote staetsman van Frankrijk, onder koning Lodewijk den zevensten, eene eerste plaets verdient.

Het is jammer, dat het archief van zulk aenzienlyk gesticht, by deszelfs vernietiging ten gevolge der groote fransche omwenteling, meerendeels verloren ging. De talryke charters, die aldaer berusteden, had men reeds in de vorige eeuw van zulk belang voor de geschiedenis geacht, dat men er ernstig aen gedacht had om ze te laten drukken. Zekere monik Charles de Whitte had, tusschen de jaren 1746 en 1775, de oorkonden, en daeronder ook die van Poperinghe, met veel zorg, in elf deelen in-folio overgeschreven en de uitgave moest onder het toezicht van ervaren mannen, zoo als Bréquigny en Chérin, geschieden. By gebrek echter aen geldmiddelen, werd dit eerst voor eenigen tijd verschoven en later maekten de staetkundige gebeurtenissen de uitvoering van dit plan onmogelyk(1).

Die afschriften door Dom de Whitte vervaerdigd, worden tot heden toe te Sint-Omaers bewaerd; doch, behalve een zestiental pauselyke bullen (2), denk ik niet, dat er aldaer nog andere originele charters voor handen zijn.

Ten jare 1840 heeft de heer Guérard, te Parijs, het *Chartularium Sithiense* aen het licht gebracht, maer dat is eerder eene chronijk, dan wel een charterboek. En dan nog heeft men de daerin oudtijds opgenomene oorkonden niet tegen de oorspronkelyke stukken kunnen vergelyken, vermits deze grootendeels verloren zijn en waerschijnlyk zullen blyven.

---

(1) Piers, *Biographie de la ville de Saint-Omer*, bl. 256.
(2) *Mémoires de la société des Antiquaires de la Morinie*, D. I. bl. 252.
(3) In de *Collection des Cartulaires de France*, Tom. III, in-4°.

De originele stukken in de proostdy van Poperinghe berustende, waren aen zonderlinge lotgevallen onderworpen. Na de vernietiging van dit gesticht kwam de prioor naer Gent gevlucht met geheel of ten minste met de belangrijkste stukken uit zijn archief. Hy nam zynen intrek by eenen broodbakker, by wien hy eenige jaren later stierf. Na 's mans dood werden de originele charters voor oud perkament aen eenen drukker verkocht, die het voor omslagen van almanakken en catechismussen wilde verbruiken, en dadelyk ten dien einde, de ruggen van al de stukken geel verwde. Ook had hy al de zegels afgerukt en als voor hem van geen nut weehgesmeten, zoodanig dat er heden niet een enkel aengebleven is!

Doch gelukkig wekten die charters, waervan de meeste als toonbeelden der middeleeuwsche schrijfkunst mogen doorgaen, eer ze versneden werden, de aendacht op van eenige geleerden en liefhebbers dezer stad. Wat er nog voorhanden was, bleef behouden, doch werd op nieuw verstrooid, want de heeren Hye-Schoutheer, Lammens, graef De Thiennes, L. De Bast, Parmentier, Versturme, De Laval en misschien nog andere, kochten elk, de eene min de andere meer, eenige dier kostbare oudheden.

Tydens de jaren (1832-1835), dat ik met het toezicht over het archief dezer provincie belast was, had ik het genoegen de meeste van die wijd en zijd verspreidde stukken byeen te krygen. Mevr. de Wᵉ. De Bast liet aen het archief over dien merkwaerdigen giftbrief van 745, waervan een fac-simile achter het eerste deel der fransche uitgave van Warnkœnigs geschiedenis van Vlaenderen gevoegd is (1). De graef De Thiennes, die een paer stukken, welke tot de heerlijkheid Rumbeke betrekking hebben, bezat,

(1) In den oorspronkelyken duitschen druk is het niet te vinden.

gaf ze te geschenke. Toen op 21 january 1833, de bibliotheek van Hye-Schouthcer, welke alleen honderd-zeven-en-veertig dier charters bevatte, geveild werd, kon ik deze alle voor rekening der provincie aenkoopen (1). De overige, die aen de hierboven genoemde heeren toebehoorden, werden insgelyks, het zy door my, *het zy* door mynen opvolger, den heer baron De Saint-Genois, door aenkoop voor het archief bekomen, zoodanig dat er aldaer byna twee honderd stukken verzameld zijn.

Omtrent al deze oorkonden waren des tijds onuitgegeven; doch sedert heeft de heer Warnkœnig er eenige in de bylagen van zyne zoo verdienstelyke geschiedenis van Vlaenderen opgenomen, en thands mag men hopen, dat de heer advokaet P. C. Van der Meersch, de tegenwoordige archivaris der provincie, het plan dat hy gevormd heeft, om geheel de verzameling te laten drukken, weldra zal ten uitvoer brengen.

Intusschen maek ik hier zes dier charters voor het eerst bekend, waervan vier als belangryke proeven onzer oudste proza moeten beschouwd worden, terwijl de twee latijnsche hier slechts gedrukt worden als tot de zelfde zaek, waervan gehandeld wordt, betrekking hebbende.

Men ziet uit deze stukken, dat de schepenen van het Vrye van Brugge, reeds ten jare 1278-1280, hunne akten en beraedslagingen in de moetertael opstelden, terwijl de deken der Christenheid van Brugge in het latijn schreef, dat stellig door eene der partyen niet verstaen werd. Wel is waer, zyne brieven waren gericht aen den officiael van het bisdom van Doornijk, doch deze was waerschijnlyk wel een Vlaming of ten minste was hy het dietsch

---

(1) Al die stukken zijn tamelyk wel beschreven in den *Catalogue d'une grande collection de Livres curieux et singuliers, parmi lesquels nombre de Manuscrits, suivie de chartres, diplômes, etc. provenant de la bibliothèque de feu Mr. Fr. J. P. Hye-Schouthcer, dont la vente se fera à Gand, le* 21 *janvier* 1833, bl. 145-153 en 157-159.

meester. Ik deed reeds opmerken (1), dat de landtael veel vroeger door de wereldlyken in de akten werd ingevoerd dan door de geestelyken, welke laetste nog lang het gebruik van het latijn behielden, dat zy zelfs nooit geheel lieten varen.

Deze vier dietsche charters leveren een doorslaende bewijs op hoe sedert de dertiende eeuw de gesprokene tael dezelfde is gebleven. In der daed men treft hier eenige woorden en spraekvormen aen die tot heden toe in West-Vlaenderen zijn blyven voortbestaen. Als zoodanig kan men beschouwen : *idaen, iof, up, ambocht tusschier*, *vinderschip* of *schep*, *of* eene zide ... *of* ander zide, daer si *of* bleven waren, enz. Het is alleen door de bekendmaking van dergelyke originele oorkonden, dat wy iets met vastheid zullen kunnen bepalen omtrent den vroegeren toestand der onderscheidene tongvallen van het nederlandsch; want de teksten onzer oude dichters en prozaschryvers zijn in het algemeen zoodanig door de afschryvers veranderd, dat meestal het eigenaerdige daeruit verdwenen is.

De onverschillige schrijfwyzen van *soene* en *zoene, secghen* en *zegghen, Spierinc, Spiering* en *Spieringh, die Iserinc* en *d'Yserine*, enz., en de onregelmatigheid in de verbuiging der woorden, toonen aen, dat zulke ongelijkheden door onze vroege schryvers zelven begaen werden. Wy moeten dus heden, by de herstelling der oude teksten, de regelmatigheid in de spelling niet te verre dryven.

Voor degene die zich met geslachtkundige studiën bezig houden, treft men in deze stukken een treffend voorbeeld aen van de wyze waerop oudtijds onze eigennamen verbogen werden. Meestal heeft men op deze, nochtans vaste regels, niet genoegzaem acht genomen, en de namen, die men verbogen aentrof,

(1) Bl. 100.

niet tot den eersten naemval teruggebracht, waerdoor er in de genealogische werken zoo veel verwarring heerscht.

De eigennaem is hier in den eersten naemval (*nominativus*), *Spierinc* (III), of *Spiering* (I), of *Spieringh* (IV); in den tweeden (*genitivus*), wordt hy *Spierincx* (VI); en in den derden (*dativus*), *Spieringhe* (I en II).

By middel dezer stukken kan de bestaende lijst der schepenen van het brugsche Vrye, eenigs zins verbeterd en aengevuld worden. De lijst dier ambtenaren van 1228 tot 1745, door den heer Priem uitgegeven (1), is, schijnt het, omtrent het midden der vorige eeuw, uit alle slach van oorkonden, zoo latijnsche, dietsche als fransche, zonder genoegzame zorg of kritisch onderzoek, zoo als dat des tijds meestal gebeurde, byeengebracht. Geen wonder dus dat *Boudene die Iserinc*, die in onze charters van 1278 en 1280 genoemd wordt, by Priem, op die jaren, niet eens vermeld staet, doch het zal wel de zelfde zijn als die welke op 1277, *Boudewijn den Yserman, rudder* heet, wiens naem blijkbaer aldus gebrekkig uit het latijn vertaeld is, of wel als *Baudewijn d'Isenne*, op 1283, welke laetste naem men voor slecht gelezen mag houden. Ten slotte voeg ik hier nog by, dat Reinvert Porin der charter van 1279, wel één persoon zou kunnen zijn met Reinvert Verghodelieven zoene, dien men in de stukken van 1280 (III en V) ontmoet.

Voor de kennis der middeleeuwsche rechtsgebruiken en vooral der eigenschappen van de *vinders*, zijn de zes hierachter volgende stukken van geen gering belang.

Zie hier waerover er gehandeld wordt :

De abdy van Sint-Bertijn was in het bezit van tienden in

(1) In de *Documents extraits du dépôt des Archives de la Flandre Occidentale*. Bruges, 1850. D. VII à VIII.

het kerspel Lisseweghe, een dorp op eene uer afstands, ten noorden van Brugge gelegen, maer zeker geslacht, Spierinc of Spiering geheeten, beweerde in die tienden gerechtigd te zijn. Daeruit ontstond een geschil tusschen het klooster van Sinte Bertijn, ter eener zyden, en Wilzoete en Hanne Spiering, met de hunnen, ter anderer zyden. Om dien twist te vereffenen, kwam men voor schepenen van den Vryen overeen, dat men de zaek door een *vinderschap* zou vereffenen en op de uitspraek zou afgaen, hetzy van den abt van Sinte Bertijn, het zy van den prioor van Coekelare, Gillis van Coehove. Deze laetste trad als *vinder* op. Hy had op zich genomen zyne uitspraek te doen vóór Sinte-Baefsdag van het jaer 1278, en in der daed op den zaterdag vóór gemelden dag verscheen gemelde prioor te wette, voor schepenen van het Vrye, en hy kende aldaer de bedoelde tienden aen de abdy van Sinte-Baefs toe; doch tevens legde hy aen den abt den last op om aen Wilzoete en Hanne Spiering met de hunnen, dertig ponden vlaemsch te betalen.

. De eerste der hier volgende charters bevat de getuigenis dezer uitspraek door de schepenen van het Vrye.

Wilzoete en Hanne Spiering en dezes laetsten moeder, Heilzoete, waren echter met het vonnis van den prioor van Coekelare niet te vreden en weigerden zich daeraen te onderwerpen. Zy werden diensvolgends door dezen beroepen *op enen wettelicken dinghedach, te steghere* (1), voor schepenen van het Vrye, om aldaer gedwongen te worden zich volgends het te vellen

(1) By Kiliaen *stegher, steegher*. Fland. *trap*, *gradus*, *scala*. In *Reinaert de Vos* (v. 2755) spreekt Nobel, de Leeuw, recht op eene stage van steene :

Doe deze rede was gedaen,
doe ginc Nobel, die coninc staen
op ene *hoge stage van steene*,
daer hi op plach te stane alleene.
als hi sat in sijn hof te dinge.

vonnis te gedragen. Men besprak aldaer een tweede *vinderschap*, wiens beslissing partyen voor onwederroepelyk geldig moesten houden. Dit mael werden tot *vinders* gekozen aenzienlyke wereldlyke persoonen en beambten, namelyk de heer Roegier van Ghistele, ridder, de heer Wouter Reinfin, ridder, des tijds bailliu van het brugsche ambacht, Dierk de Vos, Arnout Brantin, klerk der brugsche vierschaer, en Weinin Stullaert, *crichouder* (1) van die zelfde rechtbank. Deze vijf mannen namen op zich een afdoende vonnis te stryken. Zy verschenen voor de schepenen van het Vrye; hunne uitspraek was de bevestiging van het besliste door den prioor van Coekelare. Zy wijsden, dat Wilzoete Spiering met zyne vrouw, vóór halfvasten te Brugge, voor schepenen, moesten verschynen en aldaer afzien van al het recht, dat zy beweerden te hebben op de tienden van Lisseweghe, en dat Wilzoete verder zulke verklaring voor den deken der Christenheid moest komen herhalen. Indien echter die laetste rechtspleging tot eenige onkosten aenleiding gaf, dan bleven deze ten laste van den prioor van Coekelare.

Aen Hanne Spiering en dezes moeder, Heilzoete, werd insgelyks het zelfde opgelegd. Doch de prioor van Coekelare moest binnen de acht dagen na dat de Spierings van hun recht op de tienden zouden hebben afgezien, eene somme van twintig ponden vlaemsch aen Wilzoete Spiering, en de helft van dergelyke somme aen Hanne Spiering en zyne moeder uitbetalen.

Dit alles is bevat in de tweede charter.

Wilzoete Spiering en zyne vrouw verschynen diensvolgends voor schepenen te Brugge, *te steghere, up enen vriendach, dat wettelic dinghedach was*, en zien aldaer van al hun recht

(1) *Crichoudre*, ook wel *crickwarder*, roedrager van *kruk*, *kolf*. Men kan hierover raedplegen Warnkoenig, *Histoire de la Flandre*, trad. par Gheldolf. D. II. bl. 152.

af. Zy vernieuwen hunnen afstand voor den deken der Christenheid te Brugge.

Het derde en vierde stuk bevatten die verklaringen.

Hanne Spiering met zyne moeder Heilzoete, zyne zuster Adelise en dezes man, Hanneken die Caermere, geven insgelyks, zoo voor schepenen van het Vrye, als voor den deken der Christenheid, kwijtschelding van hun recht in de tienden van Lisseweghe, behalve van dat gedeelte hetwelk aen Heilzoete van wege heuren vader was toegekomen.

Dat is de inhoud der twee stukken, die hier de nummers V en VI voeren.

Men wordt door deze oorkonden ten volle ingelicht omtrent de ware beteekenis der woorden *vinder* en *vinderschap*. By Kiliaen leest men slechts, dat *vinder*, hetwelk hy als aen den vlaemschen tongval eigen opgeeft, zoo veel beteekent als *juratus opificiorum collegii*. By Dierickx (1) zijn *vinder* en *vindersman* het zelfde als *scheydsregter*, *arbiter*, *goede man* (2). Deze laetste, veel meer omvattende uitlegging, is ook meer voldoende dan die van Kiliaen.

In het eerste van den twist, waertoe onze charters betrekking hebben, werd de beslissing aen éénen enkelen *vinder*, namelyk den abt van Sint-Bertijn, of wel den prioor van Coekelare, Gillis van Coehove, overgelaten. Doch alzoo eene der partyen zich aen dezes uitspraek niet wilde houden, werd de zaek op nieuw, en dit mael aen vijf *vinders*, onderworpen. Het blijkt genoegzaem, dat telkens de partyen het recht hadden de aenstelling van dezen of genen vinder, volgends wiens vonnis zy dan ook beloofden zich te zullen gedragen, goed of af te keuren. Het schijnt ook verder, dat deze op zulke wyze aengestelde *vinders*, geen be-

(1) *Gends Charterboekje*, bl. LXXII.

(2) C. A. Serrure, *Geschiedenis der nederlandsche en fransche Letterkunde in Vlaenderen*, bl. 193.

stendig gericht of *vindery* uitmaekten. In den zelfden zin zag men ten jare 1286, de bailliu van Brugge, Simon Lauwaert, als *vinder* of *vriendelicke effenaer*, optreden in een geschil tusschen den heer Van Boenhem en de Negen-en-dertig van Gent, handelende in den naem dezer Gemeente (1).

Reeds vroeger, en wel in 1252, vereffenen drie persoonen, namelyk Willem van Maldeghem, Hugo van Steenlant en Volcour, meijer van Sinte-Baefs, eenen twist als *vinders* tusschen deze abdy en haren schout, Gielis (2).

Van zeer oude tyden nochtans bestonden er, onder den naem van *vinderyen* of *smalle wetten*, bestendige gerichten voor het beoordeelen van geringere zaken.

Talryke kleine geschillen, die anders voor schepenen hadden moeten komen, werden door die *vinders* beslist. Deze inrichting was een overblijfsel der honderdmannen uit het vroeger tijdvak. Er bestaet eene verordening van 1284, waerby de macht der *vinders* bepaeld wordt (3). In de *Costumen* van Gent wordt er ook van de *vinderyen* of *smalle wetten* gesproken, en daer ziet men, dat ze in *kosteryen* en *onderkosteryen* verdeeld werden. Iets waervan Raepsaet getracht heeft de reden te ontdekken (4). De vonnissen echter door de *vinderyen* uitgesproken, waren uit zich zelven niet uitvoerbaer, maer moesten eerst door de schepenen bekrachtigd worden. Soortgelyke kleine gerechtshoven bleven te Gent, tot op het jaer 1793 toe, voort bestaen. In het groot Vleeschhuis aldaer bewaert men nog heden den boek der Neering, van de voorledene eeuw, waerin men al de namen der bestuerders, en onder deze ook die der *vinders* opgeteekend heeft. —

(1) Diericx, *Mémoires sur la ville de Gand*. D. I, bl. 231. (2) Diericx, *Gends Charterboekje*. Bl. 3.

(3) Diericx, *Mémoires sur les Lois, les Coutumes etc. des Gantois*. II. bl. 111.

(4) Raepsaet, *OEuvres Complètes*. D. V, bl. 329.

Te Brugge hadden, in de zeventiende eeuw, talryke ambachten hunne *vinders* (1). — In Noord-Nederland bestonden insgelyks *vinderyen*. In het land van Voorn had men twee *vinders, die mee* (meekrap) *sien sullen ende loven of laken.* — Te Amersfoort *vinders* van visch en vleesch; *korenvinders; vinders* van de vogelen (2). Volgends deze laetste aenhalingen schynen de vinders hier voor te komen als *keurders* of *experten* van visch, vleesch enz.

Ik hield my met voordacht eenigs zins lang op met de *vinders* om dat men dit woord sedert de laetste jaren, in eenen zin gebruikt, in welken ik het by niet éénen onzer middeleeuwsche schryvers heb aengetroffen, namelyk in dien van *dichters* (3). Dr Snellaert in zijn *Kort begrip eener Geschiedenis der Nederduitsche Letterkunde* (4) zegt : de dichter uit den riddertijd heette Spreker, Zegger of *Vinder*. » By professor Hofdijk (5) leest men : « de vervaardigers en voordragers van de middeleeuwsche gedichten werden in Holland ook *Vinders* of Sprekers genoemd, » en Jonckbloet geeft aen Maerlant den naem van *Vinder* (6).

Even als men in het fransch het woord *trouvère* van *trouver* afleidt, omdat de *trouvères* als de *uitvinders* van verhalen, van fabelen, enz. te houden waren, zou oudtijds aen onze dichters in onze tael dergelyke naem, om de zelfde reden zijn toegekomen : iets dat my niet gebleken is.

Ik weet wel dat Kiliaen, behalve de rechterlyke beteekenis, waerover ik gehandeld heb, het woord *vinder* nog vertaelt door

(1) *Van de Grootdadigheyt der Breedtvermaerde Regeringhe van de stadt Brugghe.* Amsterd. 1684. in-4° bl. 529.

(2) Noordewier, *Nederduitsche Regtsoudheden*. Utrecht, 1853. Bl. 342.

(3) Dit werd reeds opgemerkt door C. A. Serrure, *Geschiedenis*. Bl. 33.

(4) In de eerste uitgave van 1849, bl. 28, en in de tweede van 1850, bl. 33.

(5) *Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde*. Amsterd., 1853. Bl. 75.

(6) *Geschiedenis der Middennederlandsche Dichtkunst*. D. III, 1ste stuk, bl. 138.

inventor, dat is *uitvinder.* Ik ken ook het eerste vers van het vierde boek des Wapen-Martijns :

Jacop die van Mertene *vant,* ,

doch dat alles bewijst niet, dat men by ons, tydens de middeleeuwen het woord *vinder* voor synoniem van dichter hield, even weinig als men uit het vers :

Willem, die Madoc *maecte,*

zou mogen besluiten, dat de dichters ook *makers* genoemd werden.

I.

1278.

Tot allen den ghoenen, die dese lettren sullen zien ende horen lesen, doen te wetene Roger van Ghistele, Woutre van Coekelare, Boudene die Broekere, Boudene die Iserinc, rudders, Reinvert Porin, Jhan die Wevel ende Diederic van Score, scepenen van den Vrihen Brugschen ambochte, Dat van den contente, dat was tusschen den abt ende teovent van der kerke van Sinte Baertins, of ene side, ende Wilsoete Spieringhe ende Hanne Spieringhe ende hare partie, of ander zide, van dat si calengierden te hebbene recht in die tiende van Lisseweghe, die es der kerken van Sinte Baertins, was ghesproeken een vinderscip tusschen die voerseide partien ende ghevast te wetten, voer scepenen van den Vrihen, in deser manieren : Dat die Wilsoete Spiering ende Hanne Spiering ende hare partie voerseit, bleven te wetten voer scepenen van den Vrihen, van allen calaengen, die si hadden an die tiende van Lisseweghe voerseit, up den abts van Sinte Baertins seghen of up sprioren van Coekelare zegghen, die tien tiden prioer was ende noch es, bi namen die here Gillis van Cochove, Dat die abt van Sinte Baertins voerseit, of dere Gillis van Cochove, prioer voerseit, of so wele dat ware van desen tveen, zegghen soude up sine ziele ende wisen, of die voerseide Wilsoete Spiering ende Hanne Spiering ende hare

partie recht hadden an dese voerseide calaenge of ne hadden; ende dit zegghen te zegghene ende te seedene vore Sinte Baves dach, die vallet int jaer Ons Heren als men scrivet sine incarnatie M.CC ende acht ende tseventich. Ende ware dat sake dat men dit zegghen, also alst voerseit es, niet ne zeide ende sciede vore den voerseiden dach, so souden Wilsoete Spiering ende Hanne Spiering ende hare partie voerseit, bliven in die saisine van deser voerseider calaengen voertwaert an. Ende dit vinderscep was ghemaect ende ghesproken wel ende te wetten, ende daer toe ghedaen al dat te wettelicken vinderscepe behoert te doene. Dat bekenneden die partien voer ons. Ende van den voerseiden vinderscepe cam voer ons, up den zaterdach voer den voerseiden Sinte Baves dach, die here Gillis van Cochove, prioer van Cockclare voorseit, vindere, te wetten, van den voerseiden sticken, ende wisede sijn vinderscep ende zeide sijn zegghen voer ons in deser maniere, bi raden van goeden ende van vroeden lieden ende in sine ziele; ende wisede quite voer ons den abt ende tcovent ende die kerke van sinte Baertins voerseit, van der calaengen die die Wilsoete Spiering ende Hanne Spiering ende hare partie hadden idaen an die voerseide tiende van Lisseweghe. Ende dat die voerseide Wilsoete ende Hanne ende die partie negheen recht ne hadden, ne sculdich sijn te hebbene, an die voerseide tiende, ne an die voerseide calaenge voertwaert an, ne si ne hare oyir. Ende wisede hemlieden hant of te doene ewelicke hem ende haren oyren ende nemmerme te calengierne recht in die voerseide tiende. Ende omme, die minne van Gode, ende omme dat si dienst hebben ghedaen der kerken van Sinte Baertins, ende omme ghoeden pais, so wisede die voerseide here Gillis van Cochove den voerseiden Wilsoeten Spieringhe ende Hanne Spieringhe ende haerre partien dartich pont vlaemsche te hebbene van den abt ende van den convente voerseit ende te gheldene te Sinte Marienlichtemesse, die naest comen sal. Ende omme dat wie scepenen voerseit willen dat dese voerseide sticken bliven vast ende ghestade, also als sie alle voerseit sijn ende ghedaen te wetten, so hebben wie dese lettren ghezeghelt met onsen zeglen in kennessen. Dit was ghedaen int jaer Ons Heren als men screef sine incarnatie tvelef hondert ende achte ende tseventich, up den voerseiden saterdach voer Sinte Baves daghe.

Dit stuk was vroeger voorzien van zeven zegels hangende aen dubbele strooken van perkament.

II.

1279.

Van den contente dat was tusschen den here Gillise van Cochove, prioer van Coekelare, moenec van der kerken van Sinte Bertins, alse van der voerseider kerken halven, of een zide, ende tusschen Wilsoeten Spieringhe ende Hanne Spieringhe ende Heilsoeten, sire moeder, ende hare partie of ander zide, alse van den rechte, dat sie calengierden in der kerken tiende van Sinte Bertins voerseit te Lisseweghe, ende daer sie of bleven waren up tsabbets zegghen van Sinte Bertins voerseit of up tsheren Gillis zegghen van Cochove, prioren voerseit, te wetten, te zegghene die abbet of die here Gillis voerseit suilc haerre dat ware in sine ziele weder sie recht hadden in die voerseide tiende of ne hadden; ende daer of dat die here Gillis van Cochove, prioer voerseit, seide sijn zegghen in sine ziele, ende hie wisede dat die voerseide Wilsoete, Hanne ende Heilsoete ende hare partie, ne gheen recht ne hadden, ne sculdich ne waren te hebbene, in die tiende voerseit ende nemmerme recht te calengierne in die voerseide tiende, ne ware omme die minne van Gode ende omme dat sie dienst hadden ghedaen der kerken voerseit; ende omme ghoeden pais, so wisede hie hemlieden te hebbene dartich pont vlaemscher peneghe van der voerseider kerken in alemoesenen. Ende daer dese voerseide Wilsoete, Hanne ende Heilsoete ende hare partie ghecalengiert waren in wetten, up enen wettelicken dinghedach, te steghere, bi claghen van den here Gillise, prioer voorseit, omme te houdene ende te vulcoemene tvoerseide wijsdoem, van welken wijsdoeme tvist was in die wet, So was ghesproecken een vinderscip te wetten, tusschen den here Gillise van Cochove, prioer voerseit, van sire kerken halven, of een zide, ende die dies macht hadde van sire kerken halven, ende tusschen Wilsoeten Spieringhe, die tvinderscip wedde te houdene, over hem zelven, van al den rechte dat hiere of calengierende was, ende tusschen Hanne Spieringhe ende Heilsoeten, sire moeder. Ende dat wedde die Hanne over hem ende over Heilsoeten, sire moeder, te houdene; bi namen up minen here Roegere van Ghistele, ruddre, minen here Woutren Reinfine, ruddre, tien tiden bailiu vanden Brugschenambochte, Diedericke den Vos, Arnoude Brantine, clerc van der vierscharne van Bruggheambocht, ende up Weinine Stullaerde, crichoudre tien tiden vander zelver vierscharne, diet alle wedden te scedene te wetten, in manieren waer dat

die meeste meneghe seide dat dat staende bleve, ende dit es te wetene behouden tsheren Gillis zegghene, tsprioren voerseit, Dat sie macht hadden te wisene ende te meersene boven den voerseiden dartich ponden vlaemscher peneghe, die die voerseide here Gillis wisede, also vele als hem ghoet dochte. Ende dit vinderscip wedde te houdene Weinin Stullaert over den here Gillise, prioer voerseit, alse van der kerken halven voerseit. Ende daerna, alse dit vinderscip wettelicke vulcoemen was, ende elkerlijc anderen zeker ghedaen hadde te sire ghenoechte, So camen die voerseide vinders : mijn here Roeger, mijn here Woutre, Diederic, Arnoud ende Weinin ende droeghen alle over een ende wiseden voer scepenen van den Vrihen, bi namen voer minen here Woutren van Coekelare, minen here Willemme van Boenhem, minen here Willemme van Straten, minen here Jhanne Canine, rudders, Riquarde Standaerde, Oliviere van der Haghe, Arnoude Heinemans soene ende Langhe Jhanne van Cadzant, Wilsoeten Spieringhe dat hie ende sijn wijf souden coemen te Brugghe, tusschier ende halfvastene die eerst came, ende quitescelden ende te wetten voer scepenen van den Vrihen, alt recht dat si calengierden, jof hadden of hebben mochten, in die voerseide tiende van Lisseweghe ende dier ghelike ten karstinede; Ende waerre enich cost te doene ten karstinede, dat soude wesen up tsheren Gillis cost, tsprioren voerseit; ende diere ghelike wiseden sie te doene Hanne Spieringhe ende Heilsoeten, sire moeder. Ende hier bi wiseden sie den here Gillise, prioer voerseit, te ghevene dien Wilsoeten Spieringhe tvintich pont vlaemscher peneghe, bin achte daghen na dien dat hie ende sijn wijf hebben ghedaen dese quitesceldinghe, ende sie wiseden Hanne Spieringhe ende Heilsoeten, sire moeder die tvedeel van tvintich ponden vlaemscher peneghen in dier voerseider manieren. Ende hier bi so wiseden sie quite den here Gillise prioer ende die kerke voerseit, van den dartich ponden vlaemscher peneghen die die here Gillis, prioer voerseit, dien voerseiden Wilsoeten ende Hannen ende haerre partien hadden ghewiset te hebbene in alemoesenen van der voerseider kerken. Dit kennen scepenen van den Vrihen die hier boven ghescreven sijn. Ende mijn here Roeger van Ghistele, mijn here Woutre Reinfin, rudders, ende Diederic die Vos, scepenen van den Vrihen, die dit voerseide vinderscip wiseden, kennent up hem zelven. Dit was ghewiset int jaer Ons Heren als men screef sine incarnatie tvelef hondert ende neghene ende tseventich, tsaterdaghes voer Sinte Gregoris daghe.

Aen dit stuk hingen vroeger negen zegels, aen dubbele strooken van perkament.

III.

1280.

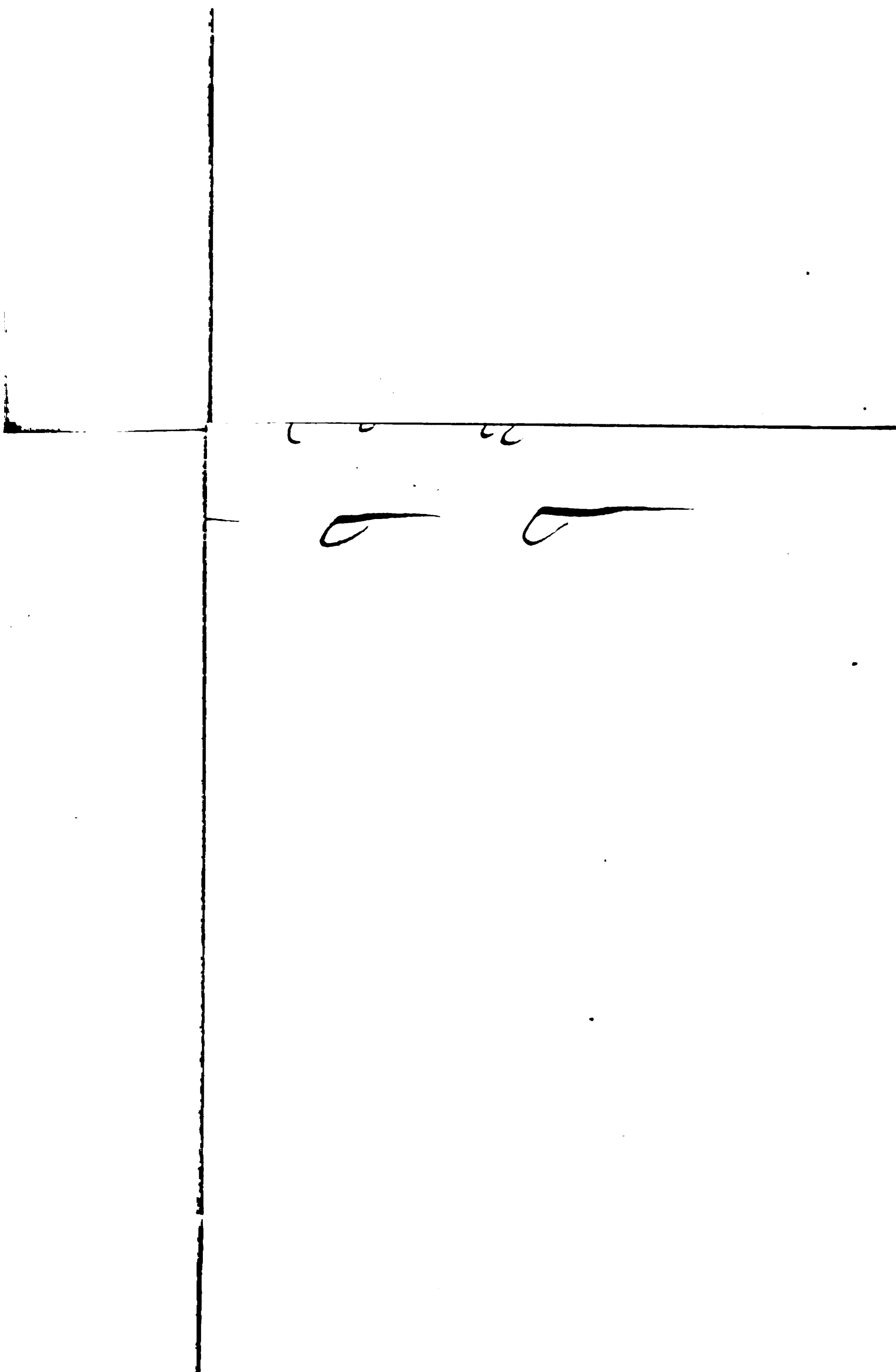
Reinvert Verghodelieven zoene, Boudene dYserine, rudders, Diederic die Vos, Domaes die Hont, Willem die Corte, Weinin van Varsenare, Jhan die Boye ende Gillis Wouters zoene, Wie scepenen van den Vrihen doen te verstane allen den ghoenen die dese lettren zullen zien of horen lesen : Dat camen voer ons, te Brugghe, te steghere, up enen vriendach, dat wettelic dinghedach was, daer men wet handelde ten Vrihen, Wilsoete Spierinc ende Lucie, sijn wijf, ende sie scouden daer quite voer ons te wetten, al die macht ende alt recht dat sie hadden, of hebben mochten, in die tiende van Lisseweghe, ter kerken boef van Sinte Bertins. Ende in orcondscepen van deser quitesceldinghe, omme dat wie willen dat soe vast blive ende ghestade, so hebben wie dese lettren ghezeghelt met onsen zeghelen in kennessen. Dit was ghedaen int jaer ons Heren als men screef sine incarnatie tvelef hondert ende tachentich, tsvriendaghes na Sinte Domaes daghe, in den zoemer, in die maent die men heet hoymaent.

Aen dit stuk hingen vroeger acht zegels aen dubbele strooken van perkament.

IV.

1280.

Viro venerabili et discreto, officiali Tornacensi, decanus Christianitatis Brugensis salutem in Domino. Noveritis quod coram nobis, propter hoc personaliter constituti, Wilsoete dictus Spieringh et Suffia, ejus uxor, recognoverunt et confessi fuerunt, sua sponte et non coacti, se bene et legitime quitasse et quitumclamasse, ad plenam legem patrie, ad opus ecclesie sancti Bertini in sancto Audomaro, omne jus, quod se hactenus habere contendebant, quocumque titulo sive modo, in decima de Lisseweghe spectante ad ecclesiam supradictam, ipsamque coram

nobis iterato quitaru
um prioris de Coukel
pitationem et quiti
recipientis. Et renu
exceptioni vis, metu
exceptionibus juris
omnique privilegio
bus, cautelis et sul
in eis possent in
renunciavit express
donationis propter
lieribus introducto
Willelmum dictum
procuratorem, quoa
iterandum, pro ips
coram vobis. Ratum
pro ipsis, quantum
coram vobis; promi
ipsorum super hoc
excommunicationis
cumque eos in pos
et ipsius fructibus
missa vel premissor
ulla occasione vel
tenore presentium
anno, sabbato ant

(1) Dit wil onge
liften ontvangen

nobis iterato quitarunt et quitumclamaverunt, in presentia religiosi viri prioris dė Coukelare, monachi videlicet ecclesie memorate, predictam quitationem et quiticlamationem, nomine et ad opus ejusdem ecclesie, recipientis. Et renuntiaverunt dicti conjuges, quantum ad premissa, exceptioni vis, metus, doli mali, fori, consuetudinis et statuti, omnibus exceptionibus juris et facti, scripti et non scripti, omni legis auxilio omnique privilegio crucis indulto et indulgendo, omnibus cavillationibus, cautelis et subterfugiis, que contra presentes litteras et contenta in eis possent in posterum obici vel proponi. Dicta quoque Suffia renunciavit expresse, quantum ad premissa, exceptioni dotis, dotalicii, donationis propter nuptias, ususfrüctus et omni legis auxilio pro mulieribus introducto, super hoc certiorata a nobis. Et constituerunt Willelmum dictum Dam, latorem presentium, suum coram nobis procuratorem, quoad confitendum, recognoscendum, innovandum et iterandum, pro ipsis et eorum nominibus, omnia et singula predicta coram vobis. Ratum et firmum habituri quicquid idem procurator suus pro ipsis, quantum ad premissa, omnia et singula dixerit vel fecerit coram vobis; promittentes, fide media et juramento ab ipsis et utroque ipsorum super hoc corporaliter prestitis, coram nobis et sub pena excommunicationis a vobis in ipsos et utrumque eorum ferende, ubicumque eos in posterum contigerit commorari, quod in dicta decima aut ipsius fructibus nullum jus de cetero reclamabunt, nec contra premissa vel premissorum aliqua, per se vel per alium, venient in futurum, ulla occasione vel fraude. Quod vobis et omnibus quorum interest tenore presentium significamus. Datum anno Domini M° CC° octuagesimo, sabbato ante Divisionem apostolorum.

AMBO SICUT (1).

Aen dit stuk heeft slechts één zegel gehangen.

---

(1) Dit wil ongetwyfeld zeggen, dat beide partyen een afschrift van dezen akt hebben ontvangen.

V.

1280.

Reinvert Verghodelieven soene, Boudene die Broekere, Boudene dYserine, rudders, Diederic die Vos, Hughe van den Hove, Jhan van den Zande, Lambrecht Diederics soene, Arnoud Heinemans soene ende Olivier Boudens Noes soene, Wie scepenen van den Vrien, doen te wetene allen den ghoenen die dese lettren sullen zien of horen lesen, Dat camen voer ons Hanne Spiering ende Heilsoete, sijn zuster, ende Adelise, sijn zuster, ende Hanneken die Caermere, dier Adelisen wettelic man, bi der wet van der heleghen kerken tien tiden; Ende scouden quite voer ons, te wetten, al die macht ende alt recht dat sie hadden of hebben mochten in die tiende van Lisseweghe, ter kerken boef van sinte Bertins, behouden der voerseider Heilsoeten haer deel van haers vaders doet. Ende in orcondscepen van deser quitesceldinghe, omme dat wie willen dat soe vast blive ende ghestade, so hebben wie dese lettren ghezeghelt met onsen zeghelen in kennessen. Dit was ghedaen int jaer ons heren als men screef sine incarnatie tvelef hondert ende tachentich, tsvriendaghes voor sinte Marien Magdalenen daghe.

Het onderste gedeelte der charter schijnt afgesneden, zoodat er geen spoor meer overblijft van het zegel, waermede het vroeger bekrachtigd werd.

VI.

1280.

Viro venerabili et discreto, officiali Tornacensi, decanus Christianitatis Brugensis salutem in Domino. Noverit Discretio vestra quod coram nobis, propter hoc personaliter constitutio, Adelisa filia Heilste, relicte Johannis Spierinx, de consensu et auctoritate Johannis Carmers, ejus mariti, ac ipse Johannes, sua sponte et non coacti, recognoverunt et confessi fuerunt se bene et legitime, omni illicita conventione et pac-

tione cessante, quitasse et quiticlamasse, ad plenam legem patrie, omne jus quod se habere contendebant et dicebant in decima de Lisseweghe, spectante ad ecclesiam sancti Bertini in sancto Audomaro, ad opus ejusdem ecclesie. Dictamque quitationem et quiticlamationem coram nobis iteraverunt et innovarunt, in presentia domini Egidii prioris de Coukelare et monachi ecclesie memorate. Promittentes eidem, nomine dicte ecclesie stipulanti, fide media et juramento, ac sub pena excommunicationis, a vobis in ipsos et utrumque eorum ferende, ubicumque ipsos contigerit commorari, que contra predictas quitationem et quiticlamationem, per se vel per alium, non venient in futurum ulla occasione vel fraude, nec in dicta decima de cetero jus aliquid reclamabunt. Et renuntiaverunt, quantum ad premissa, sub eisdem fide et juramento, omnibus exceptionibus vis, metus, fori, doli, consuetudinis et statuti, et omnibus aliis juris et facti, scripti et non scripti, omni legis auxilio omnique privilegio crucis indulto et indulgendo, et omnibus aliis exceptionibus, cautelis et subterfugiis, que contra presentes litteras et contenta in eis possent, in posterum obici vel proponi, et per quas, vel que, presentes littere robur possent amittere firmitatis. Constituentes insuper Willelmum dictum Dam, latorem presentium, suum coram nobis procuratorem, et conferentes eidem potestatem ac speciale mandatum iterandi et innovandi, pro ipsis et eorum nominibus, omnia et singula coram vobis. Dicta quoque Adelisa contulit eidem procuratori suo potestatem et speciale mandatum, de consensu et auctoritate dicti sui mariti, renunciandi pro ipsa et ejus nomine, coram vobis, exceptioni dotis, dotalicii, ususfructus et donationis propter nuptias et omni juris beneficio pro mulieribus introducto. Quibus, sub suis fide et juramento, coram nobis similiter renunciavit super hiis certificata, a nobis ratum et firmum habituri quicquam dictum eorum procurator pro ipsis et utroque ipsorum, quantum ad premissa, omnia et singula dixerit vel fecerit, coram vobis. Quod vobis et omnibus quorum interest, tenore presentium volumus esse notum. Datum anno M.CC.LXXX, sabbato post beati Petri ad vincula, in capite Augusti.

AMBO SICUT.

Dit stuk was vroeger slechts van éénen zegel voorzien.

KLEINE GEDICHTEN

UIT DE

DERTIENDE EN VEERTIENDE EEUW.

Al de volgende stukken zijn nogmaels uit het groot Hulthemsche handschrift Nr 192, op de koninklyke bibliotheek, te Brussel, berustende, getrokken. Die Codex mag, zoo als men weet, om den veelvuldigen en verschillenden inhoud, als eene bloemlezing onzer middeleeuwsche dichtkunst beschouwd worden. Weldra zal echter alles wat daerin bevat is, het licht zien, want de heer Angillis heeft thands eene keus der geestelyke gedichten ter perse, en in het tweede deel van dit Museum hoop ik al wat er nog overblijft op te nemen, en dan eene volledige beschryving van geheel den bundel te laten volgen.

De veertig gedichten, die ik hier laet drukken, zijn van zeer verschillenden aerd. Dan eens behooren zy tot de lyrische, dan eens tot de leerende of verhalende poëzy. Dan eens zijn het vertellingen, zedelessen of hekeldichten, dan eens liederen of minnedichten. De meeste dezer stukken zijn uit de veertiende eeuw, eenige nochtans kan men tot de dertiende doen opklimmen. Al is het niet wel mogelyk den juisten tijd hunner vervaerdiging te bepalen, dan toch, wanneer men *die Claghe van*

den grave van Vlaenderen, door Jan Knibbe, die ongetwyfeld op het oogenblik zelf van het overlyden van Lodewijk van Male (1384) geschreven werd, met de overige stukken vergelijkt, loopt de hoogere oudheid van de meeste dezer dadelyk in het oog.

In slechts drie stukken treft men de namen der dichters aen. Aen wie men de andere hoeft toe te schryven, blijft vry onzeker, en meer dan gissingen kan men daeromtrent niet maken. Eenige dezer, meen ik, bestonden eerst niet op zich zelven, maer zijn slechts brokken, aen gedichten van uitgebreiden omvang ontleend. Als zoodanig beschouw ik *dBedieden van den VII eeuwen* (XXX) en *Ene exsempel noch* (XXXI), al is het dat ik niet kan aenwyzen waeruit ze getrokken zijn. In *Boendales Lekenspieghel* (B. I. C. 38 leest men ook iets over de *Zeven Eeuwen*, doch het is aldaer geheel anders bewerkt. In de *Maria-mirakelen* van Maerlant heb ik het verhael van den predikheer, waervan in dit *Exsempel* gehandeld wordt, niet aengetroffen. Doctor Snellaert heeft vroeger, na Willems dood, en uit 's mans nagelatene papieren, in het *Belgisch Museum* (1), een verhaeltjen medegedeeld, namelyk : *Ene mirakele van Onser Vrouwen*, hetwelk uit dit zelfde handschrift getrokken is, alwaer het afzonderlyk voorkomt, doch dat stuk maekt in Maerlants *Spieghel historiael* een kapitel (P. I. B. VII. C. 70.) *Van den Jodinnen die soe verloste*, uit (2).

Van de drie eerste dezer stukken zijn de dichters bekend. Jan Knibbe, van Brussel, schreef behalve *die clage van den grave van Vlaenderen* (XXI), ook nog een lied van dergelyken aerd : *die Claghe van den hertoghe Wenselijn van Brabant*, dat door Willems gedrukt werd (3). Van het eerste echter zagen

(1) D. X. bl. 340-341.
(2) D. II. bl. 248-249 der uitgave van Clignett en Steenwinkel.
(3) *Oude vlaemsche liederen*, bl. 44.

slechts tot hiertoe de aenvangstrofe en de twee slotversen het licht (1). Deze twee allegorische lijkzangen of wapendichten, hebben aen den schryver eene verdienstelyke plaets onder onze oude dichters doen toekennen (2). Hertog Wencelijn van Brabant stierf den 7den december 1383, en Lodewijk van Male den 9den january 1384. Men kent dus den tijd waerin Knibbe bloeide; en daer hy zelf ons zegt dat hy een Brusselaer was, zal het mogelyk zijn iets naders omtrent 's mans leven of toestand in de maetschappy te ontdekken.

Venus boem met VII Coninghinnen (XXII), van Jan Dille, doet ons insgelyks aen eenen dichter uit Braband, alwaer de naem Dille en Dillen heden nog algemeen is, denken. Willems heeft de eerste en laetste regels van dit stuk opgegeven (3).

De schryver van de fabel of allegorie *Vanden Eenhoren* (XXIII), noemt zich Lodewike (4), meer zegt hy niet. Het rijm *pit*, een paer malen voor *put*, en *gemein* voor *gemeen*, doet wederom aen eenen brabander, misschien aen eenen Leuvenaer, denken. De heer Angillis deed my opmerken, dat een dergelyk verhael te lezen is in de *Histoires et paraboles du père Bonaventure Giraudeau* (5), alwaer het *Le voyageur imprudent* heet. Het luidt daer als volgt :

« Een reiziger trok door een bosch en werd ontwaerd door eene woedende leeuwin, die dadelyk toesnelde om den ongelukkige te verslinden. Haer vervaerlyk gebriesch weergalmde yselyk

(1) Willems, *Belgisch Museum*. I, bl. 347.
(2) Men zie Hofdijk, *Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde*, Amst. 1855. bl. 103.
(3) *Museum*, I, bl. 350.
(4) Ook komen de eerste en laetste versen van dit stuk voor in het *Belgisch Museum*, I, bl. 357.
(5) *Roulers, D. Van Hee*, 1823, in-12 bl. 100. Dit is slechts een nadruk. Blykends de goedkeuring, gedagteekend uit Parijs den 18den september 1765, verscheen dit werkjen reeds in de achttiende eeuw.

door de bosschen en de gebergten. De schrik, die den man had bevangen zette hem de noodige krachten by om hem met eene groote gezwindheid te doen vluchten, en om tusschen hem en het dier eenen ruimen afstand te laten. Doch terwijl hy dus, door de vrees gejaegd, het dreigend gevaer ontweek, viel hy in een ander, want hy had geene aendacht gegeven op eenen kuil, die op zynen weg lag en waerin hy neêr ging vallen. Wanneer hy gewaer werd, dat de grond hem ontweek, stak hy, door dit nieuw onheil verschrikt, den arm uit, om zich aen het een of ander voorwerp vast te grypen. Hy was gelukkig genoeg, in zynen val, zich aen den tak eens booms vast te klissen, waeraen hy bleef hangen, zoodat hy niet tot in het diepste van den kuil, waer hy eenen wissen dood zou gevonden hebben, nederplofte. Terwijl hy zich aldus in dezen toestand, hoe moeijelyk dan ook, bevond, achtte hy zich gelukkig den dood, al was het maer voor eenige oogenblikken, te ontwyken. Doch de rampzalige kende al de ongelukken die hem bedreigden nog niet! Toen hy immers naer den boom keek, wiens tak hem tot reddingsmiddel diende, zag hy twee groote ratten, de eene wit en de andere zwart, aen het onderste van den stam knagen, zoodanig dat hy byna geheel afgebeten was. En als hy zyn oog naer het diepste van den kuil liet gaen, ontdekte hy aldaer eenen verschrikkelyken drake, met glinsterende oogen en opgesparden muil, die slechts het oogenblik afwachtte dat de boom, geheel afgeknaegd, zou nederploffen, om alsdan de prooi, die zich aenbood, te verslinden. Dan keek hy naer den kant des kuils alwaer de boom zyne wortelen had; doch vandaer grijnsden hem de hoofden van vier afschuwelyke slangen toe, gereed om hem doodelyk te wonden. Ach Heer! riep hy al zuchtende uit, aen welke gevaren laet gy my over! Aen welke gedrochten moet ik ten prooi verstrekken? Blijft my dan niet één middel meer over, om my hieruit te redden, en om aen deze wreede

dieren te ontkomen? Nauwelyks had hy deze woorden gesproken, of hy ontwaerde dat er uit eenige der bladeren van den boom honig vloeide. Hy raepte er eenige droppels van op, en na dat hy ze aen den mond gebracht had, vond hy ze wonderlyk zoet, en hy werd daerdoor geheel verkwikt. Het was eene versterking die de hemel hem zond, waervan hy had moeten gebruik maken om al zyne krachten te verzamelen, en dan, by middel van dien tak, of van iets anders, dat zich opdeed, uit den kuil te geraken, des te meer daer vermoedelyk de leeuwin, wier gebriesch hy niet meer hoorde, zich had verwyderd en diep in het bosch was geloopen. Doch, wie zou het kunnen gelooven? In stede dat hy zich trachtte te redden, klom hy op den boom, zette zich daer gemakkelyk op, en zocht alleen om den honig byeen te krygen en dezes noodlottige zoetheid te smaken. Hy wilde zelfs daervan eenen voorraed voor langen tijd opdoen; hy nam verder, volgends hem goede maetregelen, om later meer van dien honig te kunnen inoogsten. Maer zie, terwijl hy zich dus met deze hersenschimmen bezig hield, brak in eens de afgeknaegde boom en stortte, met dien welke er op zat, in den afgrond van den kuil neèr, alwaer de draek, zyne klauwen uiteen spreidde, zynen muil opende, en dadelyk voor eeuwig den ongelukkigen reiziger inzwolg. »

Zie hier thands welke zedeles uit dit verhael getrokken wordt.

« O dwaze menschen, luidt het, herkent ten minste u zelven in dit tafereel; gaet uwe dwaling af, zoo lang het nog tijd is, en ziet er de nadeelige gevolgen van in. Zult gy u altijd laten misleiden en, voor eenen oogenblik genots, uw eeuwig welzijn opofferen? Van uwe geboorte af vervolgt u de dood als eene woedende leeuwin. Gy hebt haer gebriesch gehoórd, en meer dan eens heeft u het peinzen aen het sterven verschrikt. Deze aerde, waerop gy een reiziger zijt, is een afgrond, die alles verzwelgt, en in wiens diepte de hel en de eeuwigheid gelegen zijn. De eenige steun die

uwen val tegenhoudt is het leven van uw lichaem; maer dat lichaem zelf wordt door zyne eigene bestanddeelen bedreigd, en terwijl zich deze vermengen en bestryden, veranderen ze in een gift voor hetzelve, en werken krachtdadig tot zynen ondergang of verdelging. Dat lichaem kan slechts eenen bepaelden tijd duren, dien gy niet kunt verlengen, en die tijd wordt, als het ware, nacht en dag afgeknaegd, totdat eindelyk de zwakke boom ter neêr stort, en door zynen val u zelven in den afgrond der eeuwigheid medesleept.

Is er dan geen middel om een zoo groot ongeluk te vermyden? Stellig is er een; en de eenige zorg, die gy gedurende uw leven moet hebben, is dat dit middel u niet ontsnappe. De Zaligmaker biedt u zijn kruis aen als den boom des levens, die alleen u kan redden; klampt er u aen vast en gy zult aen al uwe vyanden ontsnappen. Vrees den honig, dien de wereld u aenbiedt. Het is, wel is waer, een geschenk des hemels; maer let op dat zyne zoetigheid u niet dronken make en u het gevaer, dat u bedreigt, niet doe vergeten. Gebruik er niet meer van dan gy noodig hebt om u te versterken, en om u de krachten te bezorgen om boetveerdigheid te doen, aelmoezen te geven, goede werken te verrichten, de hel te schuwen en het eeuwig leven te verdienen. »

Ik ruimde geerne een plaetsjen in voor die parabel en zedeles van pater Giraudeau, omdat ze geheel eene middeleeuwsche kleur hebben behouden. Het is tevens een bewijs hoe zulke godvruchtige verdichtselen, tot op onze tyden toe, zijn blyven voort leven.

Ons gedicht is eenvoudiger, min ingewikkeld dan het fransch verhael. Men begrijpt licht waerom Giraudeau den eenhoorn door eene leeuwin heeft vervangen. Het wezenlyk bestaen immers van dat dier, waervan in de middeleeuwen algemeen gesproken wordt, werd door de latere schryvers, alsook door de meeste van onze

tyden, in twyfel getrokken. Nochtans zijn er heden in Duitschland uitstekende geleerden, die beweeren, dat men den eenhoorn ten onrechte onder de fabelachtige dieren heeft verwezen (1). Zonderling genoeg, dat men, na de weehlating van den eenhoorn, den draek, die insgelyks tot de middeleeuwen te huis behoort, behouden heeft.

De twee kleine stukjens : *Ene questie* en *De antwoorde hier af*, (XXIV en XXV), zal men wel aen eenen leuvenschen dichter mogen toeëigenen. De Loe of Loo, immers, waervan daerin gewag wordt gemaekt, is zulke onbeduidende beek of waterloop, dat zy slechts aen eenen inboorling van Leuven, of aen iemand die aldaer lang gewoond heeft, kon bekend zijn. Van die Loo bekwamen de Loobergen, het Loobroek, en waerschijnlyk ook de stad Leuven, hunnen naem.

Dit sijn voghel Sproexkene (XXVI). Een dergelyk gedicht, in het platduitsch of nedersaksisch, komt voor in de verzameling van Bruns (2), die het de *Rathsversammlung der Thiere* geheeten heeft. In der daed de dieren worden ten hove toegelaten om aldaer den koning, dat is den leeuw, goeden raed te geven. In het gedicht door Bruns gedrukt, neemt de koning eerst het woord en het geheel wordt besloten door het volgende van den vos :

Wultu hebben vrede,
lat Reyneken lopen mede.

In ons stuk treedt op het einde *Profeta* op, en verschijnt de vos niet. Het nedersaksische gedicht, zoo als men uit de namen van zekere dieren, als ook uit eenige woorden en vormen zou kunnen opmaken, werd waerschijnlyk in dien tongval uit het nederlandsch

---

(1) *Navorscher's bybland.* Amst. 1854. CXII.

(2) *Romantische und andere Gedichte in Altplatdeutscher Sprache aus einer Handschrift der Akademischen Bibliothek in Helmstädt.* Berlin und Stettin. 1798. in-12. bl. 135.

overgebracht, al is het dat de tekst, dien ik hier mededeel, niet tot grondlage van den platduitschen heeft gediend. Deze laetste heeft iets ouders, iets frisschers, dat naerder met de oude dierensage in verband staet, terwijl de nederlandsche veel meer aen de zedeleerende school, die Maerlant opvolgde, doet denken.

Sommige der hekeldichten, en vooral *Vanden Plaesteres* (XXVIII), schynen uit de zelfde pen gevloeid als *Vander Taverne* van Jan Dingelsche, dat ik vroeger mededeelde.

Een drietal stukjens, namelyk : *Van enen armen Pilgrijn* (XLII), *Ene boerde* (XLVII), en *Noch een liedeken* (LIII), zijn misschien op onzen bodem niet gegroeid, of althands behooren zy tot de uiterste grenzen van Nederland. De tael zweemt immers naer het hoogduitsch.

Ik onthoude my hier iets meer omtrent deze kleine gedichten te schryven. In het vervolg zal ik nogmaels de gelegenheid hebben, zoo wel op het eene of andere van deze, als van de reeds vroeger opgenomene terug te komen.

XXI.

Die claghe vanden Grave van Vlaendren.

(DOOR JAN KNIBBE, VAN BRUSSEL.)

Der leider meren! o Wi, o wach!
Onder enen liliengaert,
daer hoerdic jammer ende hantgheslach
driven enen swerten libaert.
Hi sprac : « Nu es hi te Gode waert
mijn vader, die mi heeft ghedraghen.
Sijn goede volc dies sere mesbaert.
Ach! riddren, knechten selenne claghen. »

Mettien sagic twee edele vrouwen
staende omtrent den bomebaren.
dEne was gecleedt met rouwen,
dander was met roeder varen.
Vele guldenden liliën sagic verclaren
in enen blauwen hemel ghesait.
Daer hoerdic gheluut der inglen snaren;
ene suete locht quam daer gewayt
vanden inglen, die den libaert vertroeste
ende sine goede lieden altemale;
maer onghetroest liet hi die boeste.
Dus sprac die ingel, met sueter tale :
« Des heren ziele die es wale,
daer om soe laet u claghen staen.
Dese vrouwen selen u segghen wale
hoet metten here mach sijn vergaen. »
Mettien soe voer die inghel eweghe.
Dat was den libaert alte leit;
hi badt Gode om victorie en zeghe.
Doen sach hi op dat roede cleeit,
dat deen vrouwe hadde om haer geleit,
ende sprac : « Vrouwe al sonder niet,
doer God hadt mi dat waer gheseit,
wanen ghi compt ende wie ghi sijt ?
Die vrouwe sprac, met sueter figure :
« Ic ben u werdinne, ende gi sijt mijn gast.
Ic hete die werelt; ter aventuren
met desen here wasic belast.
Ter werelt soe haddi crancken rast,
wat hi in sine levene dede;
dit roede cleedt heeft hi doer past;
mijn aventuren die volgede hem mede. »
— « Ach ! edel vrouwe, doet u ghenade,
sprac die libaert ! Mochtic u vraghen,
dor God wilt mi dbeste raden,
wat heren dat mi van rechten sal draghen ?

V. 16 *daer,* in het Hs. *d',* zoo ook v. 50, 109, 113 en 151. — V. 27 *en*, aldus. — V. 28 *cleeit,* aldus. — V. 29 *haer,* in het Hs. *h',* zoo ook v. 141.

Verleent hem zeghe tallen daghen,
goede aventure uut alre noet.
Och! Vlaendren lant, ghi mocht wel clagen,
want ghi sijt wese, u vader es doot!
« — Dat lant, daer ghi van ierst sijt comen,
sprac die vrouwe, wilt daer bi duren:
dat sijn die gulden lieliën bloemen;
ende houdt te vriende u na geburen.
Oec soe en latet quade venijn niet ruren,
noch uwen gerechten here verdriven,
ende spaert vus selfs steden ende muren.
Oec hulp u volc eendrachtich bliven. »
— « Ach! vrouwe, dat dadic gerne utermaten,
boven al clagic mijns heren doot;
hi en conste die Vleminghen niet gesaten,
si en brachten elc andren in groter noet;
nochtan verleende hem God wijn ende broet,
al waende si haren here doen dolen,
sijn heerscapie wert noch soe groet.
Ach lasen! nu es hi Gode bevolen.
Dat heeft ghedaen die grote tentacie,
want alle heren sijn onderseeiden,
ende vander werelt die regutacie
mijn aventure moet al beleiden. »
— « Merct die vrouwe metten swerten cleide,
sprac die vrouwe metten roeden,
dat ic geleefde dede si verscheiden,
ende al dat leeft dat sal si doden. »
Die libaert sprac: « Soe willic waghen
mijn lijf, mijn lant, mijn volc algader.
Wie maghic gerechter vede draghen
dan die gestolen heeft minen vader?
dat es die doot, der werelt verrader,
ghi hebdt mi minen heren benomen.
Vliet wech, eer ic mijn volc vergader,
hoe dorstu onder mijn oghen comen? »

V. 65 *tetacie*. — V. 67 *regutacie*, aldus in het Hs.

— « Het es die overste coninc scout,
sprac die doot soe vreselike,
want in sal sparen cleine noch groet,
sijn si aerm of sijn si rike.
Maer docht bedwanct hoeghlike
dat ic uwen here hebbe ghespaert;
al es sijn leven worden slike,
die ziele es met Gode bewaert. »
Die libaer sprac met wenenden oghen,
ende trac sijn haer soe menichfout :
« Och doot! doer dat ic dat moet gedogen
dat ghi dus roeft mijn edel wout.
Met al dat silver, noch dat gout,
en mochti mi gebetren nemmermere;
ghi hebdt gepant van ouder scout
Lodewijc, minen here. »
— « Libaert, ghi spreet jeghen tgebod,
sprac die doot, wilt al vergheven.
Waendi mechteger sijn dan God?
want ewelijc en mach niemen leven.
Die lichame es uter erden gheheven,
ende toter erden moet hi weder,
al es die ziele in hem begheven,
die wille compt uut Gode hier neder. »
— « Ach doot! al hebdi mi verbeten,
ic moets in u twee vrouwen bliven,
minen here en maghic niet vergheten;
God bescerme die ziele voer alle keitiven!
Och! wat jammer sach men daer driven,
tSent Thomaes, ende soe groet ellende
van heren, vrouwen, mannen ende wiven,
ende boven al des heren gesende;
want daer dese here lach in sine doot,
— « Vergheeft, riep hi, met menegen traen,
want ic vergheeft u, cleine ende groet,
dat jeghen mi mach sijn ghedaen. »
Al sijn ghesinde dat ghifti saen.

V. 89 *libaer*, aldus. — V. 110. *tSent Thomaes*, lees *tSent Omaers*.

— « Mijn vrouwe ende mijn getroude wijf,
sprac die here, ic ben ghevaen,
die legbt mi neven mijns selfs lijf. »
Oec dede hi alle sine vriende groete.
Hi sprac : « Mijn Vlamenghe, houdt u vromen,
ghi selet elc andren vergeven moeten,
ende houdt den peis die was genomen.
Mijnre dochter kint sal u toecomen;
aenden libaert sal hijt verwerven.
Nu bidt voer mi, Maria, der bloemen,
ende blijft te Gode, want ic moet sterven. »
Dese twe vrouwen neven den libaert,
als dese edel lanshere was doot,
doen voerdensine te Risele waert,
deen swert geeleedt ende dander roet;
met riddren, knechten, clein ende groet;
haer cledren waren meest deel swart.
— « Och! droever uut vaert men nie en geboet,
sprac die libaert, als nu weeh vaert! »
Die roede vrouwe offerde vore
IIII orssen met IIII banieren,
dat was die werelt ierst vercoren.
Doen quam die vrouwe metten stieren,
swert soe was al haer bestieren,
orssen, banieren, riddren ende knapen,
ende maeghden, vrouwen, soe menegertieren,
dus offerden si des heren wapen.
Enen yeraut van consten rijc
hoerdic des heren titel uut geven.
Hi sprac : « Van Male Lodewijc
ende grave van Vlanderen was in sijn leven;
Artoys, Saluus was hem bleven,
ende in Borgoenginen palatijn;
Ritkiers, Nivers, Masiers daer neven,
Betuenen, ende here van Mechlein. »
Ach heren! vrouwen die doet ontsiet

V. 127 *der*, in het Hs. *d'*, — V. 149 *Saluus*, aldus. — V. 150 *Borgoenginen*, aldus.

ende hebdts des langhens varen vaer.
Ende leefde nie soe coene ghediet
sine sijn alle vore, wi en weten waer;
nochtan moeten wi alle volgen naer
dat al ter werelt lijf ontfinc.
Jan Knibbe, van Brusel, bidt dat wi claer
worden vonden voer den hemelsche coninc.
Amen. C.LX v.

In het Hs. onder Nr CXXX, bl. 111 vo.

XXII.

Venus Boem met vii Coninghinnen.

(DOOR JAN DILLE.)

Eens meyes daghes, inder dagherade,
alse loef, gras, boem ende blade
springhen uut, elc na hare wesen,
ende die bloemen staen gheresen
uter erden, doer dat gras,
quamic daert soe rikelijc was
van meneghe r sueter vrocht;
die voghelen songhen in die locht,
daer si vloghen over al.
Doen sagic neder, in een dal,
ene den scoensten boem staen :
sine bloemen waren wit ghedaen
over al, ende soe ontploken
dat si stonden ende roken
dat mi haelp int herte binnen.
Ic sach Venus, der godinnen,
op dien boem sitten boven
met seven coninghinnen hoven,
die edel waren ende scone.
Elc droech daer van doechden crone
ende oec noch heden op den dach;

maer Venus, die ic boven sach,
soe rikelecc sitten op dien boem,
te hare wert namic nauwe goem,
want si hadde in die rechte hant,
dochte mi, enen viereghen brant.
In dander hant, verstaet mi wale,
sachic hare met enen strale,
daer icse sach onledech met houden.
Ic wane wel dat niet en souden
alle dichteren vol prisen
hare scoenheit, na hare wisen.
Mi wonderde sere daer ic stoet;
mettien saghic ende wert vroet,
maer twee voghelen quamen neder,
al omme vlieghende wey ende weder,
ende hielden hem emmer daer omtrent.
Maer Venus die was onbekent
wat die voghelen daer bevloghen;
alsoe wert menech noch bedroghen
om dat verraderen laten vlieghen
loghenen, daer si met bedrieghen
goet gheselscap, die des niet en vermoeden;
daer soe sal hem billic elc voer hoeden,
want si den twee voghelen slachten,
die Venus daer quamen wachten,
daer si sijn waende ombegrepen.
Venus sprac : « Mi es verscepen
ter werelt dat ic mach doen dolen
den ghenen die mi gaen ter scolen;
want en es coninc, noch hertoghe,
noch ander here negheen, soe hoghe,
wilti mi ter scolen gangen,
hi moet bliven mijn ghevanghen.
Ochte neen! hi set sijn lijf te pande :
want ic soude met desen brande
sijn herte verbranden doen alte male,
ochte doer scieten met desen strale,
dies hebbic ter werelt macht;
ende diewile tonic oec mine cracht

onder tfolc, ter meneghcr uren;
maer die meester der naturen
die heves boven al ghewout;
maer die hebbic in mijn behout
van hem, die boven al es here,
Scaemte, Trouwe ende ghi, Ere,
Ghestade, Hope, Miltheit, Moet,
onder u sevene, maect mi vroet
hoe men ter werelt u ontfaet
daer ghi van minen halven gaet,
want ghi sijt mine coninghinnen.
Wie dat met ghereehter minnen
beladen es, int therte binnen,
hi moet u sevenen leren kinnen,
sal hi loen van mi ghewinnen.
Doen hoerdic Scaemte vore beghinnen :
« Venus, ic lie wel dat ic ben
u vri eyghen, talre tijt,
maer tfolc en acht mi, meer no min,
op mi, in die werelt wijt.
Al mach mer van twentich vive
vinden die mi gherne sien,
men vint C man ende vive
die mi liever souden vlien.
Hier bi, Venus, sijt op u hoede;
het esser vele die op u liden
ende bederven onscalke bloede,
die ghi met rechte sout castiden. »
Doen sprac dander coninghinne :
« Venus, mijn ghereehte vrouwe,
in can nerghent vinden minne
daer men mi in besecht trouwe.
Nochtan soe werdic ghesct
vanden meneghen te pande
die int quiten mijns verghet,
als of hi mi niet en cande.
Hier bi, Venus, moetic liden
want ic werde nu onbekint,
hier voermaels, bi ouden tiden,

wasic ter werelt bat bekint. »
Die derde coninghinne sprac
Venus toe met groten sere :
« Ach lasen! men heeft nu ghemac
liever vele dan mi doet ere.
Men vint luttel iement nu
die met mi heeft te doene,
maer doer die minne, Venus, van u
es noch sele te mi wert coene.
U ghevanghene staen mi bi;
die ghi doer wont ende doer brant
hebt, die quiten hem in mi
waer icse vinde in enech lant. »
Doen sprac, vrouwe Stedecheit hier naer :
« Mijns verghet men alte male;
in can nerghent comen daer
men mijns pleghen wilt wale.
dJonghe volc van ertrike
slacht den weder hane op der kerken;
recht alsoe ghestadelike
leven si, diet wel wilt merken.
Mine vriende hebbic meest verloren
die mi gherne plaghen tsiene
van C, die nu sijn gheboren,
sone kinnicker nerghent tiene.
Die vijfste coninghinne, Hope,
sprac al dus met droeven sinne :
« Als ic ter werelt iement nope,
Venus, soe comter Twivel inne
ende besit die selve stat
daer si weet dat ic ben comen.
Venus, hoe ghedoechdi dat,
dat mi die stede wert ghenomen?
Dus hout mi Twivel soe bedwonghen
dat ic en weet te welken tien;
noch van ouden, noch van jonghen,
soe en laet si mi goet ghescien. »
Die seste coninghinne van
desen es gheheten Milde.

Si sprac : « In vant, in langhen, man,
Venus, die mi antieren wilde.
Dat clagic u, ende niement el,
dat men mijns aldus verghet;
inne vinde nerghent hof, no spel,
daer men mi in voerwaert set,
gelijc dat men hier voermaels plach;
doen wasic een liefghetal ende wert;
maer nu es comen, dunct mi, die dach
dat luttel iemens mi beghert.
Die sevende coninghinne Moet
die sprac Venus aldus toe :
« Ic ben gheworpen onder voet
ter werelt, dunct mi, in weet hoe.
Onverdient ende buten scouden
hebben mi die ghene ghelaten
dies met rechten niet doen en souden,
wilden si hem ter doghet saten;
maer die doghet es soe besneden
dat ic luttel nu can vinden
iement, op den dach van heden,
die hem mijns wilt onderwinden. »
Doen andworde vrouwe Venijs :
« Hi, die hemel ende paradijs
ghescepen heeft, es alles wijs,
wanneer hem tijt dunct dan sal hijs,
na verdiente, gheven tsijs. »
Doen sachic onder aen een rijs
waer Twivel hinc met beiden handen;
doent Venus sach, ghinc si dat anden'
ende vraghede Twivel, op die stede,
wat si te hare feesten dede,
ende hoe dat si soe coene waer
dat si alsoe dorste comen daer.
Twivel die andworde dit :
« Venus, waer ghi u hof besit,
ocht waer ghi soe machtich sijt,
daer moetic emmer, tenegher tijt,
comen oec ende bi u wesen. »

Vrouwe Venus sprac na desen :
« Twivel, ghi waert mi liever henen,
want waer ghi wet dat mi verscenen,
ter werelt wert, een jonghe joghet,
ghine en laetter mi ere, no doghet
af ghescien, ghine comter inne
ende verwert alsoe die sinne
met uwen twifel, als ghire in comt,
dat mi en baet, noch en vroemt,
alsoe alst soude en quaemdire niet. »
Binnen desen dit hof daer sciet.
Venus heeft haren wech ghenomen;
om dat Twivel daer was comen,
sone woudsire niet langher dueren.
Doen dachtic, ter selver uren,
daer ic inder valeyen stont
ende in den sin te male wert cont
van dat die coninghinnen spraken,
dat ic iet daer op soude maken.
Ic ginc voert in die valeye
ende sach rikeleec die meye
ghebloeit met haren soeten aerde.
Die dach ginc op, die sonne verbaerde,
dat mi te rechte verwonderen mochte.
Mettien alsic onder sochte
minen sin, vandic ter waerheiden
al dat die coninghinnen seiden
met vrouwe Venus op dien boem.
Nu elc neme deser redene goem,
want bi gheliken hebbic vertrect
mire vrouwe Venus hof, om dat verweet.
Die ghene, die daer bi worden souden
ende dese poente niet en houden
alle sevene voerseit,
sijn eens deel nu af gheleit;
vanden meneghen, die nu leven,
sijn si ter werelt sere verdreven
dat der edelheit niet en voecht;
maer elc die doet dat hem ghenoecht,

ende daer met leit hi sinen tijt.
Twivel maect oec meneghen strijt;
si doet den mensche diewile laten
dat hem comen soude te baten;
ende diewile doet si oec bestaen
daer scande ende verlies leghet aen.
Aldus maect Twivel menech wonder.
Nu biddic hem diet al heeft onder,
dat ic ghewas of wesen mach,
dat hi ons, op den lesten dach,
gheve gans ghelove met goeden wille,
sonder twivel, bidt Jan Dille,
in ons herte al moet sinden
dat wi sine eweghe bliscap vinden.
Amen. It. IIc. XXX. v.

In het Hs. onder N° XCIX, bl. 80 r°, 81 r°.

XXIII.

Vanden Eenhoren, een edel poent.

(DOOR LODEWIKE.)

Ic hebbe ghelesen, hier te voren,
hoe dat een eenhoren
enen man brachte ghejaghet,
die soe sere was versaghet
vanden vreseliken diere
dat hi quam gheronnen sciere
boven enen diepen pit.
Die man duchte soe sere dit
dier, dat hem volgde naer,
dat hi, over mids den vaer
vanden diere, neder spranc
ende bleef clevende aen een cranc
boemkijn, dat daer binnen stont.
Daer sach hi ligghen, op den gront,

vanden putte, vele serpente
die, met ghemeinen consente,
alle gaepten naden man.
Oec sach hi aen die wortel van
desen boem twee diere enaghen,
daer die lettren af ghewaghen,
over seker waerheit, dit :
dat deen was swert ende dander wit.
Ende dese enagheden, nacht ende dach,
om dat si hadden gheacht
desen boem te velene neder.
Dese man sach voert ende weder,
ende sach aen den boem een gat
vol van hoeneghe ; ende dat
smaecte desen man soe soete
dat hem van alle sorghen boete
gaf, ende maecten sorghen vri ;
want die man vergat dat hi
ghejaghet wert vanden eenhorne,
die boven sijns wachte met torne.
Der serpenten hi oec vergat
ende die diere mede, die dat
boemken neder wouden vellen.
dEenhoren es die hellen
viant, hebbic ghelesen.
Hi jaeght den mensche in desen
putte, daer ic bi gome
dese werelt. Ende biden bome
meinic des menschen leven,
daer ons God aen heeft ghegheven.
Ende als merken mach,
want die nacht ende die dach
corten tallen tiden dit :
die nacht es swert, die dach es wit.
tHonech, metten sueten smake,
bediedic in een ander sake.

V. 45 hier ontbreekt het woord *men*.

Ic merker bi sekerlike
die ghenuechte van ertrike :
gout, selver, cleder ende scat,
vette morsele. Want in dat
nemtmen die ghenoechte soe groet
dat men die viant, noch die doot,
in die werelt niet en vreest,
ende als dan ontvaert ons gheest;
dan valt die boem metten man,
die die serpenten dan
al verteren ende die worme;
ende maken dan een ander vorme
dan die mensche hadde te voren.
Huedt u voor desen eenhoren
in desen cule, in desen pit,
want dat swert dier ende dat wit
cnaghen altoes anden boem.
Dit leven en es maer een droem.
In drome es men diewile vroe
ende oec droeve. Recht al soe
es dit leven in ertrike;
want en es arm man, noch rike,
die over sinen tijt mach gaen;
want die boem moet vallen saen
als hi over es gheenaghen.
God late ons, in onsen daghen,
al soe scuwen desen eenhoren
ende thonech, daer ic te voren
in mijn ghedichte af hebbe gesproken,
dat in dinde niet ghewroken
en moet werden aen onse ziele;
maer dat wi, met sente Michiele,
varen moeten in dat suete hemelrike.
Dit es die bede van Lodewike.
Amen. LXXXIIII. v.

In het Hs. Nr CXXXV. bl. 115 ro – 115 vo.

XXIV.

Ene Questie.

—

Een man hebbe een wijf ende een scaep :
herde gherne soudic bedieden
een vraghe te recht horen van lieden,
die hem daer op verstonden wale.
Een man hebbe ene cuusche smale,
suver wijf ende een scone,
ende een lam, dat si ghewoene
hem te bringhen, alle daghe,
iii gulden florine, ende draghe
heme, altoes als hi sit
ten iersten maeltijt ende et.
Het ghevalle, daer na, alsoe
dat te Loeven, in die Loe,
dit lammekijn ga weiden,
ende dese man si, bider heiden,
op enen hoghen boem ghetreden,
ende sijn goet wijf sitte beneden
daer bi, in een scoen foreest,
ende dit lammekijn worde ghevreest
van enen fellen wolve, ende hi
sie enen man comen bi
sinen goeden suveren wijf :
weder hi sal behouden dlijf
den lammekine, of sinen wive
hulpen, dat si suver blive?

Nota XXV v.

XXV.

De antworde hier af.

Men vint mans in ertrike,
die den wolf ghenendelike
vanden lamme souden weren,
ende laten den man gheberen
metten goeden sconen wive,
op dat si tot haren live
tgoet wonnen alle daghe;
maer ic, die dese questie vraghe,
segghe dat groet jammer ware
dat een goet wijf al soe hare
ere, met crachte ende met ghewoude,
emmermeer verliesen soude;
want een goet riene wijf,
die met scemelheit haer lijf
deet, es beter vele dan tgout.
Parijs hadde in sijn ghewout
gout, selver, ende scat,
nochtan waghede hi al dat
voer ene scone wel gheminde.
Achilles, die ridder, minde
ene maghet van hoghe gheslechte,
ende waghede sijn lijf bi nachte,
doer haren wille, inden tempel
Junonis. Dit exempel
vendic hier ende menich een.
Alsoe dat ic gout, perlen, steen
niet en prisen jeghen reine vrouwen;
want wat manne, die met trouwen
ende met gestadicheiden mint
een goet wijf, want hi wint
sonder hare dan dunct hem niet,
vintmen dan ter werelt niet
dat men gheliken macht daer jeghen.
Eenre vrouwen wert doch ane gheteghen

dat si Gods toren, met oetmoet,
met hare dueghet sachten doet,
alst die mensche heeft te doene.
Die selve vrouwe maect die soene
tusschen Gode ende den mensche.
Hier bi en steet, in minen wensche,
gheen dinc op ertrike boven vrouwen,
die wi goet ende seemel scouwen.
Nota XLII v.

Deze twee stukjens komen in het HS. voor onder N° CXLI en CXLII, bl. 117° vso 118.

XXVI.

Dit sijn Voghel Sproeckene.

DEN AER.
Here, gheeft eren riken gave,
soe stadi in eren alle dage.
DEN GIER.
Here, ghi moghet soe vele gheven
dat u namaels quame oneven.
DEN HAVIC.
Here, wildi in eren leven,
soe moeste ghi ondoghet begheven.
DEN RAVEN.
Die ere salmen achter laten
ende salse ane die spise saten.
SPOREWARE.
Uwen vianden sijt wreet,
u coninclijc wort houdt ende u eedt.
DIE CRAIE.
Ghebrect des bi wilen iet,
here, des en seldi roeken niet.

V. 41 *boven*, in het Hs. *buē*.

DEN VALKE.

Here, her coninc, dats mijn raet,
valschen lieden die sijt quaet.

DE CAUWE.

Salmen die valsche al verdriven,
soe souder hier weinech bliven.

DE PAPEGAI.

Besceidenheiden hulpet vort,
soe gheeft men u een heren wort.

dEXTERE.

Die besceidenheit lief heeft
hets wonder dat hi langhe leeft.

DIE LIJSTERE.

Here, wildi te prisen sijn van seden,
soe hout u lant in goeden vreden.

DE ROETAERT.

Here, blijft u lant in vreden staen,
soe sal u u rente ontgaen.

DE MEERLE.

Here, wilde lijf ende ere bewaren,
soe laet hoverde van u varen.

DE KOCKOC.

Oetmoedecheit salmen miden,
want hoverde geet vore tallen tiden.

DIE TORTELDUVE.

Here, seldi coninghen ghelijken,
soe recht den aermen als den riken.

DIE ULE.

Die aerme, here, altoes scant,
want de rike smeert de hant.

De Spreeuwe.

Here, houdt u wort in allen stonden,
soe werdi inder wijsheit vonden.

De Hoppe.

Here, wildi uwen wille volbringhen,
sone segt niemen u meininghen.

Die Nachtegale.

Here, keert te doeghden uwen moet,
dat sal u bringhen ere ende goet.

Die Meeuwe.

Here, wildi doghet ende ere ane sien,
soe sal u al u scat ontvlien.

De Leewerke.

Here, oetmoet ende goede lere
houdt den prince in sijn ere.

De Zwaluwe.

Men sal oetmoet begheven,
dat doet altoes in eren leven.

De Zwane.

Here, ondoghet seldi scuwen,
soe mach men u al goets betrouwen.

Den Paeu.

Hout vaste metter rechter hant,
soe blijft u slinc hant niet ghescant.

Profeta.

Here, her coninc, here,
volghet altoes der wiser leere.

Profeta.

Der loeser leere, der valscher raet
die es tallen dinghen quaet [1].

In het Hs. onder Nr CLVII, bl. 152 vo.

(1) Het getal der versen staet achter dit stuk in het Hs. niet opgegeven.

XXVII.

Vander Wandelinghen.

—

Die vrouwen sijn alselc van seden,
alse die vespertijt een wile es leden
dan gaen si sitten voer haer dore,
om dat si van lostecheden
willen hebbe haren vreden,
soeten locht ende soeten gore.
Dan soe lijt haer kinnesse daer vore,
selc te perde ende selc te voet,
si biet hem hovesheit ende hi hare,
si lichten beide cappruun ende hoet.
Dit dunct mi wesen alte goet
datse manlijc anderen bieden ere;
maer dese hovesheit moeit te sere!
Een man die gherne sijn liefken saghe,
in ghenen tide van alden daghe
en sal hijs bat ghespreken connen
dan dat hi daer legghe sijn laghe
savens inder vrouwen vlaghe,
eer die maeltijt es begonnen.
Een op sien heeft hi doch ghewonnen
ende daer toe een groeten mede;
soe en heeft hi niet om niet gheronnen,
want onbegrepen es die sede.
Ic biddu, minners, telker stede,
dat ghi wel onthout dese lere;
maer dopstaen moit de vrouwen tsere!
Die savens gheet ter laveien,
voer die vrouwen hem vermeien
als si ter rusten sijn gheseten,
dan gheet men gherne dansen reien.

V. 3, 7, 32 *h'*. — V. 7, 17, 47 en 48 *d'*. — V. 13, *moeit*. — V. 26 *m'*.

Deeu! hoe wel mach hem ghereien
die daer haer lief te venden weten!
Eer men dat aventmael gheet eten,
soe gheet dat volc op ende neder;
die vrouwen soudent node vergheten;
si staen op ende sitten weder;
die dan in haer benen sijn teder
die werden dan buten kere,
want dopstaen moit hem te sere!
Hoe mocht men beter dinc ghevinden
dan dat keren ende dat winden,
na vespertijt, van straten te straten;
want dan gheet dat vroudelec ghesinde
ter locht waert sitten, tallen inden,
om dat si coelheit selen vaten.
Ende oec soe en selen sijs niet laten,
comt daer haer kinnesse vore ghegaen,
si selen hem daer toe ghesaten
dat si jeghen hem opstaen.
Die meneghe soude sijn oghen opslaen
op die vrouwen vele mere,
eñ moide dopstaen niet soe sere!
Die wandelinghe dunct mi craes
ende oec eest een vriendelijc solaes;
maer mi ghebreecter een dinc an.
Biedt men hovescheit enen dwaes,
hi peinst die vrouwe groet mi, jaes!
Die sot verheft hem selven dan
ende hi peinst: « Ic ben een eerlec man,
want die vrouwen groeten mi; »
maer luttel goet soe weet hi dan
dat men met hem sot daer bi.
Maer vele te noder wandelen si,
sijn si vrouwen ofte heren,
om dat die hovescheit moit te sere!

Nota. LXV. v.

In het Hs. Nr LV, bl. 55 vo b.

V. 31 *Deeu*, aldus, voor *Dieu* of *Deus!* — V. 31, 39 *hē*.

XXVIII.

Vanden Plaesteres (1).

—

Mi quam te voren in minen moet
dat men menech amboch doet,
dat men heet herde groet.
Salic u segghen die redene bloet?
Mi en dunct negheen soe mechtich
van allen lieden, noch soe crachtich,
wevers, volders, sceres no backers,
maer die meste heren sijn die plackers!
Al en trecken si niet een seel,
si plaesteren wel sonder truwel.
Dit sijn al die meste heren,
daer omme soe willic plaesteren leren!
Plaesteren sijn van twee manieren,
al soe ic u sal visieren:
sele die draghen grau ende bont
ende winnen menich groet pont,
al en plaesteren si gheen muren,
si winnen grote dachuren;
al en stoppen si gheen gaten,
si gaen baleren achter straten

---

(1) *Plaesteres, plaesteraers.* Het woord wordt nog heden in dien zin, voor *plafonneerders* gebruikt. — Te Brugge vindt men vroeger onder de vier-en-zeventig dekens der ambachten opgenoemd : « Den deken van de Plaesteraers oft Muerkorsters », en men gaf daervan de volgende uitlegging : « De Plaesteraers worden noch hedendaeghs (1684) gevonden, maer in minder getal. Deze vervulden, ende leyden als eene korste (met leem oft moortel), langhs de balcken (tot een meerder verçiersel), daer in perssende en uytbeeldende verscheyde figueren van engels, menschen, dieren, vogels, visschen, vruchten en andersins. » De Plaesteraers behoorden aldaer tot de kleine broederschappen of gilden. Zie *Van de Grootdadigheyt der breedvermaerde Regeringhe van de stadt Brugghe*, bl. 529 en 559. — Damhouder, die in het latijn schreef, spreekt van den « *Decanus* Plasterorum *vel incrustatorum.* » De *Magnificentia Politiæ amplissimæ civitatis Brugarum*, bl. 138, achter zyn *Pupillorum Patrocinium.* Antv. 1564. in-4°.

V. 8 *m'*. — V. 10 *truwel,* aldus. — V. 12, 101 *d'*. — V. 16 *g°t.* v. 69 *g°ten.* — V. 20 *baleren*, aldus.

ende houden metten lieden haer scheren.
Ic moet emmer placsteren leren!
Alle die plaesteren metten truwele
sijn van clene voerdele.
Om twee groete of om drie,
staen si beslabt tote den cnie,
in den mortre, al den dach.
Hebben si daer in goet verdrach,
soe besteden si wel haren tijt;
ende doen si den lieden haer profijt,
blidelec moghen sijt verteren.
Ic moet emmer plaesteren leren!
Sele can plaesteren herde scone
van buten, maer binnen soe es hi hone.
Wat si spreken ofte callen,
ende hoe scone haer worden vallen,
met haren smekenden sermone,
hebdi hare hulpe te doene,
hebdi gheet, mogdi wel gheven,
soe seldi sijn lieve neve,
ende « : Alsoe hulpe mi theilich graf!
ic sal u hulpen, al dat ic mach,
alsoe langhe als ic sal leven. »
Hebdi gheen gheelt, mogdi niet gheven,
dan soe sal hi segghen, die selve man,
dat hi u niet ghehulpen en can,
nemmermeer met ghenen kere.
Ic moet emmer placsteren leren!
Plaesteren connen dats die man;
soe, wel hem die wel plaesteren can!
Si sijn lief ende weert,
ende elc doet dat hi beghert,
waer si comen in elken lande.
Plaesteren connen en es ghene scande.
Ic segghe u waer, in goeder trouwen,
het pleghen heren ende vrouwen,

V. 30 *h'*. — V. 39 *gheet*, aldus voor *gheelt*, zooals verder.

ende oec soe en willics niet ontberen.
Ic moet emmer placsteren leren!
Placsteren es dmeste ambacht,
daer die meneghe cleine op acht,
dat men in de werelt doet.
Wie van placsteren es vroet
hi blijft gheert ewelike;
es hi arm, hi wert noch rike.
Sal yewers enech vordeel vallen,
het moet in haren ketel wallen.
Dus sijn si die meste heren!
Ic moet emmer placsteren leren!
Die placsteren connen sijn van groten love,
ende oec voersprekers telken hove.
Altoes moeten si voren gaen
daer ander lieden achter staen.
Elken soe maken si samblant:
tfier draghen si in die ene hant
ende dander hant es selden sonder
water, hier ende gonder;
si smeken ende si trufferen.
Ic moet emmer placsteren leren!
tFolc van ertrike ghemene
placstert, groet ende clene:
smede, coepers ende fruteniers,
perpointstickers ende permentiers,
scoenmakers ende smeden
placsteren, met allen leden,
die cunnen spinnen ende noppen;
soe doen si oec die cleders stoppen;
sciplìede, molders ende wagheners,
alle soe sijn si placsterers,
waer si gaen of waer si keren.
Ic moet emmer placsteren leren!
Ay mi! ic hadde wel na vergheten
die alder meest van placsteren weten:

V. 84 *leden*, voor *lieden*. — V. 85 *dic*, voor *die*. — V. 89 *w'*, *si*.

dat sijn meesters liberael,
die kieken inden orinael;
si connen plaesteren wel ter cure
sonder eneghe grote labure.
In haren morter beslabben si hem selden,
nochtan moet ment hem diere gelden;
hoe die plaesteringhe vaert
ende hoe die liede meer pipen ende screien,
hoe si meer daer omme pleien.
Biden stronte! ic moeter om sweren!
Ic moet emmer plaesteren leren!
Plaesteren connen al ghemeine:
baeliu, scepene ende casteleinen
plaesteren, groet ende cleine,
om te hebben dit sughebeen,
daer si op moghen, al in een,
in taverne gaen ende in caberetten,
eten ende drincken van den besten.
Hier omme eest dat si fineren.
Ic moet emmer plaesteren leren!
Die van plaesteren seide quaet,
swige daer af, dats mijn raet.
Vander werelt dmeste deel
sijn plaestereren al gheheel.
Occ soe sijn si lief int ghetal
dese plaesterers over al.
Die wille gheloefs, die wille ontbaers!
Ic blijfts metten plaesteraes!

Not. CXX v.

Onder N° LVI, bl. 56 r° a — 56 v° b.

V. 94 *kieken*, aldus. — V. 97 en 98 *hē*. — V. 120 *plaesteraes*, aldus.

XXIX.

Van onder Windene.

Die van cleinen onder winden
es, die leeft met groten vrede;
alsoe ict nu in de werelt vinde,
es gheheten groten wijshede
ende het behout die ziele mede.
Vele onderwindens bringt meneghen in verdriet.
Wiltu doen der wiser sede,
te vele onderwindi niet!
Ic segghe u, die hem onderwint
der werelt, dan hem ane gaet,
al clemt hi hoghe in sinen staet,
ende als hem die werelt weder laet
dalen ende hi vallen moet,
dan es hi vele meer versmaet.
Vele onderwinden en was noit goet.
Die vroede die lachterent soe sere
onderwinden dat die sotte prisen,
daer si mede, in lanc soe mere,
dalen, al dunct hem dat si risen,
metten vinghere si achter wisen,
den ghenen die hem te vele onderwint,
ic segghe die sal spade risen.
Hier bi onderwintdi twint!
Onderweint di van u selven,
du hebter ane ghenoch te doene.
Peinst dat men di sal delven,
want ghi en hebt gheen achter noene;
gaet te messen ende te sermoene,
ende gherechtelike om dijn broet;

V. 9, 10, 42 en 67 *hē.* — V. 24 *onderweint*, aldus.

op dijns selves recht sijt coene,
anders en onderwintdi clene no groet.
Die sijn ziele ende sijn leven
behoet, bewaert II goede borghen.
Hier noch elder en sal hi sneven;
dies mach hi leven sonder sorghen.
Maer si hem selven soe verworghen,
die hem onderwint buten maten.
Hout u met vrede verborghen,
dat en sal u niet onderwinden laten.
Onderwinden es van manieren
die enen vremden persoen saghe ontstelt,
mocht men hem vriendelike paisieren.
met sinen rouwe worde ghevelt.
Al sele onderwinden en es niet ghetelt,
want hets werc van ontfermecheden.
Met vele onderwinden di niet en verselt,
ocht ghi leven wilt met vreden.
Nemt exempel ane u gheburen,
hoe sire hebben ghevaren mede
met vele onderwindens, te selker uren,
ochte hem ruste gheeft oft vrede
oft der zielen salicheden.
Nu merct die dinc, soe ghise vint,
rust u sinnen ende rust u leden,
ende niet te vele u onderwint.
Dits gesproken op vele onderwinden.
Dies hem wacht hets sijn profijt,
want wi exempel daer af vinden
dat die meneghe es swaerlijc ghecastijt.
Ic rade u, die mijn vriende sijt,
beide in nerste of in spele,
wat u es vremde ende ghi voer u siet,
onderwindes u niet te vele!
Om dat den dichtere duncket pijn,
soe gheeft hi dat castiement
den onderwinders, waer si sijn;
ende dat elkerlijc op hem selven kint,
want meneeh mensche es ghescent,

bi vele onderwindens, int swaer verdriet,
horende doef ende siende blent.
Hier omme soe en onderwintdi niet!

Nota LXXXI v.

In het HS. N° LVII, bl. 56 v° b.

XXX.

dBedieden vanden vii eeuwen.

Ghelijc die dach, sijts ghewes,
in sevene ghetiden gheset es,
alsoe es oec den tijt al,
die comen es ende comen sal,
in sevene euwen gheset.
dIerste euwe, dat ghijt wet,
was van Adame tote Noë,
doen over ertrike ghinc die zee,
ende nieman en bleef te live
dan iiii mannen ende iiii wive.
Dese ierste euwe hielt in
twelef hondert jaer een min.
dAnder euwe, als ic vernam,
stoet van Noë tote Abraham,
daer ene nuwe volc af quam,
dat besnidenesse an nam,
alsoe hem God ons here hiet.
Dese euwe stoet, alsmen siet,
omtrent dusentech jaer.
Die derde euwe stoet hier naer,
alsoe men bescreven vint wel,

tote dat die kindere van Israël
over die zee trocken scoene,
ten lande weert van promissione,
mids Gods, ons heren, gratie.
Dit heet men die transmigratie.
Selke liede maken ons cont
dat si tote Moysese stont.
Hoe dat es, dat latic daer.
Dese euwe stoet oec dusentech jaer.
Die vierde euwe hielt haren tijt
tote op den coninc Davijt,
die dierste coninc was van machte
onder dat joedsche gheslachte;
een heilich prophete ende vroet.
Dusentech jaer dese euwe oec stoet.
Die vifste euwe duerde voert
tote op Jhesus Cristus gheboert,
die, mids sijnre godliker crachte,
onse salicheit met hem brachte,
ende met sijnre heilegher doot
ons allen halp uter helscher noet.
Dusentech jaer, seeghtmen mede,
dat dese euwe hielt hare stede.
Die seste euwe sal staen
na XPC gheboerte, sonder waen,
tote dat hi weder comen sal
dese werelt doemen al,
ende gherechten loen sal gheven
van dat hi hier heeft bedreven.
Die sevenste euwe volghet hier na;
dats die euwe, als ic versta,
die altoes duert in ewechede
ende sonder inde houdt haer stede,
beide int scoene hemelrike
ende in die helle dier ghelike.
Not. LVI. v.

Onder Nº CLXXXII, bl. 184 vº.

XXXI.

Ene Exsempel noch.

—

Een goet man, een predecare,
lach langhe te bedde, meneghe jare,
slapeloes, te femmerien.
Op enen nacht sach hi Marien,
der moeder Gods, onser vrouwen,
dien hi diende met goeder trouwen,
met groten lichte, vore hem staen,
ende seide : « Broeder, hier sal saen
comen die viant vander hellen,
in die ghelike van uwen ghesellen.
Ic ben hier om u waerne comen.
tIerst dat ghine hebt vernomen,
ende vervaert u niet, maer sechent u
ende segt dat ic u lere nu :
« Die vader, die alle creaturen
sciep, huede mi, in deser uren,
ende die sone, die ons met sinen bloede
verloeste, sende te mi sine hoede;
die heileghen gheest moet mi vertroesten
ende van allen vianden verloesten. »
Mettien voer onse vrouwe van daer
ende die broeder, die menich jaer,
nacht no dach, gheslapen en conste,
doen te slapen ierst begonste,
ende sliep bi na alsoe langhe
als die tijt vander vesper sanghe,
nochtan waest inden metten sanc;
ende doen hi ontspranc,
sach hi den duvel als een broeder
comen, als hem seide Gods moeder.

V. 7 en 11 *hem*, in het Hs. *hē*. — V. 13 *ende*, in het HS. *ēn*.

Alse die duvel was ghestaen,
wies hi soe sere dat hi saen
tote inden urst sloech metten hoede.
Die sieken broeder sachen node,
ende sechende hem ende seide die worde,
daer hi den duvel soe met storde,
daer hi hem soe mede werde
dat hi neder sanc te male dore derde
ende voer wech sijnder verde.
Nu proeft, in allen dese saken,
hoe goet dat es een teken maken
des cruce, daer ons Here ane starf,
daer hi den duvel mede bedarf
dat hi met scanden van hem vliet
daer hijt met trouwen maken siet.

Explicit.

Lt. desen sproke : *Een goet man*, *een predecare*, hout XLV. verse.

In het Hs. onder N° IX, bl. 24 r°. — Dit stukjen volgt in het Hs. onmiddelyk op *Een edel exsempel*, zijnde insgelyks een verhael van geestelyken inhoud.

XXXII.

Vander Borch heet Vaste Hoede.

Op enen tijt mijn wech ghelach
ane ene borch, daer ic op sach
ene werde wijfelike figure.
Ane hare hadde die nature
bejaecht, als mi dochte,

V. 37--39. Te dezer plaetse, waer driemael hetzelfde rijm herhaeld wordt, ontbreekt misschien één vers. De afschryver telde er ook maer vijf-en veertig.

dat haers ghelijc niet wesen en mochte,
want hare werken ende haer wesen
quam uut soe hogher art gheresen
dat ic nemmermeer en conste
hare doghet gheliken, noch haer onste,
diese te haren minnere droch;
maer eens deels hare onghenoch
dochte si mi ter werelt liden.
Ende ic nam minen wech besiden,
alse die gherne gheweten
hadde waeromme si ware ghesetcn
daer op die borch, uten lieden,
want met cleinder meysenieden
dochte si mi hebben, na hare betamen.
Doen sagic waer si twee quamen
vore die porte ende clopten inne.
Wel gherust, met sueten sinne,
sprac dat wijf uut hogher art,
vander borch, dus neder wart:
« Wies begherdi onder u beiden? »
Si andworden dus ende seiden:
« Vrouwe, dat wi u gherne spraken.
— « Blijeft daer, ic weet wel die saken,
vele meer dan ghi bevroedt.
Die hem jeghen contrarie hoedt,
die bewaert sijn ere,
ende hi volghet wel der wiser lere;
dies en dadi niet ghi twee;
bi mi en condi nemmermere,
alsoe verre als ic ben mechtich,
ghine en wert mine sinne erechtich
dat icker onghewelddech ware. »
Binnen desen tartic bat nare
ende boet der vrouwen goeden dach,
op die borch, al daer si lach.
— « God dancke u, sprac dat hoghe wijf,

V. 28 *blijeft*, aldus. — V. 30. *hē*. —

stant al luttel ende swijch,
du saelt wonder moghen scouwen. »
Doen badic der werder vrouwen,
dochte hare goet ende sijt gherde,
want ic met dichtene mi ghenerde,
dat si mi materie gave
daer ic mochte maken ave
dat ghenoechlike waer te horne.
Doen sprac aldus die wel gheborne :
« Vrient, dat selve sal di ghescien.
Hier quamen si twee, hebdijt ghesien ?
die mi herde gherne souden
dit huus af winnen ende onthouden,
mochten si, met eneghen dinghen,
soe subtileec toe ghebringhen
dat si mi vanden huse gheereghen.
Maer neen si niet ! hier sijn gheleghen
si twee, daer ic mi op verblide.
In tornoye, in storme ende in stride
hebben si meneghen, dat ghijt wet,
met mijnre hulpen voert gheset
ende oec bracht in groter eren.
Siet, vrient, nu willic di leren :
dit selve huus heet Vaste Hoede,
daer elc wijf van goeden bloede
in wesen sal, na hare betaemt;
ende ic ben gheheten Scaemt,
die dit huus verwaren moet.
Nu willic u maken vroet
uut wat arde si sijn gheresen
die selve twee, die bi mi wesen.
Hope es deen ende dander Troest,
die, nort, west, zuut ende oest,
met allen lieden sijn bekint;
ende wie minen name mint,
hen staen si herde gherne bi;
maer ghene twee, die hier tote mi
comen waren, alsoe ghi saecht,
die ic van hier hebbe ghejaecht,

sijn twee bose evele gaste,
die diewile herde grote onraste
hebben ghemaect ende noch pleghen,
want alle vroude es hem jeghen;
ende menech minnere, die leeft,
wetic wel dat diewile heeft
groet vernoy mids desen tween.
Twivel es gheheten deen,
Wanhope es des anders name.
Ic woude nemmermeer en quame
goeden minneren desen tween te voren.
Soe vele vrouden wert verloren
mids dat dese tween bedriven.
Nu biddic allen goeden wiven
dat si die borch alsoe bewaren
dat desen twee niet daer op en varen.
ende dat hen gheen scande en blive ten inde.
God huede ons allen vore meswende!
Amen. It. XCVIII. v.

In het Hs. onder Nr LXXX, bl. 69. v°.

XXXIII.

Van Castidemente.

Die jonc ende kintsch es van naturen
het en helpt niet dat men seer castijt;
gheen wijsheit soe en mach hem dueren
voer dat comen es sijn tijt.
Mijn vriende heten mi wesen vroet.
Ic segghe : « Ic sal », maer ic en kan;
ter rijsheit hebbic betren spoet;
hi es mijn vrient dies mi veran.
In der goeder ghesellen ghespan

altoes te wesen es mijn jolijt;
al haddic gelts vol enen wan,
ic soudts varinghe wesen quijt!
Als die corre sit biden viere
ende waent dat hem der erden sal gebreken,
soe benic te wine, ocht te biere,
ende hoer daer singen ende boerden spreken.
Het sijn mijn vriende, die mi verspreken,
mijn vianden hebbens groten nijt.
Int jaer sijn LII weken,
ic sal noch vroeden tot eneger tijt!
Als ic ane sie die rode monde,
met haren lachende vlinckenden oghen,
soe gheven si mi int therte ene wonde;
tot hare vrienscap moet ic boghen.
Maer diewile ben ic beloghen
als men mi eneghe vroescap aen tijt,
ende int ende ben ic bedroghen
als ic mijns gelts ben worden quijt!

Nota XXVIII v.

Nr CXXIII, bl. 105, a.

XXXIV.

Drie Poente, die de Vrouwe haren Sone leerde.

—

Scaemte, wijsheit ende trouwe,
dese drie poenten sal elc ane sien,
weder hi man si ochte vrouwe,
want daer vele dochden ane ghescien.
Dese drie sijn fondament
daer alle doghet sijn uut ghesproten;
soe wie dese drie met herten mint,

heeft edelheit in hem besloten.
Scaemte die heet meneghen ridder
ende oec meneghen goeden stam
dranc doen drincken soer ende bitter,
die hem herdelike ane quam.
dAnder poent es wijsheit,
daer den lande ende den here
herde vele ane gheleit,
ende oec eest een poent van groter eren.
Trouwe dat es dalder leste
van desen drien ende oec slot;
ic rade elken dat hise veste,
wantse selve ghemaect heeft God.
Nu gaic uut mier prologhen
ende trecke ter materien waert.
Een tijts soe was mi vertoghen
hoe dat een vrouwe, uut goeder aert,
haren sone te voren leide,
dat hi drie poenten van haer hilde.
Hi antwerde ende seide :
waert moghelijc, dat hijt doen wilde.
Die vrouwe sprac : « Lieve kint, verstaet,
het sijn drie poente sonder blame;
hier bi willic dat ghise ontfaet,
si moghen meeren uwen name.
Dits dierste poent, hoert na mi :
als ghi ghewapent sijt om striden,
daer meerder heren sijn dan ghi,
en seldi ierst niet achter tiden,
maer altoes biden hoeefde bliven,
daer ghi met sijt comen daer;
soe mach men uwen name scriven
in scamelheiden, wet vor waer;
want het es ene jammerlike vraghen
dat men enen ridder vracht:
« Waer lietti uwen here verslaghen? »
die scaemte al in sijn herte dracht.

V. 37 *hoeefde*, aldus.

Hier bi, lieve kint, soe radic u
dat ghi dit poent hebt voer oghen,
van desen daghe vorwaert nu,
waer ghi sijt, na u vermoghen.
dAnder poent, dat ic u rade,
soe waer ghi uwen zeghel sent
dat ghijt met herten hout ghestade,
want daer u trouwe in es bekent.
Maer eer ghi zeghelt soe anc siet
hoe ghi zeghelt ende watte,
soe misselike eest wat na ghesciet;
met herten soe radic u datte.
En es here op erterike,
wat hi zeghelt hi en moet houden,
sal hi leven ghetrouwelike,
ochte occ edel sijn ghescouden.
Hier bi, lieve kint, waer ghi sijt,
gheeft emmer uwen worden macht,
ocht wat ghi zeghelt teneghcr tijt,
soe weert al docht in u gheacht.
Nu verstaet mine derde lere :
ridderen, knechten, die u lijf
achter waren, dien doet ere,
ende en staet niet na haer lijf,
noch na hare kinderen, wats ghesciet;
ghi mochter u bederven met;
lieve kint, daer es groet verdriet
dicke af comen, dat ghijt wet.
Hier bi soe seldi met trouwen
u ghesende altoes minnen,
noch aen maeghden, no aen vrouwen,
die hem toe hoert, gheen arch beghinnen;
soe staen si u ghetrouwelike bi,
oec soe blijfdire met gheert.
Dese drie poente hout van mi,
lieve kint, soe waer ghi u bekeert. »

V. 68 *lijf*, voor *wijf*.

Nu, elc here van hogher machte,
die in eren wilt volstaen,
nemt dese drie poente in sinen ghedachte,
want der doghet vele leghet aen.
dIerste, na mijns sijns viseren,
van deser werder vrouwen leren
mach men billijc compareren
scamelheden, min no mere;
want menech verf edelman
bleven es bi groten heren,
om dat hi niet wech en ran,
want scamte en woden niet laten keren.
dAnder poente es woenachtech
inder wijsheit, groet ende smal,
want een here moet sijn vordachtech
sijns sijns, wanneer hi zeghelen sal.
Oec ende eest ghene clene sake
eens heren zeghel, verstaet den sin;
hets seker, na der wiser spraken,
sijns selfs trouwe, meer no min.
dLeste poent van desen drien,
na der leringhe vander vrouwen,
sone weetic bat gheliken wien
dan ict gheliken mach ter trouwen.
Oec willic u dit verclaren:
sijn si hoghe, sijn si neder,
die eens heren ere verwaren
sal een here verwaren weder.
Soe verwaert hi, des sijt vroet,
trouwe, lijf, goet ende ere.
Soe wie dese drie poente doet
heeft verstaen der vrouwen lere.
Nota It. CXII v.

Onder N° XCVI, bl. 78 a.

V. 90 *menech verf*, aldus. — V. 92 *woden*, voor *wouden*. — V. 97 *ende*, lees *en*.

XXXV.

Van Miltheiden.

Dat alder edelste, dat men vint,
dat es miltheit ende gheven.
God, ons Here, den ghenen mint
daer miltheit in es beleven,
want si hevet al verdreven,
die die werelt wel versint :
goet, ziele, lijf ende leven.
Dat en es gelogen twint !
Noch soe geeft God altoes
goet, lijf ende oec gesonde,
ende ere, die nieman en verloes,
die te pointe geven conde.
God gaf sijn lijf, dore die sonde
die Adam dede, der jode boes,
ende quijete uut der hellen gronde
die ziele, die hi daer vercoes.
Daer na gaf hem God sijn rike ;
dese gifte en was niet smal.
Wie gaf ye soe mildelike
als God, ons here ? Hi geeft al
daer men bi leeft opt ertsche dal !
Hets recht dat hem elc gerne wike ;
hi gaf ende geeft ende gheven sal,
sonder inde, ewelike.
Oec soe hebbic gelesen,
dat miltheit ende vromichede
emmer altoes willen wesen
beide te samen, in ene stede.
Waer deen es, es dander mede,

V. 15 *quijete*, voor *quytte*.

dat moghen wi merken, ende aen desen
die hier voermaels lijf ende lede
aventuerde sonder vrese.
Hector ende Machedo,
Julius ende Josuë,
David, Machabeus also,
Karle, Artur nemic mede,
ende Godefroete, die over zee
coninc was nemicker toe;
vrecheit was met hem gewee,
maer geven dat makese vroe;
alsoe doet oec elken vromen.
Noit en was coene man vrec;
ic neemt hier voer in mijn goemen,
die voermaels waren sonder gebrec.
Waer du wilts proef ende mere,
van Parijs tot hoghen Rome,
du en haest niegerinc, inden strec,
ghenen vrecken coenen vernomen.
Maer wie vrec es, hi es blode;
het es sijn wesen ende sijn aert;
hi geeft van naturen noede,
wie dat bloede es ende vervaert.
Oec es hi gierich, ende begaert
altoes winninge in sijn loede;
den ghenen heeft hi onwaert
die tsijns hebben wille een scroede.
Aldus merkic geene doeght
in vrecheit, noch in giericheit,
maer geven maeet die ziele verhoeght
met Gode. Dit es rechte waerheit.
Geven altoes wedersteit
den viant, den helschen voeght;
daer hi om pijnt ende aerbeit
verliest hi, ende daer hi om poeght.
Gheven es dat hoeghste ghewin
daer nye mensche omg edachte;
gheven coelde des vaders sin
ende deden wesen sachte.

Gheven ontsloet met crachte
den toren ende brachte Gode in
ertrike, te middernachte.
Dit was ons een scoen beghin.
Gheven dede Gode sterven
op ertrike ene doot;
gheven dede bederven
die helle ende haer conroet,
ende dede die sware scout uut kerven
in Abrahams scone scoet;
dede ons gheven erven.
Gheven doet den cropel springen
ende doet die blinde effen gaen;
gheven doet die papen singhen
als si ghevens sijn in waen.
Gheven es een edel traen;
het can die zielen te hemele bringen
ende enen van doot sonden dwaen,
butens des duvels rekeninge.
Gheven doet den persemaert
in dat kerkehof graven;
gheven doet, als hijs begaert,
den zielen gherne laven.
Gheven doet die quenen draven;
die geen die rijc ende vermaert,
beide hertogen ende graven,
hebben alle gheven waert.
Waeromme soudict haten dan
ic en soudt oec minnen mede?
gheven becompt oec elken man,
hi en si vol van vrecheden.
Gheven maect pais ende vrede,
het can verdriven den ban;
met Gode kan het maken stede
hem, dies te gheven an.

V. 79. Hier ontbreekt een vers; waerschijnlyk was het reeds te kort in het Hs. dat door onzen afschryver werd gevolgd, alzoo hy aen het einde slechts 119 versen voor dit stuk opgeeft.

Hier bi ghevet uwen scat,
dien u God heeft gegeven,
dat ghi na cont vinden dat
in dat ewelike leven;
want doet u die doot eer sneven,
eer ghi maect den pat,
soe blijft u ziele verdreven,
over midts Gods scat.
Die vrecke haette hi sere,
ende gheven heeft hi lief,
want hi gaf, die here,
hem selven int meskief.
Noch moghen wi den brief
aenscouwen, tonser leeren,
hoe dat God gheven verhief.
Hier bi leert gheven emmermere!
Nota C.XIX v.

Onder Nr CXXVIII, bl. 107 v° *b* — 108 v°.

XXXVI.

Wat dat Trouwe es.

Ter ere van hare, dies mi met wille
bat, ende ics oec haer wel an,
salic u segghen, in worden stille,
wat trouwe es, na dat ic kan.
Om dat ic kinne ende seker weet
dat si ghenoechte heeft in trouwen,
benic te doene altoes bereet

V. 4 *kan*, aldus.

daer si ghenoechte in moge scouwen.
Trouwe es dat fondament
van allen doeghden, soe ic ghevroede;
si dede den here omnipotent
hier neder dalen, in die armoede,
want uut der trouwen, die in hem was,
ende hise oec betrouwede wel,
vercoes hi dat suveren palas,
biden ynghel Gabriël.
Oec soe haddi trouwe groet
tot allen ertschen creaturen;
want uut trouwen nam hi die doot,
die sijnre mensheit wart te suere.
Om dat was sijn godlijc meenen
dat hem elc soude houden trouwe,
soe wilde hi hem met hen verenen;
die daer omme niet en dinct, saels hebben rouwe.
Ende die hem niet ghetrouwe en sijn,
alsoe hi vore exempel gaf,
selen weten, inden fijn,
dat si daer doghen selen hebben af.
Nu willic ter werelt keren,
daer die trouwe sere es dunne;
trouwe, na dat seeghet mijn lere,
es beghinsel van alder minne.
Het en quame nemmermeer
trouwe, in mannen of in wiven,
sonder dat si bewanen eer
dat men hen soude ghetrouwe bliven,
ende hebben oec dat meynen vast
trouwe te houdene elc andren voert,
sijn si met rechter minnen gelast
ende niet en hebben aen tlegger boert.
Sonder trouwe, onder al dat leeft,
es gene doeght in enegen state,
al eest dat si niet ieerste sneeft,

V. 15 en 85 *hē*. — V. 31 *seeghet*, aldus.

int inde leghet al die bate.
Men en mach trouwe niet volprisen,
dunct mi seker, in mijn avijs;
als alle dinct daelt, soe sal si risen,
boven in dat paradijs.
Neghene dinc en mach volstaen
daer trouwe niet en es gheoppenbaert;
het moet cort te nieute gaen
waer dat si daer jegen es ghespaert.
Die trouwe sayde, hi heeft gemist,
te vergheefs heeft hi ghem gemoyt;
sijn goede saet heeft hi ghequist,
want luttel soe eest uut gegroyt.
Smekers, verraders, niders tonghen
hebben die wortel soe dore nayt,
ende houden tsaet soe sere bedwonghen
dat niet en mach blicken, al eest gesayt;
hier omme soude men niet wanhopen
dat nu niet opcomen en moet;
het sal comen uut ghecropen
als ontrouwe sal liggen onder voet.
Trouwe es dat edelste cruut
daer die werelt met begonste;
gheen man en soude sijn virtuut
ghegronderen met sijnre conste.
Soe wie hi si, eest man oft wijf,
die ontrouwe heeft in sinen seden,
nemmermeer en sal hi in sijn lijf
ere comen tot eengher steden.
Oec en salmen hem niet gheloeven,
soe wat dat hi heeft te doene,
in wette, noch in heren hoven,
die trouwe leghet in bandoene.
Ende hi en mach, na mijn gevroeden,
gheen kersten mensche sijn gescouwen,
soe wie ontrouwe in hem laet broeden

V. 54 *ghem*, in het Hs. *ghē*.

ende oec in hem laet verbouden.
Hier bi radic elken persoen
trouwe te houdene, na sijn vermoghen;
hem sal daer af comen goeden loen,
want bi hare en was noit man bedrogen.
God gheve ons gratie dat wi hem moeten
trouwe houden, want hise ons helt,
ende dese werelt soe dore wroeten
dat wi ghetrouwe sijn ghetelt.
Amen. LXXXVIII v.

Nr CXXV bl. 106 vo b.

XXXVII.

Vander hogher Salen.

—

Ic quam van hier, in weet van waer,
al in een herberghe hoech van prise;
in kinde, weder lich no swaer,
edelen dranc, noch goede spise.
Ic was daer meer dan VII jaer,
ic sach daer dranc ende spise voert halen,
eer ic vernam eneghe mare
dat men tghelach soude betalen.
Scoenre sale en sach noit mensche,
al was hi van daghen out;
si was, boven alle wensche,
ghetemmert sonder stene ende hout.
Een wert heves al sijn ghewout,
dat noit mensch gheweten en conde,
die van leringhe was soe stout
waer die sale inde of begonde.

Meneghe woenighe es daer binnen
ende al overdect metter salen.
Daer na begonstic mi te versinnen
dat men tghelach soude betalen.
Sinen metselier dede hi voert halen
die mechteghe wert, met ghewelt,
hine gheert ghesteinte, no scat, te male
dan elc daer metten live ghelt.
Het dunct mi wesen een mechtech wert;
men moet al prisen dat hi doet,
want hi pant, noch gheelt en gheert
dan dlijf, wat hulpet dat behoet?
het moet wesen, want wi sijns vroet.
Mochment met cleinder haven betalen,
hier es selc die mede moet,
hi bleve ewelike woenen inder salen.
Maer emmer duncket mi sijn bedwanc,
dus heeft die wert tghelach gheset,
want hi en gheeft om niemens danc,
noch om ghene coke vet;
maer hi sceedt lijf en let
vander zielen, in corter stont,
waer die ziele vaert, die daer na met
die mate, die es al sonder gront.
Nu heeft mi die wert ghedaecht,
dat ic betalen moet tghelach,
dat es dat mi te sere versaecht;
doch moet wesen op enen dach,
ic bidde den wert oft wesen mach
dat hi mi al luttel beit;
ic doe hem cont, soe ic best mach,
dat ic niet wel en ben bereit.
Wi moeten rekenen, die wert ende ic,
van scoude, die hi mi heeft gheborcht;
dies es leden een groet stic.
Om hem te betalen benic besorcht;

V. 17, 24, 39 en 75 *d'*. — V. 25, 34, 45, 49 en 78 in het Hs. *w't*. — V. 37 *en*, aldus.

eer dat mi die doot verworcht,
soudics gherne comen toe
ende ghelden dat ic hebbe gheborcht,
als ic noch sal, in weet niet hoe.
Dus heeft mi die wert doen manen,
dat ic mijn rekeinghe moet maken.
Het gheet al buten minen wanen,
in wijste niet eer van deser saken.
Mijn spise, mijn dranc, mijn edele smake,
mijn goede juwelen die moeten hier bliven.
Waer ic den iersten nacht sal gheraken,
dan can mi pape, no clerc bescriven.
Met groten armoede quamic hier.
Onraste soe es al mijn leven;
om ertsche have wasic ghier;
ter werelt wasic gherne verheven;
met rouwe soe moetic hier beven,
ende besuerent metter doot swaer.
Vader, moeder, suster, neven,
die sijn vore, in weet waer.
Al dus hebbic hier gheweest,
wanen ic quam dan wetic niet,
waer ic sal varen. Die daer na leeft,
het waer beter dat hijt liet,
want hi vindes een cranc bediet;
die wert, hi eest dict allene,
wat ie ghewas oft ie ghesciet
of wesen sal, dat es hem clene.
Ic wils al al bliven biden wert,
ende hi en seits mi ghenen danc
eenen ghelden, dat ic hebbe verteert,
als hijt ghebiet, eest cort of lanc,
want hi heeft mi in sijn bedwanc.
Nu biddic hem, doer sinen oetmoet,
dat hi mi bringhe inder inglen sanc
ende hoeden vore der helscher gloet.

Amen. Item. LXXXVIII v.

Onder Nr LXXI, bl. 65.

V. 58 *rekeinghe,* aldus — V. 80 *hē.* — V. 81 *al al,* aldus.

XXXVIII.

Van suveren Cledren te dragen alle vrouwen.

—

Als ic aensie den edelen aert,
die alder ieerst uut vonden waert,
minne, die men soe edel scrijft,
al ware mi therte een deel beswaert,
si worde alles leits verlaet,
soe suver eest daer si uut clijft;
want XPC in Marien toende,
doen hi daer IX maent in woende,
dat hem minne daer toe dwanc.
Ane siet hoe wel hijt haer loonde,
want hise boven hem selven croende.
Hets nauwe ghenoech, al heeft hijs danc,
sinder dat hi in rechter trouwen
met hare, die moeder es der vrouwen,
heeft ghesiert sijn edel rike;
soe laet ons lieflijc ane scouwen
al dat nature can behouden,
ene beelde na haer ghelike.
Ghi, werde wijflike figuren,
hoert na mi, ic sal u roeren
cledre, die ghi dragen selt,
die sonder smetten selen duren,
in hert weder ende in sturen.
Men maghse hebben sonder gelt.
Dat ieerste cleedt, verstaet mi dit,
dats Suverheit, ene hemde wit,
dat elc goet wijf sal doen ane,
in wat gheselscape daer si sit.
Het es een cleet dat niet en besmit,
het houdt altoes sine ghedane.
Hier omme radic di, salich wijf,
soe wanneer datstu over dijn lijf

een hemde treest, soe saltu sien
ende scriven in dijn herte enen brief
datstu emmer suver blijf.
Di sal seker goet ghescien.
Enen roc, die men hier ouver doet,
hi es roet ende oec soe goet,
dat ics niet en can volloven
ende es gheheten, des sijt vroet,
Scamelheit, die billic moet
ghedragen sijn tot allen hoven.
Nu hoert hier toe een blau sorcoet,
dat van doeghden es soe goet,
ende dat soe rikeliken steit
dat elc goet wijf over hoet
draghen sal, verstaet mi bloet;
gheheten eest Ghestedicheit,
daer elc goet wijf, die leeft,
die wijsheit oft verstannesse heeft,
sculdic es te cledene mede.
Soe wie hem tot desen cledren geeft,
ic wane wel dat hi niet en sneeft;
si staen soe wel in sekere stede.
Enen swart mantel, ende die bedect,
als ic hier hebbe te voren vertrect,
hoert hier toe, alst wel betaemt;
soe wie hi es, dien hi ghebrect,
hi en es ter wijsheit niet verwect;
Oetmoet es hi ghenaemt,
daer alle die wijsheit icerst in
begonste te nemenne haer beghin,
die God ter werelt heeft gemaect.
Hier bi sal elc natuerlijc sin
verstaen wat ic hier seggende bin,
die na doeght ende wijsheit haect.
Nu sijn, bider Gods ghenaden,
hier vertrocken dese ghewaden,

V. 37 *ouver*, aldus.

allen goeden wiven teren.
Constic hem beters yet geraden,
daer si ter werelt bat bi daden,
ic hadt geset in mijnre leren.

Nota. LXXII v.

Onder Nr CXVII, bl. 102 v° b — 103 r° a.

XXXIX.

Vii letteren daer men mede Wapene spelt.

—

In een priecl quam ic ghegaen,
daer ic locht in woude rapen;
doen vandic daer ghewapent staen
een deel ridderen ende enapen.
Ene frissche joncfrou, wel ghedaen,
sat daer in suverheden ghescapen.
Om haren name vraegdic saen;
men seide : « Si hiet Minne van wapen »
Enen scilt lach op haren scoet,
daer VII letteren binnen stonden;
uut elke lettere ·I· bloeme sproet
van groter dogheden, na mijn bevroeden.
Haren ridderen si ontboet
dat si den scilt namen in hoeden,
soe dat sijs alle sloeghen bloet,
dies scilts vertuut in hem niet en loeden.
Eerst werf gruetic de coninghinne,
ende daer na al dat bi haer stoet.
Ic sprac : « Edel vrouwe, op minne

V. 5 *Joncfr.* — V. 6, 18. 29, 59, 88, 140, 143, 148 *d'*. — V. 12 *g°ter.* — V. 16 *v'tut in hē.*

soe biddic u ende op oetmoet
dat ghi mi hulpt dat ic versinne
des scilts vertuut, van dogheden goet;
ende wat die letteren hebben inne
diere in staen, maect mi des vroet.
Vriendelike antworde zi mi :
« Cnape, ic saelts u maken cont :
die scilt heet Doghet ende hi es vri.
Die letteren, diere staen inden gront,
sijn VII, ende daer spelt men bi,
dit woert Wapene ; elken vont
die rechte wapenture zi
met VII bloemen, talre stont,
die uten letteren sijn ghesproten,
ende die moet elkerlije draghen
in sijn herte vaste besloten,
die wapenture es tallen daghen.
In wien dese niet en sijn ghegoten
dien salic uut minen hove jaghen;
ruerde hi den scilt, hi worde gescoten
van minen cnapen ofte verslaghen. »
Ic viel voer haer op mine knien
— « Och! edel vrouwe, waer ic des wert,
seidic, ic wilt mi mochte ghescien
dat mi desen bloemen worden verclaert. »
Ende si antworde mi mettien :
« Si selen u werden gheopenbaert;
wie deser bloemen willen plien
set hem dat hi den scilt an vaert.
Dierste es een V, die bringt ons voert
een bloeme die heet Waerhede;
die dunct mi wel dat toe behoert
ten wapenture, in elker stede,
want die met wapene acoert,
sal houden eendrachtechede;
hi moet vaste houden sijn woert

V. 22 en 131 *v'tut.* — V. 41, 111, 125, 131, 135 *h'.* — V. 42 en 96 *w't.* — V. 46 *w'den.*

ende al omme sijn getrouwe mede.
Sekert hi in eneghen strijt
ende hi stridende wert ghevaen,
ende op sijn trouwe van daer rijt,
in sekerhede moet hi volstaen.
Eest dat hi sijn trouwe niet en quijt
ende hi die laet te quiste gaen,
soe en mach hi dat edel abijt
vanden scilde niet ontfaen.
dAnder V, voerwaer gheseit,
bringhet een scone bloeme groene,
si es gheheten Vromicheit.
Een man moet sijn van herten coene;
op Gods vianden moet hi doen feit
met wapene gelijc den lioene;
hi moet oec altoes sijn ghereit
daers sijn lantshere heeft te doene.
Wilt hi mesdoen eneghen man,
doe hem weten ure ende tijt
ende sprekene of doe hem spreken an,
dien dan cranct, dan es gheen verwijt.
Maect hi dan meer op hem ghespan,
soe es hi ere van wapene quijt,
ende men saels hem mesprisen dan,
waer hi gaet ofte rijt.
Die derde bloeme spruut uter A.
Die es edel van manieren;
si es gheheten, als ic versta,
een woert dat men heet Antieren.
Die den wapene wilt volghen na,
hi moet antieren ende bestieren
hem selven soe dat hi prijs ontfa
daer men halsberghe doet faelgieren.
Die dese bloemen wilt draghen,
die men dus antieren heet,
in assaute versaghen,

V. 75, 77, 87, 109, 116, 118, 125 tweemael, 124, 144, 150 *hē*. — V. 78 *quijt*, aldus.

moet hi ten wapene sijn ghereet.
Sinen vrienden ende sinen maghen
moet hi bi staen, hoe soe dat gheet,
en donrechte van hem hulpen jaghen,
soe wert hi van den bloemen ghecleet.
Die vierde bloeme gheeft die P.
Sal doghet in den man verscinen,
soe moet hi, snellijc alse een ree,
dese bloeme antieren die heet Pinen.
Met wapene moet hi in lanc soe mee,
ofte sijn name die sal dwinen.
Op dlant moet hi ende op die zee
antieren, sal hi grinen,
dese scilde, te meneghcr stonden,
soe moet hi, in allen hoeken,
tornoye, feesten ende tafelronden,
orloghen ende striden besoeken.
Die deser bloemen hem laet wonden,
hi es vermaect met sueten doeken;
bi haer mach hi wel orconden
dat men te hove sijns sal roeken.
Die vijfste bloeme, die E gheeft;
si es gheheten Edelheit.
Soe wie van deser bloemen sneeft
die scilt es hem te male ontseit;
maer die soe na die wapene leeft
dat dese bloemen es in hem ghespreit,
soe waer dat zi an hem cleeft,
die behoert tes scilts eerlijcheit.
Die dese bloemen willen laden,
soe wat manne verwonnen lijt,
voer hem die hem bidt ghenaden,
die moet van hem sijn ghevrijt.
Die vrouwen an haer ere scaden
oft reine wijf, des seker sijt,
die moet hi cranken, tallen paden,
van live ende van goede, talre tijt.

V. 95 *en*, aldus.

Die seste bloeme van wapen spruut
uter N, als men mach scouwen,
want si heet, mids haer vertuut,
naden vrouwen ende joncfrouwe.

Als die wapene sijn ghedaen uut,
sal men dat vrouscap, al in trouwen,
te hove bidden, dats haer cruut,
die metter wapene sijn dor houwen.

Dan sal men hoven blidelike
metten reinen vrouwen beelden,
ende houden enen maeltijt rike,
ende daerna reyen ende dansen in weelden.

Dan sal dat vrouscap, al ghemenelike,
hem verbliden metten heelden,
die daer metten wapenen vromelike,
met frisschen moede, voer hem speelden.

Dese sevene bloemen, sonder hone,
spruut uter E, met dogden sere.
Diese hebben wilt te lone
hi sta daer na, want zi heet Ere.

Si es soe goet ende soe scone,
dat recht es dat hem elc kere
te desen scilde, die ic u tone. »
Nu merct wel deser vrouwen lere.

Die dese ere wilt ontfaen
ende die voer ghenoemde bloemen,
hi moet den scilde sijn onderdaen,
salmen wapenture noemen.

Oec moet hi helen sonder waen
ende lieghen lieghen laten ende beroemen,
sal hi in suverheden volstaen.
Wie anders doet willic doemen.

Ghi, heren, ridderen ende cnechte,
aen siet dese bloemen nu ter tijt,
ende houtse soe wel te rechte
dat ghijs en hebt gheen verwijt,

V. 129 *wapē*. — V. 145 *sevene*, aldus. — V. 158 *lieghen lieghen*, aldus.

soe wordi alre scalcheit slecht
ende in die wapene wel ghequijt.
God die alle dinc berecht
laet u verdienen des scilts abijt.

Nota.

It. desen sproke hout, C ende LXVIII v.

Onder Nr XLIIII, bl. 48 a — 48 b.

XL.

Vanden Fondamente.

—

Een salich wijf, van jonghen daghen,
hoerdic wilen, in eenre stat,
eenre wel liever gheselscap vraghen,
die daer in groter vroude sat.
Haer vraghen ic aldus verstoet:
ocht een man uut goeder aert,
die legghen woude lijf ende goet
aen enen casteel, onghespaert,
soe moeste hi dan een fondament
sucken, dat hem niet en begave;
want menech man dicke ghesceut
es om om dat hem dat ghinc ave;
ende als hi dan hevet vonden
ene stat, die noit en was ghebout,
ende hi dan, in corten stonden,
calc doet bringhen, steen ende hout,
ende hi soe rikeliken ende soe scone
toe dade legghen dien casteel,
soe dat men, onders shemels trone,
niet en mochte gheliken dat juweel;

V. 4. 34 d'. — V. 12 *om om dat.*

ende als hi dan, na sinen vermoghen,
hadde ghemaect scone ende sterc,
soe mochte hi wel in Goden hoghen
leven, als hi dat scone werc
te sinen vreden mochte aen scouwen
en besitten met ghemake.
Nu vraghic heren ende vrouwen
ofte die casteel viele ende brake,
wat men hem best raden soude:
een nuwe fondament te legghen?
soe dat men weder wrachte op doude?
Wie sal hier sijn best af segghen?
Doen si si haer vraghen hadde ghevracht,
elc sprac daer dat hem goet dochte,
doen badic der soeter maght
ochte ic dit absolveren mochte.
— « Jaghi, vrient, hets wel mijn wille,
sprac haer soete mondelijn,
men sal u maken een ghestille
van alle die ghenen die hier sijn.
Soe willic u dan met redene toghen:
men vint op den dach van heden
casteel, soe neder noch soe hoghe,
hine mochte wel noch worden bestreden.
Met voer rade, gheloeft mi dat,
heeft men dicke borghe ende huse,
ende oec meneger goeder stat,
ghedaen herde grote confuse.
Maer alst van selven, dat verstaet,
een scoen casteel vallet neder,
soe es dat fondament wel quaet,
men salder niet op metssen weder.
Dicke hebbic hoeren spreken
wisen lieden, des sijt vroet:
men mach enen boem wel breken,
nochtan soe blijft die wortel goet.

V. 33 *si si*, aldus. — V. 34 *hē*. — V. 35 *maght*. — V. 38 *h'*.

Daer omme en salmen laten niet
men sal ter wortel nemen goem,
al ware hare een mesval gheschiet,
si mochte noch wel werden een boem,
ende met sueter vrocht beeliven
dan si te voren hadde ghedaen.
Allen goeden reinen wiven
ghevic hier exempel aen.

Nota. LXIIII v.

Onder Nr LI, bl. 54 a. — In het Hs. heeft men niet aengewezen, dat dit stuk in vierregelige strofen moet afgedeeld worden.

XLI.

Staet vaste het Waeyt sere, ghemaect op Ghestadecheit.

—

Boven al soe dunct mi goet
Ghestadecheit, daer mense dreecht;
maer ic en can gheweerden vroet
waer si nu es ende wiere pleecht.
Mi dunct si es nu af gheleecht
ende al gheworpen onder voet,
want nieman anderen toe en seecht
dat hi peinst in sinen moet.
Ay! wacht u dies wie soe doet;
hi wert verdoemt van onsen Here.
Staet vaste het wayt sere!
Een wint es nu op gheheven,
in corten tide, na mijn verstaen,
bi welken winde nu es verdreven

V. 2, 28, 39 en 61 *d'*.

Ghestadecheit ende wech ghedaen.
Maer alle die sijn onderdaen
desen winde, die moeten sneven,
met alre loesheit in dit leven;
daer omme es ons dit ghegheven
tenen exemple ende tere lere.
Staet vaste het wayt sere!

In desen winde, daer ghi af hoert,
soe merkic Onghestadechede,
daer af es comen menech moert
ende noch doet ter meneger stede.
Daer raste es, maect hi onvrede,
ende tusschen vriende groet discoert.
Hijs sot die hem ghesełt daer mede
ende van sinne sere verdoert.
Set dit in uwe herte voert,
of ghi wilt bliven in u ere.
Staet vaste het wayt sere!

tHerte van joncfrouwen dunct mi al
te desen winde sijn gheboghen,
daer si haer doghet mede maken smal,
want si anders niet en poghen
dan hoese die manne bedrieghen moghen.
Sine duchten niet haers selfs mesval,
daer si mede bliven doch bedroghen,
alse God die werelt doemen sal.
Ach! hoedt u vore den swaren val,
doer God, dat hi u niet en dere!
Staet vaste het wayt sere!

Reinder dinc en es neghene
in ertrike, diet wel versint,
dan scoene joncfrouwen, daer si rene
van herten sijn ende sonder wint;
maer luttel dunct mi dat mer vint
int therte gestadich ofte neghene.
Hier vore wacht u, ghi die mint,
want in joncfrouwen es trouwe clene,

V. 35 *h'*. — V. 46, 51 en 67 *joncfr.*

maer wayen es in hen ghemene,
daer hem af comt wel grote onnere.
Staet vaste het wayt sere!
  Jolijs waert wesen met joncfrouwen,
wouden si haer wayen laten
ende ghestadech ane scouwen,
ende die in haer herte vaten;
anders eest te cleinder baten
dat si minnen, in goeden trouwen,
ende sijn van Gode daer omme verwaten,
dat hem boven al mach rouwen
Hier omme peinst dat ghi met trouwen
minnen wilt voertane nu mere.
Staet vaste het wayt sere!
  In wille des wayens nemmere gewagen,
joncfrouwen mochtens hem vermiden,
maer hoeden hem die wayens plagen;
soe doen si wale in allen siden
ende selen voert altoes verbliden;
maer die ghestadeghe herte draghen
sijn sonder blame, dit overliden,
want si sijn vri van allen plaghen.
Nu peinst hier omme, tallen daghen,
ende sedt dit voert in uwen ghere.
Staet vaste het wayt sere!
  Nu sedt voert ane in uwen sin
Ghestadecheit, ende sijt ghestade,
want u van wayene gheen gewin
comen en mach, vroech no spade,
maer swaer verdriet ende grote scade,
des sijt soe seker als ics ben;
daer omme biddic u ende rade,
dat ghi en wayet, meer no min,
maer houdt u herte vaste hier in
dat u dese wint niet omme en kere.
Staet vaste het wayt sere!

Nota. LXXXVII v.

Onder Nr CLXXXIIII, bl. 184 v° b -- 185 b.

V. 53 en 81 *g°te*. — V. 62, 67 en 68 *hē*.

XLII.

Van enen armen Pilgrijn.

—

Eynen armen pelgrijn, jonc van dagen,
of ongherechten weghe ich vant;
hi saez aen eynder wilder hagen
ende sprac mit suchteliker claghen:
« Ach God! wie is myr dus bewant,
ellendich man, mijn sinne doven!
den rechten wech haen ich ghemist,
doch willic ummer Gode loven;
hee weys wael wie goet pilgrijn is!
Ich leve in wunderliker maesen,
o wee, o wee! oncundich man!
Al benich ofter rechter straesen,
in mach soe rechte nicht wael ghelasen
daz ich den wech behalden can;
dus dole ich ute der rechten pade;
dies claghe ich Gode, den milden Krist,
ende set al in sijnre ghenade;
hee weys wael wye goet pelgrijn is!
Helf, heer God, dijn helf ich gheer,
ende wijs mir of eyn guet ghewerde;
conde ich tse heym ghebringhen mir,
mijn heym steet woest, dat claghe ich dir,
ende nieman en achtes die leeft of erden,
daer waer ich gherne, wie come ich daer?
Ich vrucht ich haen dies langhe vrist,
al dole ich voert dus al mijn jaer.
God weys wael wye guet pelgrijn is!
Plach ende was is voer ghesciet,
ich haen mich wael tse laet besonnen.
o Wee! in kanz ghekeren niet!

V. 15 *ute*, in het hs. *wte*.

Ich ben tse verre af weghe ghetsiet,
mich selven maghich evel gheonnen.
Ich was in lidene ye den tzijt,
ich waenz mich noch eyn weynich ghebrist.
God si gheloeft, ghebenedijt!
Hee weys wael wye goet pelgrijn is!
  Ach leider! muetz ich dus verdrerven,
ben ich ummer hier tsoe gheboren,
doch soldich gherne, voer mijn sterven,
den saleghen sanc sijn hulde verwerven,
daer ich den wech um haen ercoren.
Wolde hee mich selve noch onnen daz,
soe salich is sijn heileghe list,
ich queem noch daer ich nye en was.
God weys wael wye guet pelgrijn is!
  Sent ich eyn pelgrijn wesen solde
soe en weys och gheen soe heileghen sanc,
dien ich voer him versueghen wolde,
hee is mijn troost, dae ich um doelde.
Sijn heylegher name ist wide bekant. »
Dus sprach die pelgrijn ende ghinc voert,
die menich leit verborghen wist,
maer ummer was ten lest sijn woert:
« God weys wael wye guet pelgrijn is! »
  Nota LIIII v.

In het Hs. onder Nr CXXI, bl. 104 ro — 104 vo.

XLIII.

Van verlorenen dienste.

—

  Constic ghegheven minen tijt
haer te lieve, dien ic blive

V. 37 *verdrerven*, aldus. — V. 41 *ercoren* of *erloren*.

eyghen vri, soe wiet benidt,
soe waer mijn lief te minen live;
si ghelievet mi vore alle wive,
want ic hebse uut vercoren;
doch hebbic anxt, wat ic bedrive,
dat mijn dienst noch wert verloren!

Troest brinct mi in selken waen
bi wilen, dat Beschedenheit
haer dat al sal doen verstaen
hoe dat mi int herte steit.
Dan comt Mestroest ende seit:
ic ben wel ghelijc den doren.
Al weet si wel hoet met mi gheit,
mijn dienst die es te male verloren!

Aen hare, die ic met trouwe minne,
die mi vroude ende droefheit bringt an,
ach! si weet selve herde cleine
dat ic nooit liever wijf en ghewan.
In woude niet dat wijste enech man
hoe mijn sinne daer om verstoren
dat ic haer ghesegghen niet en can.
Ic duchte mijn dienst die es verloren!

Riden, lopen ende gaen,
ende wat ic metten live mach beghinnen,
willic doer haren wille bestaen.
Al en maghic haer niet doen bekinnen;
doch hopic dat sijt sal versinnen,
want si vol dogheden es gheboren.
Ghevalt mi van haer gheen ghewinnen,
soe blijft mijn dienst te male verloren!

Eer ic wijste wat liefde was,
wardic ghevaen in haren stricke;
nu doen mi bliven in den pas
haer over suete oghen blicke.
Och! Troest, woudi mi selken raet gescricken
dat mi bat ware dan te voren!

V. 4 *benidt*, aldus. – V. 22 *d'*.

nu es mijn sorghe, wat ic micke,
dat mijn dienst blijft al verloren!
Niders, roemers ende claffen,
dese drie mi vander liever scheiden.
Ic siet ter werelt soe ghescaffen,
niemen en can hem ontriden,
ende die noch alles mocht verbeiden,
want si can merken sien ende horen,
ende dat mi wise meesters seiden.
Mijn dienst die es te male verloren!
Ic wille, ic moet ende oec salic
haer dienere sijn, tot in minen ende.
Soe wien dat oec dunct onmoghelijc,
mijn herte ic van hare niet en wende.
Ach! troest, woudi mi hulpe senden,
als mi van rechte soude gheboren,
hulpt si mi niet uut sorghen benden,
soe es mijn dienst te male verloren!
Eren, werden ende loven
willic dat hoghe wijflec wijf,
want si in mijn herte es boven
alle, die op erde hebben lijf.
Nu moetic sijn in dit bedrijf:
ghesciet mi van hare lief no toren,
ende wilt si jeghen mi houden kijf,
soe es mijn dienst te male verloren!
Item dit hout LXIIII v.

Nr XLVIII bl. 51 vo.

XLIIII.

Van Minnen. – Ene vriendelike groete van enen lieve ten anderen.

—

Alsoe meneghen goeden dach
als God, ons here, gheleisten mach,
moetti hebben, scone joncfrouwe!
Wet dat ic u op rechte trouwe
minne, ende sende desen brief
om dat ic u, wel suete lief,
niet en mach spreken te deser tijt,
omme der quader wroeghers nijt,
die ic overal nu duchte.
Mi ware leet haddi gheruchte
ochte sprake, om minen wille;
hier omme gruetic u al stille
om te houdene in u ere.
Joncvrouwe, ic peinse vele mere
om u, lief, nacht ende dach,
hoe ic u ghespreken mach,
ochte comen teneghher tijt,
suete lief, al daer ghi sijt,
want aen u allene staet
mijn hope, mijn troest, mijn toeverlaet.
Daer omme biddic u, joncfrouwe,
op ghenade ende op trouwe,
dat ghi mi troest, suete lief,
ende sent mi weder enen brief
ochte eene tafele heimelike,
al uwen wille, in die ghelike
dat ghi selve tote mi sout segghen.
o Werde lief, wouddi mi legghen
dach te sprekenne jeghen mi,
ic blive altoes u eyghen vri,

ende wille tote uwen dienste staen,
want ghi hebt mi te male ghevaen
met uwer minnen stillekine,
dat ic, werde, joncfrouwe fine,
voert, in negheenre manieren,
ane uwen dienste en wille falgieren.
Nu peinst om mi als ic om u,
als lief om lief. God si met u!

Nota XXXVIII v°.

Nr LXXVII. bl. 69.

XLV.

Noch een vriendelike saluut van Minnen.

Scone joncfrouwe, wel gheraect,
in allen doghden vol maect,
edel, oetmoedech van manieren,
hovessche, cusche ende goedertieren,
u doghet en canic niet vol prisen.
Licht draech di vore alle wiven;
men mach oec wel ane u scouwen
grote goedertierenheit, in trouwen,
goet ghelaet ende hovesscheide,
scone sprake ende wetentheide,
sempel in alder doghet beseten.
Ane u en heeft God niet vergheten.
Ic gruete u, lief, in bens niet werdech;
tuwen dienste ende verdech
willic wesen emmermere.
God gheve u gheluc ende ere,

V. 6 *wiven*, is een gebrekkig rijm op *vol prisen*.

met trouwen ende met ghestaden sinne.
Boven alle, die ic kinne,
sendic u saluut, joncfrouwe.
Ic minne u met goeder trouwen,
mijn herte es altoes daer ghi sijt.
Met swaren ghepeinse leidic den tijt.
Ic anne u goets vor alle die leven,
ende nemmermeer moet mi God gheven
ander herte noch anderen sijn.
Eest mijn verlies, eest mijn ghewijn,
ic wille bliven u eyghen vri.
Ay! doer ghenade, lief, troest mi,
want ghi blijft meehteeh mijnre sinne,
ende van miere herten coninghinne.
Ay! lief, ic bevele u Gode;
peinst om mi, ic ben in node!

Item. XXXII v.

Onder Nr LXXVIII bl. 69.

XLVI.

Van Minnen.

—

Goeden dach gheve u God, scone,
op rechte minne, sonder hone,
op rechte minne ende op ghenade.
Yement die sere es gheladen
met uwer minnen ende u heeft lief,
heeft u ghesent desen brief,
ende mint u vore alle die leven,
ende minnen sal, sonder begheven,

V. 8 *begheven*, in het Hs. *bgheven*.

ende heeft u minne langhe begherdt.
Hi bemaent u sere ende beswerdt
bi vrouwe Venus, der godinnen,
die vrouwe es van fine minnen,
ende bider cracht ende bider macht
die u minne heeft, nacht ende dach,
ende elker minnere, waer hi si,
wel over scone lief, dat ghi
dese rose, die staet in desen brieve,
gheeft uwen alderliefsten lieve,
ochte heimelike met boden sent,
binnen drie daghen, ende ghehint
daer u herte best toe draghet
ende u te minnenne meest behaghet,
ja, van vremden creaturen.
Vergomes niet ter goeder uren.
Nu blijft ghesont, sonder mesvaren.
U lief en wilt jeghen u gheen dinc sparen,
want hijs u wel an, die u dit sende.
Maer niemen soe en willic noemen;
dus es die brief ane u comen.
Gode soe bevelic u,
tallen tiden ende oec nu.
Nu blijft met Gode, scone joncfrouwe,
ende sijt met herten uwen lieve ghetrouwe.
Nota. Item. XXXIII. v.

Nr LXXXIIII, bl. 67.

XLVII.

Ene Boerde.

—

Ic minne een wijf die scande geert
nemmermeer, si pijnt na ere;
wijflijcheit haet hare onweert

nicht, haren prijs kan si meerren.
Quade, ongheraecte werken si doet
nergens, haer lijf ich minne;
aen valscheit keert si haren moet
selden, voer scande si haer behoet,
haer hertse ende oec haer sinne.
Al haer seden prijstmen nicht
weinich, goet sijn haer dade;
ontrouwe heeft si in haer geplicht
negeine stont, si blijft gestade.
Aen haer oneuesche werken sijn
nergeens, si haer wael prueft;
alle doeght in haer verswijnt
cleine, doghet si haer onderwint;
haer en roect nicht wien dat bedrueft.
Hier om soe muotsich laen van ir
nicht, lief es mir die saerte;
si sal ummer leiden mir
weinich, op haren troest ich waerte.
Ich wilse scuwen, of minen eit,
luttel, mich helpt haer gruetsen;
men vintse sonder bescheidenheit
nemmermeer, mijn dienst bereit
sal sijn der saleger suetsen!
Nota XXVII v.

Nr CXX, bl. 104.

XLVIII.

Vanden Minnere.

—

Die loen was alte menech fulde,
die men doer goede wiven hulde
wilen eer verwerven conste.

V. 4 *kan,* aldus. — V. 15 *nergeens,* aldus.

Doer alle goede wiven onste
willic u redene segghen hoe
hem die loen mochte comen toe.
Doen plach men scamelheit taensiene
ende alle onghedoecht te vliene,
altoes waer mense vlien mochte.
Die mi nu enen minnere sochte
die recht scamel ware van gronde,
dancte Gode, als hine vonde.
Het esser vele meer dan bedeerf,
die gherne alle op Venus keerf
rekennen soude, mocht hem ghescien.
Ghi, goede wiven, die seldi vlien,
want si en doghen niet te verre betrout.
Hets saen ghesciet dat langhe rout.
Hier vormaels, bi ouden daghen,
vinden wi dat minners plaghen
diewile, sesse jaer of sevene,
sonder loen, op hope te levene,
die nu soe langhe beiden woude
het es te moedene dat men soude
segghen dat hi niet en conste
dienen na der vrouwen onste.
Dits een jammer, dat verstaet,
dat goede minne al dus gaet
nu te nieute metten goeden.
Hier bi soe seldi u billic hoeden
eele goet edel vrouwe name,
want het ware jammer dat si quame
in verliese van hare eren.
Seggic waer, volcht mi der leren,
maeghden ende goede wiven,
want ic u allen dit ane scrive.

Item XXXVI. v.

Nr XCV, bl. 78.

XLIX.

Van tien Poenten van Minnen.

—

In tien poenten machmen bekinnen
die ghene die hem onderminnen.
dIerste es dat si hem ondersien
vriendelijc, alst hem mach gheschien.
dAndre es dat si die tale
gherne hielden, mochten si wale.
Terde es dat elc sinen lieve
sende boeden ofte brieve.
tFierde es dat men wel ontfeet
den bode, die van lieve te lieve gheet.
tFifte datmen occ dies pleghe
dat elc andere gherne gheve.
tSeste datmen houdt langhe
ende node gheven, en si bi bedwanghe.
tSevende es datmen verwite
elc anderen ende begripe,
niet in felheden, maer in spele,
daer doet die minne herde vele.
dAchtende es datmen verdraghe
liefs begrijp, ende niet en claghe.
dNeghende poent, dat mach wel mede,
het es recht ende occ die sede,
dat elc doer den anderen doghe die pine,
die hi ghedoghen mach in die sine.
Tiende es dat si sijn ghereit,
in alrehande hovescheit,
te doene elc anders wille,
openbaer lude ende stille.
Nota XXVIII v.

N° CLXXXII, bl. 184 r°.

V. 3 *ondersien*, in het Hs. *ondesien* — V, 4 *gheschien*, in het Hs. *cheschien*.

L.

Ene aensprake ende een wedertale van minnen.

Her mey, ghine moghet mi niet verbliden,
noch gheen voghel inden woude,
in moet droeven in allen tiden,
want therte mijn es soe coude.
Dat heeft ghedaen ene scone figure,
die in mijn herte es vercoren,
dat kint, die here der nature;
want seker die soe hebbic verloren,
om hare soe hebbic altoes toren.
— « Bi lode! jonchere, het mach ghescien,
na mi en doerfdi nemmermeer sien. »
— « Ic mach wel claghen, al mijn leven,
ende droeven tote in mijn inde,
want mijn troest heeft mi al begheven.
Die liefste, die ic noit bekinde,
si heeft alte male doer vloghen
beide mijn herte ende minen sin;
seker si heeft mi nu bedroghen,
die clagic Gode mijn ghewin
ende Onser Vrouwen, meer no min. »
— « Het mach ghescien, en es gheen saghe;
Onse Vrouwe en hoert niet uwe claghe. »
— « Vele peinsen ende mede swighen,
dat sal wesen dleven mijn.
Blisscap, ghine dorst u niet minghen
met mi, ic wille uves quite sijn,
want ic leve in selken sorghen.
Die blisscap es met mi ghedaen;
ic hebbe meneghen swaren morghen;
mi dunct mijn leven sal vergaen!
Als icse ane sie soe biddic ghenade. »
— « Het mach ghescien, in bids u niet
dat ghi mi soe gherne ane siet. »

In het Hs. *aen sprake ende een weder tale.*

— « Sint dat mi die werde reine ontseide
alte male hare sprake,
hebbic gheleeft in groten leide
ende in groten onghemake,
want het es ene grote pine
vander herten te schedene dbloet,
soe eest oec vander vrouwen mine
dat ic van hare scheden moet,
die mi dicke droeven doet. »
— « Het mach ghescien ende es ghesciet;
dat ghi droevet es al om niet. »
— « Noch peinsic vele hoe sijt càn vinden
te mi wert mach, al in haer herte,
dat si mi hout in desen allende
ende in soe jammerliker smerten,
want icse noit en woude spreken
daert quaden tonghen mochten scouwen,
ende si mi soe sere heeft versteken,
des valt mijn herte van groter ontrouwen,
als icse ane sie, in groten rouwe. »
— « Het mach ghescien. Van uwen rouwe
es die droefheit van mi nauwe. »
— « Menech suchten ende beven,
dat hebbic alte male vercoren,
om dat ic haer mijn herte hebbe ghegheven,
want si mi niet en wilt horen.
Nochtan en hebbics niet verdient,
noch in werken, noch in spraken,
dat si mi wesen soude onvrient,
want ic haer niet en wilde ghenaken
daer si scaemte mochte gheraken. »
— « Seker, jonchere, het mach ghescien:
ghine hadt mi noit daer ghijs moch plien! »
— « Venus, vrouwe, ghi sijt ghemaect
over rechter vander minnen;
ic claghe u dat ic ben mesmaect,
want troest en machic niet ghewinnen
van minen herten nemmermeer,
sekerlijc in gheenre stont,

want therte mijn dat es soe seer;
dat heeft ghedaen haren roden mont,
die mi altoes hout ghewont. »
— « Het mach ghescien, in wonde u niet;
waer toe claechdi u verdriet? »
— « Therte mijn dat es gheset
in minen lichame ende gheplant,
ende daer toe mijn oghen met
die hebben mi te male ghescant,
want ic hebbe verloren ene
die mi alte male ontgheet,
daer ic om bliven moet in weene,
want si es mi wel onghereet,
daer bi es blisscap mi ontseet. »
— « Dat ghi blisscap hebdt verloren
het mach ghescien, dies hebdi toren! »
— « Joncfrouwe, nu hebdi verstaen
hoe ic doer u ben ghequelt,
want u minne heeft mi ghevaen
ende si mi oec dat herte steelt.
Nu biddic Gode, onsen lieven here,
ende Onser Vrouwen, sonder hone,
dat si u hueden moet van allen sere
ende bringhen u inden hoghen trone,
daer die inghelen singhen scone. »
— « Jonchere, seker u bevelen
dunct mi wesen herde goet,
maer quaden tonghen, die ons doen quelen
ende tormenten, dies sijt vroet,
dit es dat ons scheden doet. »
Van hare schedic, bi Onser Vrouwen,
jammerlike ende met groten rouwen,
want ic en spreker nemmermere
van minnen ane, bi mijnre trouwen!
ende si dat ic noch mocht ghelouwen
troest, daer mi therte af es soe sere!

Nota. It. CVIII v.

In het Hs. onder Nr LXXXI, bl. 70 vo.

V. 107 *ende*, lees *en*.

LI.

Hier verstaet van hovesscher ny̆aelder Minnen.

Daer lief tote lief hem verbint
ende lief ane lief trouwe vint,
die moghen wel in vrouden leven;
want elc lief mach den anderen gheven
gherechte vroude ende hoghen moet.
Sijn lijf, sijn herte ende daer toe sijn goet
en sal men niet vore lieve sparen,
want het can droeve sinne verclaren.
Al ware eens tsmannes moet in werre
ende hi ware droeve ende erre,
woude sine herte keyserinne,
si brachte hem weder in sinen sinne,
dat hi sijns droevens soude begheven
ende occ daer toe in vrouden leven.
Nochtan soe comt van minnen toren,
die bi dommen rade wert verloren
vroude, die si gheven can.
Dies soe huede hem wijf ende man,
ende en late hem niet alsoe verwinnen
dat si werden ghevelt in minnen,
want daer comt toren af ende scade;
maer wie minnen can met rade,
soe dat hi onghemelt si,
leefter in groter ghenuchten bi,
op dat men hem dan weder mint,
ende si beide sijn wel ghesint,
ghestadich verbeidende, ende vroet,
dat emmer toter minnen moet
op dat men wilt in eren bliven.
Hier bi radic mannen ende wiven,
die met minnen sijn beseten,
dat si niet en laten soe verre weten

dat si hare ere iet over gheven,
want menech man es in sijn leven
dat hi hem wel beroemen can
van minnen, dies hi noit scout ghewan;
ende als een ander hoert die woert,
seit hise, sonder redene, voert
daer wijfleec ere wert bevelt,
om dat men loghene voer waerheit telt.
Maer wie in minnen es gherecht,
es hi here of es hi cnecht,
hi en sal niet daer na staen
daer wijflijc ere bi mach vergaen.
Nota. Item XLIIII v.

Nr LXXIIII, v. bl. 69 v°.

LII.

Ene claghe tot der Venus, der godinnen.

—

« o Venus, vrouwe, coninginne,
sint u, met herten ende met sinne,
weten wel der minnen cracht,
hoe es mi dus te male ontsacht
hulpe ende troest van eenre minnen,
die ic met ghestaden sinnen
eyghen was ende altoes si?
Des, lieve vrouwe, berecht mi
ocht dat es der minnen recht,
die in trouwen es haer cnecht
ende te haren dienste wille altoes staen,
ocht hijs eneghen loen sal ontfaen? »
— « Ghesellc, vernemt wel mine wort,
ic wille u segghen wat behoert

ter minnen ordene, talder stont.
Soe wie dat dreghet int hertsen gront
liefde tot reynen vrouwen fijn,
tote allen tiden sal hi sijn
in haren dienste altoes bereet.
Lijdt hi doer hare pine of leet,
hi sal des sijn in goeden moede
ende emmer hopen dat die goede
hare te rechte bedincken sal,
goeden dienst en blef nie verloren al;
al valt die beide som wile lanc,
int leste moet sijs hem weten danc. »
— « Och! vrouwe, mochtic in hopen leven,
ic woude seker dan begheven
drueven, liden ende smerte,
dat ic langhen tijt int herte
heimelike verborghen haen,
sint ic niet en wane ontfaen
troest van die werde reine,
die mi liever es alleine
dan allet tgoet, dat ye ghewaert.
Si es een wijf van hogher aert
ende mi te groet, dat wetic wale;
ic ben haer eyghen alte male,
maer, als ic mi te rechte versinnen,
soe peinsic dat men niet en mach ghewinnen,
ten iersten vaste borghe ende steine.
Die minclike sartse reine
es vaster vele in haer behoet
dan eneghe borch, die es soe goet. »
— « Nu, lieve ghesellc, hebdt goeden moet.
Der borghen en vint men geen soe goet,
noch soe vaste mede ghemuert,
daer men in rechte stede voer duert,
men wintse wale ane haren danc.
Al vallet thouden som wile lanc,

V. 35. *allet tgoet*, aldus. — V. 39 *te*, in het Hs. *te te*. — V. 42 *minclike sartse*, aldus.

men sal der stonden niet verdrieten.
Hets recht dat mens hem siet ghenieten
die ghestedelike verbeit.
Ic neme dat, vrient, op minen eyt
dat men die borch niet prisen en mach
die men wint op den iersten dach. »
— « Vrouwe, ghi hebdt mi waer ghesacht.
Die borch es van cleinder macht
die men wint ten iersten male;
maer goede borghe ende vaste sale
hout men dicke langhe stont,
dat mi wel van rechte es cont.
Ic hebbe in steden vaste gheleghen,
voer ene borch die mi dunct alleweghen
voer alle engiene wael behoet,
wes men werpet, sciet of doet,
der borch en can men niet ghescaden,
soe wel es si behoet met staden,
beide van buten ende van binnen,
salen, porten, mueren ende tinnen
sijn wale bewaert, na haer behoren;
doch willic daer bliven voren,
ligghende met ghestaden sinne.
Sint ghi, vrouwe ende coninghinne,
mi dicke vore hebdt gheseit :
soe wie in steden wel verbeidt
dat hijt in trouwen seker vint,
des willic haghel, snee ende wint,
ende soemers hitte daer vore dueren.
Het mochte soe comen teneger uren
dat mi God soude daer over wreken,
soe dat haer spise mocht ghebreken,
van node si dan moest op gheven
die goede borch, die mi doet leven,
dicke in anxten ende in vare. »
Och! here God, hoe blide ic ware,

V. 52 *hē*. — V. 71 *h'*. — V. 79 en 81 *d'*.

stonde mi des huus een poertier te sine !
Drueven, liden ende alle pine
ware van mi dan verseten,
des ic noch niet en can vergheten,
nochtan en twifelt mi niet den moet ;
hoe starc die borch es ende hoe goet,
in salse int leste hebben wel,
sint ic met steden verbeiden wil.
Ic hebbe ghenomen in mijn ghemerc
dat vrouwen herte es gheen steenwerc.

XCVI.

Onder Nr CIX, bl. 94.

LIII.

Noch een liedeken.

—

Mi vroud daer si al mijn begheer
ende occh mijn troest hebbich zu deer
met mijnlecheit : in trouwen gheer
serst vrou gheleic : want wes voer waer
dat liever vrou mi nie : en waert : op ghene vaert
dat doet dijn lieflijch eer ende weerde
want dijn ghebeerde : die es soe minlech ende soe goet
in minen moet : dijn lieflijch aensien mir occ dat doet
Al en hebbic niet des goet te wil
ich doe ghelijc in trouwen sal
als bloemekijn kersoude ghenant : hoves suver ende fijn
ende wael bekant : si es wit suver ende rein
in weet meer ghein : bloemen van natueren haer
ghelijch op ertrijc mir vroud daer
Natuer dat die kersoude haet
smorghens als die sonne op gaet

ontpluct si scoen al sonder wanc
ende volcht den troen der sonnen ganc
al tijt soe waer si haer bekeert
daer omme mich meert : dijn vorst ich bidde di
lijeflijch vrou : want ich met trou : die vol nacht
ende dach ende emmer sal : ghelt mir dat wael
soe werdich alder vrouden vol

Nota.

Onder Nr CLXI, bl. 157 v°. — Dit liedjen volgt in het Hs. onmiddelyk op een ander : *Het viel op sente Peters nacht*, dat tweemael door Willems is uitgegeven (1). — Ons liedjen moest insgelyks met muziek vergezeld zijn. In het Hs. had men reeds de liniën getrokken, maer men heeft er de noten niet in geschreven. Ik heb dit stukjen laten drukken zonder andere afstipping dan die welke in het Hs. voorkomt. De twee punten duidden waerschijnlyk eene rust aen, die by het zingen moest in acht genomen worden.

Het getal der versen van dit liedjen staet in het Hs. niet opgegeven.

LIIII.

Van Minnen.

—

Herte ende sijn ende mijn vermoghen
settic, lief, in uwer ghenaden.
Ic mach nemmermeer verhoghen,
in moet sijn bi uwen rade.
Werde lief, ic blive u ghestade;
tot uwen dienste willic mi poghen,
in allen saken, vroech ende spade,

V. 21 *vol*, aldus. — (1) In de *Mengelingen van Vaderlandschen inhoud*, bl. 300, en in de *Oude vlaemsche Liederen*, bl. 341.

die u teren comen moghen.
Och! lieflijc lief, ic hebbe verloren
al mijn herte ende u ghegheven.
Sint ic u ierst hadde vercoren,
heeft mi mijn herte te male begheven,
ende heeft u soe in mi verheven
dat ic en weet wat mi gheboren
sal te doene, moetic dus leven,
ende si dat ghijt mi wilt verstoren.
Wel pijnlec eest dus eyghen sijn,
daer omme soe benic sere onghestelt,
doch hopic, edel maghet fijn,
dat ghi mijns ontfermen selt,
dat ic doer u dus ben ghequelt,
soe dat verswijnt die herte mijn,
ende dit soe wert voer niet ghetelt,
loendijt mi nader hulden dijn.
o Edel figuere, hovesche joeght,
ic bidde u dat ghi mi versiet
op hovescheit ende doer uwe doght;
niet dat icx verdient hebbe iet,
want, wat ic mach doen es al niet
jeghen dat ghi mi gheven moght
te lone. Lief, als ghijt ghebiet,
in u soe steec, salic sijn verhoght.
Mijn herte die sal haer te male verteren
in doghene ende in aerbeit,
dies ic niet en can verweren,
al soet mi nu ghescepen steit,
want si mi doet, noch boesheit,
die mi mach hulpen ende deren,
soe verkeert mijn heil in leit,
dies ic mi emmer moet verweren.
Ic hebbe begonnen in weet wat,
want ic en hebbe ghevoelen in;
sent ic u ierst om die minne bat,

V. 16 *ende*, in het Hs. *eñ*, lees *en*. — V. 32 *steec*, aldus.

en gheecregic noit daer toe ghewin.
Dat verdroeft soe minen sin,
dat ic al ben van vrouden mat.
Ach leider! dits al mijn beghin!
Al dus gheet der aventueren rat!
Nochtan en willic twifelen niet
sine sal mijns hebben ghenade,
als si mijn doghen selve ane siet,
want ic soe blive haer ghestade.
En si dat kere bi valschen rade
der niders, die noit doght beriet,
si en sal niet lonen goet met quade,
want alle aercheit van haer vliet.
Nemmermeer en magicse haten,
wat mi van hare mach ghescien;
nochtan heef si mi soe helaten
dat mi alle vrouden vlien.
Maer dat doet haer groet ontsien,
dat eneghe vroeghers mochten vaten,
die altoes om clappen spien.
Die duvel moetse noch verwaten!
Och! here God, woudi vermincken
clappers tonghen ende wroeghers met,
die op alle doeghden stincken,
ic ware sciere van hare ontset!
Si es soe hovesch ende soe beset:
si soude mi onst van herten scincken
ende trecken mi van onder dnet,
daer ic onder moet versincken!

Nota LXXII v.

Nr CLXVIII, bl. 170 b — 171 a.

V. 61 *groet*, in het Hs. *g*^{o}*t*.

LV.

Den Hoet van Minnen.

—

Het woende te Bruesel, in die stat,
ene joncfrouwe, die mi bat
in dietsche te maken een ghedichte.
En dadics niet, het mochte mi lichte
scaden! Si es soe goedertieren!
In al die werelt sijn niet si viere
hoefscher, noch oec bat gheracht!
Al hebbicker een deel omme ghewaect
dore haren wille, en rouwet mi niet.
Een vroet man, die mi riet
dat ic altoes ghedienstech ware
hoefschen joncfrouwen, hare ende tare.
In worder nemmermeer bi ghehoent;
goeden dienst en bleef noyt ongheloent!
Ic hebbe dicke horen ghewaghen,
dat joncfrouwen souden draghen
den hoet, der bloemen vander minnen
daer ane staen souden, si prijs ghewinnen.
dIerste dat es die Violette.
Si es sonder lac ende sonder smette,
ende ricket soete, al es si clene.
Daer omme souden joncfrouwen rene
suver van allen smetten wesen,
selen sise te rechte lesen.
dAnder es die Corsouwe,
die ic node vergheten soude.
In hare blader hebbic ghelesen
dat joncfrouwen souden wesen
simpel ende van hoefscher woerden.
Al waert dat sake dat si hoerden
die dinc, die hem niet goet en dochten,

V. 12, 22, 60 en 76 *joncfrouwen*, in het Hs. *joncfr.*

ghebaerden of sijs niet en rochten.
Dat derde, dat es die Goutbloeme,
die ic met groten rechte noeme,
want si es van der manieren,
dat joncfrouwen goedertieren
van allen manieren wesen moeten
jeghen hem allen diese groeten.
Die vierde bloeme staet int coren.
Van hare varwen moghedi horen:
si es blau ghelijc den lasuere.
Vander bloemen die natuere
dats goede maniere ende scoen ghelaet,
dat joncfrouwen wale staet;
ende pleghen sijs, si hebbens ere;
men saelt hen prisen herde sere.
Nu hoert vander vijfste bloemen.
Ghi hebt dicke horen noemen
Acoleye, hier te voren.
Die poente, diere toe behoren,
dats oetmoedecheit van joncfrouwen.
Men mach ane dacoleye scouwen
dat si bughen daer si staen.
Joncfrouwen, die dit wel verstaen,
si moghen daer doghet an bekinnen,
want het sijn bloemen vander minnen.
Die seste, dats die Lylye wit.
tAlre ierst alsi wert besmit,
laet si hare blader sincken.
Hier omme souden joncfrouwen dincken,
ende souden altoes scamel sijn.
Nu es der minnen hoedekijn
al volmaect tote ere bloemen,
ende en mochte niet volcomen,
die selve bloeme en waer daer ane.
Hare varwe ende hare ghedane
es soe scone, ende men seghet
dat vele doghet ane hare leghet,

V. 34 *groten*, in het Hs. *g°tē*. — V. 58 *wert*, in het Hs. *w't*.

ende es ghehcten ene Rose.
Die roke, die en es niet bose,
die van haer comt; bedi eest recht
dat mense prise, nu ende echt.
Die rose draghet soe menich man,
dat ic proeven wille daer an
hopende herten ende milde.
Ende wat joncfrouwe die wilde
prijs ontfaen, si moesten wesen
onderdanich van al desen.
Nu es den hoet volmaect
met sconen bloemen, ende gheraect.
Die minnen sonder loes baraet
ende sonder dorperliker daet,
si moghen draghen desen hoet,
die soe scone es ende soe goet.
Ende die onghestadegher minnen plien
en moghen op desen hoet niet sien.
Saghen si daer op, si bleven doot;
der bloemen cracht die es soe groot,
dien roke dootse eer iet lanc.
Nu wetec alle den ghenen danc
die desen hoet te maken began,
daer selke doghet leghet an,
maer si die goeder minnen plien,
al eest dat sise niet en sien
hare soete lief metten oghen,
daer si pine omme doghen,
ane scouwet met herten.
Al doghen si daer omme smerte,
het wert hem menichfout gheloent,
want noyt minnere was ghehoent,
die met herten minde fijn
sijn soete lief, sijn minnekijn.
Explicit.

Item desen sproke : *Het woende te Bruesel in de stat,* houdt C verse ende II.

In het Hs. Nr XIII, bl. 25, v°.

V. 90 *wetec,* aldus. — *ghenen,* in het Hs. *ghē.* — V. 99 *hem,* in het Hs. *hē.*

LVI.

Van Minnen.

—

Ay! in wiste noyt van minnen
sonder nu! Ic moets beghinnen.
Grote vernoy ende sware smerte,
die ic draghe al in mijn herte,
in allen tiden, om uwen minne,
si rovet mi van minen sinne.
Ghi sijt vaste in minen sinne,
vore alle die ghene die ic kinne
ende die ic noit met oghen sach.
U minne doet mi, nacht ende dach,
groet vernoy ende sware smerte,
verholenlike al in mijn herte.
Ic ben int herte soe bevaen
met uwer minnen, ende ontdaen
dat ic gherusten niet en mach
ghenen tijt, nacht no dach.
Ic ware gherne, in alder tijt,
soete lief, al daer ghi sijt,
om te ontladene mijn herte
vander rouwen ende vander smerten
ende vander pinen, die ic al stille
ghedoghe, lief, dore uwen wille;
maer en mach mi niet ghescien,
dore quade tonghen, die ons spien.
Soete lief, ic ben bedwonghen
metten quaden valschen tonghen,
dat ic niet en der gaen
daer ghi sijt, noch bi u staen,
noch bi u sijn, soete lief, daer ment siet,

V. 18, 29, 36 en 63 *daer,* in het Hs. *d'.* — V. 20 *vander,* tweemael *vand'.*

noch bi u sitten ofte spreken iet.
Ic woudse de duvel moeste halen,
die dit, met haren talen,
beletten dat onse wandelinghe
niet moghen bringhen onderlinghe!
Soete lief, in mach u spreken niet;
daer omme es mijn rouwe ende mijn verdriet
niet te minder, noch mine pine,
in mijn herte, al stillekine.
Mine pine die es vele te mere
ende mijn herte vele te sere
oft ic u mochte, vroch ende spade,
spreken ende mijn herte ontladen.
Ic peinse om u in alder tijt,
soete lief, waer ghi sijt!
Soe waric, lief, van u ben,
ghi hebt mijn herte ende minen sen
ende mijn ghepeins ende mijn herte!
Ic lide daer in grote smerte,
dies moghedi wel gheloven.
Alsidi verre van minen oghen,
ghi sijt altoes mijnre herten bi,
want ic ben u eyghen vri.
Al sijn ons die wroeghers fel
onse wandelinghe, ic weet dat wel,
sine moghen die herten van ons beiden,
in ghere manieren, niet ghesceiden,
al doen si ons dicke toren;
want mijn herte heeft u vercoren
vore alle die leven op ertrike.
Bi onsen here van hemelrike!
soete lief, in sal u nemmermeer begheven
alsoe langhe als ic sal leven!
Ghi sijt daer al mijn herte an staet:
mijn sin, mijn troest, mijn toeverlaet!
In dien dat ghi mine minne
ghestade draghet in uwen sinne,
ende ghi mi goede trouwe hout,
ic gheve mi op in uwer ghewout,

herte ende sin, lijf ende lede:
lief, doeter uwen wille mede!
71. Ic bevele u, lief, der minnen,
die alle herten mach verwinnen.
Een corte antworde mi ontbiet,
dies biddic u, uut vercoren lief!

Explicit.

Item dese sproke : *Ay mi! in wiste noyt van minnen,* hout LXXIIII v.

N° XI, bl. 24 v°.

LVII.

Van Minnen.

Ane u, reyne creature,
die alder liefste boven allen wiven,
scrivic saluut te deser ueren,
ende wille tuwen dienste bliven,
met ziele, met live, nacht ende dach,
tallen tide, vroech ende spade,
met al dat ic verleisten mach.
Wel suete lief, hebt mijns ghenade!
Miere herten troest, miere herten spieghel!
soe sidi in mi gheprent,
in mijn herte, als een seghel!
Ic moet leiden groet torment,
dat ic u niet en mach comen te spraken
ende u claghen minen noet.
Wel scone lief, dit sijn die saken
daer ic om quele toter doot.
Mochtic u dicke comen bi,

Ay mi! in wiste, aldus. — V. 16, 34, 43, *d'*.

sonder begrijp van niders fel,
soe waric alder sorghen vri,
ende hebben in mijn herte spel.
o Wi! ach lasen! nenic niet!
Ic moet u scuwen ende vlien,
doer quaden tonghen, die men ontsiet!
Al ongheluc moet hem ghescien!
Dit doet mi doghen grote pine
ende groet torment, int herte binnen,
dat ic van groter smerte verdwine,
sonder troest. Dat wilt bekinnen!
Op hope eest dat ic gheduere,
dat noch beter werden sal.
Al eest dat ic nu drincke tsuere,
ic hebbe hope op goet gheval.
Wildi bekinnen mine quale,
ende daer omme in u herte dincken,
dat wetic wel, overcuusche smale,
ic soude te bliderlike drincken
mijn rouwe ende mijn bitter zeer,
dat ic om uwen wille moet doghen.
Scone joncfrou, in bidde u nemmeer
dan ghi mijn pine hebt voer oghen,
om dat ic u niet comen en mach te spraken
als ic beghere, na minen kies,
daer om ghinc ic desen brief maken,
want ic hope u soude dies
mijns ghedincken, als ghine saghet
ende ontfermen minen noet,
die mijn herte swaerlike draghet
ende torment toter doot.
In wille niet noemen uwen name,
noch den minen, dat verstaet,
op avontuere waer die brief quame.
Het mochte ons lichte wesen quaet,
want selken mochte comen den brief

V. 27 *g°ter*. — V. 39 *joncfr*. — V. 51 *w'*.

toe, hi mochter af spreken blame.
Dat waer mire herten groet meskief,
diere nemmermeer ut en quame,
want ic wille behouden u ere,
tallen tiden, na minen macht.
Altoes ic ane u beghere
dat ghi u van blamen wacht,
want niders tonghen sijn soe fel
ende quaet te clappen alsoe ghereet,
dat ic ontsie ne gheen dinc el.
Den meneghen esser af comen leet.
Nu doet mi weten in enen brief,
ocht segghet mi met uwen monde,
ocht ic verliese, suete lief,
dat ic u minne, tijt ende stonde.
Ic bidde u, in rechter beden,
dat ghi mi tware doet verstaen.
Ic soudt besterven, wet over waerheden,
wildijs mi ter noet afgaen!
Ic sende u alsoe vele goeder jare
als dropel waters sijn indie zee
ende op u hoet staen inckelre hare,
ja, ende dusent werven meer!
God si met u, in alder stont,
ende peinst om mi, wel scone joncfrouwe,
want binnen in miere herten gront
sidi ghewortelt, in goeder trouwen!

Nota.

It. desen sproke houdt LXXX verse.

Nr XXIX, bl. 39 *a* — 39 *b*.

V. 55 *g°t.* — V. 56 *ut en*, aldus. — V. 58 *macht*, in het Hs. *miacht*. — V. 78 *joncfr.*

LVIII.

Van Minnen.

Moeder ende maghet, reine vrouwe,
ic moet u claghen minen noet;
ic hebbe den jammerlijesten rouwe
ende mesbaren alsoe groet.
Ic ben een valchs verader bloet,
dies moetic doghen vernoy ende pine;
ic saelt besterven metter doot.
Ay lacen! die scouden die sijn mine!
o Venus, valsche verradinne,
dese claghe doe ic over mi!
Ghi sout bewaren gherechte minne,
ende ghi ontrefse. o Wach! o wi!
Ghi laet dese valsche sijn soe vri
dat si verdriven die minne fine;
des seggic uwen heerscape *fi!*
Ay lacen! die scouden die sijn mine!
Met miere valscheit hebbic verloren
die ghene die was mijn toeverlaet.
Dat salic metter doot becoren!
Ay! mi behoeft wel goeden raet!
Mijn doghen es groet ende mijn mesbaer,
daer mi langhe in staet te sine,
ic hebbe verloren raet ende daet.
Ay lacen! die scouden die sijn mine!
Ic vant trouwe, daer icse sochte,
die hebbic alte male verloren.
Ic was dierste diese verwrochte,
dies moetic draghen alden toren,
want ic weet oec wel, te voren
die mijn liefken plach te sine,

V. 21 *g°l.*

si heeft enen anderen nu vercoren.
Ay lacen! die scouden die sijn mine!
o Venus, quade valsche vrouwe!
waer omme en nemdi van mi niet wrake?
ende ic selve, met groten rouwe,
der valscheit lide doer mine kaken.
Men soude mi die doot doen smaken,
braden, sieden met venine,
ic hebbe verdient wel alder saken!
Ay lacen! die sonden die sijn mine!
Och, God here! of ic sochte
ane hare hovesche ghenade,
malichte haers mijns ontfermen mochte?
Ontfermen en soudse, het ware te spade,
ende ware nochtan met goeden rade
mochsi mi troesten stillekine.
Sijn soude, si es dies niet en dade!
Ay lacen! die scouden die sijn mine!
Ende of ic troest sochte an hare,
ende sijt ontseide, wat lagher an?
Ic sal haer claghen mijn mesvaren;
in sal, ic sal, in sal nochtan!
Ic ware een verloren man,
ghelijc den snee in sonne schine;
hope ende troest dies benic van!
Ay lacen! die scouden die sijn mine!
Latic nochtan, sekerlike
ic saelt besterven, vroech of spade,
nochtan, bi Gode van hemelrike!
om al die werelt ics niet en dade.
Sonder hope, troest ende ghenade,
duchtic, soe steet mi langhe te sine.
Nu soe moet mi God beraden,
want die scouden die sijn mine!
Ay God! ontfact die ziele mijn,
als ic sterve die bitter doot!

V. 31, *got.*

Mochtic noch eens mijn minnekijn
sien met minen oghen, in vrouden groet,
soe waric een die blijte man
die nu levet in eertrike
ende die van moeder nie lijf ghewan.
God here, ontfaet mine ziele in u rike!

Amen LXXII v.

Onder Nr CCVIII, bl. 231.

LIX.

Den Prijs van Vrouwe, op drie Stene.

—

Drie steene sijn hier op der erden,
die men hout van groter werden,
boven anderen steene diere.
Hare natuere ende hare maniere
ende haer viertuut es soe goet
dat mense emmer prisen moet.
dIerste dat es een Dyamant,
die es brun ende viercant.
Men seghet hi heeft selken sede,
men gheeftere enen gheluuc mede,
daer mennen gheeft doer vriendelecheit;
ende oec es hi soe hert van arde
dat men en can, met ghenen warde,
aen hem ghewinnen, dat wetic wale,
noch met ysere, noch met stale,
noch met neghen steen soe hart,
noch met dinghe dat ye ghewart,

V. 11 te dezer plaetse ontbreekt een vers; vandaer dat het stuk slechts 113 regels heeft. — V. 16 *neghen*, in het Hs. *neghē*.

sonder allene met box bloede,
daer breetmen mede, alsic bevroede.
dAnder dats een Myraude claer;
die can men vermourwen, dats waer,
des menschen herte ende sinen sijn,
ende brinct hem ere ende blisscappijn.
Die myraude heeft enen sede :
waert dat men onreinleecheden
met hare beseghede, min of mee,
si splete ende brake te hans ontwee,
ende haer viertuut waer al verloren,
dat haer natuere gaf te voren.
Terde dats een Robijn.
Jeghen dat edel sonne schijn
verlicht hi recht, in der maniere
als of hi ware ghelijc den viere.
Sijn natuere es, als men ons leert,
dat hi sterct ende conforteert
des smenschen herte ende sinen sinnen,
ende maectene starc ende mechtich van binnen.
o Reine, werdech, salich wijf,
dijnct dat dijn reine werde lijf
meer viertuut heeft allene
dan moghen hebben al die steene,
dan enech goet, ochte oec eneghen scat.
Ende en es te prisene niet voer dat
dan een wijf in eren leeft,
ende haer selven daer toe gheeft,
na des dyamants sede,
dats dat si met reinecheden,
met herden moede ende met starken sinnen,
haer selven hoeden, soe hert van binnen,
dat si aen ghenen man en legghe
doer ghene scoenheit, die men haer segghe,
noch doer des mans behaghelheit,
noch doer des goets ghierecheit,

V. 23 *hē*. — V. 28 *w'*. — V. 29, 45, 51, 59, 60, 61 *h'*.

sonder aen enen, die si, tallen stonden,
trouwe ende ere in heeft vonden.
Ghelijc dat die myraude gheeft
vroude hem die in sorghen leeft,
al dus ghelike soe sal een wijf
in vrouden houden haer reine lijf,
ende in scanden haer lijf niet wenden;
want waert dat ment aen haer bekenden
dat si doer een vroylijc begheren
uute ghinghe hare eren,
soe ware hare viertuut verloren,
als der myrauden daer te voren.
Maer die wile dat si leeft in eren,
ende in scanden en heeft gheen begheren,
ende reyn gheselscap hout openbaer,
soe es si ene myraude claer,
ende verblijdt herte ende sin,
ende si bringhet meer vrouden in
dan alle die myrauden ghemene.
Moeder der vrouden es si allene.
Gheliker wijs dat die robijn
vercla ert jeghen dat sonneschijn,
recht of hi van viere ware,
al dies ghelike sal binnen clare
dijn herte ende tfier der scamelheit
jeghen die sonne der hertleecheit;
want scamelheit sal di leren
ende herte ende sin daer toe conforteren,
soe dattu sels in eren bliven
ende becoringhen van di driven;
soe bestu dan een troest op der erden
ende een spieghel van groter weerden
ende een exempel van groter leren
ende een overste licht van groter eren.
Wijf, nu bewaert u, in elc lant,
dijn selven, na den diamant
die brun es, na der simpelhede,

V. 63 *uute*, lees *ute*. — V. 86 en 87 *g°ter*.

staere, mechtich nader herthede,
vierant na dat vierlement,
die God in di heeft ghesent.
Dinct altoes na den box bloede,
soe dat neghen man in dinen moede
meester en werde dijnre sinnen,
dan enen allene, dijn saltu minnen,
daer trouwe ende ere in es becant.
Ende, ghelijc dat die dyamant
vermorwen doet dat box bloet,
alsoe sal mourwen hem die moet
die di tenen gheselle wert gheset,
na der heilegher kerken wet.
Dijn sinne ontpluuct ende wilt ontdoen
in vrouden, na der myrauden doen,
soe bestu een troest inden oghen ;
ende hoet di ende laet di niet bedroghen,
voert meer soe en werct buten pade,
soe seltu wesen, vroech ende spade,
ene myraude die vroude gheeft
den goeden die in eren leeft.
Ende wiltu sijn een robijn,
soe bewaert al dus den lichame dijn.

Nota CXIIII v.

In het Hs. onder Nr LII, bl. 54 b — bl. 55 a.

LX.

Den boem van Minnen.

Ic ben ane ene minne comen
die mine herte sere verteert.
God gheve dat mi moet vromen,

V. 95 in het Hs. *neghē*. — V. 97 *dijn*, aldus. — V. 98 *d'*. — 101 *mourwen*, aldus. — V. 103 en 105 *der*, in het Hs. *d'*.

want si es vele eren weert!
Noit en wistic, te gheenre uren,
wat noiale minne was,
sonder vander reinder figuren
die mi leert gaen der minnen pas.
Si es hovesch ende goedertieren,
wetende vroet ende wel gheraect.
Hare vriendelike manieren
hebben in mine herte ene wonde ghemaect.
Ic ben ghescoten met enen strale
dat ic gherusten niet en mach.
Scone, ontfermt mire quale,
die ic doghe nacht ende dach.
Scone, ic biddu ghenade;
ghi wet wel hoet met mi staet,
u minne hevet mi soe verladen!
Mijns selfs en wetic ghenen raet!
Ic ben ghescoten, ic moet verdraghen;
doet met mi dat ghi beghert.
Ic en wets els wien claghen
dan u, joncfrouwe; ghi sijts wel wert!
Ghi hadt mi cortelike ghevaen,
doen ic u ierst met oghen sach,
ende ic ghemerct hadde ende verstaen
die grote doghet die ane u lach.
Daer om soe biddic u, joncfrouwe,
dore trouwe ende dore edelhede,
want ic mi op u doghet vertrouwe,
ende werp op mi ghene onvrede.
Dat ic u claghe minen noet,
daer toe dwinct mi gherechte minne.
Ic legghe mijn hoet in uwen scoet,
want ghi staet vaste in minen sinne.
Boven alle die nu leven,
moetic u wesen onderdaen;
peinsen, carmen, suchten, beven

V. 24, 29, 40, 80 en 110 *joncfr.* — V. 28 *gote.* — V. 34, 63, 72 *d'.*

hebbic, joncfrouwe, van u ontfaen.
Penster omme, soe doedi wale,
ende verblidt die herte mijn;
van mijnre over groter quale
u dienstman willic altoes sijn.
Joncfrouwe, nu willic u visieren
ende maken enen boem
van vii telgen, in goeder manieren;
penster omme ende nemens goem.
Hi es nuttelijc allen vrouwen;
ic rade hem dat sire werken na,
want si horen ende scouwen
dat men na elken telch versta.
Dierste telch dat es Trouwe,
die elc minnere hebben moet,
es hi man of es hi vrouwe,
of die minne en es niet goet.
Die ander telch es Wijsheit,
die elken mensche wel staet,
soe wat men totem seit,
dat hi hem wachte van dulre daet.
Die derde es Oemoedicheit
die den minnere wale sit,
daer ute spruut al edelheit,
hadse ontrouwe niet besmit.
Die vierde telch es Miltheit,
die den minneren toe bestaet,
die sere doet minnen ende ghereit,
of het es al loes baraet.
Die v telch dat es Doghet,
die dene vrient den anderen doet,
die en scuwet niet, waer ghi moghet,
daer ghi trouwe vint inden moet.
Die vi telch es Duchten,
daer bedriech in wesen mach;
die meneghe claghet sijn versuchten,

V. 43 *g°ter*. — V. 71 *w'. ghi mog'*. — V. 75 *clag'*.

dat hi doer minne lijt nacht ende dach.
Die vii telch es Vor pensen
wat van dinghen mach ghescien.
Die meneghe can hem sere wel vensen.
Joncfrouwe, dit moetti al vorsien.
En ghelovet niet lichtelike
yemende die u bedrieghen mach;
mint u yemen, sprect hoveschelike,
maer en legt hem ghenen dach.
Niemen en seidi dachvaert houden,
noch u herte ane hem keren
die vele worde spreken souden,
met loghenen souden si u onderen.
Ende oec mede biddic u nu
ende hout met ghenen man u sceren.
Al suect hi sine minne ane u,
wildi, ghi moghes wel ontberen,
want meneghe joncfrou van groten state
hevet dicke swaerlijc besuert;
daer bi salmense liden laten
met payse, al hebbent sijt verbuert.
Oec en suldijt niet verseggheen,
al leghet u yemen van minnen an,
ghi souter u mede in talen legghen,
sonder verdiente na den man.
Wachtu oec van achtersprakeu;
ende en segt van niemen quaet;
hordi oec spreken quade saken
iemen, dat van monde slaet.
Op desen bome suldi merken
die dese vii telgher draghet,
want si sijn goet in hare werken;
penster omme, lief edel maghet.
Noch biddic u, met goeder trouwen,
scone joncfrouwe, oft wesen mach;
hebt vore oghen minen rouwen,

V. 83 *sprect*, in het Hs. *spreet*. — V. 90 *ende*, lees *en*. — V. 95 *joncfr.* van *goten*.

die ic dore u doghe, nacht ende dach.
  Nu blijft met Gode, onsen here,
ende penst om mi op ghenade;
ende en losti mi niet ute minen zere,
minen noet salic verwinnen spade.
  Ghebiet te mi, edel maghet;
te uwen dienste benic ghetrouwe,
want mi u minne wel behaghet.
God beware u, ende Onse Vrouwe!
Amen.

It. desen sproke hout C ende XXV v.

In het Hs. Nr XXXIV, bl. 42 a — 42 b. Het stuk heeft slechts 120 versen, al is het dat er onderaen staet *C ende XXV*. Dit is waerschijnlyk een misslag van den afschryver.

VADERLANDSCHE ANEKDOTEN.

III. Boudewijn, Godfried van Bouillons broeder.

Boudewijn, broeder van Godfried van Bouillon, was een man van uitstekende dapperheid en buitengewoone voorzichtigheid. Hy was het, zoo als men weet, die na Godfrieds dood, den troon van Jerusalem beklom.

Deze Boudewijn had eens aen eenen ongeloovige, uit Arabië geboren, de vryheid geschonken. Hy had den man laten heên gaen, en zyne vrouw, en al wat hy bezat, medevoeren. Veel jaren later gebeurde het dat Boudewijn, eenen slag verloren hebbende, zekere stad binnen trok om aldaer eene schuilplaets te vinden. Toen kwam die zelfde Arabier, die alsdan een overste der ongeloovigen geworden was, den koning des nachts aldaer vinden, en alzoo hy voornemens was, die stad stormender hand in te nemen, bracht hy Boudewijn er uit, en leidde hem zoo verre dat hy geheel buiten alle gevaer was.

R. Mohy du Rondchamp, *le Cabinet historial*, bl. 240.

GRAFSCHRIFTEN TE HAL.

Tot de graf- of opschriften toe uit onze kerken hebben ten allen tyde, doch vooral in onze dagen, de aendacht der geschiedkundige navorschers opgewekt. De sedert lang bestaende verzamelingen van Sweertius (1), Christijn (2), Le Roy (3), Timareten (4), Cuypers (5) en dergelyke, worden dikwijls met vrucht geraedpleegd, en de *Graf- en Gedenkschriften der provincie Antwerpen*, die thands aldaer, met zooveel zorg als smack, worden uitgegeven, zullen eene ryke bron worden, waeruit er in het vervolg meer te putten zal zijn dan men wellicht zou denken. Dergelyke werken zijn immers niet alleen nuttig voor diegenen, die zich met geslachtkundige opsporingen bezig houden, (iets, het zy in het voorbygaen gezegd, waerop men zich, in deze laetste jaren, wat al te ernstig en al te dapper toelegt, en dat meestal uitsluitelyk om de eigenliefde van deze of gene familie, van dezen of genen persoon te

(1) *Monumenta sepulchralia et Inscriptiones publicæ privatæque ducatus Brabantiæ*. Antv., 1613. in-12°.

(2) *Basilica Bruxellensis sive monumenta antiqua, Inscriptiones et cænotaphia insignis Ecclesiæ collegiatæ SS. Michaëli et Gudilæ sacræ*. Mechlin., 1743. in-12°.

(3) *Le grand Théâtre sacré du duché de Brabant*. La Haye, 1729. 4 dn in-fol.

(4) *Collectio Monumentorum fœderati Belgii*. Amst., 1684. in-12°, of de vertaling van dit werk : *Verzameling van Gedenkstukken in Nederland, uit geestelyke, wereldlyke en andere voorname gestichten*. 's Hage, 1777-78. 2 dn in-8°.

(5) *Provincie, stad ende district van Mechelen opgehelderd*. Brussel, 1770. 2 dn in-4°.

voldoen, zonder dat de geschiedkundige wetenschappen daerby te winnen hebben), maer voor allen die zich met het vervaerdigen van nauwkeurige biographiën van onze staets- of krijgsmannen, van onze kunstenaers, van onzė geleerden of letterkundigen, of van andere verdienstelyke voorzaten, willen onledig houden. Soms ook zijn zulke opschriften niet zonder belang voor de geschiedenis onzer tael, en meer dan eens mogen de zerksteenen als oprechte meesterstukken van steenhouwery beschouwd worden. By onze voorvaders immers was het gevoel van kunst zoo diep ingeworteld, dat men het, in meest alles wat zy ons hebben nagelaten, ziet doorstralen.

Van tijd tot tijd ben ik voornemens onuitgegegevene grafschriften mede te deelen, die, onder het een of ander oogpunt, verdienen bekend gemaekt te worden. Dit mael ruim ik eene plaets in voor een zevental dergelyke gedenkstukken, die nog heden voor handen zijn in de Minderbroederskerk te Hal, in Braband.

Hal of Halle, vroeger in het fransch *Haulx* genoemd, is eene kleine stad van de huidige provincie Braband. Zy ligt op de Senne, drie uren van Brussel en zeven van Bergen, en heeft eene bevolking van ruim 6,000 zielen. Oudtijds, en tot aen den inval der Franschen, behoorde Hal tot Henegouw en maekte eenen uithoek van dit graefschap uit. Doch, na de inlyving van ons vaderland met Frankrijk, en door de wet van 28 Pluviôse, jaer VII der Republiek, werd dit steedjen de hoofdplaets eens kantons van het eerste arrondissement van het departement der Dyle (1), waeraen onze hedendaegsche provincie Braband beantwoordt.

Hoe echter Hal, alwaer het dietsch de landtael is, in aloude tyden aen het waelsche graefschap Henegouw onderhoorig

---

(1) Oudiette, *Description géographique et topographique du Département de la Dyle.* Brux., an VIII, in-8°, bl. 73.

geworden is, valt uit de geschiedenis bezwaerlyk op te maken.

Het steedjen klimt op tot eene hooge oudheid en is vooral bekend door eene beroemde bedevaert tot een O.-L.-Vrouwenbeeld, dat aldaer, sedert het jaer 1267, bewaerd wordt (1).

Het was te Hal dat Philips de Stoute, hertog van Burgondië en graef van Vlaenderen, in de afspanning den Hert, schijnt het, op den 27sten April van het jaer 1404, stierf. Zijn ingewand werd aldaer in de groote kerk begraven, terwijl zijn hart naer de abdy van Sint-Denijs, by Parijs, en zijn lijk naer den grafkelder van zijn geslacht, te Dijon, werden overgebracht.

In 1489 poogde Philips van Cleef, des tijds in oorlog tegen Maximiliaen, en, in 1580, Olivier van den Tympel, Hal stormender hand in te nemen. Doch beiden mislukten en werden, met groot verlies, terug gedreven (3). In vroegere eeuwen was het steedjen bemuerd en versterkt, maer ten jare 1677, tydens de oorlogen tegen Frankrijk, werden de vestingen en poorten gesloopt. De Franschen plunderden Hal op eene deerlyke wyze, in 1691.

De groote kerk, waerin het wonderbeeld der heilige Maegd berust, is een fraei gothisch gebouw van de vijftiende eeuw. Zy bevat eenen schat van rijkdommen en kunstzaken, zooals eenen

(1) Justus Lipsius heeft daerover breedvoerig gehandeld in zyne : *Diva Virgo Hallensis. Beneficia eius et miracula fide atque ordine descripta.* Antv., 1616. in-4o.

(2) Lipsius, sprekende van de dood van Philips den Stoute, zegt : *Philippus Audax, is qui Flandriam cum Brabantia junxit! Philips de Stoute, hy die Vlaenderen met Braband vereenigde!* Is dat van wege den leuvenschen professor diepe onwetendheid? of wel eene overdrachtelyke uitdrukking, omdat de twee zonen van Philips den Stoute, de eene, Jan de Onbevreesde, den troon van Vlaenderen, de andere, Anthonis, dien van Braband bestegen, waerdoor later de twee takken van het Burgondisch huis in één smolten, en Philips de Goede de beide landen bezat?

(3) Op eene plaet in het werk van Lipsius voorkomende, heeft men den eenen en den anderen aenval, zoo dien van Philips van Cleef, als dien van Olivier van den Tympel, afgebeeld.

uitmuntenden antieken autaer(1), een heerlyk koperen deksel eener doopvont (2), enz. In de kapel van O. L. V. ziet men in den muer een klein gedenkstuk opgericht ter nagedachtenis van een kind van Lodewijk XI, koning van Frankrijk, dat op het kasteel van Genepiën, alwaer zijn vader, des tijds nog maer dolphijn zijnde, van onzen hertog, Philips den Goeden, eene schuilplaets had ontvangen, ter wereld kwam en stierf.

Behalve deze groote kerk, is er nog eene tweede, die namelyk van het voormalig klooster der Minderbroeders. Deze laetste, een onbeduidend gebouw van het midden der zeventiende eeuw, bestaet slechts uit eenen grooten en éénen enkelen zybeuk, aen den rechten kant, en levert in het algemeen weinig of niets voor eenen kunstkenner of oudheidminnaer op. By een bezoek in deze kerk vestigde ik myne aendacht op de aldaer nog voor handen zijnde grafschriften. En het verdient opmerking, dat alle deze, een enkel uitgezonderd, in de landtael werden opgesteld. Het is des te meer merkweerdig, omdat, zoo als ik boven zegde, Hal eene henegouwsche stad was, en die bovendien op zeer geringen afstand van de grenslinie der talen, dat is te zeggen van de streek waer men waelsch spreekt, gelegen is (3). Het is een treffend bewijs, hoe men ten allen tyde, zoo verre zich het gebied van het dietsch uitstrekt, die tael heeft beoefend.

Het eerste dier opschriften levert deze byzonderheid op, dat het berijmd is. Mijn vriend, de heer baron de Saint-Genois, heeft reeds vroeger eenige voorbeelden van dien aerd in het *Belgisch*

(1) Die autaer is in onderscheidene albums afgebeeld als tot de belangrijkste kunststukken van België behoorende.

(2) Men zie die doopvont in het hoogstbelangrijk werk van mynen vriend, den heer Schayes, *Histoire de l'Architecture en Belgique*, D. II, bl. 130.

(3) Men zie de Taelkaert in het belangrijk werkjen van den te vroeg gestorven *Van den Hoven* (*Delecourt*), *la Langue Flamande, son passé et son avenir*. Brux., 1844 in-8°.

Museum (1) laten drukken. Uit dat zelfde grafschrift blijkt het, dat die Minderbroederskerk eerst in 1645 voltooid was, alzoo van Jan Willems, te dien jare overleden, gezegd wordt: *Eerst begraven in dese nieu kerck.*

De andere vijf dietsche grafschriften, al is het dat zy tot persoonen behooren, die waerschijnlyk nooit buiten hun steedjen bekend waren, heb ik gedacht hier te mogen laten volgen, eens deels omdat ze mijn gezegde omtrent het gebruik der moedertael bevestigen, eens deels omdat aldus al de opschriften van gemelde kerk te samen zullen gedrukt zijn. Het geheel getal der grafzerken beloopt slechts op een negental, waervan een paer, die insgelyks in het dietsch waren, zoodanig zijn uitgesleten, dat er schier geene volledige woorden meer leesbaer zijn.

De naem Tilmannus Goddin, van het vijfde grafschrift, doet ons eenigs zins aen dien van den brusselaer Francies Godin, die aldaer, ten jare 1661, eenen dichtbundel uitgaf, denken (2). Misschien was Tilmannus een afstammeling van eerstgenoemde.

De zevende grafzerk eindelyk, die van Guillaume baron de Giey, is de eenige, die als een sierlyk werk van steenhouwery, dat echter zeer veel geleden heeft, mag doorgaen. Waerom dit grafschrift by uitzondering in het fransch is, laet zich licht begrypen. Die baron de Giey, alhoewel een Gentenaer van geboorte, behoorde tot een oud adellyk geslacht uit Frankrijk herkomstig (3); bovendien was hy langen tijd, als kapitein in het leger van Lodewijk XIV, in franschen dienst. Later werd hy tot luitenant-generael der provin-

---

(1) D. II, bl. 375.

(2) In WILLEMS *Verhandeling* wordt niet eens van dien dichter gewag gemaekt. WITSEN GEYSBEEK, die hem GODIEN noemt, kende insgelyks dezes dichtbundel niet. Hy geeft slechts den titel op van een door hem geschreven tooneelstuk.

(3) Men zie over dezen Guillaume de Giey en het geslacht van dien naem, dat nog heden te Gent bestaet, VAN HOOREBEKE, *le Nobiliaire de Gand.* Gand (1850), in-8°, bl. 55.

cie Henegouw en der stad Bergen benoemd, zoodat hy veel jaren buiten het vlaemsch gedeelte van zijn vaderland doorbracht, en ook waerschijnlyk niet te Hal, maer wel in het waelsche gedeelte van België stierf.

I.

In den zybeuk voor den autaer van O. L. V.

Blauwe Steen. Boven op den zerk is, in eene versiering, een ossenkop tusschen twee gekruiste bylen, gebeeldhouwd :

Hier leyt begraven in dit
graf beqvaem IAN WILLEMS
vader ende soene van
eenen naem
waer af den soene soe
ick wel bemerck
eerst is begraven in dese
niev kerck a° 1645
20 Octobris
den vader weldoender
van dit convent
is oock overleden
kort daer ontrent
a° 1646 25 January
ende syne huys vrauwe
CATELYNE MAERI a° (1)

bidt voor de sielen.

De steenhouwer heeft verwaerloosd dit grafschrift naer het rijm af te deelen, ongetwyfeld om geene te lange regels te maken.

(1) Het jaer van het overlyden is niet ingevuld.

II.

Naest den voorgaenden zerk, leest men insgelyks op eenen blauwen steen :

hier light begraven
den eersaemen GVILLAM
WILLEMS die sterf den
28 Febrvary anno 1648.

Bidt voor de siele.

III.

In den grooten beuk, by de communiebank. — Blauwe steen.

hier ligt begraven
NICOLAUS VANDEN BERGHEN
in syn leven geestelyken
vader van dit convent die
sterft den 23 Feb. a.° 1731
en MARIA LUDOVICA VAN DALEM
syne huysvrouwe die sterft
den 4 9.^br A° 1720.

Bidt voor de zielen.

IV.

Blauwe steen, by den voorgaenden.

hier ligghen begraven
joffrou^e IOANNA VAN
SLABEECK sterft den 9
Oct. 1701.

JACOB VAN SLABEECK
sterft 29 Meert 1709
ende
jof. ANNA VAN SLABEECK
geestelycke dochter en
moeder van de eerw. paters
minderbr. recoll. binnen dese
stadt Halle heeft gheleyt
desen steen sterft den 1
Meert 1723.

bidt voor de zielen.

V.

Naest den voorgaenden — Blauwe steen.

hier licht beghraven
den eersaemen
Tilmannus Goddin
sterft den 25 Meert
in 't iaer 1720
ende
Joanna Du Pont
syne wettighe huys
vrouwe sterft den
29 November in 't jaer 1726

requiescant in pace.

VI.

Nog in de nabyheid van de vorige.

hier leyt begraven
den eersamen Pieter
Tasselon die overleden
is den 22 Sebtember
1646.
ende de eersame
Maria Comans syne
wettighe vrauwe
die sterft den
eersten December
1651.

bidt voor de sielen.

VII.

D. O. M.
sépulture
de messire GUILLIAUME baron
DE GIEY
seigneur de Hondschot etc. maréchal
de camp et lieutenant gouverneur
de la province d'Hainaut et ville
de Mons au service de sa maiesté
catholique qui trépassa le 14 du
mois de février l'an 1733 âgé de
84 ans passé
et dame ELEONORE HENRIETTE
LE MIRE
sa compagne dame dudit Hondschot etc.
laquelle décéda le 8 mars 1745.
R. I. P. (1)

Aen den onderkant van dezen grafzerk ligt nog een andere blauwe steen, die den ingang tot den grafkelder bedekt. Op dien laetsten leest men :

Louverture
de ce tombeau.

(1) Dit grafschrift kan men reeds lezen by VAN HOOREBEKE, *le Nobiliaire de Gand*, bl. 61. Doch voor de heerlykheid *Hondschot* heeft men aldaer tweemael geschreven : *Hontsocht*. Het schijnt in der daed, dat het zoo moet wezen, alzoo een leen, onder Lembeek gelegen, en dat aen de familie de Giey toebehoorde, wezenlyk dien naem droeg, maer op den grafzerk staet zeer duidelyk : *Hondschot*.

UTRECHTSCHE CHRONIJK,

VAN 1138.

—

In 1832 was er by den boekhandelaer B. De Bruyne, te Mechelen, te koop een fraei en zwaer perkamenten handschrift in-folio, dat, ten jare 1138, voor de kerk van Sinte-Maria, te Utrecht, geschreven werd. Het bevat hoofdzakelyk het gekende *Martyrologium* van Usuardus, en Isidorus de *Regimine Canonicorum*. (Dit laetste te vinden in de *Concilia* van *Binius*, ap. *Concilium Aquisgranense*)(1); doch, behalve dat, ook nog vooraen eene korte Chronijk van 539 tot 1138, eene aenteekening op het eerste blad en een vijftal andere op onderscheidene plaetsen van het *Martyrologium*. Dit alles is van eene en de zelfde hand, en van bovengemelden jare. Verder zijn er door onderscheidene latere handen, op sommige bladen, die wit gebleven waren, eenige charters der dertiende eeuw, rakende de kerk van Utrecht, geschreven. Eene dezer vond ik by Bondam (2); de overige zijn waerschijnlyk onuitgegeven.

Die Codex werd, ten gemelden jare 1832, aengekocht voor rekening van den Noord-Nederlandschen baron van Westreenen van Tiellandt, eenen man, die eene ryke verzameling boeken en oudheden byeenbracht en zich ook in de letterkundige wereld

---

(1) Colon. 1618. *Tomi tertii pars prima*, bl. 209—254.
(2) *Charterboek van Gelderland*, bl. 311.

gunstig bekend maekte door onderscheidene belangryke verhandelingen, zooals, onder anderen, door zyne *Recherches sur la Langue Nationale de la majeure partie du royaume des Pays-Bas*, in 1830 verschenen. Deze geleerde overleed den 22sten November 1848, doch hy heeft gewild dat al wat hy verzameld had, in zijn geheel, als *Museum-Westreenianum*, in zijn hotel, te 's Gravenhage, zou vereenigd blyven, tot sieraed zyner woonplaets en van zijn vaderland. Het utrechtsche handschrift van 1138 moet dus heden aldaer berusten (1).

Vóór dat het echter het eigendom werd van den baron van Westreenen, had ik het ter myner beschikking, en ik schreef daer uit af, zoo niet de charters, dan toch al het overige, dat voor de geschiedenis van eenig belang is.

Hoe en wanneer die Codex naer België kwam, heb ik niet kunnen gissen. Waerschijnlyk reeds vóór den tijd van Matthaeus, aen wien het niet blijkt, dat deze korte Chronijk bekend was, anders zou deze vlytige geleerde ze stellig in zyne *Analecta* hebben opgenomen.

De aenteekening, die op de voorzyde van het eerste blad te lezen staet, geeft ons de verdeeling van het utrechtsche bisdom in 1138. Uit dien hoofde, en ook voor de spelling der plaetselyke benamingen in zoo vroegen tijd, is ze niet zonder belang. Zy luidt als volgt :

Circatus episcopi : Anno bissextili post ipsum bissextum, in Flandern, in Walechron, in Scalde, in Hollande.

Secundo anno, in Hemelande, in Batue, in Velue, in Testrebant, in Maselant, in Westflinge.

Tertio anno, in Ostrege et Westrege.

Quarto anno, in Tuenta et prepositura Daventrensi.

---

(1) Over Van Westreenen zie men de *Handelingen der Maatschappy van Nederlandsche Letterkunde te Leiden*, van 1849, bl. 148.

De Chronijk begint op bladzyde 1 v° en strekt zich uit tot bladzyde 2 v°. Zy loopt, zoo als ik reeds boven aenstipte, van het jaer 539 tot op het jaer 1138, wanneer het handschrift voltooid werd. Ik zeg voltooid, want uit de aenteekening voorkomende in het *Martyrologium* van Usuardus, op den VI[den] der Kalenden van Januarius (27 December), blijkt het, dat dit boek opgeofferd werd aen de nagedachtenis van Otto, den derden deken der utrechtsche kerk, die reeds op 27 December van het jaer 1130 overleed. De afschryver schijnt dus verscheidene jaren aen dien Codex gearbeid te hebben.

Het is jammer, dat de chronijkschryver ons zulke beknopte aenteekeningen heeft nagelaten, en dat hy, vooral over de gebeurtenissen van zynen tijd, niet wat breedvoeriger heeft gehandeld. Doch men weet dat zulks het geval is met talryke andere gedenkstukken van den zelfden aerd, uit die vroege tyden. Hetgeen hy ons heeft nagelaten verdient toch, mijns dunkens, alles zins onze aendacht. Want al is het, dat de voornaemste gebeurtenissen, waervan hier gewag gemaekt wordt, ons reeds uit andere bronnen, en soms beter, bekend zijn, dan toch wordt hierdoor het verhael, dat men elders aentreft, bekrachtigd, en voor de kerkelyke geschiedenis van het bisdom Utrecht komt er wel het een en ander voor, dat tot hier toe nergens geboekt was.

Aen deze Chronijk zijn later hier en daer eenige woorden bygevoegd door eene andere hand dan die van het jaer 1138. Dat weinige heb ik hier tusschen haekjens, en in cursief laten drukken.

Zie hier het stuk :

DXXXIX. Obiit Gregorius magnus papa.
DCXXXIX. Pippinus primus regnare cepit.
DCXCVI. Clodoveus obit et Hildebertus, frater ejus, rex fit.
DCXCVII. Ordinatio sancti Willibrordi episcopi (*Trajectensis*).
DCCXV. Karolus filius Pippini regnare cepit.
DCCXVI. Hilpricus effectus est rex.

DCCXXXVI. Dormicio sancti Willibrordi archiepiscopi.

DCCXLI. Karolus obit. — Pippinus et Karolomannus in regnum successerunt.

DCCL. Pippinus est electus et a sancto Bonifacio unctus.

DCCLIV. Sanctus Bonifacius martirizatus est.

DCCLXVIII. Pippinus obit. — Karolus et Karolomanus reges constituuntur.

DCCLXXI. Karolomanus obit.

DCCLXXXI. Pippinus et Luodouuicus uncti sunt in reges, unus in Italia, alter in Armenia (1).

DCCLXXXIII. Hildegardis regina obit, uxor Karoli, et Berta regina, uxor Pippini, patris ejus.

DCCLXXXV. Uuidechinus baptizatus est.

DCCXCII. Conjuratio Pippini detecta est.

DCCXCVI. Barcinona reddita est.

DCCXCIX. Leo papa cecatus est.

DCCCI. Karolus imperator efficitur.

DCCCIV. Leo papa hyemavit Aquis.

DCCCVI. Divisio regni per Karolum in filios Karolum, Lu°douuicum, Pippinum.

DCCCIX. Pippinus, filius Karoli, obit.

DCCCXIV. Karolus magnus et primus imperator, obit, et filius ejus Lu°douuicus imperium accepit.

DCCCXXVIII. Temporibus Frederici episcopi dedit Geruuardus miles Heses Mart. (2)

DCCCXXXV. Dorest primum vastatus est.

DCCCXLVI. Rome oppidum a Sarracenis vastatur.

DCCCLXVI. Hungerus episcopus obit.

DCCCLXXXI. Karolomannus obit.

DCCCLXXXIII. Luodouuicus obit.

DCCCLXXXIV. Luodouuicus, filius ejus, obit.

DCCCLXXXV. Karolomanus, frater Luodouuici, obit.

DCCCLXXXVI. Godefridus rex Danorum interficitur.

DCCCLXXXVIII. Karolus imperator obit. — Otto levatur.

---

(1) In *Armenia*, aldus.

(2) *Mart.*, met een verkortingsteeken; dit schijnt de naem van een landgoed. — Deze Geruuardus zal wel de zelfde zijn als Gerowaldus, die by Heda, bl. 50, voorkomt.

DCCCXCIII. Karolus in regem elevatur.
DCCCXCVIII. Otto rex obit.
DCCCCIV. Radbodus Trajectensi ecclesie adtitulatus est episcopus. — Visum est signum, lapsus stellarum; quod prodigium secuta nimia inundatio fluminum et immanissima preda Ungarorum.
DCCCCXVII. Radbodus episcopus obit. — Eodem anno ordinatur Baldricus episcopus, K. Mr.
DCCCCLXIII. Adventus reliquiarum sancte Agnetis et sancti Benigni martyr.
DCCCCLXVI. Adventus reliquiarum sancti Pontiani martyr.
DCCCCLXXIII. Otto imperator obit.
DCCCCLXXVI. Baldricus episcopus obit. — Folcmarus episcopus ordinatus est.
DCCCCXC. Folmarus episcopus obiit. — Balduinus episcopus successit.
DCCCCXCIV. Balduinus episcopus obiit.—Ansfridus episcopus successit.
Millesimo I. Otto imperator obiit; cui juvenis Heinricus successit. — Ansfridus oculos amisit.
Mill. IX. Ansfridus episcopus obiit; cui Adelboldus successit.
Mill. XIV. Heinricus imperator efficitur.
Mill. XXIII. Ecclesia S. Martini constructa est et presente Heinrico, imperatore, dedicata est a XII episcopis. — Adelboldus episcopus acquisivit Drenta.
Mill. XXIV. Heinricus imperator obit; cui Cu°nradus imperator successit. — Apparuit quoddam prodigium.
Mill. XXVII. Adelboldus episcopus obit; cui Bernoldus episcopus successit.
Mill. XXXIX. Cu°nradus imperator Trajecti obit. — Heinricus, filius ejus, ibidem electus est.
Mill. XLVII. Heinricus imperator efficitur.
Mill. LIV. Bernoldus episcopus obit; cui succedit Willelmus episcopus (1).
Mill. LV. Obiit Heinricus tertius, et regnavit filius ejus IV Heinricus.
Mill. LXIIII. Willelmus episcopus acquisivit comitatum in Hollant.
Mill. LXXV. Primum bellum Heinrici regis cum Saxonibus.

---

(1) Hierop volgde nog in het Hs.: *Obit Heinricus tertius imperator et regnavit filius ejus quartus Heinricus*, *dies XXIV*; doch de schryver ziende, dat hy zich vergist had, schrabde alles uit, behalve *dies XXIV*, dat hy liet staen.

Mill. LXXVI. Willelmus episcopus obiit, cui Cu°nradus episcopus successit.

Mill. LXXXV. Cu°nradus ordinatus est episcopus.

Mill. LXXXVI. Rex Heinricus fugatus est ab Egberto comite.

Mill. XC. Egbertus comes interfectus est.

Mill. XCV. Hoc anno maxima mortalitas fuit.

Mill. XCVIIII. Cu°nradus episcopus interfectus est (*a quodam plebeio cultello miserabiliter, eodem momento postquam missam cantaverat et ad Dominum vix venerat*). — Heinricus V rex Aquis coronatus est.

Altare primum et precipuum beate Marie, quod postea ad occidentem translatum est, consecravit dominus episcopus Cu°nradus. In quo edite sunt reliquie apostolorum V : Johannis, Pauli, Andreae, Philippi, Bartholomaei; martyr.: XII Stephani prothom., Sebastiani, Pantaleonis, Vitalis, Alexandri, Quintini, Valeriani, Marcellini, Cesarii, Secundini, Quiriaci, Innocentii pap.; confess. VI : Martini, Benedicti, Fortunati, Pamphilii, Mariani diac., Willehadi; Agnetis et Lucie virg. II (1).

Mill. C. Burchardus episcopus effectus est III. K. Iun.

Mill. CI. Heinricus crassus, comes Fresie, interfectus apud Nagel et submersus in aquis, non comparuit per VII ebd.

Mill. CV. Cometa clare visa est III Id. Feb., in initio noctis, diebus XVIII.

Mill. CVI. Heinricus IIII imperator obiit.

Mill. CXII. Burchardus episcopus obiit, (*qui contulit ecclesiam de Erinchem, cum omnibus juribus suis et decimis, thesaurarie ecclesie beate Marie Trajectensis*).

Mill. CXIIII. Godeboldus episcopus successit.

Mill. CXXVII. Obiit Godeboldus episcopus.

Mill. CXXVIII. Andreas prepositus Leodiensis electus est.

Mill. CXXXI. Hoc anno, II Id. Maii, combusta est major domus cum toto palatio, ecclesia sancte Marie, sancti Bonifacii pridie dedicata, ecclesiaque parrochiana cum magna parte civitatis.

Mill. CXXXII. Hoc sequenti anno reconsecrata est a domino Brunone, archiepiscopo Coloniensi, cum IIII episcopis.

---

(1) Geheel de zinsnede *Altare primum...* tot en met *Lucie virg. II*, staet in het Hs. *in margine*, doch op de hoogte van het jaer 1098.

Mill. CXXXIII. Factum est deliquium solis, mense Augusto., IIII Non, Luna XXVII. — Florentius occisus est,

Mill. CXXXIIII. et tribus dehinc mensibus, incastellata ecclesia nostra, ejectis de loco

Mill. CXXXV. et domibus canonicis, primum a Florentio et ministerialibus episcopi, eo autem occiso, eisdem statim fautoribus, a fratre Theodorico, comite de Hollant, seu volente seu permittente Luidgero, imperatore, ipsorum avunculo, clerus, cum antistite suo, antichristiane crudelitatis rabiem omnimoda persecutione sustinuit.

Mill. CXXXVI. Hoc anno Luidgerus imperator, coadjunato forti et unanimi exercitu Kal. Aug. in Italiam iter direxit, domino pape Innocentio heresiarche Petri Leonis et suorum violentia de sede sua ejecto presidium collaturus. Rebus pro voto succedentibus, divertit Appuliam, ubi eque omnibus subactis et Rogerio duce, pro imposito sibi contra imperium diademate et pertinaci scismatice herescos Petri Leonis patrocinio, tota fere terra civitatibus, castris, omni denique virtute militie infirmato, ducem ibi dono pari cum domino papa constituit. Ibi fracto exercitu, consumptis omnibus, regressus cum papa, tertio ab urbe miliario consedit, rebusque diffusus et viribus, simulque intuens tam esse consumptam jam olim Rome fidem quam apud se pecuniam, nec se, nec militem residuum Romanis credidit;

Mill. CXXXVII. sed facto, pro re et tempore, consilio, et dimisso in fortuna sua et statu veteri papa, osculis datis et acceptis, Alpes fere transmiserat. Ibi dimisit et remisit singulos in sua, fidemque habens regioni ut indulgentius se haberet, eger et lassus ad privata se contulit, ubi contra spem vitam morte, regnoque feliciori mutavit imperium. — Obiit Luidgerus imperator.

Mill. CXXXVIII. Cuonradus electus est, Henrici V sororis filius, et Aquis coronatus.

Zie hier thands het vijftal aenteekeningen, welke in het *Martyrologium*, en wel op de volgende dagen, door de hand van 1138, zijn bygeschreven.

Op XVIII Kal. Mai. (14 *April*).

Anno dominice incarnationis MXCVIIII, obiit Cuonradus episco-

pus memoria dignus, qui fecit ecclesiam nostram et constituit fratum prebendam.

Op XVII Kal. Jun. (16 *Mei*).

Obiit Burchardus episcopus qui dedit Erenkeim, liberam a circatu et oblatis, ad custodiam nostram, Limben ad prebendam.

Op V Idus Julii. (11 *July*).

Obiit Herimannus, primus decanus noster.

Op VII Id. Augusti. (7 *Aug.*).

Anno dominice incarnationis MCVI, obiit Heinricus IIII imperator, benefactor noster, qui precepit dedicari ecclesiam et confirmavit prebendam nostram.

Op VI Kal. Jan. (27 *Decemb.*).

Anno dominice incarnationis millesimo CXXX, obiit Otto decanus, III[us] ecclesie et sacerdos, pro cujus memoria scriptus est et oblatus liber iste.

VADERLANDSCHE ANEKDOTEN.

IV. Treffend antwoord van eenen Aertsbisschop.

Willem, graef van Holland, de zelfde die Roomsch keizer was, noopte Christiaen II, aertsbisschop van Mentz aen, om met hem ten oorlog te trekken. Doch deze antwoordde : « Een bisschop moet het woord Gods verkondigen, niet met de wapens stryden; Christus heeft immers aen Petrus bevolen het zwaerd in de scheede terug te steken. Indien gy my gebood het woord Gods te prediken, dan zoudet gy my bereid vinden, want ik weet dat zulks myne plicht is. »

Ens, *Epidorpidvm*, lib. IV. Colon. 1648, in-12°, bl. 48.

BRIEVEN VAN GELEERDE MANNEN.

Terwijl de brieven van koningen, vorsten of hooge beambten eene der gewigtigste bronnen uitmaken voor de staetkundige gebeurtenissen, zijn ook die van geleerden of letterkundigen dikwijls van groot belang voor de geschiedenis der wetenschappen en letteren. Uit zulke gedenkschriften immers, die meestal vertrouwelyk geschreven zijn, leert men gewoonlyk een aental byzonderheden kennen, die men elders te vergeefs zou zoeken. Uit dien hoofde zal ik hier, van tijd tot tijd, brieven van beroemde of geleerde mannen inlasschen, wanneer ze het een of ander bevatten, dat eenig licht kan werpen, het zy op het leven, het zy op de geschriften, het zy zelfs op de betrekkingen van degenen, die de brieven schreven of aen wien ze gericht zijn.

I. Brief van Vredius.

De eerste brief, die hier volgt, is van Olivier de Wree of Vredius, dien ik hier voren (1) als beoefenaer der penningkunde heb

---

(1) Bl. 360.

doen kennen. Al is het, dat het niet aengeduid wordt aen wien dit schryven gericht is, zou men, uit den inhoud en uit de titelatuer kunnen veronderstellen, dat het aen Pieter Roose, voorzitter van den geheimen Raed, te Brussel, gezonden werd (1). Die man bezat immers alsdan het algemeen vertrouwen van het hooge Bestuer en kon eenen grooten invloed uitoefenen. Hy was ook een alles zins bevoegd rechter om over de diensten, welke de brugsche geleerde aen onze vaderlandsche geschiedenis bewezen had, te oordeelen.

Vredius was nog zeer jong, wanneer hy geroepen werd om deel te maken van het Magistraet zyner geboortestad. Opvolgends bekleedde hy de ambten van raedslid, schepen of thesaurier. Uit dezen brief blijkt het, dat hy, reeds ten jare 1641, by de verandering van het Magistraet van Brugge, gevraegd had om tot de waerdigheid van burgemeester der Gemeente (2) te worden verheven. Dit werd hem alsdan niet ingewilligd; maer twee jaer later slaegde hy in zijn verlangen, en bekwam het ambt, dat hy betrachtte.

Bereids vóór 1643, had Vredius, behalve zyne veel vroeger verschenen gedichten, de *Sigilla* en ook de *Genealogia Comitum Flandriae* in het licht gezonden. Hy beroept zich in zynen brief op de groote diensten, die hy door de uitgave dier historische werken aen het vaderland heeft bewezen en op de aenzienlyke kosten, die zy hem hadden veroorzaekt. Hy verzoekt dus, dat men hem het burgermeesterschap opdrage als eene belooning voor zynen letterkundigen arbeid en als eene vergoeding voor de geldelyke opofferingen, welke hy reeds gedurende acht jaren

---

(1) Over Pieter Roose kan men lezen Van Loon, *Nederlandsche Historipenningen* D. II. bl. 263.

(2) Er waren des tijds te Brugge twee burgermeesters, de *Burgermeester van Schepenen* en de *Burgermeester der Gemeente*. Men zie daerover *Van de Grootdadigheyt der Regeringh van de stadt Brugghe*. Amst. 1684. in-4° bl. 482.

gedaen heeft en in het vervolg nog zal te doen hebben. Want, voegt hy er by, ik heb tot hiertoe nooit eenigen onderstand ontvangen, en het is my ook nooit te binnen gekomen er eenen te vragen.

Het is genoegelyk te zien, dat zelfs in die tyden, wanneer ons vaderland, niets meer was dan een wingewest van Spanje, het hooge Bestuer toch hulde deed aen de loffelyke pogingen van eenen geleerde, die er zich op toelegde om zyne landgenooten met de oudheden en de geschiedenis zijns vaderlands bekend te maken. Want, zooals ik zeide, zyne vraeg werd ingewilligd, en hy bekwam het burgermeesterschap.

Zie hier den brief :

PERILLUSTRIS ET AMPLISSIME DOMINE,

A duobus annis, instantibus Kalendis Septembribus, renovando magistratui Brugensi ab antiquo statutis, ad A. V. D. literas dedi, quibus eidem supplicabam ut, in considerationem ac nonnullam remunerationem laboris ac sumptuum a me, jam per octo annos, in elucubranda edendaque genuina Comitum Flandriae successione, genealogia et historia, impensorum hactenus et porro deinceps impendendorum, ex hujus urbis consulatibus alterum, qui Communitatis nuncupatur, mihi conferre dignaretur, certa spe fretus sancire meam petitionem, ideo quoque facilius locum habituram, quia nunquam in animum induxi ab aerario publico in publicam rem, summam subsidiarum petere aut expectare; neque dubito quin voto meo apud A.V.D. suus respondisset successus, si autem R^mus D^ius aut D. Praetor hujus urbis in scedula sua, qua quotannis novum magistratum Concilio Statuum suggerunt, me Consulem statuisset. Pro nunc, cum ita factum esse existimem, ac praeterea R^mus D. Gandensis, aliique eam in rem etiam scripserint D. Comiti d'Assumar, Belgicae Gubernatori, fiduciam sumpsi A. V. D. interpellandi, rogandique ut pro illo, quo viros omnes literatos complectitur favore, dictum michi Consulatus honorem hac vice suo calculo velit conferre, ideo quoque quod ea ratione, citra clementissimi Regis ejusque aerarii dispendium, et mihi, pro meo tam sumptuoso labore in rem Regis et publicam suscepto, non omnino nullum erit praemium, et populus intelliget apud maximum illum monarcharum literis earumque

cultoribus suum constare et honorem et mercedem. Qua in re si A.V.D. mihi auxilio fuerit, equidem non committam ut unquam ipsa in animum inducat Vredii promoti poenitere. Vale, Vir Amplissime, et Belgio nostro diu feliciter vive. Scripsi Brugis Flandrorum, 9 Aug. M.DC.XLIII.

A. V. humillimus Cliens
OLIVARIUS VREDIUS.

De originele brief behoort my toe.

II. Brief van den baron Jakob Le Roy.

De antwerpsche baron Jacob Le Roy is door zyne *Notitia Marchionatus S. R. I.*, zynen *Grand Théâtre sacré et profane du Duché de Brabant*, en andere verdienstelyke boeken zeer gunstig in de geleerde wereld bekend.

Het valt niet te raden aen welken pater de hier volgende brief geschreven werd; doch deze regelen leveren een bewijs op, hoe vlytig Le Roy alle handschriften opspoorde, waeruit hy het een of ander, dat voor de door hem ondernomene werken nuttig was, kon putten. Het blijkt dat men hem dit mael een *Obituarium* ter leen had gezonden, hetwelk men beschouwde als zijnde dat van de Kapelle-kerk te Brussel; de vlytige geleerde erkende echter dat het voortskwam van het Karthuizer-klooster in de nabyheid van Edinghen (Enghien) gelegen. Hy toont zulks op de allervoldoenste wijs aen. Hy liet verder het handschrift niet ongeraedpleegd, maer trok er uit al wat hem kon te pas komen.

REVERENDE PATER,

Vix continebam me gaudio, perlectis litteris vestris; promittebant prospectum in antiquum obituarium ecclesiae Capellae S. Mariae Bruxellensis, in qua complures Brabantiae nobiles tumulatos esse constat : siquidem est Praepositura vetus, Ordinis S. Benedicti, a S. Sepulchro Cameracensi dependens, quam Godefridus Barbatus fundavit, olim juxta, nunc intra muros urbis.

Certiora enim documenta, ad stabilienda nobilium stemmata, coenobiorumque principia, vel ad noscendum eorum benefactores non est facile reperire, quam illa ecclesiarum obituaria; ideoque ea studiose undique conquiro, passimque utor in scriptis meis : praedictum avide perlegi; verum, cum saepius occurrerent verba haec, *qui dedit domui annuatim* etc., dubitare cepi, an non esset Carthusianorum, hi enim monasteria sua, *Domos* vocant, nec fefellit me conjectura, nam deprehendi obituarium illud, esse *Carthusiae Capellae Beatae Mariae*, prope Angianum Hannoniae opidum, idque clare demonstrant, ad diem 16 Octobris, verba ista, *Anniversarium Domini Walteri de Angia, primi fundatoris domus nostrae.* Hoc R. V. indicandum putavi, ut titulo, operi praefixo, addatur, ne quis eo seducatur. Caeterum, decerpsi quae mihi usui esse possunt, codicemque remitto cum gratiarum actione. Hac 31 Aug. 1694.

Reverentiae vestrae
servus humillimus
J. BARO LE ROY.

De originele brief is in mijn bezit.

III. Brief van H. Van Wijn aen den bisschop De Nelis.

Henrik Van Wijn, de schryver des derden briefs, was, zoo als men weet, een yverig en grondig noord-nederlandsch geleerde.

Hy werd te 's Gravenhage in 1740 geboren en overleed aldaer in 1831, gevolgentlyk den ouderdom van een-en-negentig jaer bereikt hebbende. In zyne eerste jeugd beoefende hy min of meer de dichtkunst; doch weldra legde hy zich byna uitsluitelyk toe op de studie onzer vaderlandsche rechten, oudheden, letteren en geschiedenis, en deed zich door eenige verhandelingen, die hy in het licht zond, op eene zeer gunstige wyze kennen. Ten jare 1766 was hy een der medestichters van de beroemde Maetschappy van Nederlandsche Letterkunde te Leiden, aen welke onze vaderlandsche letteren zoo veel verschuldigd zijn, en die tot heden toe eene eerste plaets bekleedt onder alle dergelyke inrichtingen, die in Noord-Nederland bestaen.

Door zyne verhandelingen *over de Bellen*, over *Nikolaes heer van Putten en Stryen* en andere, voorkomende in de werken der Leidsche Maetschappy of in die van het *Zeeuwsch Genootschap van wetenschappen*, bekwam Van Wijn reeds vroeg eene groote beroemdheid als oudheidkenner. Ook bleef hy niet vreemd aen de studie onzer tael : hy leverde immers talryke bydragen voor een Nederduitsch woordenboek, tot welks uitgave de Maetschappy van Leiden, te dien tyde, de bouwstoffen begon te vergaderen (1).

Van Wijn had zeer groote plannen gevormd tot het in het licht brengen van in handschrift geblevene chronyken, charters en andere oorkonden, die voor de vaderlandsche geschiedenis van belang konden zijn, en onder den naem van *Analecta* moesten verschynen. Hy was ook voornemens de *Rijmchronijk van Jan van Heelu*, de *Chronijk van Adriaen Teerling*, enz., te laten

(1) Ten jare 1787, gaf Clignett, namens de Leidsche Maetschappy, eene alphabetische lijst van verouderde woorden in druk, die moest dienen tot de opmaking van het algemeen Woordenboek. Die lijst, in-folio-formaet, bevat slechts 120 bladzyden en eindigt met het woord : *Hits*.

drukken, hy arbeidde verder aen eene nieuwe en, met ophelderingen te voorziene, uitgave van den *Saksenspieghel*, van *het oude Vlaemsche Leenrecht*, enz. Doch van al het opgenoemde verscheen er niets, alleen heeft men onder 's mans nagelatene papieren eenen schat van aenteekeningen, betrekkelyk al die werken, gevonden.

Van Wijn stond in betrekking niet alleen met de voornaemste der geleerden uit zijn vaderland, zoo als Cannegieter, Bondam, Kluit, Te Water, Van de Wall, Saxe, enz., maer hy onderhield ook by ons eene briefwisseling met Des Roches, Mann, Gérard, Ghesquière, Vander Vynckt, Verdussen, Raepsaet, enz.; met welke zeven laetste hy voornamelyk bekend was geworden sedert hy, op 14 October 1774, tot buitenlid van onze brusselsche Akademie werd verkoren, en het volgend jaer, eene letterkundige reis door ons vaderland, des tijds de Oostenrijksche Nederlanden genaemd, gedaen had. Van Wijn schreef een paer verhandelingen voor gemelde Akademie, waer van de eene, in het latijn, *over de oude koopstad, welke de chronijkschryvers met den naem van* Witlam *bestempelden*, slechts by uittreksel het licht zag, en de andere, in het fransch, *over het gevangen houden van Floris V, graef van Holland, te Biervliet, in Vlaenderen, gelyk mede over zyne verlossing door Jan I, hertog van Braband,* die uit hoofde der onlusten, welke ten jare 1789, by ons uitborsten, nooit van de pers kwam.

Voor al zyne tydgenooten, aen wie het een of ander punt der geschiedenis duister voorkwam, was Van Wijn eene vraegbaek geworden; want hy werd onder de geleerdste mannen van zynen leeftijd gerangschikt. Kluit, in zyne *Historia critica*, en Te Water, in zijn *Verbond der Edelen*, getuigen, onder anderen, dat zy veel aen hem verschuldigd zijn.

Alwie zich met de geschiedenis onzer oude letterkunde bezig

houdt, weet dat Van Wijn als de ijsbreker in dat vak mag beschouwd worden. Zyne *Historische Avondstonden* zijn immers in ieders handen. Al is dit boek in eenen vorm ingekleed, die men wansmakig mag heeten, en al heeft de wetenschap, sedert dien tijd oneindige vorderingen gemaekt, dan toch moet dit werk nog dagelyks geraedpleegd worden. Ook zijn *Huiszittend Leeven*, dat later verscheen, is de vrucht van onvermoeide vlijt en bevat eenen schat van opzoekingen en ontdekkingen. Het is bykans onnoodig te doen opmerken hoe veel tijd en moeite Van Wijn aen de samenstelling van vermelde werken moet hebben te koste gelegd. Elk die weet, wat tot het schryven van boeken, voornamelyk uit oude en ongekende bronnen geput, vereischt wordt, kan zich een denkbeeld vormen van den yver, waermede deze geleerde heeft gearbeid.

Van Wijn vervulde als staetsman nog al eene aenzienlyke rol in de gebeurtenissen zijns vaderlands. In de laetste jaren van zijn leven bekleedde hy het ambt van 's Ryks archivaris, waertoe niemand beter dan hy geschikt was (1).

Geen wonder, dat Van Wijn, die buitenlid was der brusselsche Akademie, ook in betrekking stond met een der verdienstelykste leden van dat genootschap, den antwerpschen bisschop De Nelis. Te Mechelen, in 1736, geboren, ging deze, nog zeer jong, naer de leuvensche Universiteit, alwaer hy zich eerst in de wijsbegeerte, na der hand in de godgeleerdheid en ook in het burgerlyk en kerkelyk recht oefende, en, in 1753, tot *Primus* in de wijsbegeerte werd uitgeroepen. Het kon nauwelyks anders zijn, of zyne schitterende studiën moesten hem spoedig den weg banen, om aenzienelyke waerdigheden te

---

(1) Over Van Wijn leze men J. C. De Jonge, *Henrik Van Wijn als geleerde en staatsman geschetst.* 's Gravenh. 1832, in-8°.

bekomen. Nadat hy ettelyke geestelyke ambten had bekleed, werd hy eindelyk, ten jare 1785, tot bisschop van Antwerpen verheven. « Het is zeer vermoedelijk, zegt Te Water (1), dat niemand der antwerpsche bisschoppen, sedert Laevinus Torrentius, vóór meer dan twee eeuwen overleden, door Lipsius en soortgelijke letterhelden in den rang der grootste mannen geplaatst, onzen Nelis in uitgebreide kundigheden overtroffen heeft, maar dat de meesten, zoo niet allen, die de bisschoppelijke waardigheid aldaar bekleedden, op een' zeer verren afstand van hem, in 't stuk van bondige geleerdheid, gebleven zijn. » Geerne zal men instemmen met dat gunstig oordeel door eenen leeraer van den hervormden godsdienst over onzen kerkvoogd geveld.

Ik onthoude my in nadere byzonderheden te treden omtrent het leven of de letterkundige verdiensten van De Nelis. Het zy genoeg hier aen te stippen, dat hy, na den inval der Franschen in ons vaderland, uit zynen bisschoppelyken zetel verdreven werd en genoodzaekt zijn vaderland te verlaten. Hy vluchtte eerst naer Holland en trok van daer, door Duitschland en Zwitserland, naer Italië, alwaer hy, op den 21sten Augustus 1798, in het klooster der Camaldulen, tusschen Florentië en Parma gelegen, stierf. Wie meer over hem wil weten verzend ik naer het beroepen levensbericht door Te Water of naer dat door De Stassart (2). Ik wil hier slechts eenige woorden byvoegen ter verklaring van den brief en over de twee werken, de *Chartae Lovanienses* en de *Brieven van Hopper* door De Nelis uitgegeven

(1) Men zie een allerbelangrijkst levensbericht van De Nelis, in het *Voorberigt* van de *Verhandelingen van de Maatschappy der Nederlandsche Letterkunde te Leyden*. Leid. 1806, in-8°, D. I, bl. VI–XXXI.

(2) In zyne *OEuvres diverses*, uitgave van Brussel 1854, bl. 474-479. — Men zie ook Marshall et Bogaerts, *Bibliothèque des Antiquités Belgiques*, D. I, bl. 58-62 en Goethals, *Lectures*, D. III, bl. 240-268.

en waerover het schryven van Van Wijn hoofdzakelyk loopt. De antwerpsche bisschop had, zoo wel als de noord-nederlandsche geleerde, reuzenplannen gevormd tot het in het licht brengen der oude stukken, welke ter opheldering onzer vaderlandsche geschiedenis konden strekken. Doch ook hem gelukte het niet al, wat hy voornemens was, ten uitvoer te brengen. Meer dan eene verhandeling bleef onafgewerkt, meer dan een boek onafgedrukt. Dit laetste was het geval met de beide werken, die hier aengehaeld worden.

De Nelis legde, omtrent het jaer 1765, op de drukkery van de Universiteit te Leuven, twee deelen *Analecta* in-8° ter pers. Het tweede stuk van dat werk, waervan slechts enkele exemplaren meer bestaen, bevat de oudste privilegiën en verordeningen der stad Leuven. Het boek heeft geenen titel, maer op blad 1 heet het : *Tabulæ publicæ Lovaniensium, sive veteres Chartæ quibus concessa Lovaniensibus Privilegia, et alia plurima continentur. Ab anno MCCXXXIII ad annum usque MCCCLXVIII.* Het eindigt met bl. 175 (1); doch het bevat enkel den tekst der charters, zonder een woord tot inleiding of zonder eene enkele aenteekening tot verklaring. De stukken werden overgedrukt uit een *Cartularium*, in de laetste helft der veertiende eeuw door zekeren *Lambertus de Insula* geschreven, en dat nog heden op het archief der stad Leuven berust, en aldaer onder den naem van *Cleyn Charterboek* bekend is (2).

De *Brieven van Hopper* of *Joachimi Hopperi, Frisii, Epistolæ ad Viglium ab Aytta Zuichemum sanctioris consilii præsidem,*

(1) Volgends Goethals, *Lectures*, D. III, bl. 266 gaet de druk in sommige exemplaren tot bl. 176, en eindigt alsdan met een stuk, dat niet volledig gedrukt is.

(2) Men raedplege over die *Analecta*, enz., De Reiffenberg, *Archives Historiques*, D. VI, bl. 340. — Gachard, *Documents inédits*, D. III, bl. 185 en 186. — Goethals, *Lectures*, D. III, bl. 268.

bleven ook een onvoltrokken werk, dat De Nelis insgelyks te Leuven, in het jaer 1765, had laten drukken; doch waervan hy den tekst zonder eenige opheldering liet en nimmer voorzag met den *Prologus galeatus*, dien hy beloofd had, en waer Van Wijn zoo veel prijs in stelde.

De geleerde Hoynck van Papendrecht had, in zyne *Analecta*, de brieven van Viglius aen Hopper medegedeeld; doch die geleerde was in de meening, dat de antwoorden daerop, door Hopper aen Viglius geschreven, verloren waren gegaen. De Nelis ontdekte echter het handschrift, die brieven, ten getalle van honderd en een-en-zestig bevattende, en de door hem bezorgde druk maekt een deel van 395 bladzyden uit.

Slechts weinige exemplaren van dit boek dragen den titel van Leuven 1765 (1), byna geheel het fonds ging, toen de Nelis in Holland gevlucht was, over aen de boekhandelaren Wild en Altheer te Utrecht, die in 1802, na des bisschops dood, een nieuw titelblad en eene voorrede van twee bladzyden vooraen het werk plaetsten en het alzoo lieten uitgaen. Het zijn deze laetste exemplaren, die meestal voorkomen; de vroegere immers moeten slechts als aen eenige vrienden ten geschenke gegeven beschouwd worden.

De brief luidt als volgt :

DOORLUGTIGE, HOOGWAARDIGSTE HEER,

Uwe beterschap zal mijn welvaart zijn. — Sedert drie dagen ben ik geplaagd met mijne gewone hoofdpijn, doch zij mindert allengskens, en morgen hoop ik uit te gaan, na mij een poos opgesloten te hebben.

De Chartae Lovanienses heb ik doorleezen, de *Brieven van Hopper* doorloopen. Wat de eersten betreffe, 't smert mij zij niet geeindigd zijn, en was er kans dit nog te doen, zij waren het dubbeld waard.

(1) Zie *Bibliotheca Hulthemiana*, D. IV, bl. 306.

Ik worde ook door die Charteren bevestigd dat de Brabandsche Lantsaaten, van ouds verpligt waren, ter verdeediging van hun land, den souverain volk, of bij foute van dien, geld tot aanschaffing van volk te leeveren. Ik agte dit een *jus universale Europaeum*, 't geen reeds op de *Capitularia Regum Francorum* steunende, bij alle volkeren in de middeleeuwen niet alleen, heeft plaats gehad, maar nog heeft, zo men geen duidlijke wetten kan alleguceren bij welken het, *totis verbis*, is afgeschaft.

Wat aangaa de *Epistolae Hoperi*, — de Republiek der letteren ligt er, ten hoogste aan gelegen, dat dit stuk ('t geen ik voorneem om, t'huis zijnde, met de brieven van Viglius te vergelijken, waarom ik het, nu, maar heb doorgeloopen) de open lucht zie, en, kan het zijn, hoe eer hoe liever, versierd met een *prologus galeatus* van uwe meesterlijke hand. De friesche woorden zijn mij hier en daar, zeer verstaanbaar, doch ik zal, misschien nog van deeze week, en anders binnen een week of drie, gelegenheid hebben Uwe Doorl. Hoogw. daar van eene goede overzetting te bezorgen.

Ik zal tragten morgen ogtend, tusschen twaalf en één uur, bij leeven en welzijn, Uwe Doorl. Hoogw. in persoon te koomen verzekeren, van de onderscheidenste hoogagting, met welke ik d'eere heb, bestendiglijk te zijn,

Doorlugtige, Hoogwaardige Heer,
Uwer Doorl. Hoogw. ootmoedige
gehoorsaame Dienaar,

19 Aug. 1794. H. V. Wijn.

Het adres luidt als volgt :

Au très-illustre Seigneur,
Monseigneur l'Evêque d'Anvers,
etc. etc. etc.
Au Heerenlogement,
La Haye.

Volgends den originelen brief gevonden onder de papieren van den bisschop De Nelis.

FRAGMENT VAN EENEN RIDDERROMAN.

Pinnaert.

In den band eens exemplaers van een boekjen in-16° : *Breve directorium ad Confessariorum munus per J. Polancum*, te Leuven, in 1554 gedrukt, vond ik een strookjen perkaments, dat uit een handschrift van de laetste helft der veertiende eeuw versneden was. Al is het dat ik uit de weinige regels, die overgebleven zijn, met geene zekerheid kan opmaken tot welk dichtwerk zy behoorden, dan toch mag men veronderstellen, dat het tot een stuk van uitgebreiden omvang was, en waerschijnlyk wel tot die reeks van ridderromans, waerin de twisten tusschen de Christenen en Mahomedanen bezongen worden, en waervan de meeste tot den karolinger kring kunnen terug gebracht worden.

Mone, in zijn *Uebersicht* (1), heeft reeds het bestaen van dit fragment aengekondigd en er den naem van Pinnaert, die er in voorkomt, aen gegeven.

---

(1) Bl. 60, onder Nr 17.

De drie-en-twintig regels van de voorzyde, zijn omtrent in hun geheel bewaerd gebleven. Het ontbrekende zou licht kunnen aengevuld worden. Ik heb bereids eenige woorden, die het gemakkelykst te raden zijn, in cursief laten bydrukken. De herstelling echter van de keerzyde zou moeijelyker vallen, alzoo aldaer de versen juist ten halve zijn doorgesneden.

R° Dat wett*i* herde wel. . . .
soe vele te meer es. . . .
waendic niet de vrouwe. . .
in souder niet vele me. . .
nemaer morgen mett*en dage*
soudic, met vrienden ende *magen*,
weder keren in mijn lant.
Bi onsen god, Tervogant!
te hulpen en quam ic *niemere*,
no om vrouwe, no om here,
al hadden si u altemale. . .
die nu sijn in kerstenh*eit*.
Doen seide Pinnaert, die *coninc*,
hen aldien, in ware dinc :
« Ic was qualike bedoc*ht*
dat ict voert hebbe b*rocht*,
dies wasic qualike ber*ader*.
Nu hoert mi spreken alle*gader* :
bi Mamette, minen here!
moegdi mi loyere den. . .
gaen bringen, bringen of. . .
. . . .ve u bi namen. . . .
. . . .i Sumaglore. . . .

V° . . . . verslaen
. . . . sonder waen

V. 21 *bringen, bringen of*, aldus.

. . . . *die* mi geboet!
. . . . hen .a.e groet
. . . . alle dede
. . . . seker te groeten lede
. . . . soe vele volcs geslegen
. . . . chten bi waerheden
. . . . ghe ende sijn vervaert
. . . . es Malaert
. . . . n meester le . er
. . . . niet alsoe fier
. . . . van Vranckelant
. . . . scone maget faliant
. . . . soe sede
. . . . u es lede
. . . . r die groete here
. . . . stine alsoe sere
. . . . *e*del baroen
. . . . en rade doen
. . . . tauont wel geerigen
. . . . beden ons on . . .
. . . . st en. . . aet

Tot hiertoe waren slechts de acht eerste regels van dit fragment door Mone gedrukt. Thands dat al, wat er van overblijft, het licht ziet, zal misschien de een of ander kunnen aenwyzen tot welk dichtstuk het behoord heeft. De eigennamen Pinnaert, Sumaglore, en Malaert zullen eenigs zins op het spoor brengen.

V. 26 was misschien : *bi den here die* mi geboet.

OVER DE WIJNAKKERS IN ZUID-NEDERLAND,

IN VROEGERE EEUWEN.

De heer Schayes heeft een paer verhandelingen geschreven om te bewyzen dat oudtijds, hier te lande, de wijngaerd veel algemeener geplant werd dan in onze dagen (1). Die geleerde heeft er zich vooral op toegelegd om aen te toonen, dat er, in vroegere eeuwen, te Leuven en in de omstreken van die stad, zooals te Rotselaer, Cumptich, Werchter, Aerschot, Hoegaerden, Hoxem en elders talryke wijnbergen bestonden. Deze zijn, de eene voor, de andere na verdwenen, zoodanig dat het hedendaegs te Wesemael alleen is, dat er nog wijn gewonnen wordt. Ten minste had aldaer de heer Audoor, van Brussel, tydens koning Willem I, op nieuw ernstige poogingen aengewend, om dien tak van nyverheid te doen herleven en eenige heuvels met druivelaers beplant. Wat er van deze sedert 1830 geworden is, weet ik niet.

Een aental der bewyzen door den heer Schayes aengevoerd had hy uit het, thands gedeeltelyk te Brussel berustende archief, der voormalige abtdy Vrouwen-Park getrokken. Dat gesticht tusschen Leuven en Aerschot, onder Wesemael gelegen, en dat tot op de

---

(1) *Sur la Culture de la Vigne en Belgique.* In den *Messager des Sciences et des Arts* van 1833, bl. 285-294, en in dien van 1843, bl. 390-414.

eerste jaren der dertiende eeuw opklimt, was in het bezit van talryke wijnakkers. By toeval bekwam ik dezer dagen uit Duitschland eene charter herkomstig uit dat zelfde vrouwenklooster, en welke aen den heer Schayes onbekend bleef. Het stuk dagteekent van 1264 en behoort dus tot de oudste bescheeden, waerin gewag gemaekt wordt van het inoogsten van wijn in de omstreken van Leuven. Arnold, heer van Rotselaer en erfachtig hofmeester des hertogen van Braband, staet daerby af aen de abdy van Vrouwen-Park, tegen het opbrengen van eenen jaerlijkschen cijns van éénen denier leuvensche munt, een halfbunder van een veld dat onlangs met wijngaerden beplant was, op voorwaerde nochtans dat de abdis en het klooster jaerlyks voor het onderhoud van dien akker slechts in wijn tot het beloop van honderd leuvensche stuivers, mochten ontvangen.

Deze Arnold, heer van Rotselaer, in wiens geslacht de waerdigheid van hofmeester of drossaert des hertogen van Braband erflyk was, had reeds vóór dien tijd, en wel in 1233, gezamentlyk met zyne vrouw, Beatrix, en zynen zoon, Arnold, de abdy Vrouwen-Park begiftigd (1).

De *Roidebergh*, (waerschijnlyk *Roodenberg*), zal te Rotselaer zelf gelegen zijn, vermits de schepenen van dit dorp zich met deze in bezitstelling bemoeijen (2).

Opmerking verdient het, dat in deze charter de schepenen van Rotselaer als getuigen optreden, vermits, in die tyden, het meestal de edelen waren, die de oorkonden bekrachtigden. Het dorp Rot-

(1) De Vadderb, *Origine des Ducs de Brabant.* D. II. bl. 464. — Deze schryver noemt de vrouw *Beatrix van Fourvie.* De zoon Arnold, waervan in 1233 gewag wordt gemaekt, stierf waerschijnlyk vóór zynen vader, vermits deze door zynen zoon Geeraerd in het hofmeesterschap werd opgevolgd. Uit de aengehaelde stukken blijkt het, dat Arnold, de vader, en Beatrix eenen hoogen ouderdom bereikt hebben. Over andere giftbrieven zie men Miræus, *Diplomata*, IV. bl. 719.

(2) Ook heeft eene hand der veertiende eeuw op den rug der charter geschreven: *Rotselaer, van Wijngaerden.*

selaer had dus reeds zijn schependom in 1264, dat door den heer zelven in sommige gevallen werd geraedpleegd.

Het stuk is van den volgenden inhoud :

Universis presentes litteras inspecturis Arnoldus, dominus de Rodchelar et dapifer Brabantie, salutem in omnium Salvatore. Quum ea que in scriptis rediguntur, memorie firmius commendantur, ad universorum noticiam nunc et semper in posterum, per nostras litteras presentes volumus pervenire, quod nos, divine pietatis intuitu, ob remedium anime nostre nostrorumque predecessorum, de consensu etiam et voluntate nobilis mulieris Beatricis, uxoris nostre, dimidium bunnarium terre, paulo plus vel minus, jacentis prope montem, qui vulgo *Roidebergh* dicitur, nuper cum vinea plantate, monasterio dominarum de Parco, cystersiensis ordinis, Leodiensis diocesis, sub annuo censu, videlicet unius denarii Lovaniensis monete, in die beati Stephani prothomartyris, nobis et nostris heredibus solvendi, liberaliter contulimus in elemosinam jure hereditario possidendum, ac presentibus scabinis ville nostre de Rodchelar, abbatissam dicti monasterii, juxta ritum curie et secundum sentenciam scabinorum supradictorum, in eandem terram investivimus, ita tamen quod predicti abbatissa et conventus singulis annis solummodo pro cultura vinee centum solidos lovanienses, et non amplius, recipere poterint de vino vinee supradicte. Testes : Walterus dictus de Trivio, Willelmus dictus de Pantgatha, Gerardus dictus de Ophem, Arnoldus Pistor, Walterus dictus Utenhelegtha, Gerardus dictus de Cuckelberga et Gerardus filius Noë de Kelleffa, scabini ville nostre supradicte. In quarum rerum testimonium litteras nostras patentes contulimus abbatisse et conventui monasterii supradicti sigillo nostro roboratas. Nos autem abbatissa et conventus monasterii memorati omnia supradicta, cum suis conditionibus et articulis, rata habentes, sigillum nostrum presentibus duximus apponendum. Actum apud Rodchelar, in Ramis Palmarum, anno Domini M°. CC° LX° quarto. Datum vero eodem anno incarnationis dominice mense martio proximo subsequente.

Originele charter met den grooten ronden zegel, van den heer van Rotselaer, hangende aen eene roode zyden koorde, en met den kleinen, langwerpig-ronden zegel van de abdis van Park, aen eene witte zyden koorde. Beide zijn in groen was en meer dan de helft gebroken.

NEDERLANDSCH TOONEEL.

Homulus.

—

Toen ik hiervoren, bl. 34, de *Moraliteit* van Homulus, als een stuk, dat oorspronkelyk tot onze oude nederlandsche letterkunde, en niet tot de duitsche toebehoort, deed beschouwen, en tevens de onderscheidene drukken van dat tooneelstuk opgaf, had ik eenigen twyfel, of de amsterdamsche druk van Otto Barentsz. Smient in 1656 of wel in 1556 verscheen. Ik kon dan moeijelyk gelooven, dat die *Moraliteit*, welke van de laetste jaren der vijftiende eeuw of van de eerste der zestiende eeuw jaren dagteekent, nogmaels in het midden der zeventiende op nieuw ter perse werd gelegd. Doch reeds by het opslaen van het eerste nummer der *Dietsche Warande* (2) was het my gebleken, dat gemelde amsterdamsche boekdrukker Otto Barentsz. Smient, wezenlyk in het midden der zeventiende eeuw leefde en alsdan eenige andere

(1) Bl. 34.

(2) *Tijdschrift voor Nederlandsche Oudheden en nieuwere kunst- en Letteren*, door J. A. Alberdingk Thijm, Amst. 1855, bl. 11.

letterprodukten onzer middeleeuwsche letterkunde, zoo als : de *Historie van Partinoples* (aldus), *grave van Bleys*, *de Historie van Huyge van Bourdeus, en de Historie van de Borgh-Gravinne van Vergi* herdrukte, waerdoor het voor my zeer aennemelyk werd dat hy ook eene nieuwe uitgave van den Homulus had bezorgd. En sedert had de heer W. Eekhoff, van Leeuwarden, de vriendelykheid my een exemplaer van dien druk des jaers 1656 ten geschenke te zenden, waervoor ik hem hier openlyk mynen hartelyken dank betuig. Ik word dus in staet gesteld dat boekjen nader te beschryven.

Verder, by het opslaen van den *Catalogus van de Bibliotheek der Maatschappy van Nederlandsche, te Leiden* (1), trof ik de opgave aen van twee exemplaren van Homulus, die aldaer voor handen zijn. Ik kan dus de *bibliographie* van dit oud tooneelstuk eenigs zins vollediger maken en nog, ten minste éénen nederlandschen druk, meer opgeven, dan ik vroeger had aengewezen.

Zie hier den titel, in zijn geheel der uitgave van 1656 :

Een Comedia ofte spel van Homulus, daer in betoont werdt, wat loon dat de Sonde geeft, namelijck de Doot, ende hoe den Mensch van alle creatueren verlaten werdt, alleene sijne deucht staet hem daer by.
Seer ghenoechelijck ende kortswyligh voor allen Menschen, ende seer nuttelijck om te weten.
Der Sonden loon is de doot. Rom 5.
t' Amstelredam,
Ghedruckt by Otto Barentsz-Smient, Boeckdrucker, woonende op de Reguliers Brede-straet, in de nieuwe druckery, 1656. In-12°. 32 ongecyf. bladen.

Op het titelblad eene houtsnede verbeeldende talryke mannen en vrouwen, die bezig zijn eenen doode in de kist te leggen. Op het achterplan eene stadspoort en een tempel.

(1) D. I, bl. 226.

Het boekjen is in oude duitsche letter herdrukt. Op het laetste blad onderaen wordt nog eens herhaeld, juist zooals op den titel, *t' Amstelredam, ghedruckt by Otto Barentsz. Smient,* enz.

De twee exemplaren van de Leidsche Maetschappy, zijn op de volgende wyze beschreven :

Een Comedia ofte spel van Homulus, daer in betoont werdt, wat loon dat de sonde gheeft, enz. t'Amstelredam. O. B. Smient, 1661. Van achter de zelfde drukker, maer het jaertal 1656. Kl. 8vo.

Blykends deze laetste opgave werd slechts ten jare 1661 de titel vernieuwd voor de exemplaren, die des tijds nog in den winkel des drukkers overbleven van de uitgave, welke vijf jaer vroeger was verschenen.

In den *Catalogus* van Leiden heeft men daerby de volgende aenteekening gemaekt : « Naar het latijn van Petr. Diesthemius (van Diest) Colon. 1536.—Vroegere nederd. druk, te Nimmeghen, 1556. Zie Mone *Uebersicht.* u. s. w. bl. 357. » Ik heb genoegzaem aengetoond, dat de latijnsche tekst uit het nederlandsch en niet de nederlandsche uit het latijn vertaeld is. Uit de by Mone opgegevene titel : *quondam in publico civitatum Brabanticarum conventu vulgariter acta, palmamque adepta*, alsook uit de woorden van dien geleerde : *Die erste niederländische Ausgabe ist mir nicht zu Gesicht gekommen,* hadden de heeren redakteuren van den, anders met zoo veel zorg opgemaekten *Catalogus,* der Leidsche Maatschappy genoegzaem kunnen zien, dat Homulus oorspronklyk in onze moedertael geschreven werd.

Van het ander exemplaer, dat te Leiden voor handen is, wordt de titel opgegeven als volgt :

Een Comedie of Spel van Homulus, enz. t' Amst., Jacobus Konynenburg. Z. j. kl. 8vo.

Dit zal wel eene geheel andere uitgave zijn dan de twee tot hier

toe bekende, die van Nymegen van 1556 en die van Amsterdam, van 1656. Latere opzoekingen zullen stellig nog meer drukken doen ontdekken van dit tooneelstuk, dat zoo veel byval vond zoo hier te lande, als in Duitschland.

Toen ik hier boven over Homulus handelde had ik moeten aenwyzen, dat Mone, in zijn *Uebersicht* (1), ten jare 1838 verschenen, volgends de eenige des tijds by my berustende exemplaren, de titels der latijnsche keulsche uitgave van 1536 en der dietsche van Nymegen van 1556 heeft opgegeven. De twee andere latijnsche drukken (2) bekwam ik later, alsook de berichten omtrent de hoogduitsche vertaling.

Ik had insgelyks kunnen aenstippen, dat reeds Dr Snellaert, wiens aendacht ik op Homulus getrokken had en aen wien ik de twee hier laetst vermelde drukken had geleend, in zijne bekroonde *Verhandeling over de Nederlandsche Dichtkunst in België* (3), over deze Moraliteit handelt, er de eerste regels van mededeelt, en te recht doet aenmerken dat het oorspronkelyk in het nederlandsch door Pieter van Diest (4) opgesteld werd, en in eenen wedstrijd te Antwerpen den prijs wegdroeg.

Ten slotte zal ik hier nog byvoegen, dat waerschijnlyk de gentsche *Maetschappy der Vlaemsche Bibliophilen* eerstdaegs eene nieuwe uitgave van dit alles zins merkweerdig tooneelstuk zal ter pers leggen.

---

(1) *Uebersicht der Niederländischen Volks-Literatur älterer Zeit.* Tübingen, in-8° bl. 337.

(2) Zie boven, bl. 38.

(3) Brussel 1838, in-4to bl. 174.

(4) Door eenen *lapsus calami* schreef ik verkeerdelyk hier boven, bl. 35 regel 14, Jan van Diest, in plaets van Pieter van Diest, zooals het uit de verder aengevoerde latijnsche titels genoegzaem blijkt.

KAMERS VAN RHETORIKA.

VI. De Kamer van S. Rochus, te Dendermonde.

—

Hier voren, bl. 109, maekte ik een stuk bekend, waerby de leden van Sint-Rochus kamer, te Dendermonde, voor den Raed van Vlaenderen gedagvaerd werden, uit hoofde van een spel of farce, waerin zy met de Gentenaren den spot hadden gedreven. Sedert had mijn vriend, de heer advokaet Gaillard, die met het rangschikken van het belangrijk en uitgebreid archief van dat voormalig Hoog Gerechtshof belast is, de goedheid eenige opzoekingen te doen. Doch hy vond niet anders dan de volgende aenteekening geschreven in eenen kladboek gehouden door de Fiskalen, waeruit blijkt, dat er aen de zaek geen verder gevolg werd gegeven. Waerschijnlyk gebeurde zulks omdat niet alleen de leden van de kamer van Sint-Rochus, maer tevens ook de burgemeester en schepenen van Dendermonde daerin betrokken waren.

Zie hier wat men in dien kladboek leest :

Den Raet ende Procureur-generael van Vlaenderen, heesschere *causa officii*.

Burghmeester ende Schepenen der Stede van Dendermonde, mitsgaders Jacob van der Doot, Hillewaert de Clercq, Pieter van Melle, Jan Joos, Dominicus Lannoy, Charel Heyl ende Jacob van Hoorenbeke, alle tot Dendermonde, verwerders,

ter cause van farse oft spel gespeelt tot Dendermonde,

den x 9[bre] 1679 gheordonneert personelyck te compareren.

Den........ (1) hebben de verweerders op de requeste by hemlieden ghepresenteirt in Syne Majesteits grooten Raede, becomen staet van proceduren, daerby tenderende tot revocatie van saecke, *ende gheordonneert daer te laeten.*

Deze laetste woorden, die ik hier in cursief heb doen drukken, zijn door eene andere hand bygeschreven.

Of men nog ooit op het spoor van dat hekelachtig tooneelstuk zal komen valt te twyfelen.

VII. Maria ter eere, te Gent.

Toen ik hiervoren (2), schreef over het geschil, hetwelk, ten jare 1509, oprees omtrent het dragen der Leliebloem op de mouwen der leden van deze gilde, haelde ik slechts de verhandeling aen, welke door den heer Blommaert, in het eerste deel van het *Belgisch Museum* verscheen. Over de kamer van *Marie t'eere* of *Maria ter eere* moet vooral geraedpleegd worden de, in 1838, verschenen *Beknopte geschiedenis der Kamers van Rhetorica, te*

(1) Aldus in den kladboek, men heeft den dag niet ingevuld.
(2) Bl. 111.

Gent, van gemelden geleerde (1), alwaer men (2) eene opgave aentreft van oorkonden betreffende *Maria ter eere*, welke nog in de eerste jaren dezer eeuw, in het archief van St-Jacobskerk, alhier, voor handen waren (3).

Het schijnt echter, dat er van die talryke bescheeden thands in gemelde kerk weinig meer te vinden is (4). De meeste originele akten zijn sedert van daer verdwenen en wijd en zijd versukkeld. Zoo berust een der door den heer Blommaert aengegevene stukken op het *Historisch Museum* dezer stad, hetwelk ten stadhuize door de *Commissie voor de bewaring der historische Gedenkstukken* aengelegd is.

In afwachting dat de overige teruggevonden worden, neem ik het hier zeer geerne op.

Allen denghonen die dese presente letteren zullen sien oft hooren lesen, Scepenen ende Raed vander stede van Ghendt saluut met kennessen der waerhede. Doen te wetene dat naer de questie, different ende ghescbil voor ons upstaende ende gheroert in Cameren, tusschen Jan de Mets, dekin in desen tijt vanden gheselscepe ende gulde van *Marien theeren*, in sente Jacops kercke, metgaders den meesten deel vanden supposten ende guldebroeders vanden zelven gulde, als eene vande vier Cameren vander edelder aerte ende conste van Rethorijcken binnen deser stede, ter eender zijde, Ende Jan de Rouck, Jacob Boelins ende huere complicen, totten ghetale van achte ofte neghene ghuldebroeders ende nu ter tijt proviserers vander voorn. ghulde, ter andere, Spruutende ende toecommende uut causen dat de voorn.

---

(1) Willems heeft in zijn *Museum*, om welke rede weet ik niet, slechts de verhandeling des heeren Blommaert, en niet de belangryke bylagen die daer toe behooren, opgenomen. Deze laetste komen slechts voor in de afzonderlyk gedrukte exemplaren der *Beknopte geschiedenis*.

(2) Bl. 44.

(3) De heer Blommaert heeft deze opgave getrokken uit handschriftelyke aenteekeningen van Hye-Schoutheer, op het stedelyk archief berustende.

(4) Kervyn de Volkaersbeke, *Rapport sur l'état des Monuments historiques et artistiques de la ville de Gand. Église de Saint-Jacques*, in den *Messager des Sciences historiques* van 1851, bl. 444.

dekin met zijnen adherenten versochte den voors. Jan de Rouck, Jacop Boelins ende huere complicen bedwonghen ende gheecondempneert te werdene, als proviserers dese jaerschare, up huerlieder mauwe te draghene de blomme van borduere ofte lelyetack, besayt met achtiene letteren M. M., zo tselve uut crachte van zekere letteren van ordonnancie van Scepenen den voorsaten, in daten vanden tiensten in Wedemaendt xv^c ende tiene, alhier te wette gheexhibeert, oynt zindert wel gheuseert ende onderhouden hadde gheweest, ende boven dien ooc dat zij vulcommen ende onderhouden zouden de broederlicke jonste, conversacie, minne ende eendrachtichede metten anderen drie cameren van Rethorijcke binnen deser stede, ende volghende dien te presenterene den wijn, te lovene, ende andere solempniteyten te onderhoudene ter eeren van elc vanden voorn. drie Cameren van Rethorijcken, up huerlieder dach vander kuere, zoomen ooc tzelve zekeren termijn van jaren gheobserveert hadde ende ghelijc elc vanden zelven drie cameren hemlieden ende huerlieder gulde jaerlicx deden; Daer jeghens de zelve Jan de Rouck, Jacop Boelins, met huere complicen hemlieden opposerende, zeyden dat zij dies ongheheuden zijn moesten, emmers nopende den draghene vanden lelietack upde mauwe, ghemerct dat zij de meeste menichte waren vanden proviserers ende eedt vander voorn. gulde, die thuerlieder incommene int voorn. gulde niet voerdere verbonden en waren dan naer dinhouden vande ouden confirmacien, dewelcke bij expresse verclaersde dat men tselve draghen zoude onder anden naet vander sleppe van huerlieder keerels, daer buten zij niet gaen en wilden als in de andere naervolghende contrarie ordonnancie niet gheaccordeert hebbende, noch ooc van ghelijcken in dandere costen ofte boeten diemen useerde te doene ende stellene ten daghe vander kuere van elc vanden voorn. drie anderen cameren van Rethorijcken int loven ende anderssins, hoewel zij in de presentacie vanden wijne wel te vreden waren naer doude costume, ende hendelic zo dat elc vanden voorn. partien met meer redenen daer toe allegierende, bleven ende persisteerden in huerlieder voorgaende conclusien. Ghesien ooc de letteren ende ordonnancien bijden voorn. dekin ter verifficacie van zijnen voortstelle overgheleyt ende anmeerckende dat de voorn. vier cameren van Rethorijcken ter eeren van deser stede onderhouden ende gheinstitueert zijn, dat die ooc eleanderen eere ende bijstant bij presentacien ende anderssins behoeren te doene, dwelcke niet en behoert vermindert te zijne. Ende boven dien dat de andere voorn. drie cameren useren ende gheecostu-

meert zijn huerlieder borduere te draghene boven up huerlieder mauwe, ende niet ondere ande sleppen. Wij, over ende inden name vander voors. stede, up al dies in dese sake behoert gheconsidereert te zijne, ghelet hebbende, bij rijphede van rade, Hebben ghewijst ende ghecondempneerdt, wijsen ende condempneren bij desen den voorn. Jan De Rouck, Jacop Boelins ende huere complicen, proviserers nu ter tijt vander voorn. gulde van *Marien theeren*, nietjeghenstaende huerlieder opposicie, te draghene up huerlieder mauwe den lelyetack ende blomme van borduere, zulc alst inde voorn. ordonnancie vanden jare xv^{c} tiene verclaerst staet; Ende boven dien, ooc te onderhoudene ter feeste ende ghecostumeerde daghen van elc vanden voorn. anderen drie Cameren, de presentacie vanden wijne, de maniere van lovene ende andere solempniteyten, zulc ende in alder manieren alst int leste voorledene jaer ghedaen ende gheuseert es gheweest, zonder eeneghe veranderinghe. Behoudens ende welverstaende dat van alle andere pointen ende articlen van laste, ofte anderssins, indien daer eeneghe zijn bij die vand. voorn. ghulde van nieux upghestelt, buten huerlieder confirmacien ende ordonnancien, alzo verre als die bij ons of onse voorsaten in Wette niet gheoctroyeert ende gheconfirmeert en zijn, De voorn. ghuldebroeders van *Marien theeren* daerin niet verbonden en zijn ofte bliven die te moeten onderhoudene, ten zij bij huerlieder goeden wille ende consente ofte alzo langhe alst hemlieden goedt dijncken zal. Ghegheven in kennessen der waerheden, onder den seghele van saken der voors. stede van Ghendt, den xviii^{en} dach van Lauwe, int jaer duust vijf hondert ende zeventiene.

Het stuk is op de plooi geteekend :

VUTENDALE.

Het origineel op perkament is voorzien met den, gedeeltelyk gebroken, stedelyken zegel, in groen was, hangende aen eene dubbele strook van perkament.

VADERLANDSCHE ANEKDOTEN.

V. Vreeselyke dood van acht struikroovers.

Alwie eenigs zins met het voormalig West-Vlaenderen, waervan thands een gedeelte aen Frankrijk toebehoort, bekend is, weet min of meer, wat men aldaer door de Moeren verstaet. Het zijn namelyk twee uitgestrekte meeren of veenen, in onze dagen op nieuw, geheel of gedeeltelyk, in polders en beploegbare landen herschapen. Zy liggen tusschen Duinkerken en Sint-Winoksbergen, ten oosten naer Veurne op. De groote Moer bevat niet min dan acht honderd morgen lands, terwijl de kleine Moer eene oppervlakte heeft van drie honderd. Men heeft de gissing geopperd, dat de oude Morienen aen die Moeren hunnen naem zouden hebben ontleend.

Het schijnt dat in aloude tyden de zee te Wulpen, tusschen Veurne en Nieupoort doorbrak, geheel dat gewest overstroomde en in eene uitgestrekte zee veranderde.

Een onzer landgenooten, aen wiens gedachtenis geene genoegzame hulde gedaen wordt, de antwerpenaer Wenceslaus Cobergher, de zelfde die zich als schilder, doch voornamelyk als inrichter der Bergen van Barmhartigheid hier te lande, verdienstelyk maekte, bekwam van de Aertshertogen Albert en Isabella een oktrooi voor het droogmaken van die Moeren. Hy besteedde drie jaren aen dit

werk, en het gelukte hem zoo wel dat hy reeds het vierde jaer het ingedijkte land met rapen en koolen kon bezaeijen. De uitslag ging zyne verwachting verre te boven. Om het land, dat hy aldus aen het water had ontwoekerd, bewoond te krygen, lokte Co-bergher, door het toestaen van vrydom, er alle slach van menschen naer toe, zelfs lieden, die elders om hunne schulden vervolgd werden. Weldra was geheel dat nieuw gewest bevolkt. Al die zich aldaer hadden neêrgezet werden zeer strengelyk bewaekt; maer zy leefden toch volkomen op hun gemak; zy waren immers vry van tienden, schattingen, hoofdgelden, twintigsten, rechten op den drank, huisvesting van krijgslieden, enz., en zy hadden geene andere belasting te betalen dan een klein jaergeld voor het bouwen eener kerk.

Alles ging voorspoedig in die nieuwe volksplanting; de kerk was voltrokken, en een dorp was aldaer als hoofdplaets tot stand gekomen. Reeds was er eene wekelyksche markt ingericht, toen, in 1646, de Markies van Lede, die binnen Duinkerken voor den koning van Spanje het bevel voerde, uit vrees voor de aennadering van het fransch leger, hetwelk onder het gebied van den hertog van Orleans stond, en Duinkerken bedreigde, met de wreedste koelbloedigheid de dyken deed doorsteken en de sluizen openen. Terstond hernam de woedende zee het land dat men haer met zoo veel arbeids, met zoo veel zweets, had onttrokken. In éénen nacht was alles wederom onder water, en de meeste inwooners kwamen daerin om.

Alles werd in de Moeren verwoest tot de huizen toe, want deze stortteden in; de kerk alleen, die steviger gebouwd was dan het overige, bleef recht staen.

Sedert dien rampzaligen 4^{den} september 1646, die tot heden toe de nagedachtenis van den Markies van Lede, in dat gewest, doet vervloeken, bleven de Moeren onder water, en het is eerst in onze

eeuw, dat men de indyking heeft hernomen en tot stand gebracht.

Men verhaelt dat tydens dat alles wederom in een uitgebreid meer was veranderd, en wel ten jare 1647, eerst drie overgeloopene spaensche soldaten en, het volgende jaer, nog vijf andere, den toren der overgeblevene kerk tot schuilplaets hadden verkozen. By dage hielden zy zich aldaer verborgen, en des nachts kwamen zy met een bootjen aen land en verrichtten in de omliggende dorpen alle slach van dieveryen en euveldaden. Het vee werd uit de weiden en uit de stallen, het koren uit de schuren, het linnen op de bleeken gestolen. Het viel eens voor, dat een arme visscher van Ghyvelde, met name Jozef Lew, het verblijf der booswichten ontdekte; doch hy werd door hen zoo verschrikkelyk bedreigd, dat hy ze niet dorst aen het gerechtshof aenklagen. Intusschen had het hooge bestuer, onderricht van al de gruweldaden, die dagelyks, geheel die streek door, plaets grepen, nachtwakers aengesteld; doch de roovers, in het riet verdoken, overvielen eene dezer wachten, vermoordden de manschappen, namen dezer wapens mede, en werden daerdoor al stouter en stouter. Men wist niet waeraen men al die onheilen had toe te schryven. Menig treffelyk man kwam in verdenking; men ging zoo verre dat men dacht dat er toovery mede gemengd was. Drie jaer lang begingen zy straffeloos alle slach van misdaden, en drie jaer ook bleef hunne schuilplaets onbekend, wanneer het eindelyk, in 1650, gebeurde dat eene windbui de koorde, waermede het bootjen aen den muer der kerk was gehecht, losrukte. Het vaertuig dreef snellyk weg; en als de roovers zulks gewaer werden dan was het reeds te verre om het nog te kunnen terug bekomen. Weldra ontbraken hun de levensmiddelen; dan losten zy hunne geweeren af om het noodsein te geven; doch niemand kwam hun ter hulp. Eindelyk hield het schieten op.

Eenige dagen daerna zag de visscher, die de verblijfplaets der struikroovers vroeger ontdekt had, het bootjen heen en weêr over

het meer dobberen; hy ried byna wat er gebeurd was. Vergezeld door eenige zyner geburen naderde hy schroomvallig tot aen de kerk; doch men hoorde er niet het minste gerucht, dat het aenwezen van menschen kon doen vermoeden. Hy kwam in den toren, en vond aldaer de lyken der acht booswichten uitgestrekt op den grond liggen.

Dante, zegt de schryver aen wien ik het grootste gedeelte van dit verhael ontleen, heeft ons een verschrikkelyk tafereel opgehangen van Ugolino, die, met zyne zonen, van honger stierf; doch stellig waren de omstandigheden, die de laetste oogenblikken van deze acht booswichten vergezelden, nog akeliger en moesten hun de dood nog vreeselyker maken. In der daed men verbeelde zich die ellendige, welke, als door den vloek des hemels getroffen, van langer hand hun einde zien genaken, en het zelfde lot in de oogen van hunne medeplichtigen moeten lezen. Men verbeelde zich hoe hun het geweten moet knagen, hoe de vrees en de wroeving hen moet ter neêr drukken, terwijl hun geene hoop van redding of hulp meer overblijft; hoe zy elkander onderling hunne euveldaden verwyten; hoe zy inwendig aengehitst worden om zich met het vleesch hunner snoode makkers te voeden en aldus hun rampzalig leven eenigs zins te verlengen; hunne oogen vlammen om elkander te verslinden, hunne tanden knarsen, en de nagels hunner handen zijn reeds door stuiptrekkingen gekromd en bereid om hunne prooi aen te grypen....

Zie daer eene flauwe schets van dat yselyk tafereel!

Jouy, *l'Hermite en Province.* Paris, 1826. D. IX bl, 398-403 — De Bertrand, *Notice historique sur Zuydcoote.* Dunk. 1855. in-8° bl. 13, 61. — Men zie ook over Cobergher en de *Moeren*, onder anderen na, De Decker, *Études historiques sur les Monts de Piété.* Brux. 1844. bl. 58-136, Jottrand, *Notre Frontière du Nord-Ouest.* Brux. 1843. bl. 21 en 62. — en De Bertrand, *Histoire de Mardick.* Dunk. 1852. bl. 4, 6, 8, 48 en 60.

VI. Een priester door eenen gauwdief bedrogen.

—

In de eerste jaren der zestiende eeuw gebeurde het eens te Antwerpen, dat een geestelyke eene som had ontvangen, welke juist niet groot was, maer die hem geheel in zilveren geld betaeld werd. Een gauwdief, die het gezien had, en die wist dat de priester, onder zynen gordel, eene opgepropte beurs droeg, ging er by, groette hem beleefdelyk en maekte hem wijs, dat hy zich belast bevond eene nieuwe koorkap voor den pastoor van zijn dorp te gaen koopen. De deugniet beweerde zelf weinig kennis te hebben in zaken van dien aerd; uit dien hoofde, en daer het toch zulk een gewichtig stuk gold, verzocht hy den geestelyke hem te willen vergezellen in eenen winkel, waer men dergelyk kerkgewaed verkocht, om hem aldaer de koorkap eens te mogen aenpassen; want, vermits het hem toescheen, dat de gestalte des geestelyken zeer wel overeenkwam met die van den pastoor zijns dorps, zou hy des te beter over de maet en de grootte kunnen oordeelen. De gevraegde dienst scheen zoo gering, dat de priester er willig in toestemde. Diensvolgends begeven zy zich te samen naer eenen winkel van kerkgewaed; men toont hun aldaer eene koorkap; de geestelyke legt ze zich op; de koopman beweert dat ze wonder goed staet. De gauwdief, die den priester van voren en van achter beziet, vindt de kap nog al wel; nochtans wist hy er aen af te wyzen dat ze langs voren te kort was. De winkelier, die den koop geerne had zien toesluiten, verzekerde dat het niet kwam van de koorkap, maer dat deze door de opgepropte beurs van den geestelyke, eenigs zins naer omhoog getrokken was. De priester, om allen

twyfel te doen verdwynen, legt zynen met geld gevulden gordel af. Men beziet alsdan op nieuw de kap van alle kanten; maer, terwijl de geestelyke zich omgekeerd heeft, grijpt de dief de beurs op en zet er zich mede op den loop. De priester, met de koorkap op het lijf, snelt hem achter na, en de winkelier vliegt ook den geestelyke op de hielen. Deze roept : *houdt den dief*, de koopman : *houdt dien priester*, en de gauwdief schreeuwt insgelyks : *houdt dien priester, die dol gek geworden is*. Het volkelooft, dat het in der daed zoo is, vermits men hem met eene koorkap op het lijf over straet zag loopen. Terwijl aldus de een den anderen deed aenhouden, gelukte het aen den gauwdief, midden in al die verwarring, te ontsnappen.

Erasmus, *in Convivio fabuloso*. — Melandri, *Iocorum atque seriorum centuriae aliquot*. Francf. 1617. T. I, bl. 48.

VII. De beursesnyder te Antwerpen.

Omtrent het midden der zeventiende eeuw gebeurde het te Antwerpen, dat zekere burgersvrouw, die naer de markt gegaen was, om aldaer haren voorraed van boter voor den winter te koopen, door eenen beursesnyder honderd en vijftig gulden werden ontstolen. Toen de koop gesloten was en de vrouw naer haer geld tastte, voelt zy dat het weg was; zy valt van schrik in onmacht, en als zy tot zichzelve gekomen was, laet zy en de gekochte boter en de daerby zijnde boeren staen, loopt straet op straet néer, als eene dubbende vrouw, die niet durft naer huis keeren. Terwijl zy aldus geheel verwilderd voortsukkelt, komt zy tot aen de stadsvest. Aldaer ziet zy in een arm huisjen, een kind in eene wieg liggen

schreijen, zonder dat er iemand by of omtrent is. Zy vergeet een oogenblik het ongeval, dat haer was overgekomen; uit medelyden gaet zy daer binnen en geeft, uit moederlyke beweging, de borst aen het verlaten wicht. Terwijl zy aldus by de wieg zit, komt de dief, die haer het geld ontstolen had, het huisjen binnen geloopen, smijt een pakjen in het bedstrooi en snauwt haer toe : *zijt gy nog hier? Zie daer een proefstuk van mijn tegenwoordig dagwerk!* Hiermede snelde hy voort, meenende dat het zyne vrouw was, die het kind zoogde.

Toen hy weg was, staet de vrouw van de wieg op, tast onder het bedstrooi en vindt aldaer hare beurs met de honderd en vijftig gulden weder. Dadelyk ijlt zy naer hare wooning en vertelt aen haren man, al wat haer voorgevallen was. Deze, over zulken gelukkigen uitslag verheugd, ging het huis aen de rechters aenklagen; maer eer die aenkwamen, waren man en vrouw verdwenen.

De Grieck, *Den wysen gheck*. Brussel 1672. in-12°
bl. 227.

EINDE.

INHOUD.

DRUKFEILEN.

Bl. 21,	regel 6,	*parkementen* (ook elders)	lees	*perkamenten.*
35,	» 14,	*Jan van Diest*	»	*Pieter van Diest.*
44,	» 9,	VIII	»	VII.
77,	» 9,	*te like*	»	*ten like.*
80,	» 37,	*verone*	»	*verōne.*
116,	» 7,	*Henegouwen*	»	*Henegouw.*
207,	» 22,	*wy.... mededeelen*	»	*ik.... mededeel.*
208,	» 1,	*wy.... inlasschen*	»	*ik.... inlasch.*
248,	» 4,	*voorsien*	»	*voorzien.*
282,	» 5,	*Spierincx*	»	*Spierinx.*
422,	» 8,	*Jakob*	»	*Jacob.*